

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [٩]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی



تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی نۆهەم

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی (١٨)



✍ تەفسیری رەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان.

✍ نوسینی : مەلا مەحموودی گەلاڵەیی.

✍ چاپی یەکەم.

✍ چاپخانەی ئۆفسێتی تیشك.

✍ تیراژ: (٥٠٠) دانە.

✍ ژمارەی سپاردن : (٢٢٩)ی ساڵی (٢٠٠٠)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورەتی المؤمنون

ئەم سورەتە ناونراوە (المؤمنون) چونکە بەرستەی ﴿قد أفلح المؤمنون﴾ دەستی پێکراوە، ئەمجار حەوت رەوشت بۆ موسوڵمانان دیاری دەکا، وێرای پاداشتی گەورە بۆیان لەقیامەت دا: کەبەهەشتی رازاوەو پانو بەرینە.

ئیمام ئەحمەدو تیرمیذی و نەسائیو حاکم لەعومەری کوڕی خەتتابەوە ﷺ ریوایەت دەکەن: دەفەرموێ: هەرکاتێ سروش بۆ پێغەمبەر ﷺ دەهات لەلای دەمو چاویەوە ویزەیەك دەبیسترا وەکوو ویزەی هەنگ. وارێکەوت جارێك نیگای بۆ هات، ئێمە سەعاتێك لەخزمەتی دا ماینەوە، دوایی روی کردە قیبلەو هەردوو دەستی بەرز کردەوەو فەرموی: ((اللهم زدنا ولا تنقصنا، وأعطنا ولا تحرمنا وآثرنا ولا تؤثر علينا وارض عنا وأرضنا عنك)) پاشان فەرمووی بێگومان دە ئایەتم بۆ سەر نازڵ بوون، هەرکەسێ ناوەڕۆکەکەیان ئەنجام بدا دەچێتە بەهەشتەوە، ئەمجار دەستی کرد بەخوێندنەوەی قورئان لە ﴿قد افلح المؤمنون﴾ ەوە تا (دە) ئایەتەکەی تەواو کردن.

ئیمامی نەسائی لەتەفسیرەکەی دا لەیەزیدی کوڕی بابنوس ریوایەت دەکا دەڵێ: بەخاتو عائیشەمان گوت: رەوشتی پێغەمبەر ﷺ چۆن بوو؟ فەرمووی رەوشتی پێغەمبەر ﷺ قورئانی بوو، ئەمجار دەستی کرد بەخوێندنەوەی: ﴿قد افلح المؤمنون﴾ تاگەییشتە ﴿والذين هم على صلواتهم يحافظون﴾ دوایی فەرموی: رەوشتی پێغەمبەر ﷺ بەو شێوەیە بوو.

پەیوەندی ئەم سورەتە بەهی پێشەوە لەچەند رویەکەوەیە:

١- وەکوو زانیمان سورەتی (الحج) بەکۆمەڵە فەرمانێك کۆتایی پێ هێندراوە، یەکێك لەو فەرمانانە ئایەتی ﴿وافعلوا الخير لعلكم تفلحون﴾ە ئەو فەرمانە موجمەلەو لەسەرەتای ئەم سورەتەدا شی کراوەتەوە، لە (دە)

ئایەتی سەرەتای ئەم سورەتەدا ئەو ڕەوشتە باشانەی: کەدەبنە هۆکاری فەلاحو ڕزگار بوون دیاریی کراون.

٢- لەسەرەتای سورەتی (الحج) دا دەفەرموێ: ﴿يا أيها الذين أمنـــوا ان كنتم في ريب من البعث, فانا خلقناكم من تراب, ثم من نطفـــة﴾ ئایەتەکە بۆ چەسپاندنی زیندو بوونەوەو رابوونی قیامەتە، لێرەش دا رونکردنەوەیەکی تێرو تەسەل دەخاتە سەر مانای ئایەتەکەی ئەوێو دەفەرموێ: ﴿ولقد خلقنـــا الأنسان من سلالة من طين, ثم جعلناه نطفة في قرار مكـــين﴾ ئەوەی لەوێ بەکورتی هێندراوە لێرە شی کراوەتەوە.

٣- هەردوو سوڕەتەکە بەڵگەی هەبوونی بەدیهێنەرو تاكو تەنهایی خودایان لەخۆ گرتوون.

٤- هەردوو سوڕەتەکە چیرۆكو بەسەرهاتی گەل و نەتەوەی ڕابردویان لەخۆ گرتووە.

سورەتەکە ئەم باسە سەرەکییانەی لە خۆ گرتووە:

باسی بنەماکانی ئایین: کە بریتیین: لەهەبوونی خوداو تاك و تەنهایی زاتی پاكی و ڕاستی پێغەمبەرایەتی و ڕابوونی قیامەت و زیندوبوونەوەی ئادەمیزاد.

سەرەتا ئیشارە بەرەوشتەکانی موسوڵمانی ڕاستاڵ دەکاو وادەی ڕزگار بوونیان لە دۆزەخو بەمراز گەیشتنیان بەبەهەشتی ڕازاوە رادەگەیەنێ. ئەمجار بەڵگەی جۆراو جۆر لەسەر هەبوونی خوداو بەتواناییو دەسەڵاتی فراوانیو تاكو تەنهایی لەبەدیهێنانی ئادەمیزادو پەروەردە کردنی لەهەموو قۆناغەکانی ڕسکانیو گەشە کردنی دا دەهێنێتەوە. هەروا بەدیهێنانی ئاسمانەکانو نازڵ بوونی باران لەبەرزایی یەوە بۆ ڕسکانو ڕواندنی ڕوەكو دارو درەخت بەبەردارو بێ بەریانەوە: کەهەر یەکەیان سودێکی تایبەتی هەیە بۆ

ژیانی ئادەمیزادو رازاندنەوەی سروشت، بەتایبەتی دار خورماو مێوو زەیتونو هەنار کەمیوەو خواردەمەنی جۆراو جۆریان لیّ دەستەبەر دەبیّ. بەرەحمەتو توانای خۆی ئاژەلی بۆ بەیدەست کردون زۆر سوودیان لیّ وەردەگرن، کەشتی بۆ موسەخەر کردوون کالآی خۆتانی لێرەو لەویّ پیّ دەگوێزنەوە. ئەمجار چیرۆكو بەسەرهاتی هەندیّ لەپێغەمبەرانی وەکوو حەزرەتی نووحو موساو هاروونو عیساو دایکی رادەنوێنیّ بۆ ئەوەی بیانکاتە نموونەو پەند لیّ وەرگرتنو دلّدانەوە بۆ پێغەمبەری ئیسلام لەناکامی ئەو نارەحەتیەی تووشی دەبوو لەموشریکەکانەوە ... لەهەمان کات دا هەرەشەو سەرزەنشتکردنی کافرەکان لەسەر سەررەقیو بیّ گوێیو ئیمان نەهێنانیانو پشت هەلکردنیان لەپەیامی قورئان!! وەصفدار کردنی پێغەمبەر ﷺ بەرەوشتی شێتیو گەلیّ رەوشتی ناشرینی تر: کەپالّ پێغەمبەرو پەیامەکەیان دەدا. نەك هەر ئەوەندە بەلکوو هاوەلّیان بۆ خودا دادەناو کورو کچیان وەپالّ دەدا.

ئەمجار سورەتەکە لەکۆتایی دا دیمەنێکی سامناکی حیسابو لێکۆلّینەوەی رۆژی قیامەتو پێوەرەکانی ئەو حیسابو دادگایی یە رادەنوێنیو ئادەمیزادان تێکرا دەکاتەدوو تاقمو پێر؛ تاقمی کامەرانانو پێری بەدبەختەکانو پاداشو سزایان دیاریی دەکا.

ڕەوشتی موسوڵمانان

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قَدْ أَفْلَحَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَٰشِعُونَ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنِ ٱللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَوٰةِ فَٰعِلُونَ ﴿٤﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَٰفِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ ﴿٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَٰتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١﴾

دەربارەی هۆی.نازڵبوونی ئایەتی ژمارە (٢) ریوایەت کراوە: پێغەمبەر ﷺ کە نوێژی دەکرد چاوەکانی بۆلای ئاسمان بەرز دەکردنەوە، جا کەئەم ئایەتە نازڵ بوو، ئیتر لەنوێژدا چاوی دەبڕییە جێگای سوژدەکەی.

حاکم لەئەبو هورەیرەوە، ڕیوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کابرایەکی بینی لەنوێژدا یاری بەڕیشی دەکرد، چاوی بۆ لای ئاسمان بەرز دەکردەوە، ئیتر

ئایەتی ﴿الذین هم في صلاتهم خاشعون﴾ نازڵ بوو، جا لەوە دوا سەری نزم دەکردەوە.

ئیبنو ئەبی حاتەم لەئیبنو سیرینەوە بە (مورسەلی) ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لەنوێژدا چاویان دەبڕیە ئاسمان ئیتر ئەم ئایەتە نازڵ بوو..

لەم کۆمەڵە ئایەتەدا پەروەردگار موژدەی رزگار بوون لەدۆزەخ و بەمراز گەییشتن بەبەهەشت دەدا بەو موسوڵمانانەی حەوت رەوشتیان تێدا هەن:

١- ﴿قد افلح المؤمنون﴾ بێگومان موسوڵمانان رزگاریان بووەو بەمراز گەییشتوون ئەوانەی بڕوایان بەتاك و تەنهایی خودا هەیە بڕوایان بەپەیامی پێغەمبەرو هاتنی رۆژی قیامەت هەیە.

٢- ﴿الذین هم فی صلاتهم خاشعون﴾ ئەو موسوڵمانانەی لەنوێژەکانیان دا جەستە ئارام و دڵ بەترس و لەرزن لەحوزوری زاتی حەق دا بەدڵی ترساوو جەستەی ئارامەوە دەوەستن، دڵیان ترسی خودای تێدایەو ترس و لەرزەکە سیرایەت دەکا بۆ ئەندامانی جەستەو سەروسیما، شکۆمەندی و جەلالی زاتی (الله) دڵ و گیانیان دادەپۆشیّ و لەذیهن و بیرو هۆشیان دا شەواغیل نامێنن، بەدڵی وریاو هەست و هۆشەوە سەرگەرمی وت و وێژو چپەو سرتەن لەگەڵ پەروەردگاریان دا، جگە لەخودا ئاگایان لەهیچ نامێنێ، جگە لەخودا هیچ نابینن، تەنها هەست بەبوونی ئەو دەکەن و بەس. خۆشی و لەززەت لەراوەستان لەحوزوری زاتی پاکی و روکوع و سوژدە بۆ بردن دا وەردەگرن، ویژدانیان پاك و خاوێن لەهەموو خەوشێك و دڵیان خاڵی لەهەموو شتێك جگە لەزاتی (الله)، فێنکایی چاویان بەنوێژ دیّ و دڵیان بەو پەرستشە ئۆقرەی دێ. وەکوو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((حبب اليّ الطیب والنساء، وجعلت قرة عینی فی الصلاة)) (رواه احمد عن انس) هەر ئیمام ئەحمەد لەپیاوێکی ئەسلەمییەوە

ریوایەت دەکا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((یا بلال، أرحنا بالصلاة)) ئەی بیلال! گیانمان ئاسوودە بکە بەنوێژ.

جا هەرکاتێ ئەم حاڵەتانە بۆ نوێژکەر هاتنە دی، ئیتر ئەوکات پەیوەندی بەئافەریدەی خۆیەوە توندو تۆڵ دەبێ، گیانی سەر سوورماوی، ڕێبازی خۆی دەگرێتەبەرو، دڵی سرکی شوێنی خۆی دەدۆزێتەوە، هیچ شتێك لەلای قیمەتی نامێنێ جگە لەو شتانەی پەیوەندی ئەو بەخوداوە توندو تۆڵ دەکەن!

٣- ﴿والذين هم عن اللغو معرضون﴾ ئەو موسوڵمانانەی ڕوو لەهەموو شتێکی حەرامو مەکروهو خێر تێدا نەبوو وەردەگێڕن، واز لەهەموو گاڵتەو گەپێکی ناپێویستو بێ سوود دەهێنن، هەر گوفتارو کردارێك سوودی تێدا نەبێ توخنی ناکەونو خۆیانی لێ دەپارێزن.

هەڵبەتە زۆر شت ئادەمیزاد هەڵوگیر دەکەنو بێ ئاگای دەکەن لەئەرکی سەرشانی خۆی، بێ ئاگای دەکەن لەیادی خودا، لەبیر کردنەوە لە دروستکراوانی، بێ ئاگای دەکەن لەئەرکی باوەڕ، لەخەریك بوون بەپاڵفتە کردنی دڵو دەروون، بێ ئاگای دەکەن لەجیهادو بانگەوازی، لەشەو بەخەبەریو هەوڵو تەقەڵلادان بۆ خزمەتی ئایین..

ئادەمیزاد ئەو تەمەنە کورتەی هەیەتی دەتوانێ لەگاڵتەو گەپو شتی بێهودەدا خەرجی بکا، یان لەشتی بەسوودو خێرئاوەردا خەرجی بکا. ئەرکی سەرشانی موسوڵمانە کەتەمەنی خۆی لەئاوەدانکردنەوەی وڵاتو چاکسازی لەگەڵ خەڵكو بەندایەتی کردن بۆ خودادا صەرف بکا، بەڵکوو پێویستە هەر کارێکی دەیکا مەبەستی خودا بێو بۆ ڕەزامەندیی خودا بیکا.

بەداخو کەسەرێکی زۆرەوە ئەمڕۆ لەهو لەعب لەگوفتارو کرداری زۆرێکی زۆر لەئادەمیزاددا ڕەنگی داوەتەوەو ڕەگی داکوتاوە. سەیر کردنی فلیمی تەلەفزیۆنو خوێندنەوەی گۆڤارو ڕۆژنامە: کەجگە لەهەڵوگیر کردنی موسوڵمانان چ سودێکی تریان تێدا نیە، هەروا دامەو سێ رسکێنو نۆ

رسکێن‌و شەترنج‌و یاری دۆمینەو یاری کاغەزو پۆکەن‌و مۆکەن‌و خەرج کردنی کات لەشتی بێ سوود دا. هەڵبەتە ئەمە مانای ئەوە نیە، کەموسوڵمانان غەم بەبا نەدەن‌و هەردەم پێش بخۆنەوە. سەیرو صەفا نەکەن، نەخێر وا نیە ئایین واناڵێ: فەرمانی ئایین ئەوەیە: ئادەمیزاد خۆ بەشتی بەسوودو خێر ئاوەرەوە خەریك بکاو هەرشتێك دەکا لایەنی خودای تێدا بەرچاو بگیرێ.

٤- ﴿والذين هم للزكاة فاعلون﴾ ئەوانەی زەکاتی ماڵ‌و سامانی خۆیان دەردەکەن، دوای روکردنە خوداو پەیوەست کردنی دڵ‌و دەروون بەخوداوەو پشت هەڵکردنیان لەلەغوو گاڵتەو گەپ‌و شتی بێ سوود، زەکاتی ماڵی خۆیان دەدەن.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: زوربەی زۆری زانایان لەسەر ئەوە کۆکن: کەمەبەست بەزەکات لێرەدا زەکاتی ماڵ‌و سامانە، هەرچەندە ئایەتەکە مەککی یەو زەکات لەمەدینە واجب کراوە.

رای پەسند ئەوەیە: کەئەوەی لەمەدینە واجب کراوە بریتی بووە لەدیاری کردنی بەشەکانی زەکات، ئەگینا ئەصلی زەکات لەمەککە واجب کراوە، ئەوەتا سورەتی (الانعام) مەککی یەو لەوێ دا فەرمانی بەزەکات دانی تێدایە دەفەرموێ: ﴿وأتوا حقه يوم حصاده﴾ (ئایەتی/١٤١) دەشگونجێ مەبەست بەزەکات لێرەدا زەکاتی دڵ‌و دەروون بێ، مەبەست پاککردنەوەی نەفس بێ لەچڵك‌و پیسی، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قد أفلح من زكاها, وقد خاب من دساها﴾ (الشمس/٦-٧) دەشگونجێ مەبەست بەزەکات پاککردنەوەی ماڵ‌و سامان‌و دڵ‌و دەروون بێ‌و هەردوکیان بگرێتەوە. دڵ‌و دەروون پاك بکاتەوە لەرژدی‌و بەخیلی، لەفیزو خۆبەزلزانین‌و خۆ ویستی‌و باقی نەخۆشی یە دەروونی یەکانی تر.

ئیمامی رازیی دەفەرموێ رای زوربەی موفەسیرین ئەوەیە، کەمەبەست بەزەکات لێرەدا زەکاتی تایبەتی ماڵو سامان بێ، چونکە ئەم وشە لەشەرع دا تایبەتە بەو مانایەوە.

٥- ﴿والذیهم لفروجهم حافظون﴾ واتە: ئەوانەی عەورەتی خۆیان لەحەرام دەپارێزن، گیانو خێزان بەپاکی رادەگرن، خۆیانو خێزانو کۆمەڵگا دەپارێزن لەبێ رەوشتی؛ شەرمگای خۆیان لەغەیری حەلاڵ دا بەکار ناهێنن! شتێك خودا لێ ی مەنع کردون توخنی ناکەون، خۆیان لەزیناو هەتیوبازیی دەپارێزن، تەنها لەگەڵ خێزانەکانی خۆیان: کەخودا بەهۆی مارەکردنەوە بۆی حەلاڵ کردون جووت دەبنو ئیشی شەرعی خۆیان ئەنجام دەدەن، یان لەگەڵ ئەو ئافرەتە کۆیلانەی کەبەملکایەتی دەستیان بەسەردا رۆیشتونو رۆژگارێك بووە ئەم جۆرە ئافرەتانەش هەبوونو ئێستا نەماون یان کەمن ـ جگە لەم دوو جۆرە ئیتر توخنی ئافرەتی تر ناکەون. شەهوەتو ئارەزۆی خۆیان بەرەڵلا ناکەن ﴿الا علی أزواجهم أو ماملکت أیمانهم﴾ مەگەر لەگەڵ هاوسەرە مارەکراوەکانی خۆیان دا، یان ئەو ئافرەتانەی کە کۆیلەنو بەملکایەتی هی خۆیانن، تەنها لەگەڵ ئەم دوو جۆرە ئافرەتانەدا کاری شەرعی ئەنجام دەدەن ﴿فانهم غیر ملومین﴾ ئەوانە لەسەر ئەوکارە حەلاڵەی ئەنجامی دەدەن لۆمەکراونین!

﴿فمن ابتغی وراء ذلك فأولئك هم العادون﴾ کەسێك جگە لەخێزانی خۆیو ئافرەتی کۆیلەی خۆی بیەوێ کاری جنسی ئەنجام بدا ئەوە ئەوپەڕی تەجاوەزکارییان ئەنجام داوەو سنووری خودایان بەزاندوە،.

ئایەتەکە حوکمی ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە:

نیکاحی موتعەو دەستپەڕی کردن حەرامن. چونکە ئافرەتی موتعە لەگەڵ کراو بەخێزان ناژمێردرێ بەبەڵگەی ئەوە کە بەکۆڕای زانایان میرات لەیەکتر ناگرن، دەی ئەگەر بەژن حیساب بکرایە دەبوایە میرات لەیەکتری بگرن.

دەستپەڕی ((الاستمناء)) یش حەرامەو خاریجی ئەو دوو جۆرە حەلاڵەیە: کەباس کرا.

فەرمودەیەکی پێغەمبەرﷺ هەیە ئیمام حەسەنی کوڕی عەرەفە لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ﷺ ڕیوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی ((**سبعة لاينظر الله اليهم يوم القيامة، ولايزكيهم، ولا يجمعهم مع العاملين ويدخلهم النار أول الداخلين، الا ان يتوبوا، ومن تاب الله عليه، الناكح يده، والفاعل والمفعول به، ومدمن الخمر، والضارب والديه حتى يستغيثاه، والمؤذى جيرانه حتى يلعنوه والناكح حليلة جاره**)).

جەماوەری زانایان دەستپەڕییان بەلاوە حەرامە چونکە ئایەتەکە لەززەت بینینی لە ئافرەت لە دوو جۆردا کۆکردۆتەوەو بەس!

بەلای ئیمام ئەحمەدەوە لەبەر ناعیلاجیو زەرورەت بۆ یەك جار دروستە، واتە ئەگەر کابرا ئەوەندە تەنگەتاو بوو، شەهوەت تینی بۆ هێناو خێزانی حەلاڵی خۆی نەبوو، نەیدەتوانێ ژن بێنێو ترسی زینای هەبوو بەدەستی خۆی بیکا، نەك بەدەستی ژنێکی بێگانە، یان دەستی کابرایەکی تر..

هەڵبەتە یاسایٰ ژنو مێردایەتی یاسایەکی ئاسایی یە تەمو مژی ناخرێتە سەر. وەلێ باسی کۆیلەو ئەمەتە جێگای سەرنجو لەسەرگوتنە، زۆر جار دوژمنانی ئیسلام بەڕەوا زانینی یاسای کۆیلایەتیان لەئیسلام کردۆتە جێگای ڕەخنە گرتنو ئایینییان پێ تاوانبار کردوە. بەلام لەراستی دا ئیسلام کۆیلایەتی دانەهێناوە، کاتێك ئیسلام هاتووە یاسای کۆیلایەتی یاسایەکی جیهانی بوو، بەکۆیلە کردنی دیلەکانی جەنگ یاسایەکی نێو دەوڵەتی بوو، دەی نەدەگونجا لەوکاتەدا ئیسلام لەگەڵ دوژمنەکانی دا لەشەڕو جەنگ دا بوو، ئەو یاسایە هەڵوەشێنێتەوە یەکلایەنە ئەو یاسایە رابگرێ، دیلە موسوڵمانەکان لای دوژمن بکرێن بەکۆیلە بەلام ئەو دیلی کافرەکان مەرەخەس بکا. هەڵبەتە لەئاکامی جەنگو هەرای نێوان موسوڵمانانو

دوژمنانی دا ئافرەتی دیلیش لەهەردولا پەیدا دەبوون، ئەوانیش بەگوێرەی ئەو یاسا جیهانی یەی ئـەو رۆژگـارە مۆرکـی کۆیلایـەتییان پێـوە دانـراو دەکرانـە ئەمەتە، هەر بەگوێرەی ئەو یاسایە نەدەکرا ئەو ئافرەتــە کۆیلانـە بێنـە ریـزی ئافرەتە سەربەستەکانو پلەی هاوسەرێتییان بدرێتــێ، بۆیـە ئیسـلام بەشێوەی مولکییەت بـۆ خاوەنـەکانیانی بـەڕەوا زانیـوە لـەززەتیان لێ وەربگـرن. بـەلام لەهەمان کات دا ئیسلام هەوڵی داوە لـەژمارەی کۆیلـە کـەم بکاتـەوەو ئـازاد بکرێنو هەوای ئازادی هەڵمژن، هەوڵی دا سەرچاوەی بەکۆیلـە کـردن تەسـكو کەم بکاتەوە، بەلام بوارەکانی ئازادکردنی زۆرو هەمە جۆرو فراوان کردنو رۆژ بەرۆژ لەکۆمەڵگای ئیسلامی دا کۆیلە لەکەم بوون دا بوون، ئازادکردنی کۆیلە لەئیسـلام دا ببـوە قەرەبوکردنـــەوەی زۆر کـــەمو کورپـــی لـــە عیبـــادەت داو سڕینەوەی تاوان!!!

بەڵێ ﴿فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون﴾ هەرکەسێك بیـــەوێ جگە لەخێزانی حەلاڵی مارەکراوی خـۆیو مولکولیـەمین ئـارەزۆی دابـین بکـا کارێکی نـاڕەوا دەکـاو دەچێتـە جغـزی حەرامـەوە. دەسـتدرێژی دەکاتـە سـەر نامووسی کەسێك بەمارە کردن حەلاڵی نەکردوە، دڵو دەروونی تووشی فەسـاد دەبێ، چونکە هەست دەکا لەپاوانی ناڕەوا دەڵـەوەڕێ، فەسـادی خـێزان پـەیدا دەبێ، ضـەمانو ئـارامی نـامێنێ، کۆمـەڵگا تووشـی فەسـاد دەبـێ، چونکـە گورگەکانی ئـەو کۆمەڵگایـە لـێرەو لـەوێ پـەلاماری نێچیری خۆیـان دەدەنو تەعەدا لەمو لەو دەکەن! ئایینی ئیسلامیش هـەموو هـەڵو تەقەڵلایـەکی بـۆ ئەوەیە ئەم جۆرە فەسادانە قەلاچۆ بکا.

٦- ﴿والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعـــون﴾ ئەوانـەی پابـەندی وادەو بەڵێنـەکانی خۆیـانن، عـەهدو پـەیمانی خۆیـان بـەلاوە پـیرۆزەو پارێزگـاری لێ دەکەن. ئەگەر ئەمانەتێکیان لەلا دانراخیانەتی تێدا ناکەنو سـپاردەی خۆیـان دەدەنـــەوە بەخاوەنـــەکانیان، ئەگـــەر وادەو بـــەڵێنیان دا پابـــەندی دەبـــن،

گەڕاندنەوەی سپاردەو پابەند بوون بەوادەو بەڵێنەوە ڕەوشتی سەرەکیو بنەڕەتی موسوڵمانانە. خیانەتکردنو غەدر کردنو بێ وادەییو بەڵێن شکێنیو هەڵوەشاندنەوەی عەقدو سەودا، پاشگەز بوونەوە لەشەریکایەتیو بەکریگیرانو کڕینو فرۆشتن. ڕەوشتی مونافیقو کافرو ستەمکارانە.

پێغەمبەر ﷺ لەم بارەوە فەرمویەتی ((آیة المنافق ثلاث: اذا حدث كذب واذا وعد اخلف، واذا أئتمن خان)) قورئانیش لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يأيها الذين أمنوا لاتخونوا الله والرسول وتخونوا أماناتكم﴾ (الانفال/٢٧) سپاردەو وادەو بەڵێن: هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کەئادەمیزاد لەلایەن خوداوە یان لەلایەن کەسانی دیکەوە دەخرێتە ئەستۆیو بەرپرسیار دەبێ لێیان، وەکوو تەکالیفی شەرعیو گەڕاندنەوەی سپاردەو پابەند بوون بەسەوداو مامەڵەوە.

٧- ﴿والذين هم على صلواتهم يحافظون﴾ ئەوانەی بەردەوامن لەسەر ئەنجامدانی نوێژەکانیان، لەکاتی خۆیان دا ئەنجامیان دەدەن! مەرجو روکنەکانیان بەتەواوی دەهێننە جێو کەمو کوڕییان تێدا ناکەن.

لەصەحیحی موسلیمو بوخاری دا فەرموودەیەك هاتووە لەئیبنو مەسعودەوە ریوایەت کراوە، دەفەرموێ: پرسیارم لەپێغەمبەر ﷺ کرد وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! چ کردەوەیەك لای خودا زۆر خۆشەویستە؟؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((الصلاة على وقتها)) نوێژ کردن لەکاتی خۆی دا، وتم: دوای نوێژ چی؟ فەرمووی: ((بر الوالدين)) چاکە کردن لەگەڵ دایكو باوك دا، وتم دوایی، چی؟ فەرمووی: ((الجهاد فى سبيل الله)) تێکۆشانو جەنگان لەپێناو ئایینی خودادا.

تێبینی ئەوە دەکرێ: پەروەردگار سەرەتای ئەم ڕەوشتە بەرزانەی بەنوێژ دەست پێ کرد، کۆتاییشی بەنوێژ هێنان، ئەمەش ئاماژەیە بەوە کەنوێژ کردن لەهەموو عیبادەتێك گەورەترە. وەکوو لەفەرمودەیەکی تردا هاتووە،

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((استقیموا ولن تحصوا، واعلموا ان خیر اعمالکم الصلاة، ولا یحافظ علی الصلاة الا مؤمن)) ئیستیقامەتان هەبێ، بەردەوام بن لەسەر خودا پەرستی، پاداشی ئیستیقامە هێندە زۆرە ناتوانن بیژمێرن، بزانن باشترین کردەوەتان نوێژە، هەر موسوڵمان دەتوانێ پارێزگاری نوێژ بکاو بەردەوام بێ لەسەر کردنی، جگە لەموسوڵمان کەس ناتوانێ بەردەوام بێ لەسەری، نوێژ پەیوەندیی نێوان بەندەو پەروەردگارە، کەسێك پابەندی نوێژ کردن نەبێ، پارێزگاری پەیوەندی نێوان خۆی کەسانی دیکەش ناکا!

ئەو رەوشتانەی باس کران کەسایەتی موسوڵمانان دیاریی دەکا، دەبنە هۆکاری رزگار بوونو کاریگەرییان لەتایبەتمەندی کۆمەڵی موسوڵمانان دا دیارو بەرچاوە. ژیانی شیاو بۆ ئادەمیزاد دەرەخسێننو ئادەمیزاد لەباقی زیندەوەران جیا دەکاتەوەو ناهێڵن ئاژەڵ ئاسا ژیان بەسەر بەرن.

ئەمجار پەروەدگار پاداشی باشی ئەو رەوشتانە دیاریی دەکاو دەفەرموێ: ﴿أولئك هم الوارثون الذين يرثون الفردوس هم فيها خالدون﴾ ئائەو خاوەن رەوشتە بەرزو پەسندانە، ئەوانەی پلەی کەمالاتو پیاوەتییان تێدا هەیە، شیاوی ئەوەن لەبەهەشتی فیردەوس دا نیشتەجێ بکرێن، ئەوانە بەهەشتی رازاوەیان دەدرێتێو بۆ هەتا هەتایە تێ یدا دەمێننەوە.
لەصەحیحەین دا هاتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((اذا سألتم الله الجنة فاسألوه الفردوس، فانه أعلى الجنة واوسط الجنة، ومنه تفجر أنهار الجنة، وفوقه عرش الرحمن)).

هەندێ لەبەڵگەکانی وجودی خوداو تواناو دەسەڵاتی

دروستکردنی ئادەمیزاد

وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِن سُلَـٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَـٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَـٰمًا فَكَسَوْنَا ٱلْعِظَـٰمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَـٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحْسَنُ ٱلْخَـٰلِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

دوای ئەوەی رەوشتە پەسندەکانی موسوڵمانانی باس کردن، دەگوێزێتەوە بۆ رانواندنی بەڵگەکانی ئیمان لەژیانی خودی ئادەمیزاد دا، لەدروستکردنی ئاسمانەکان دا، لەنازلکردنی باران لەئاسمانەوە، دروستکردنی گیانلەبەران بۆ سوودی ئادەمیزاد.

یەکەمجار دەست دەکا بەرانواندنی قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزادو دەفەرموێ: ﴿ولقد خلقنا الأنسان من سلالة من طين﴾ بێگومان ئێمە ئادەمیزادمان بەدیهێناوە لەقۆناغەکانی دروستکردن دا هەڵەوگێرو تاوو توێمان کردوە. واتە: بابە گەورەی ئادەمیزادمان لەقورێکی پاڵفتە کراو دروست کردوە.

هەندێ لەموفەسسیرەکان پێیان وایە: مەبەست بەئینسان نەوەکانی ئادەمە. دەڵێن: نوطفە لەخوێن وەدی دێ، خوێنیش لەخۆراك، خۆراکیش یا حەیوانییە یان رووەکییە، حەیوانیش دەچێتەوە سەر نەباتی، خۆراکی نەباتیش لەگڵی پاڵفتە کراوو ئاو پەیدا دەبێ، کەوابێ ئادەمیزاد لەبنەڕەتو حەقیقەت دا لەقوری پاڵفتە کراو دروست بووە. پاشان ئەو قوڕە بەچەند قۆناغێك دا تێپەڕیوە تا بوەتە قۆناغی نوطفەیی،

٢- قۆناغی دووەم ئەوەیە: کەدەفەرموێ: ﴿ثم جعلناه نطفة في قرار مكين﴾ پاشان گەرای ئادەمیزادمان گێڕاوە بەنوطوفەیەك کەلەپشتی پیاوانی باوك دایەو لەوێوە دەڕژێتە ناو منداڵدانی دایکانەوە لەوێدا شوێنی خۆی دەگرێو لەیەکەم رۆژی جێگیر بوونی نوطفە لەڕەحمی دایك دا دەمێنێتەوەو لەو جێگایەدا پارێزراو دەبێ. تا رۆژی لەدایك بوون. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿وبدأ خلق الانسان من طين, ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهين﴾ (السجدة/ ٧-٨).

یان دەفەرموێ: ﴿الم نخلقكم من ماء مهين, فجعلناه فى قرار مكين, الى قدر معلوم, فقدرنا فنعم القادرون﴾ (المرسلون/٢٠-٢٤)

دەقە قورئانییەکە ئاماژە دەکا بۆ قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزاد. قوڕ یەکەم سەرچاوە یان یەکەم قۆناغی دروست بوونی ئادەمیزادە، دوا قۆناغیش ئەو ئینسانە رێك‌و پێکەیە. ئەمە حەقیقەتێکەو لەقورئان دا چەسپاوە، ئیتر پێویست ناکا ئێمە راستی ئەم حەقیقەتە عیلمی‌یە لەو تیۆرە زانستیانە وەربگرین کەدەربارەی سەرەتای پەیدا بوونی ئادەمیزاد یان پەیدا بوونی لەسەر زەوی دواون.

بێگومان قورئان ئەم حەقیقەتە دەچەسپێنێ، بۆ ئەوەی ئادەمیزادەکان بیکەنە مەیدانی ورد بوونەوەو تێفکرین لەو گۆڕانە سەر لەبەرەو گواستنەوە سەرسوڕهێنەرە لەنێوان قوڕو پێکهاتەی ئادەمیزاد لەشکڵی کۆتایی دا:

کەئەو جەستە گیان تێدا رسکاوەیە، کەبەچەند قۆناغێکی جیا جیادا تێپەڕیوە!! ئیتر بەشوێن ئەم قۆناغانەدا ناچیو چۆنیەتیو درێژی چۆنیەتی گۆڕانەکە رانانوێنی، چونکە ئەوە لەمەبەستە سەرەکییەکانی قورئان نیە، بەپێچەوانەوە تیۆرە زانستیەکان هەوڵ دەدەن پلیکانەکانی نێوان قوڕو قۆناغی (نشوء وارتقا) بدۆزنەوە، زنجیرە قۆناغەکانی نێوانو قوڕو ئادەمیزاد بەیەکەوە ببەستنەوە. هەڵبەتە ئەم جۆرە تیۆرانە وادەبێ حەقیقەت دەپێکنو وادەبێ هەڵە دەکەن. تیۆرەکەی ئەمڕۆ بەڕاستی دەزانن، سبەینێ هەڵیدەوەشێننەوە. کەوابێ نابێ بەهیچ جۆرێك رێگا بەخۆمان بدەین حەقیقەتە عیلمیەکانی قورئان ملکەچی ئەم تیۆرانە بکەینو بەتیۆرە زانستییەکان شییان بکەینەوە، نابێ قۆناغەکانی نێوان قوڕو ژیانەوەو گەشە کردن (نشوء وارتقا): کەقورئان لێ ی بێدەنگ بووە لەم جۆرە تیۆرانە وەربگرینو تەفسیری ئەم جۆرە ئایەتانەی پێ بکەین. چونکە قورئان حەقیقەتەو لەحەقەوە هاتووەو حەق دەچەسپێنێو حەقیقەت بڵاو دەکاتەوە. بەهیچ هەڵناوەشێتەوە. وەلێ تیۆرە زانستییەکان ئەمڕۆ چەسپاونو سبەێنێ هەڵوەشاونەوە.

بەهەرحاڵ لێك جیا بوونەوەی رێگا لەنێوان تێڕوانینی قورئان بۆ ئادەمیزادو تێڕوانینی ئەو تیۆرە زانستیانە ئەوەیە: قورئان رێز دەدا بەئادەمیزادو ئەوە دەچەسپێنێ: کەشوعلەیەك لەڕوحی خودا ئەو قوڕەی کردووە بەو ئادەمیزادەو ئەو ڕەوشتو تایبەتمەندییانەی پێ بەخشیوەو بەو شتە تایبەتمەندییانە ئەو جەستەیە بووە بەئادەمیزادو لەئاژەڵ جیا بۆتەوە، بەمەش تێڕوانینی ئیسلامو تێڕوانینی مادییەکانو تیۆرەکانیان بەتەواوی لێك جیا دەبنەوە. پەروەردگاریش: کە بۆخۆی بەدیهێنەری ئادەمیزادو هەموو شتێکە لەهەمووکەس باشتر دەزانێ، بۆیە ئێمە بڕوامان بە قورئان هەیەو بەس!

٣- قۆناغی سێیەم: ئەوەیە: کەدەفەرموێ: ﴿ثم خلقنا النطفة علقة﴾ پاشان نوطفەمان لەصیفاتەکانی خۆی گۆڕی بۆ شێوەی (عەلەقە)، واتە ئەو نوطفەیەی کەبریتی بوو: لە ئاوێکی فیچقە ئاسا کەلەپشتی پیاو دەردەچێو

لەمندالّدانی ئافرەت دا لەگەڵ ئاوی ئافرتەکە کەلەسنگی یەوە دێتە خوار یەك دەگرنو پاش ماوەیەك دەبن بەخوێنێکی سووری توند بوو خۆ بەدیواری مندالّدانەوە هەڵدەواسێو شێوەی (زەرو) دەنوێنێو خۆراك لەخوێنی دایك وەردەگرێ.

٤- قۆناغی چوارەم ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿فخلقنا العلقة مضغة﴾ ئەمجار خوێنی سوورو توندبوومان کرد بەگۆشتپارە بەئەندازەی پارچە گۆشتێك: کە بجوورێ. هیچ شێوەو روخسارێکی تێدا نابیندرێ. ئەم گۆڕانکارییە ناو نراو خەلق‌و بەدیهێنان، چونکە پەروەردگار هەندێ صیفاتی دەفەوتێنێو هەندێ صیفاتی تری بۆ بەدی دێنێ.

ئەم دروستکراوە بەو ڕێبازەی خۆیدا تێدەپەڕێو بێ لادانو ئەم لاولا قۆناغەکانی خۆی دەبڕێ. دەستی قودرەتو چاودێری پەروەردگار چرکە بەچرکە پەروەردەی دەکەن ئەمجار قۆناغێکی تر دێتە کایەوە. ئەویش قۆناغی پێنجەمە.

٥- قۆناغی پێنجەم ئەوەیە: کەدەفەرموێ: ﴿فخلقنا المضغة عظاماً﴾ ئەمجار ئەو گۆشتپارەیە دەکەین بەئێسقانو شکڵی دەستو قاچو شانو ملی تێدا دەرەخسێنن، لێرەدا پێویستە ئادەمیزاد بەسەر سوڕمانەوە لەبەردەم ئەم حەقیقەتە رابوەستێو کڕنووشی تەعظیم بۆ خودا بەرێ ئەویش حەقیقەتی پێکهاتەی (جنین)ە کە تائەم ئاخرو ئۆخرانە بەتەواویی نەدەزاندرا چۆن دروست دەبێ، چونکە ئاشکرایە خانەکانی ئێسقان لەخانەکانی گۆشت جوداوازن، ئەوەش چەسپاوە: کەخانەی ئێسقان لەجەنین دا پێش خانەی گۆشت پەیدا دەبن، هەتا خانەکانی ئێسق پەیدا نەبن تاقە خانەیەکی گۆشت دروست نابێ، جارێ پەیکەری جەستەی کۆرپەلّەکە بەتەواوی رێك دەخرێ ئەمجار خانەکانی گۆشت دێنە کایەوە. ئەمەش حەقیقەتێکی عیلمی یەو قورئان پێش هەزارو چوار سەدو ئەوەندە ساڵیە تۆماری کردوە. پاكو بێگەردی بۆ زاتی پاکی..!

٦- قۆناغی شەشەم ئەوەیەك دەفەرموێ: ﴿فكسونا العظام لحماً﴾ دوایی ئەو پەیکەرە ئێسقانەمان بەگۆشت داپۆشیوەو وەکوو پۆشاك بەبەرمان دا کردوە.

٧- قۆناغی حەوتەم ئەوەیە: کەدەفەرموێ: ﴿ثم أنشأناه خلقاً أخر﴾ پاشان کردمان بەشتێکی تر؛ گیانمان بەبەردا کردو بوو بەگیانلەبەر لەحاڵەتی جەمادییەوە بوو بەزیندەوەر، دەستی کرد بەجمو جوڵو گوێچکەو چاوو هەستو هۆشی پێ درا.

﴿فتبارك الله أحسن الخالقين﴾ پەروەردگار پاكو مونەززەهە، بەرزو پیرۆزە لەکارو کردەوەکانی دا، بەدیهێنەرێکی موطلەقە هیچی لێ عاسێ نابێ، هەموو شتێکی حیکمەتەو دانایی تەواوی تێدایە، تاكو تەنهاو بەرزو پیرۆزە ئەو خودایەی: کەئەوەی خستۆتە سروشتی ئەو نوطفەیەوە ئاوا بەوشێوەیە ئەم قۆناغانە دەبڕێ، بەگوێرەی ئەو یاسایەی خودا بۆی داناوە، ڕۆژانە هەزاران نوطفە دەڕژێتە ناو ڕەحمی ئافرەتەوەو لەگەڵ ئاوی ئەو تێکەڵ دەبێو بەئەم قۆناغانەدا تێدەپەڕنو ئەو یاساو ڕێسایەی خودای بەدیهێنەر بۆی داناون پابەندی دەبنو بەمو لێ ی لانادەن!

هەر لەحاڵەتی نوطفە یي یەوە قۆناغەکان دەبڕن تادەگەنە حاڵەتی ئینسانیەتو پلەی کەماڵ بەدەست دێنن.

٨- قۆناغی هەشتەم ئەوەیە: دەفەرموێ: ﴿ثم انكم بعد ذلك لميتون﴾ واتە: پاشان ئێوە دوای ئەو بەدیهێنانو قۆناغ بڕینانەو گەشەکردنو پێگەیشتن: کەلەنەبووەوە دروست دەکرێن، دەتانخەینە عالەمی بەرزەخەوە، ژیانی بەرزەخیش قۆناغێکە لەقۆناغەکانی ژیانی ئادەمیزادو دوا قۆناغ نیە.

٩- ﴿ثم أنكم يوم القيامة تبعثون﴾ پاشان ئێوە لەڕۆژی قیامەت دا زیندو دەکرێنەوە بۆ ئەوەی ژیانێکی نوێ دەست پێ بکەن، حیسابو لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دا بکرێ، بگەنە ژیانێکی پڕکامەرانی، یان ئەوپەڕی بەدبەختیو چارە ڕەشی. کەسێك لەجیهان دا ڕێبازی ڕاست بگرێو ڕەوشتی

پەسندی موسوڵمانانی تێدا بن، ئەو کەسە لەقیامەت دا دەگاتە کەماڵی ژیانو ئەوپەڕی خۆشیو کامەڕانی دەست ناکەوێ. کەسێکیش لەژیانی دونیادا دابەزێ بۆ پەستیو هەڵسو کەوتی ئاژەڵی بێ، ئەوە لەژیانی قیامەت دا ئەوپەڕی پلەی پەستی پێ دەدرێو ئادەمیزادیەتی پێشێل دەکرێو دەبێتە سووتەمەنی دۆزەخو لەگەڵ بەردو داردا یەکسانە!.

دروستکردنی ئاسمانەکان و باران بارین و موسەخەرکردنی ئاژەڵ بۆتان

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ ٱلْخَلْقِ غَٰفِلِينَ ﴿١٧﴾ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَآءَ تَنۢبُتُ بِٱلدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْءَاكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِى ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى ٱلْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

ئادەمیزاد خۆی دەگوێزێتەوە بۆ سێ جۆر لەو بەڵگانە: کەبەدیهێنانی ئاسمانەکانو باران باراندنه لەبەرزایی یەوەو کاریگەریی ئەو بارانـە لەرسکانو رواندنی ڕووەكو دارو درەخت داو سوود بینین لەئاژەڵ لەشیرو لەخوریو لەگۆشت... هتد.

دەفەرموێ: ﴿ولقد خلقنا فوقکم سبع طرائق﴾ سوێند بەخودا ئێمە لەژوور ئێوەوە ئەی ئادەمیزاد! حەوت ئاسمانی چین لەسەر چینمان دروست کردون. حەوت تەبەقەو توێژن یەك لەسەر یەك.

وێ دەچێ مەبەست بە (سبع طرائق) حەوت مەداری فەلەکی بن، یان حەوت کۆمەڵەو شارە ئەستێرە بن، وەکوو کۆمەڵەی خۆریی! یان حەوت کیتلەی سەدیمی بن. سەدیم یان (هەیولاو صورەت) ئەو مادە خامەیە کەکۆمەڵە ئەستێرەی لێ پەیدا بووە. هەرچۆنێك بێ قورئان ئاماژە دەکا بەوە: کەحەوت عالەمی ئەستێرە یان حەوت جیهانی فەلەکی لەژوور ئادەمیزادەوە هەیە، واتە: موستەوای ئەوانە لەبۆشایی بەرفراوان دا لەموستەوای زەوی (ژینگەی ئادەمیزاد) بەرزترە.

قورئانی پیرۆز زۆر جار باسی دروستکردنی ئاسمانەکانو زەویو ئادەمیزاد دەخاتە پەنایەکترەوە، وەکوو دەفەرموێ ﴿لخلق السموات والأرض اكبر من خلق الناس﴾ (غافر/٥٧) هەروەها قورئان چەند جارێك ئاماژە بەحەوت تەبەقەی ئاسمان دەکا دەفەرموێ: ﴿اللهُ الذي خلق سبع سموات ومن الأرض مثلهن, يتنزلُ الأمر بينهن, لتعلموا أن الله على كل شيء قدير﴾ (الطلاق/١٢).

﴿وماكنا عن الخلق غافلين﴾ ئێمە لەدروستکراوانی خۆمان بێ ئاگانینو پاش گوێیان ناخەین، هەرچی بوونەوەر هەیە بەئاسمانەکانیشەوە لەژێر چاودێری ئێمەدایەو ئێمە پارێزگارییان دەکەینو دەزانین چییان تێدا ڕوو دەدا،

تەنانەت پەلکە گەلایەکیش: کە لەدرەختێك هەڵدەوەریٚو شتی لەوەش پچوکتر بەئاگاداریی ئێمەیەو لای ئێمە تۆمار کراوە. وەکوو دەفەرموێ: ﴿وما تسقط من ورقة الا یعلمها, ولا حبة في ظلمات الأرض, ولا رطب ولا یابس الا في کتاب مبین﴾ (الانعام/٥٩).

یەکێکی تر لەنیشانەکانی بەتوانایی خود باران باراندن و روەك رواندنە:

دەفەرموێ ﴿وأنزلنا من السماء ماءً بقدر فأسکناه في الأرض﴾ ئێمە ناردومانەتە خوارێ لەبەرزایی یەوە باران بەئەندازەو بەگوێرەی پێویست بۆ خواردنەوەو ئاوەدان، نەئەوەندە کەم دەبارێنن: کەبەشی کشتو کاڵ نەکا، نەئەوەندەش زیاد دەبارێنین: کەزیان بەکشتو کاڵتان بگا.

تەنانەت ئەو خاكو ولاتانەی: کەپێویستییان بەئاوی زۆر هەیە بۆ کشتو کاڵو بارانی کەم لیٚ دەبارێ، لەولاتی ترەوە ئاوی بۆ دەنێردرێ ؛ وەکوو خاکی میصر لەولاتی ترەوە ئاوی بۆ دێ، ئاوەکە لەگەڵ خۆی دا قورە سوورێك دەهێنیٚ لەبو چەوەکەی دادەپۆشیٚو دەمێنێتەوە تیٚ یداو دەبێتە هۆی باشبوونی کشتو کاڵ لەو خاکەدا.

جا کەئاوەکەمان لەئاسمانەوە باراند، لەزەوی دا جێگیر دەبیٚ، زەویمان والیٚ کردوە ئاوەکە لەخۆ بگریٚو خۆراك بدا بەتۆم رەگو ریشاڵو زەوی دەرازێنینەوە. هەر لەزەوی کارێزو کانیاو هەڵدەقولێنن.

تیوری ئەوە: کەئاوی ژێر زەوی (میاه جوفیە) ئاوی بارانەو بەناخی زەوی دا رۆدەچیٚو لەقولایی زەوی دا جێگیر دەبیٚ تیۆرێکی تازە بابەتە، تا پێش ماوەیەکیش واگومان دەبرا کەهیچ پەیوەندییەك لەنێوان ئاوی بارانوسەرزەوی لەگەڵ ئاوی ناوەوەی زەوی دا نیە، بەڵام ئەوە قورئان پێش هەزارو چوارسەدو ئەوەندە ساڵەیە ئەم حەقیقەتەی چەسپاندوەو رایگەیاندوە.

﴿وانا علی ذهاب به لقادرون﴾ ئەگەر بمانەوێ ئەو ئاوەی کەسەرچاوەی ژیانی خۆتانو ئاژەڵو کشتو کاڵتانە لێتانی بستێننەوە ژێر خاکی بکەین، ویستی خۆمان دەهێنینەدیو ئاوتان لێ دەشێرینەوە، چۆن توانای باراندنمان هەیە ئاواش دەتوانین لێتانی هون بکەین، بەڵکوو دەتوانین بیکەین بەخوێاوکی تاڵو هیچ سوودی لێ وەرنەگرن، نەبۆ خواردنەوە، نەبۆ ئاودێری، خۆ ئەگەر بمانەوێ هەر نایبارێنینو بێ ئاوتان دەکەین، خۆتانو ئاژەڵو کشتوکاڵتان بەهۆی بێ ئاوی لەناوی دەبەین. ئەگەر بشمانەوێ ئاوەکە لەسەر ڕوی زەوی رایدەگرین ناهێڵین بچێتە ناو زەوییەوە، وەلێ بەلوطفو رەحمەتی خۆمان ئاوی بارانەکە لەزەوی دا پەزمەندە دەکەینو لەعەمباراوی سروشتی دا هەڵیدەگرین بۆ ئەوەی لەکاتی پێویست دا سوودی لێ وەربگرن، کشتو کاڵو ئاژەڵەکانتانی پێ ئاو بدەنو پێویستیاتی خۆتانی لێ دابین بکەن.

﴿فأنشأنا لکم به جنات من نخیل وأعناب﴾ ئێمە بەو ئاوەی لەئاسمانەوە دەینێرینە خوار چەند باغو داروروەکی جیا جیا، چەند بەرو بوومو میوەهات وەدی دەهێنن. نزارو سەوزایی جوانو رازاوە پەیدا دەکەین: کەهەندێ لەو دارو درەختانە بۆ نموونە داری خورماو داری مێوە: کە دووداری بەرداری گرنگن.

﴿لکم فیها فواکه کثیرة ومنها تأکلون﴾ بۆ ئێوە هەیە لەو باغو دارو درەختانەدا میوەی زۆرو زەبەندە لەهەموو جۆرێك؛ وێڕای خورماو تری، ئێوە لەو درەختانە دەڕوانو سەیری میوەجاتیان دەکەن لێ ی دەخۆن!

﴿وشجرة تخرج من طور سیناء تنبت بالدهن وصبغ للآکلین﴾ هەروەها بۆ ئێوەمان رەخساندوە داری زەیتوون: کەلە کێوی (طوور) رواوەو لەئاوی ژێر زەوی ئاو دەخواتەوە. لەئەو درەختانەیە کەزۆرترین سوودی هەیە، بەرەکەی رۆنی لێ دەگیرێ یان بەشێوەی جیا جیا دەکرێتە خۆراکی تادەمیزادو پێخۆر، هەروا سوود لە خودی دارەکە دەبینرێ بەزۆری لەولاتی عەرەب دا

دەرِویَ بەتایبەتی لەلای ((وادي موقەدەس)) کەلە قورئان دا ناوی هاتووە. بۆیە لێرەدا بەتایبەتی ناوی هێناوە.

ئیمام ئەحمەدلەئەبو ئوسەید: مالیکی کوری رەبیعەی (الساعدی الانصاری) یەوە ریوایەت دەکا دەفەرموی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((کلوا الزیت وادهنوا به، فانه من شجرة مبارکة)) هەروەها تیرمیذی لەئیمامی عومەرەوە ئەم فەرموودەیەی ریوایەت کردوە.

نیشانەیەکی تر لەرەحمەت و بەزەیی خودا رام بوونی ئاژەڵە بۆ ئێوە دەفەرمویَ: ﴿وان لکم فی الأنعام لعبرة﴾ بێگومان بۆ ئێوەی ئادەمیزاد لەدروستکردنو رامکردنی حوشترو رەشە وڵاخو مەرو بزنو سوود بەخشینیان بۆ ئێوە پەندو ئامۆژگاریی هەیە، سودبینینتان لەو ئاژەڵانە نیعمەتێکە لەسەر ئێوە شیاوی شوکرو سوپاسە، دەشێ بیکەنە بەڵگە لەسەر دەسەڵاتو بەتوانایی خودا بەوە: کەخوێنی پەیدا بوولەخۆراکیان دەبێتە شیرێکی صافی بیَ غەشو گوارآو تەغذیەی جەستەتان دەکا، پەندو ئاکۆژگاری تێدایە بۆ کەسێك بەدڵێکی کراوەو هەستێکی بەئاگاوە تێیان بفکریَ، بەفامو ژیرییەوە لێیان بروانیَو لەحیکمەتو دانایی پەروەدگار ورد بێتەوە.

هەڵبەتە سوودو قانزانجی ئەو ئاژەڵانە زۆرو زەبەندەن بەڵام لێرەدا چواریانی باس کردن.

١- ﴿نسقیکم مما فی بطونها﴾ واتە: لەو شیرەی ئەوان دەخۆنەوە کەلەنێوان خۆراکی ناو کەرشو خوێن دا دێتە دەرەوە ماستو پەنیرو کەرەو شتی تری لیَ دروست دەکەن.

٢- ﴿ولکم فیها منافع کثیرة﴾ واتە: سوود لەخوریو موو مەرەزو کوڵكو بەرگنیان دەبینریَ، پۆشاكو راخەرو پێخەفیان لیَ دروست دەکەن.

٣- ﴿ومنها تأكلون﴾ ئەو ئاژەڵانەی بۆ ژێربار كردون سەریان دەبڕن‌و گۆشتەكەیان دەخۆن.

٤- ﴿وعليها وعلى الفلك تحملون﴾ لەسەر پشتی وڵاخ‌و كەشتی هەڵدەگیرێن. ئەو وڵاخانە بەكار دێنن بۆ سواریی خۆتان‌و گواستنەوەی كاڵاتان لەم وڵات بۆ ئەو وڵات، وەكوو چۆن گەمیٚ بەكار دێنن بۆ ئەو مەبەستانە، سیاقەكە هەڵگرتنی ئادەمیزادو كاڵاكانیان لەسەر پشتی وڵاغ‌و گەمیٚ لێك دەبەستیٚ، چونكە هەردووكیان گەرنكەچی یاسای بوونەوەرن، ئەو پێكهاتە تایبەتیەی ئاوو پێكهاتەی گەمیٚ‌و تایبەتمەندی هەوای سەر ئاو هەموو ئەمانە هۆكارن بۆ هاتو چۆی گەمیٚ بەسەر ئاوەوە، تەنانەت ئەگەر پێكهاتەی یەكێك لەمانە كەمترین گۆڕانی بەسەردا بیٚ كەشتیرانی ناكریٚ‌و مەلاحەت لەناو دەریادا دەوەستیٚ،خودای بەدیهێنەر بەلوطف‌و رەحمەتی خۆی ئەم هۆكارانەی لێك بەستوون‌و گەمیٚ ی رام كردوە بۆ بەر ژەوەندی ئێوەی ئادەمیزاد، وڵاغی بەهێزو تاقەتی بۆ رام كردون تامەبەستەكانی خۆتان بهێننەجیٚ!!

وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرمویٚ. ﴿وتحمل أثقالكم الى بلد لم تكونوا بالغيه الا بشق الأنفس, ان ربكم لرؤوف رحيم﴾ (النحل/٧) یان دەفەرمەویٚ: ﴿اولم يروا أنا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعاماً, فهم لها مالكون, وذللناها لهم فمنها ركوبهم ومنها يأكلون, ولهم فيها منافع ومشارب افلا يشكرون﴾ (يس/ ٧١-٧٣).

ئەمجار لەم وانە پڕو چڕەی پڕ لەبەڵگەی ئیمان لەخودی ئادەمیزاد خۆی داو لەئاسۆی بوونەوەردا، دەگوێزێتەوە بۆ پوختەو كاكڵەی ئەو ئایینەی پێغەمبەران بەگشتی هێناویانەو بانگەوازییان بۆ كردوە! لەهەمان كات دا چۆنیەتی بەپیرەوە چوونی كۆمەڵانی ئادەمیزاد بەدرێژایی مێژوو بۆ ئەم حەقیقەتەی: كە بەدرێژایی مێژووی ئادەمیزاد نەگۆڕاوە دیاریی دەكا،

بەدرێژایی وەرچەرخانی چەرخەکانو تازە بوونـەوەی پـەیامو سروشـی خـودا بـۆ پێغەمبەرانو بەشوێن یەکدی داهاتنی فروستادەکان هەر لەرۆژگاری حـەزرەتی نووحەوە تا سەردەمی دوا پێغەمبەر ؛ حەزرەتی موحەممەد ﷺ یەك حەقیقـەت بووەو گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە.

زنجیرەی پێغەمبەران بەردەوام بووەو بانگەوازییان بۆ یەکتاپەرستیو بـڕوا بەپـەیامو راسـتی بـەردەوام بـووە، بانگـەوازیو ترسـاندنو مـوژدە دانیـان بـۆ گەلەکانیان دوبارەو سێ بارە بۆتەوە. ئەو داوا کارییەی حـەزرەتی نـووح ؈ ئاڕاستەی گەلەکـەی کـردوە، هـەمان داواکارییـە: کـە پێغەمبـەرانی دوایـی بەدرێژایی رۆژگار ئاڕاستەی گەلەکانیان کردوە وەڵامو هەڵوێستی گەلـەکانیش تێکڕا لێك دەچنو دەڵێ ی لەیەکتریان گێڕاوەتەوە.

ئێستاش بۆ روونکردنەوەی ئەم راستییە پێنج چیرۆکی پێنج پێغەمبەر بۆ نموونە دەهێنێتەوە. بەئاشکرا لێکچوویی پەیامی پێغەمبـەرەکانو هەڵوێستی گەلەکانیان لەئاست ئەو پەیامە خوداییە دیاریی دەکـا. دەی بابچینـە سـەر مەبەستو گوێ بۆ چیرۆکە کورتبڕە سەرئاساییەکانی ئـەم سـوورەتە رابگریـنو دوایی بەراوردیان بکەینو پەندو عیبرەتیان لێ وەربگرین.

چیرۆکی حەزرەتی نووح ﷺ

وَلَقَدْ

أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ ٱلْمَلَؤُا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌۢ بِهِۦ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا۟ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ ٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ ۙ فَٱسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِى مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

هەڵبەتە پەیوەندی ئـەم کۆمەڵـە ئایەتـە بـەھی پێشـەوە لەسـەر رێبـازی پـەیڕەو کـردوی قورئانـە: کـە زۆرجـار بەسـەرهاتو چیرۆکی پێغەمبـەران دوا بـەدوای نمـایش کردنـی بەڵگـەی یەکتاپەرسـتیو زیندوبوونـەوە رادەنوێنـیو دەیانهێنێ، مەبەستیشـی دەستنیشـان کردنـی کوفـرانو سـپلەیی ئـادەمیزادە بەرامبەر نیعمەتەکانی خـوداو سـەرەنجام گیرۆدە بوونیـان بەعـەزابی سـەختی پەروەردگار لەتۆڵەی سەرڕەقیو سەرپێچیکردنی پەیامی پیرۆزی فرۆستادەکان.

ئەوەتا دوا ئەوەی بەڵگەی تاكو تەنهایی خودای هێنانـەوە دروسـتکردنی ئـادەمیزادو ئـاژەڵو روەكو بەدیـهێنانی ئاسمانـەکانو زەوی کـردن بەنیشـانەی تاكو تەنهاییو بەدەسەڵاتیو دانایی پەروەردگار، ئەمجار چـەند هەڵوێسـتێکی گەلو نەتەوە بێ بڕواکانی رابوردو: کەدەق دەشـوبهێنە هەڵوێسـتی کافرەکـانی مەککە نمایش دەکا؛ پێنج چیرۆکی ئـەو پێغەمبەرانـە لەگـەڵ نەتـەوەکانیان دا ریز دەکاو دەیانگێڕێتەوە دەفەرموێ: ﴿ولقد ارسـلنا نوحـاً الى قومـه﴾ بێگومـان ئێمـە نووحمـان ﷺ کـردە پێغەمبـەرو رەوانـەمان کـرد بۆسـەر گەلەکەی، ئەوێش بانگەوازیی کردن بۆئیمانهێنان ﴿فقال: يا قوم اعبـدوا الله مالكم من اله غيره﴾ پیێ ی گوتن: ئـەی گـەلو نەتەوەکـەم! عیبـادەتی خـودا بکەن، جگە لەئەو کەس خودای ئێوە نیە، پیێ ی گوتن: ﴿أفلا تتقون؟﴾ ئەرێ ئەوە بۆچی لەسەرەنجامی هاوەڵ دانانو بتپەرستی ناترسن، بەچ عەقڵو بـیرێك ئێوە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن؟ عیبادەتی خودا بکەنو جگە لەئەو خودای ترتان نیە: وشەیەکی حەقەو بوونەوەر بەو حەقە وەستاوەو هـەموو شـتێکی نـاو ئـەم گەردونە گەواهی ئەو راستی یە یە. ئەدی ئێوە چۆن لـەئینکاری کردنـی ئـەو حەقیقەتـە ناترسـن؟ چۆن هەسـت ناکـەن بەوە: کـە ئـەو ئینکـاری کردنـەتان دەسـتدرێژی کردنـە بـۆ سـەر حەقیقـەتێکی ئاشـکراو نومایـان؟ ئایـا نـازانن ئینکاری کردنی ئەو حەقە دەتانکاتە شیاوی عەزابێکی بێ ئامان!!

بەڵام پیاو ماقوڵانی گەلەکەی لەناوەڕۆکی ئەم پەیامە ناکۆڵنەوە، بیر لەڕاستیو دروستی ئەم وشە حەقە ناکەنەوە، ناڕوانن بۆ بەڵگەو نیشانەکانی لەبوونەوەردا، لەو بیرە تەسکەی خۆیان دەرناچنو نایانەوێ دەرچن، لەجیاتی ئەوەی بیر لەبەدیهێنەری بوونەوەر بکەنەوەو بڕواننە بەڵگەو نیشانەکانی، ئەو حەقیقەتە ڕەهایە پاشگوێ دەخەنو واز لەلێکۆڵینەوەو لێوردبوونەوەی بەدیهێنەر دێنن، کەسایەتی حەزرەتی نووح ﷺ دەخەنە بەر باسو لێکۆڵینەوە، قسە لەخودی خۆی دەکەن!!! ئەوەتا: ﴿فقال الملأ الذين كفروا من قومه﴾ ڕیش سپیو پیاو ماقوڵەکانی گەلەکەی؛ ئەوانەی کافرو موشریك بوون، وتیان: ﴿ماهذا الا بشر مثلكم﴾ نووح ئادەمیزادێکە وەکوو ئێوەو لەوە زیاتر هیچی تر نیە! کابرایەکە خۆسەپێنەرو ﴿يريد ان يتفضل عليكم﴾ دەیەوێ: خۆی بکاتە گەورەو کاربەدەستی ئێوەو ئاغایەتیتان بەسەرەوە بکا.

بۆ ئەم خۆسەپاندنو ئاغایە تێکردنە لافی پێغەمبەرێتی لێ دەداو دەیەوێ لەم ڕێگایەوە ئەومەبەستە تایبەتییەی خۆی وەدەست بێنێ! ئەگینا خۆ ئەو چ زێدە زانیاریو ڕەوشتی تایبەتیو میزەیەکی بەسەر ئێوەوە نیە، دەی کەوابێ چۆن زێدە لەئێوە ئەو دەبێتە پێغەمبەرو پەیامی بۆ دێ؟؟!

سەیرە ئەوان لەم گۆشە نیگا تەنگەبەرەوە دەیانڕوانیە ئەو پەیامە گەورەو ئەو حەقیقەتە موطلەقە. ئامادە باشی ئەوەیان تێدا نەبوو سروشتی پەیامی حەزرەتی نووح ﷺ بناسنو حەقیقەتەکەی بزانن. ئەوان بەهەموو عەقڵو هۆشی خۆیان بانگەوازیی ئەو پێغەمبەرەیان لەوەدا کورت هەڵێنا بوو: کەدەیەوێ خۆیان بەسەردا بسەپێنێ! بەمەش ڕێزی ئادەمیزادییەتی خۆیانو هەموو ئادەمیزادانی تریان شکاند، ڕێز لێنانی خودای بوونەوەر بۆئەم جینسە ڕەت دەکەنەوە، پێیان سەیرە پێغەمبەری ئادەمیزاد ئادەمیزاد بێ.

وتیان: ﴿ولو شاء الله لأنزل ملائكة﴾ خۆ ئەگەر خودا بیویستایە پێغەمبەر بنێرێ فریشتەی دەناردنە خوارێو ئەم ئەرکەی دەخستە سەر

شانیان، هەرگیز ناگونجێ ئادەمیزاد ببێتە پێغەمبەرو لەخوداوە پەیام بێنێ ﴿ما سمعنا بهذا فی آبائنا الأولین﴾ ئێمە لەباوك‌و باپیری رابووردووی خۆمان شتی وامان نەبیستووە، ئادەمیزاد بكرێتە پێغەمبەرو ئەركی بانگەوازیی‌و هیدایەتدانی كەسانی دیكەی بخرێتە سەرشان!

﴿ان هو الا رجل به جنة﴾ نووح جگە لەوەی: كە پیاوێكی شێتە هیچی تر نیە، شێتە لەوەدا: كەپێ ی وایەخودا كردویەتی بەپێغەمبەرو بۆ سەر ئێوەی رەوانە كردوە، ﴿فتربصوا به حتی حین﴾ چاوەڕوانی مردنی بن، ماوەیێك خۆ بگرن‌و صەبرتان بێ دەمرێ‌و لەكۆڵ دەبێتەوە، ئیتر ئیستراحەتی لێ دەكەن، یان چاوەڕوان بن ماوەیەكی تر نائومێد دەبێ‌و ئیتر دەگەڕێتەوە سەر ئایینی ئێوە، یان لەو نەخۆشی شێتی یە رزگاری دەبێ‌و دەگەڕێتەوە سەر ئایینی ئێوە. هەڵبەتە ئەمە خۆ گێل كردن‌و موكابەرە كردنە، ئەگینا ئەوان حەزرەتی (نووح) یان باش دەناسی‌و دەیانزانی مرۆڤێكی خاوەن عەقڵ‌و كەماڵە.

ئیتر پاش ئەوەی حەزرەتی نووح ﷺ نۆسەدو پەنجا ساڵ بانگەوازی كردن‌و ئەو ماوە دوورودرێژە خۆی گرت‌و هەوڵی لەگەڵ دان‌و نەهاتنە سەر رێبازی راست، جگە لەكەمێكیان نەبێ بڕوایان پێ نەكرد. ئیتر لەخودا پاڕایەوە ﴿قال: رب انصرنی بما كذبون﴾ وتی: خودایە! یارمەتیم بدەو سەركەوتووم بكە بەسەر ئەم گەلە سەر ڕەقە بێ بڕوایەدا، غەزەبیان لێ بگرەو بیانفەوتێنە، عەزابی ریشە كێشیان بەسەردا بدە، چونكە پەیامی منیان رەتكردەوەو بەدرۆیان خستمەوە. وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿فدعا ربه أنی مغلوب فأنتصر﴾ (القمر/١٠) یان دەفەرموێ: ﴿رب لا تذر علی الأرض من الكافرین دیاراً﴾ (نوح/٢٦) ئیتر پەروەردگار دوعاكەی گیرا كردو فەرمانی پێ كرد: كەدەست بكا بەگەمێ دروست كردن، ﴿فأوحینا الیه ان أصنع الفلك بأعیننا ووحینا﴾ واتە: فەرمانمان پێكرد، بەوە لەژێر

چاودێری ئێمەدا کەشتی دروست بکا،بەگوێرەی نیگاو سروشی ئێمە هەڵس‌و کەوت بکا.

﴿فاذا جاء أمرنا, وفار التنور فاسلك فيها من كل زوجين اثنين, واهلك الا من سبق عليه القول منهم﴾ جا کەکاتێ بڕیاری ئێمە بەلەناوبردنیان هات‌و ئاو لەزەوی هەڵقولا، یان ئاو لەتەندوری نانکردن - کەشوێنی ئاگرو بڵێسەیە - هەڵقولا؛ ئەوە تۆ دەس بەکار بە: لەهەموو نێرو مێیەك دوانەیەك بخەرە ناو کەشتیەکەوە، لەهەموو ڕەگەزو جۆرێکی گیانلەبەران نێرو مێیەك هەڵبگرە، هەروەها منداڵ‌و کەس‌و کاری خۆشت بخەرە ناوی، یان هەموو ئەوانەی ئیمانیان پێت هێناوە بیانخەرە ناو کەشتیەکەوە، جگە لەوانەی ئیمانیان پێ نەهێناوی‌و بڕیاری ئێمە بەلەناوچوونیان دەرچووە. وەکوو کەنعانی کوڕی‌و دایکی کەنعان، ئەوانە لەپێری لەناو براوەکانن.

پەروەردگار فەرمانی بەحەزرەتی نووح کرد: کەکەشتی دروست بکا بەدەستی خۆی، چونکە پێویستە ئادەمیزاد هۆکاری ماددی دەستەبەر بکاو هەموو توانای خۆی بخاتە گەڕ بۆ ئەوەی شیاوی یارمەتیدانی خودا بێ، داب‌و نەریتی خودا واهاتووە یارمەتی ئەوانە نادا خۆیان پاڵی لێ بدەنەوەو خۆیان بلێسنەوەو چاوەڕوانی یارمەتی خودابن، بۆ خۆیان هیچیان لەدەست نەیەو هیچ نەکەن!

پەروەردگار وای بڕیارداوە: کە حەزرەتی نووح ﷺ ببێتە باوکی دووەمی ئادەمیزاد، هەڵینا کە هۆکارە مادییەکان دەستەبەر بکاو توانای خۆی بەکار بێنی‌و یارمەتی خوداش بەرچاو بگری‌و داوای کۆمەکی‌و یارمەتی لێ بکا. نیشانەی دەستپێکردنی هاتنی تۆفان‌و پاکسازی کردنی ئەوانەی دڵ ڕەق‌و سەرپێچی کارو بێ بڕوان بەوە بۆ دانا: کەهەرکاتێ تەندووری نانکردن: کەبەڕواڵەت شوێنی ئاگرە ئاوێ لێ هەڵقولا، خێرا لەخۆ بکەوی‌و تۆوی ژیان

بخاتە ناو کەشتی رزگار بوونەوە، لەهەموو جۆرێك لەحەیوانو خشۆكو باڵندەو روەك، نێرو مێیەك بخاتە ناو کەشتیەکەوە، چەندێکی بۆ دەکرێو لەبەردەست دان لەوانە رزگاریان بکا، هەروەها هەموو ئەوانەی ئیمانیان پێ هێناوە لەتەك خۆی دا هەڵیان بگرێ. جگە لەوانەی بڕیاری خۆدایان بۆ دەرچووە بەلەناوبردنو فەوتان فەرمانی پێ کرد.

کەبە هیچ جۆرێك هەوڵی رزگار کردنی ستەمکاران نەدا تەنانەت بانزیکترین کەسیش بن بۆی. دەفەرموێ: ﴿ولا تجادلنی فی الذین ظلموا انهم مغرقون﴾ نەکەی دەربارەی ئەوانەی کافرو ستەمکارن موجادەلەم لەگەڵ بکەی؛ داوام لێ بکەی: کەتۆفان نەیانگرێتەوەو رزگاریان ببێ. نەکەی ئەو هەوڵو تەقەللایە بدەی! چونکە بێگومان ئەوانە لەپێری خنکاوانن، بڕیارەو دراوە، ئەوانە دەخنکێنین!

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بە حەزرەتی نووح ﷺ دەکا: کەکاتێ سواری گەمێکە بوون، خۆیو ئەوانەی لەگەڵیدا سوار بوون حەمدو ثەنای خودا بکەن، دەفەرموێ: ﴿فاذا استویت أنت ومن معك علی الفلك فقل: الحمد لله الذی نجانا من القوم الظالمین﴾ ئەوکاتەی خۆتو ئەوانەی لەگەڵت دان لەسەر کەشتییەکە جێگیر بوونو دامەزران بڵێن: سوپاسو ستایش بۆ ئەو خودایەی ئێمەی لەدەست گەلی ستەمکار رزگار کرد، ئەوانی فەوتاندو ئێمەی بەلوطفو کەرەمی خۆی رزگار کرد.

ئیبنوعەبباس ﷺ دەفەرموێ: ئەو ئادەمیزادانەی لەکەشتییەکەدا لەگەڵ نووح ﷺ بوون هەشتا کەس بوون: حەزرەتی نووح ﷺ خۆیو خێزانەکەی تری؛ جگە لەوەی لەگەڵ کوڕەکەیدا بەر خنکان کەوتن. سێ کوڕیشی: سامو حامو یافثو سێ هاوسەرەکانیانو حەفتاو دوو کەسی تر، هەموو ئادەمیزاد دوایی لەمانە کەوتوونەوە..

ئەمجار فەرمانی پێ کرد: کەکاتێ لەکەشتییەکە دادەبەزن لەخودا بپاڕێتەوە زێدو نیشتمانێکی بەنسیب بکا پڕ بەرەکەتو پیرۆز بێ: دەفەرموێ:

﴿وقل: ربي أنزلني منـــزلاً مباركاً وأنت خير المنـــزلين﴾ لەوكاتـەدا: كەلـە كەشـتییەكە دادەبـەزیٚ، بڵـێ: بـەپیرۆزی دامبـەزێنـەو لەشـوێنێكی پـڕ پیـتو بەرەكەت نیشتە جێـم بكـە خـێرو خۆشـی تیـێدا ببینـم، تـیٚ یـدا بحەسێمەوە، بێگومان تۆ باشترین دامـەزرێنەرو چاودێرو پارێزگاری.

﴿ان في ذلك لآيات, وان كنا لمبتلـين﴾ بێگومـان لەهـەموو كارێكمـان بەگشتیو لەم جۆرە نیشانەمان دا بەتایبەتی ((رزگار كردنی خـاوەن بـاوەڕانو لەناوبردنی ستەمكاران)) بەڵگەی بەهێزو راست هەن لەسـەر راسـتی پـەیامی پێغەمبەران. ئێمە بەرانواندنی ئـەم بەڵگانـەو بـەناردنی پێغەمبـەران خـەڵكی بەتاقی دەكەینەوە، واتە: مامەڵەی كەسانێك دەكـەین لەگـەڵتان كـە بیانـەویٚ بەتاقیتان بكەنەوە. چونكە تاقیكردنـــەوە بـۆ كەسـێك دەبیٚ كەمەجـهولی بـۆ ئاشكرا ببیٚ، دەی خۆ هیچ شتێك نیە لەخودا نادیار بـیٚ. هـەموو شـتێك لای خودا ئاشكراو نمایانە.

یـان دەگوتـریٚ: مانـای بەتاقیكردنـەوە ئەوەیـە: خـودا ئـەوەی لـەزانیاری خۆیدا چەسپاوە دەری بخاو نیشانی ئادەمیزادی بدا.

چیرۆكی حەزرەتی (هود)ە عليه السلام

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱلْءَاخِرَةِ وَأَتْرَفْنَٰهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا

مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ ۞ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُۥ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ بِٱلْحَقِّ فَجَعَلْنَٰهُمْ غُثَآءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤١﴾

ئەمجار قورئان چیرۆکێکی ترمان بۆ دەگێڕێتەوە، ئەویش چیرۆکی حەزرەتی هودە ﷺ، جا هەرچەندە لێرەدا قورئان ناوی حەزرەتی هودی نەهێناوە، بەڵام بەقسەی ئیبنوعەبباس و زووربەی موفەسسیران مەبەست حەزرەتی هودە، چونکە لەسورەتی (الأعراف) دا: چیرۆکی هود دوای چیرۆکی نووح ﷺ دەهێنێ و دەفەرموێ: ﴿واذكروا اذ جعلكم خلفاء من بعد قوم نوح﴾ هەروەها لەسورەتی هود و(الشعراء)یش دا چیرۆکی هود دوابەدوای چیرۆکی نوح ﷺ دەهێنێ!

هەندێ لەموفەسسیرین پێیان وایە ئەم چیرۆکە چیرۆکی حەزرەتی (صالح‌و ثەمود)ە چونکە قەومی صالح ﷺ پێغەمبەری خۆیان بەدرۆخستەوەو بەگرمەو صەیحە لەناو بران.

﴿ثم أنشأنا من بعدهم قوماً آخرين﴾ دوای لەناوبردنی گەلی نووح ﷺ بەتۆفان، گەلو نەتەوەیەکی ترمان دروست کرذنەوە کردمانن بەجێنشین‌و ئاوەدانکەرەوەی زەوی، ﴿فأرسلنا فيهم رسولاً منهم﴾ ئەمجار پێغەمبەرێکمان لەخۆیان بۆسەر ناردن ﴿أن اعبدوا الله مالكم من اله غيره﴾ بانگەوازی کردن بۆ ئەوەی عیبادەتی خودا بکەن‌و یەکتاپەرستی ئەنجام بدەن، فەرمانی پێکردن: کەتەنها بەندایەتی بۆ خودا بکەن‌و کەسی ترنیە شیاوی پەرستش بێ، ئەوانیش بانگەوازییەکەیان رەتکردەوە، بەدرۆیان خستەوە، وتیان شوێنت ناکەوین. ئەمجار حەزرەتی هود ﷺ پێ ی گوتن ﴿أفلا تتقون﴾ ئەرێ ئەوە بۆچی لەعەزابی خودا ناترسن؟ بۆچی بڕوام پێ ناکەن؟ بۆ واز لەبتپەرستی ناهێنن؟ خۆ عیبادەتکردن هەر بۆ خودا دەکرێ‌و هەرزاتی خودا شیاوی پەرستش‌و عیبادەت بۆ کردنەو کەسی تر شیاوی خودایەتی نیە.

﴿وقال الملأ من قومه الذين كفروا وكذبوا بلقاء الآخرة﴾ پیاو ماقوڵان‌و ریش سپیانی گەلەکەی: کەئەم سێ رەوشتانەیان تێدا بوون:

١- کافر بوون بەخوداو ئینکاری کردنی تاک‌و تەنهایی زاتی پاکی.

٢- کافر بوون بەرۆژی قیامەت‌و بەدرۆزانینی حیساب‌و لێکۆڵینەوە.

٣- ﴿وأترفناهم في الحياة الدنيا﴾ ژیانخۆشی‌و دەستەبەر بوونی پێداویستی ژیانیان، نازو نیعمەتمان بەسەردا رشتبوون هەتا لەخۆیان بایی بوبوون‌و ئینکاری نیعمەتەکانی خودایان دەکرد.

بەڵێ: ئەو پیاو ماقوڵ‌و ریش سپیانەی گەلەکەی کەئەو سێ رەوشتە ناشرینانەیان هەبوون، وتیان: ﴿ما هذا الا بشر مثلكم﴾ ئەم پیاوەی ناوی هودەو لافی پێغەمبەرێتی لێ دەدا هەر ئادەمیزادێکەو وەکوو ئێوەو بەس،

هیچی لەئێوە زیاتر نیە، ﴿یأكل مما تــأكلون منــه﴾ لەئـەو خواردەمەنییە دەخوا: کەئێوە لیّ ی دەخۆن، ئەویش وەکوو ئێوە پێویستی بەخۆراك هەیە، ﴿ویشرب مما تشــربون﴾ لەئـەو ئـاوە دەخواتـەوە: کـەئێوە لیـی دەخۆنـەوە، ئەویش وەکوو ئێوە بیّ ئاو نـاژی! دەی ئیـتر چ زێـدە رێزێکـی بەسـەر ئێـوەوە هەیە، بەچ رویەك ئیدعای پێغەمبەرێتی دەکا؟!

﴿ولئن أطعتم بشراً مثلكم انكم اذاً لخاسرون﴾ سوێندمان وابیّ ئەگـەر ئێـوە فەرمانبـەرداری ئـادەمیزادێکی وەکـوو خۆتـان بـن‌و شــوێن کەسـێکی وابکەون کەهیچی لەئێوە زیاتر نیە، بێگومان ئەوکاتە ئێوە عـەقلّو هۆشـتان لەکیس چووە، بەهەڵە چـون‌و سـەرتان لیّ شـێواوە، ئـەو شکۆمەندی‌و رێـزەی هەتانـە بـەهۆی بتەکانتانـەوە، بەشـوێنکەوتنی ئـەم کابرایـە: کـەناوی هــودە لەکیستان دەچیّو دەسخەرۆ دەبن!

ئەمجار خۆ لێسەرەوەو لەخۆ بایی بووەکان، گومـانێکی تـر دەخەنـە سـەر پەیامی حەزرەتی هودو سەریان سوور دەمێنـیّ لـەوەی: کـەپێیان دەفـەرمویّ: زینـدوو بوونـەوە هەیـە دوای مـردن‌و رزیـن‌و پولکـان جـارێکی تـر زینــدو دەکرێنەوە. بەخەڵکەکە دەڵێن: ﴿أیعدكم أنكم اذا متم وكنتم تراباً وعظامــاً انكم مخرجون﴾؟ ئایا هود وادەی ئەوەتان دەداتیّ: کـەئێوە مـردن‌و پولکـان‌و بوونـەوە گـڵو ئێسـقانەکانتان رزیـن ، جـارێکی تـر سـەرلەنویّ لـەگۆڕەکانتان دەردەهێندرێنەوەو زیندو دەکرێنەوە، ﴿هیهات هیهات لمــا توعــدون﴾ زۆر دوورەو عەقلّ وەری ناگریّ، ئەی خەڵکینە! ئەمەی: کەهود پێتان رادەگەیـەنیّ لـەبارەی زینـدو بوونـەوەی رۆژی قیامـەت‌و حیسـاب‌و لێکۆڵینـەوە لەگـەلّ دا کـردن‌و پـاداش‌و سـزا وەرگرتنـەوە لەسـەر کردەوەکانتـان شــتێکی زۆر دوورو نەگونجاوە!

﴿ان هي الا حیاتنا الدنیا نموت ونحیــا﴾ نـەوەکوو ژیـان هەیـە ئیلـلا: کەهەیە تەنها ژیانی دونیایەو بەس، هـەندێکمان دەمریـن‌و هـەندێکی ترمـان

درێژە بەژیان دەدەین، ئەمجار ئەو هەندەمان دەمرین‌و هەندێکی ترمان دێنە جێگەیان ﴿وما نحن بمبعوثين﴾ ئێمە ئیتر دوای مردن هەرگیزاو هەرگیز زیندو نابینەوە. نەزیندووبوونەوە هەیە، نەحەشر هەیەو نەنەشر، نەبەهەشت راستەو نەدۆزەخ!

هەڵبەتە کەسانێك: کەبەم جۆرە بیر بکەنەوە، بەو پێوەرە مادییە ژیان هەڵبسەنگێنن، ناتوانن حیکمەتە گەورەکانی ژیان هەست پێ بکەن، لەکوێ ورد بینی ئەوەیان هەیە بتوانن ئاکامەکانی ژیان بزانن، هەرگیز ناگەنە ئەو ئاستە پێیان وابێ ئاکامی ژیان لەسەر زەوی دەستەبەر نابێ، خێرو چاکە هەرگیز ناتواندرێ لەژیانی دونیادا پاداشتی تەواوی بدرێتەوە. شەڕو خراپەش هەروا، بەڵکوو پاداشی چاکەو سزای خراپ لەو دونیادا بەتەواوی دەدرێتەوە: کەموسوڵمانانی خودا پێداو دەگەنە تۆپەڵاکی ژیانخۆشی‌و بەبەهەشتی بەرین شاد دەبن‌و ترسی لەناو چون‌و بڕانەوەی نازو نیعمەتەکانیان نامێنێ‌و کافرو تاوانبارەکانیش دەخرێنە بنکی دۆزەخەوەو دەبنە سووتەمەنی دۆزەخ. ئالەو دونیاداو لەناو ئەو بەهەشتە خۆش‌و دلگیرو رازاوەدا ژیانی کامەرانی دەستەبەر دەبێ‌و لەناو دۆزەخ دا سزای تاوانباران بەتەواوی وەردەگیرێتەوە.. ئەگینا ئەگەر بۆ نموونە ستەمکارو ملهوڕێکی بێ بەزەیی لەدونیادا هەزاران گوندو شارو شارۆچکەی خاپور کردن، بەهەزاران ئادەمیزادی بەناحەق کوشت‌و بڕ کردن، ژیانی ئاژەڵ‌و پەلەوەریش تاڵ بکا، ئەگەر بمانەوێ لەژیانی دونیادا تۆڵە لەئەم ستەمکارە بستێنین چۆن تۆڵەی لێ دەستێنرێتەوە؟ ئەوپەڕی ئەوەیە تەعزیبی بکەین، ئیعدامی بکەین. دەی ئیعدام کردنی قەرەبووی تاوانی کوشتنی ئادەمیزادێکە لەو دەیان هەزارەی لەناوی بردون، ئەی تۆڵەی ئەوانەی تری چۆن لێ بکەینەوە، هەردەبێ لەناو ئاگری دۆزەخ دا تۆڵەی ئەو هەزاران هەزار خەڵکە داماوە لەو ستەمکارە ملهوڕە بسێندرێتەوە.. کەسانێك: کەوەك گەلی هود بیر بکەنەوەو ئەوە بیرو باوەڕیان بێ، کەی مانای ژیان دەزانن؟ کەی

دەتوانن لەقۆناغەکانی سەرەتای ژیانی ئادەمیزادەوە بەڵگە بدۆزنەوە بۆ ئاکامی ژیان،کوا عەقڵیان بەوە دەشکێ بزانن ئەو هێزەی ئادەمیزادی بەو قۆناغانەدا تێپەڕاندوە ناهێڵێ ئەو ژیانە بەمردن کۆتایی بێ!! بەڵکوو دەبێ ئەو ژیانە بگاتە چڵە پۆپە، گەییشتنیش بەو ژیانە تەنهاو تەنها لەقیامەت دا دەستەبەر دەبێ.

ئەوان بەم تانەو رەخنە گرتنەش نەوەستان، بەڵکوو تانەیان لەپێغەمبەرێتیشی داو هودیان بەدرۆ هەڵبەستو بوختانکەر دایە قەڵەمو پلەو پایەی پێغەمبەریتییان پێ رەوا نەبینی. وتیان: ﴿ان هو الا رجل أفترى على الله كذباً وما نحن له بمؤمنين﴾ نەوەکوو ئەو پیاوەی ناوی هودەو داوای پێغەمبەرێتی دەکا باسی زیندو بوونەوە دەکا، ئیللا کەهەیە پیاوێکەبەدەم خودا شتی هەڵبەستوەو بەناوی خوداوە درۆ بڵاودەکاتەوە، چی دەڵێ: لەبارەی پێغەمبەرێتیو زیندوبوونەوە هیچی راست نیەو ئێمە بڕوای پێ ناکەین!

ئیتر پێغەمبەری خودا لێیان نائومێد بوو، زانی کەبەهیچ جۆرێ بەپیر بانگەوازیی یەکەوە نایەن، هیچی تر بەدەستەوە نەماوە لەوە بەولاوە: کەپەنا بەرێ بۆلای خودای بالادەستو داوای کۆمەکی لێ بکا، وەکوو چۆن لەوەپێش حەزرەتی نووح ﷺ هانای بۆ خودا بردو ئەویش بەهانایەوە هاتو رزگاری کرد. بەهەمان شێوەو ئوسلووبی نووح ﷺ هاواری لەپەروەردگار کردو ﴿قال: رب انصرني بما كذبون﴾ وتی: خودایە! یارمەتیم بدە، بەسەر گەلەکەم دا سەرم بخە، بەهۆی ئەوەوە ئەوان بەدرۆیان خستمەوە، بانگەوازییەکەی منیان رەتکردەوە، ئەوەی ئەرکی سەرشانم بوو ئەنجامم دا، ئیتر هیچم بەدەستەوە نەماوە جگە لەوەی کەهانا بۆ تۆ بێنم رزگارم بکەی!

ئیتر ئالەوکاتەدا: کەماوەی بڕیاردراو بۆ ژیانی ئەو گەلە تەواو بوو، کەسێکیان تێدا نەما هیوای خێری لێ بکرێ، پەروەردگار پاڕانەوەکەی لێ وەرگرتو بەهانایەوە هات، ﴿قال: عما قليل ليصبحن نادمين﴾ پەروەردگار

فـەمووی پـاش ماوەیـەکی کـورت گەلەکـەت لەهەڵوێسـتیخۆیان پەشـیمان دەبنەوە. بەڵام ئەو کات پەشیمان بوونەوەکەیان هیچ سوودێکی نابێ.

ئەو کاتەی نیشانەکانی عـەزابی ڕیشەکێشـکەر دەبینـن ژێـوان دەبنـەوە، بۆیان ئاشکرادەبێ کەڕەتکردنەوەی پەیامەکـەتو ئیمـان نـەهێنانیان کـارێکی هەڵە بووە، بەڵام ژێوانبوونەوەکەیان وەرناگیرێ، ئەودەمە کـار لـەکار تـرازاوەو کات بەسەر چووەو هەل لەدەست دراوە.

ئیتر ﴿فأخذتهم الصيحة بالحق فجعلناهم غثاءً﴾ عەزابی ریشەکێشکەری خۆمانمان بەسەردا دانو دوا بڕاومان کردن، بەگرمەو نەڕەو پیا هەڵشـاخانێکی جوبرائیل لەناومان بردن، بەدەنگێکی ترسناكو لەوزە بەدەر هەموویانمان خـپ کردنو لاڵو پاڵ کەوتنو وەکوو دارو پەردو چیلکەو چەوێڵی لافاو هاوردو پرژو بڵاوو بێ نرخ کەوتن، چونکە ئەوان وازیان لەتایبەتمـەندی خۆیـان هێنـاو، ئـەو پەیوەندییە گیانی یـەی کەدەبوایـە بەپـەروەردگاریان ببەسـتێتەوە بەئەنقەست پچڕاندیـان، پشـتیان لەبەدیهێنـەری خۆیـان هـەڵکرد، ئیـتر شـیاوی ئـەو بەهلاکبردنە بوون بەو شێوە بێ نرخیە لاڵو پاڵی خستن!

﴿فبعداً للقوم الظالمين﴾ دووریی لەڕەحمەتی خودا بۆ قـەومی ستەمکار، وێڕای لـەناو بـردن بـەو شـێوە سـامناکەیە لەرەحمـەتی خـوداش دوورن، خـودا بەزەیی پێدا نایەنەوە، ئـادەمیزادیش بۆیـان بەپـەرۆش نـین، خۆیـان ستەمیان لەخۆیان کردو خۆیان بەو دەردە برد، ئەمـەش بـەهۆی ستەماریو کوفـرو بـێ بڕوایـی خۆیـانو یـاخی بوونیـان لـەخوداو پشـت هـەڵکردنیان لەپـەیامی پێغەمبەرەکەیان، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وما ظلمناهم ولكـن كانوا هم الظالمين﴾ (الزخرف/٧٦).

چیرۆکی حەزرەتی صالح و لوط و شوعەیب و پێغەمبەرانی تریش

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَٰهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

ئەمە چیرۆکی سێیەمە لەم سورەتەدا، لەراستی دا کۆمەڵە چیرۆکێکن و یەك مەبەستییان تێدایە. پەروەردگار جاری واهەیە لەقورئان دا چیرۆکەکان بەدرێژیی دەگێڕێتەوە؛ وەکوو ئەو دوو چیرۆکەی پێشەوە جاری وایش هەیە بەکورتی دەیانگێڕێتەوە وەکوو ئێرە، مەبەستیش بەم چیرۆکانەی ئێرە چیرۆکی حەزرەتی (لوطو صالحو شوعەیبو ئەییوبو یوسف)ە دروودی خودایان لێ بێ.

دەفەرموێ: ﴿ثم أنشأنا من بعدهم قرونا آخرين﴾ واتە: دوای بەهیلاکبردنی گەلی عاد، چەند گەلو نەتەوەیەکمان هێنانە کایەوەو لەسەر زەوی قووتمان کردنەوە، لەوانە: گەلی لوطو گەلی صالحو گەلی یوسفو گەلی ئەییوبو گەلی شوعەیبو هی تریش بۆ ئەوەی لەشوێنی گەلە لەناوبراوەکانی پێش خۆیان جێ نشین بنو زەوی ئاوەدان بکەنەوە!

نازو نیعمەتمان بەسەردا رشتن، پێغەمبەرمان بۆ سەر رەوانە کردن، سەرپێچییان کردو فروستادەکانی ئێمەیان بەدرۆ خستەوە، بڕیاری تۆڵە لێ ستاندنمان دانو هەریەکەیانمان لەکاتی دیاری کراوی خۆی لەناوبرد، ﴿ما تسبق من أمة أجلها, وما يستأخرون﴾ هیچ کام لەو گەلو نەتەوە لەناو براوانە

لەکاتی دیاریکراو بۆ فەوتانیان پێش نەکەوتنو دوایش نەکەوتن، هەر گەلو نەتەوەیەك لەکاتی خۆی دا لەناو چوو. ئەو کاتەی دانرا بوو بۆ بەهیلاکچونیان بەمەرجێ ئیمان نەهێنانیان پاشو پێشی تێدا نەکرا!! کەوابێ ئێوەیش ئەی گەلو نەتەوەی پێغەمەمبەری ئیسلام! پەلە لەهاتنی عەزاب مەکەن، چونکە هەموو شتێك لای خودا بەئەندازەو رێژەیە، هەموو شتێك کاتی خۆی هەیە، لەگەلْ کاتی هات پاشو پێش ناکا. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فأذا جاء أجلهم لايستقدمون الساعة ولا يستأخرون﴾ (النمل/٦١).

﴿ثم أرسلنا رسلنا تترى﴾ پاشان پێغەمبەرانی خۆمانما یەك بەشوێن یەك دا بۆسەر ناردن، هەر پێغەمبەرێك لەو پێغەمبەرانە کەدەهاتە سەر گەلەکەی بانگەوازیی دەکردن بۆ خودا پەرستیو وازهێنان لەبتپەرستی. جا هەبوە ئیمانی هێناوەو هەبوە بەگومڕایی ماوەتەوە وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ولقد بعثنا في كل أمة رسولاً أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت, فمنهم من هدى الله, ومنهم من حقت عليه الضلالة﴾ (النحل/٦١).

سەیرە بەدرێژایی مێژوو ئەو گەلو نەتەوانە دەڵێ ی لێکیان گێڕاوەتەوە ﴿كلما جاء أمة رسولها كذبوه﴾ هەرکاتێك پێغەمبەرێك لەپێغەمبەران هاتبێتە سەر گەلەکەیو بانگەوازی کردبن بۆ خودا پەرستیو شەریعەتو یاسای خودای پێ ڕاگەیاندبن، داوای لیْ کردبن شوێنی بکەون، زوربەی زۆری ئەو گەلو نەتەوانە پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ خستۆتەوە، چاویان لەنەتەوەکانی پێش خۆیان کردوەو ڕێبازی ئەوانیان ڕەچاو کردوە؛ ئیتر پەروەردگاریش دابو نەرێتی نەگۆڕی تێدا ئەنجام داون، هەر کەبەدرۆ خەرەوەکانیان بەدرۆخستەوە خودا بەپێی دابو سوونەتی خۆی گرتوونیو لەناوی بردون.

دەفەرموێ: ﴿فأتبعنا بعضهم بعضاً﴾ هەندێکمان بەشوێن هەندێکی تریان دا لەناو بردن، یەك بەدوای یەك دا قەلاچۆمان کردن، شوێنەوارو پاشماوەیان

بووەتە عیبرەت بۆ دوا خۆیان ﴿وجعلناهم أحادیث﴾ کردمانن بەچیرۆكو بەسەر بردە بۆ ئادەمیزادانی دوا خۆیان. خەڵکی دەیانکەنە چیرۆکی بەرئاگردانو بۆ کات بەسەر بردنو عیبرەت وەرگرتنو سەرسوڕمان لەو بەسەرهاتانە!

﴿فبعدا لقوم لا یؤمنون﴾ بەهیلاکچونو ماڵوێرانیو دوور لەرەحمەتی خودا بۆ گەلو نەتەوەیەك بڕوا بەپێغەمبەرەکەیان نەکەنو بەدرۆی بخەنەوە.

هەڵبەتە ئەمە هەڕەشەیەکی توندو تیژە بۆ هەموو کافرێكو بەڵگەیە لەسەر ئەوە: ئەوانە وەکوو بەزویی لەناو چوون عەزابی قیامەتیشیان لەوەدوا مسۆگەرەو تووشیان دێ.

چیرۆکی حەزرەتی موساو هارونە (علیهما السلام)

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَٰرُونَ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

ئەمە چیرۆکی چوارەمە لە چیرۆکەکانی ئەم سورەتە، بەئاشکرا ئەم چیرۆکەش دەق دەشوبهێتە چیرۆکەکانی پێشوو چ لەبارەی مەوزوعو مەبەستەوە، یان لەبارەی شوبهەی ئینکاری کردنی پێغەمبەرایەتی یەوە.

ناوەرۆك‌و باسی هەموو چیرۆ کەکان وەصف‌و حالی خۆبەزلزان‌و پیاو ماقوڵ‌و ریش سپیانی گەل‌و نەتەوەی حەزرەتی نووح‌و هودو صالح‌و لوط‌و شوعەیب‌و ئەییوب‌و یوسفە، هەروا دارو دەستەی فیرعەون، هەموو ئەمانە پێغەمبەری بۆسەر نێردراوی خۆیانیان بەدرۆ خستەوە، موعجیزەو بەڵگەکانیان رەتکردنەوە! مەبەستی سەرەکیش لەهەموو چیرۆکەکان تێکرا پەند وەرگرتن‌و تەمێ خواردو بوونە بۆئەوەی کافرەکان بەبیرو باوەڕو هەڵوێستی خۆیان بایی نەبن‌و چیدی لەکوفرو سەر ڕەقی دا رۆ نەچن، بۆئەوەی شیاوی عەزابی ریشە کێشکەری پێشینان نەبن!

شوبهەو گومانیشیان لەپێغەمبەرایەتی فروستادەکانی خودا هەر لەوەوە سەری هەڵداوە: کەدەیانگوت: ئەوانیش وەکوو ئێمە ئادەمیزادن‌و چ زێدە رێزێکیان بەسەر ئێمەوە نیە. هەڵبەتە ئەم شوبهەیەیان لەهەموو شوبهەکانی تر بێ بنەماو پووچ‌و نەفامانە تر بوو. چونکە نەفسەکانی ئادەمیزادان هەرچەندە لەبنەمای تواناو هەست کردن دا هاو وێنەو لێکچوون، بەڵام لەرێژەو چەندییەت‌و چۆنیەتی ئەو هێزو هەستانەدا جوداوازییان هەیە. ئادەمیزادان لەتواناو بیرو هەست دا، لەبارەی چۆنیەتی ئامادەباشی سروشت‌وفیطرەتدا بۆ وەرگرتنی ئەرك‌و ئەنجامدانی کارو کردەوە خوارو ژوریان هەیە. ئەمجار قەضیەی پێغەمبەرایەتی وەهبی‌و خودا داوە، بەکەسب‌و شان‌و شەوکەت نیە، خودا بۆ خۆی دەزانێ کێ شیاوی ئەو پلەو پایە مەزنەیەو بەکێ ی دەبەخشێ! دەفەرموێ: ﴿ثم ارسلنا موسى وأخاه هارون بآياتنا وسلطان مبين﴾ پاش رەوانە کردنی ئەو پێغەمبەرانەی باسکران‌و سەرەنجامی خۆیان‌و گەلەکانیان رون کرایەوە، موساو براکەی: کەهاروون بوو کردمانن بەپێغەمبەرو موعجیزەو نیشانەی راستی پەیامان پێدان‌و ناردمانن ﴿الى فرعون وملأه﴾ بۆ سەر فیرعەون‌و دارو دەستەو گەلەکەیان، پەیامی ئێمەیان پێ گەیاندن‌و موعجیزەی خۆیانیان نیشان دان، بەڵام ئەوان لەجیاتی ئەوەی ئیمانیان پێ بهێنن‌و

شوێنیان بکەون، ﴿فاستکبروا وکانوا قوماً عالین﴾ خۆیان بەزل زانیو پشتیان هەلکردو پەیامەکانیان رەتکردەوە ﴿فقالوا أنؤمن لبشرین مثلنا وقومهما لنا عابدون﴾؟ وتیان بەچ عەقلّو بیرو هۆشێك ئێمە ئیمان بهێنین بەدوو کەس وەکوو ئێمە ئادەمیزادن، گەلەکەشیان گەردنکەچی ئێمەن! ئەو دوو کەسەی هاتوون لافی پێغەمبەرێتی لیّ دەدەن، خۆیان لەرەگەزی نەتەوەیەکن کەخزمەتکارو مسکێنی ئێمەن. دەی چۆن دەبیّ ئێمە شوێن کەسانێکی ئاوەها بکەوین؟؟

مەبەست بە (آیات) لە (آیاتنا) دا بەپێی فەرمودەی ئیبنو عەبباس نۆ نیشانەکانن. (عەصا، یەدی بەیضا،کوللە، ئەسپیّ، بۆق، خوێن، دوو لەت بوونی دەریا،،قاتو قریو سالآنی گرانی).

شایانی باسە ئەو رەخنەیەی فیرعەونو دازو دەستەکەی لە ((موساو هارون)) یان گرتو وتیان: ﴿أنؤمن لبشرین مثلنا وقومهما لنا عابدون؟﴾ دەق دەشوبهێتە ئەو رەخنەیەی قورەیشیەکان: لەپێغەمبەریان گرتو وتیان: ﴿لولا نزل هذا القرأن علی رجل من القریتین عظیم﴾ (الزخرف/٣١).

نەفیرعەونو دارو دەستەکەی، نە قورەییشیەکان نەیانزانیو بیری ئەوەیان نەبوو: کەپێوەری هەلّبژاردن بۆ پێغەمبەرایەتی بەرزیی ئەخلاقورەوشتە، ئەو ئەخلاقو رەوشتانەی پەروەردگار دەیبەخشیّ بەهەندێك لەبەندەکانیو ئامادەباشیان دەکا، بۆ وەرگرتنی نیگاو سروشو گەیاندنی بەخەلّك!!

﴿فکذبوهما فکانوا من المهلکین﴾ فیرعەونو قەومەکەی، حەزرەتی موساو هارونیان بەدرۆخستەوە، ئیتر خودا بەخنکاندن لەناو دەریادا لەناوی بردن، هەموویانی بەیەك رۆژ لەناو دەریای سووردا خنکاندنو بوونە پەندو عیبرەت بۆ ئادەمیزادانی دوا خۆیان.

﴿ولقد آتینا موسی الکتاب لعلهم یهتدون﴾ بێگومان تەوراتمان بۆ سەر موسا نازلکرد، پاش ئەوەی فیرعەونو داردەستەکەیان لەناو بردنو نەتەوەی

ئیسرائیلمان رزگار کرد. تەورات: کەئەحکامو فەرمانو جلەوگیریو دیاریکردنی حەلاڵو حەرامی تێدا بوو ناردمان بۆ موسا، بەڵکوو نەتەوەی ئیسرائیل هیدایەت ئامێز بنو ڕێگای حەق بگرنەبەرو پابەندی فەرمانو جلەوگیریەکانی بن. زانیارییەکانی فێر ببنو حوکمەکانی وەربگرن! وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ولقد آتينا موسى الكتاب من بعد ما أهلكنا القرون الأولى بصائر للناس, وهدىً ورحمة, لعلهم يتذكرون﴾ (القصص/٤٣).

لەمانای ئەم ئایەتەوە ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: پاش ئەوەی پەروەردگار تەوراتی نازڵ کرد، ئیتر هیچ گەلو نەتەوەیەکی بنەبڕ نەکردوە، بەڵکوو فەرمانی بەخاوەن باوەڕان کردوە: کەشەڕ لەگەڵ کافران دا بکەن!.

چیرۆکی حەزرەتی عیساو خاتوو مەریەمی دایکی

وَجَعَلْنَا ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيْنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

چیرۆکی حەزرەتی عیساو دایکی لەوەپێش لەسورەتی (ال عمران) و سورەتی مەریەم دا بەدوورو درێژیی تێپەڕی لێرەدا بەکورتیو سەرپێ یی بەگوێرەی شوێنو جێگا ئاماژەی بۆ دەکا، چونکە لەراستی دا روداوی پەیدا بوونی حەزرەتی عیسا ﷺ لەخاتوو مەریەم بەبێ ئەوەی پیاو توخنی کەوتبێت، بەڵگەیەکی بەهێزە لەسەر بەدەسەڵاتی خوداو نیشانەی ئەوەیە: پەروەردگار چی بوێ دەیکاو هیچی لێ عاسێ نابێ.

پەروەدگار حەزرەتی ئادەمی بەبێ باوكو دایك هێنایە دی. دایە حەوای لەباوە ئادەم دوستكرد بەبێ ئەوەیعونصوری مێیینە رۆڵێكی تێدا هەبێ، باقی ئادەمیزادانی تری لەنێرو مێ وەدیهێناون!

ئەو هەموو موعجیزانەی دران بەعیسا ﷺ كاری لەبێ باوەڕەكان نەكرد، وەكوو چۆن موعجیزەكانی حەزرەتی موسا ﷺ كاریگەرییان لەفیرعەونو دارو دەستەكەی دا نەكرد.. دەفەرموێ: ﴿وجعلنا ابن مريم وأمه آية﴾ عیسای كوڕی مەریەمو دایكیمان كرد بەبەڵگەیەكی بەهێزو ئاشكرا لەسەر بەتوانایی خۆمان.وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿وجعلناها وابنها آية للعالمين﴾ (الانبياء/٩١).

هەریەكە لەعیساو دایكی بەڵگەن لەسەر بەتوانایيو دانایی خودا؛ عیسا بەڵگەیە لەم بارەیەوە كەبەبێ باوك پەیدا بوو، لەبێشكەدا قسەی كرد. دایكیشی بەڵگەیە لەم بارەیەوە: كەبەبێ ئەوەی پیاو توخنی بكەوێ ئەو كوڕە پیرۆزەی لێ بوو ......

﴿وآويناهما الى ربوة ذات قرار ومعين﴾ شوێنی حەوانەوەو ژیانمان لەشوێنێكی بەرزایی بۆ دیاریكردن، شوێنێك بوو حەوانەوەی تێدا دەكراو بەكەڵكی مانەوە دەهات، بەرو بومو میوەی لێ دەست دەكەوت، كانیاوی جوانو ئاوی گوارای لێ هەبوو!

ئەمجار موفەسسیرین كەوتوونە راجیایی یەوە دەربارەی دەست نیشان كردنی ئەو بەرزایی یەی كەخودا كردی بەشوێنی حەوانەوەی عیساو دایكی:

قەتادە دەفەرموێ: بەیتولمەقدیسە، هەندێك دەڵێن رەملەی فەلەستینە.

موقاتیلو ضەحاك دەفەرموون: غۆطەی دیشقە، چونكە ئەو ولاتە شوێنێكی ئاودارو خاوەن بەرو بومو میوەهاتە.. هەندێكیش پێیان وایە: ئەو

شوێنە لەوڵاتی میصر بووە. چوونکە خاتوو مەریەم عیسای کوڕی ﷺ بە زارۆکی بۆ ئەو شوێنانە بردوە.

پەروەردگار ویستوویەتی حەزرەتی عیسا ﷺ ئامادە بکا بۆ پێغەمبەرایەتی، پەروەردە کردن بۆ پێغەمبەرێتی داخوازی ئەوە بوو: کەپارێزگاری بکاو نازو نیعمەتی خۆیی بەسەردا بڕێژێ، وای رام بکا بتوانێ ئەرکی پێغەمبەرایەتی هەڵبگرێ، بەشێکیش لەو نیعمەتانە حەواندنەوەی بوو لەشوێنێکی سازگارو خۆش‌و پڕپیت‌و بەرەکەت‌و خاوەن میوەهات‌و کانیاوی هەڵقوڵاو. بۆ ئەوەی ژیانێکی سەربەرزانە بەسەر بەرێ. هۆی ئەم حەواندنەوەیە ئەوە بوو: خاتوو مەریەم کوڕە پچکۆلەکەی خۆی (عیسا) هەڵگرت‌و روی کردە ئەو شوێنە بەرزە، دوانزە ساڵ لەوێ مایەوە، وەکوو دەڵێن: ((یوسف النجار)) کە کوڕی مامی خاتوو مەریەم بوو، ئەو لەگەڵیان چوو، پاش ئەو ماوەیەو مردنی پاشای وڵات گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان.

ئەمجار کەزنجیرەی پێغەمبەران دەگاتە ئەم ئاستە، پەروەردگار خیطابی خۆی ئاراستەی هەموو گەل‌و نەتەوەکان دەکا، بەجۆرێك: کەوا بزانێ گەل‌و نەتەوەکان تێکرا بەکۆن‌و نوێوە لەسارایەکی کاکی بەکاکی دا کۆ بوونەوەو لەیەك کات‌و شوێن دا خیطابیان ئاراستە دەکا، چونکە جوداوازیی شوێن‌و کات لەبەردەم ئەو حەقیقەتەدا کە هەموویان تێ یدا هاوبەشن‌و پێکیانەوە دەبەستێتەوە. نابنە کۆسپ‌و تەگەرە لەبەردەم ئاراستە کردنی خیطابی گشتی، وەکوو لەئایەتەکانی دوایی دا دەفەرموێ.

بنەما تەشریعییەکانی ژیان

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ﴾

پاش رانواندنی چیرۆکی بڕێ لەپێغەمبەرانی پێشوو، پەروەردگار ئامۆژگاری گەلو نەتەوەکان دەکا: بەکۆمەڵێك یاساو بنەمای ژیان: وەکوو خواردنی حەڵاڵو کردەوەی باشو هەست کردن بەیەکیەتی ئادەمیزادو یەکیەتی ئایینو بڕوایان.

بەڵام گەلو نەتەوەکان ئایینی خۆیان بڕ بڕ کردو، بوونە گرۆ گرۆو سەراسیمەو سەرگەردانن، پێیان وایە: رژاندنی نازو نیعمەت بەسەریان دا لەبەر ئەوەیە خودا لێیان رازییە، وەلێ لەراستی دا ئەمە ئیستیدراجە بۆیانو پەلکێش کردنیانە بۆ گومڕا بوونی زیاتر، دەفەرموێ: ﴿یایها الرسل کلوا من الطیبات﴾ ئەی پێغەمبەران! ئەی ئەوانەی ئەرکی پێغەمبەرایەتیتان خراوەتە سەرشان! سروشتی ئادەمیزادییەتی خۆتان کپ مەکەن، خواردنو خواردنەوە: کەدیاردەیەکی ئادەمیزادییە ئەو نەفامانە کردویانە بەرەخنە لێتانو دەڵێن: پێغەمبەر نابێ خواردنو خواردنەوەی هەبێ بەهەندی مەگرن، لەشتی حەڵاڵ

بخۆن‌و بخۆنەوەو مومارەسەی سروشتی ئادەمیزادییەتی خۆتان بکەن. خـواردن‌و خواردنەوە بەگشتی داخوازییەکی سروشتی گیانلەبەرانـە، بزانـن کـە خـواردن‌و خواردنـەوە لەحـەڵاڵ ئـادەمیزاد پـاك دەکاتـەوەو پەیوەسـتی دەکـا بەعالـەمی باڵاوەو یارمەتی دەدا لەسەر خودا پەرستی‌و بەندایەتی کردن بەتەواوی.

﴿واعملوا صالحاً﴾ کردەوەی باش ئـەنجام بـدەن، لەپاسـاوی رەخسـاندن‌و حەڵاڵکردنی ئەو هەموو نـازو نیعمەتـە جۆراو جۆرانـەدا، شـوکری پـەروەدگار بکەن، بەکردەوەی چاك سوپاسگوزاری خودا بن! ﴿انی بما تعملـــون علیـــم﴾ دڵنیا بن من ئاگـاداری هـەموو کـارو کردەوەیـەکتانم، هیچم لێ هـون نـابێ‌و پاداشتان بەگوێرەی کردەوەکانتان دەدەمەوە.

هەڵبەتـە کـارکردنیش پێویسـتییەکی سروشـتی ئـادەمیزادە، ئـادەمیزاد بەبێ کارکردن ژیانی بۆ بەسەر نابرێ، بەڵام کردەوەی باش ئادەمیزادی راستاڵ لەهی تر جیا دەکاتەوە، یاساو مەبەستێك دێنێتـە ئـاراوە بۆیـان پەیوەسـتیان دەکا بەعالەمی باڵاوە.

بێگومان هەرگیز پەروەدگار داوای نـەکردوە پێغەمبـەران واز لەسروشـتی ئادەمیزادیی خۆیان بێنن، بەڵکوو فەرمانی پێکردون کەسروشتی ئادەمیزادیی خۆیان بەرەو ئاسۆیەکی روناك بەرز بکەنەوە. داوای لێ کردون ببنـە پێشـەنگ بۆ بەرزکردنەوەی سروشتی ئادەمیزاد.

حـەڵاڵ خـواردن‌و هـەوڵ دان بـۆ کەسـبی حـەڵاڵ یەکێکـە لەرەوشـتە تایبەتییەکانی موسوڵمانان، ئادەمیزاد هەتا لەخوداوە نزیك بێ، دەبێ حـەڵاڵ خۆر تربێ. پێغەمبەران لەم بارەوە پێشەوان‌و دەبێ چاویان لێ بکرێ، حەزرەتی عیسا ﵇ لەبەرووبوومی تەشی رێسی دایکی دەخوارد، حـەزرەتی داود ﵇ زرێی دروست دەکردو بژێوی خۆی لەزرێ کاری پەیدا دەکرد!

لەصەحیحی موسلیم دا فەرموودەیەك هەیە دەفەرموێ: ((وما من نبي الا رعى الغنم)) هیـچ پێغەمبـەرێك نـەبووە شـوانی نـەکردبێ، هـاوەڵان وتیـان:

ئەتۆیش ئەی پێغەمبەری خودا؟ پێغەمبەر ﷺ لەوڵامدا فەرمووی: **((وأنا كنت أرعاها على قراريط لأهل مكة))** منیش شوانیم کردوە، حوشترم دەلەوەڕاند بەچەند پارەیەك بۆ مەککەییەکان.

موسلیمو ئەحمەدو تیرمیذی لەئەبو هورەیرەوە ریوایەت دەکەن، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **((یا أیها الناس! ان الله طیب لایقبل الا طیباً، وان الله أمر المؤمنین بما أمر المرسلین))** ئەی خەڵکینە! خودا خاوێنەو شتی خاوێن نەبێ وەری ناگرێ، بزانن خودا فەرمانی بەموسوڵمانان کردوە وەکوو چۆن فەرمانی بەپێغەمبەران کردوەو فەرموویەتی: ﴿یا أیها الذین أمنوا كلوا من طیبات ما رزقناكم﴾ (البقرة/١٧٢).

ئەمجار پێغەمبەر ﷺ درێژەی بەفەرمودەکەی داو فەرمووی: پیاو هەیە خۆراکی حەرامە، ئاوی خواردنەوەی حەرامە، پۆشاکی حەرامە، بەحەرام پەروەردە بووە، دەست بۆ ئاسمان بەرز دەکاتەوە، هاوار دەکاتە خودا، دەڵێ: خودایە! لێم خۆش بە! کوا دوعای لێ وەردەگیرێ؟!!

﴿وان هذه امتكم أمة واحدة وأنا ربكم فاتقون﴾ ئەی کۆمەڵی پێغەمبەران! ئایینی ئێوە یەك ئایینە، یەك شەریعەتو یاسایە، هەمووتان بانگەوازیی دەکەن بۆ یەکتاپەرستی، ئەمن خودای هەمووتانم خۆتان لەسزاو تۆڵەی سەرپێچی کردنی فەرمانەکانم بپارێزن.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەو حەقیقەتە: کەهەموو ئایینە ئاسمانییەکان لەبنەماکانیان دا دەچنەوە سەریەكو یەك بنەمان! هەموویان دەربارەی تەوحیدو پێغەمبەرایەتیو هاتنی رۆژی قیامەت چون یەکن! جوداوازییان لەفروعییاتو حوکمە شەرعیو عەمەلییەکان دا بەگوێرەی گۆڕانی رۆژگارو بارودۆخی ژیان چ نەنگیو خراپەیەکی تێدا نیەو بەجوداوازیی لەئایین دا حسێب ناکرێ، بەڵکوو ئەوە نیشانەی زیندوییو بەرژەوەندپارێزیی ئەو

ئایینانەیەو بەڵگەی گونجانیانــە لەگـەڵ بـەرەو پێشـچوونی ژیـاری ئـادەمیزادو دەستەبەر بوونی ژیانی بەختەوەری بۆ ئادەمیزاد لەدونیاو قیامەت دا.

هەڵبەتە پێڕی پێغەمبــەران پابـەندی ئـەم فـەرمانو جڵـەو گیزیانـەبوونو بەموو لایان نەداو بەتەواوی ئــەرکی سەرشـانی خۆیـان ئـەنجام دا ﴿فتقطعــوا أمرهم بینهم زبراً کل حزبٍ بما لدیهم فرحـون﴾ بـەڵام شـوێنکەوتوانی ئـەو پێغەمبەرانە بەرنامەی ئایینەکەی خۆیـان تێـك دا، خیـلافو کێشـەیان تێـدا پەیدا کرد، بیرو بۆچونی دژبەیەکیان تێدا هێنانە کایەوە. بوونە گرۆ گرۆو تاقم تاقم. هەر کۆمەڵەو پارچەیــەکیان لێ پچڕی، ئـەنجار هـەر تاقمـە بـەو پارچـە ئایینەی بۆ خۆی پچڕیوە دڵخۆشەو پێ ی وایە: هەر ئـەو لەسـەر حەقـەو هـەر رێڕەوانی ئەو ئایینەی ئەو پەیڕەوی دەکا هیدایەتدراونو ئەوانی دی گومڕان!!

تەعبیرە قورئانییەکە دیمەنی کێشـەو نیـزاعی نێـوان خـاوەن ئایینـەکانی لەشێوەیەکی حیسسی سامناك دا رانواندوە، ئـایینی حـەقو راسـتی بەپارچـە قوماشـێکی جوانو بـێ عـەیب شـوبهاندوە، ئیـتر حیزبو تـاقمو گرۆهـەکان لەئاکامی کێ بەرکێ نیزاعیانەوە بەگژ یــەکدا چـوون، هەریەکـەیان پـەلاماری سوچێکی قوماشەکەی داوەو بۆلای خۆی تێ ی نووساوەو قوماش پارچە پارچە بووەو هەر تاقمەو تیتۆڵێکی بەدەسـتەوە هـاتووەو پـێ ی دڵخۆشـە، وادەزانـێ هەر ئی ئەو باشەو ئەوەی بەدەست تاقمەکانی ترەوەیە بەکەڵکی هیچ نایە.

ئەمـە رەخنـەو زەمکردنـی لێـك دابـڕانو پارچـە پارچـە بوونیکۆمەڵــە، سەرزەنشتو لۆمە کردنیانە بۆیە دوابەدوای ئەوە: پـەروەردگار هەڕەشـەیان لێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿فذرهم فی غمرتهم حتی حین﴾ ئەی موحەممەد! وازیان لێ بێنە با لەناو گومڕایی خۆیان دابن تـامردن یەخـەیان پـێ دەگرێ، دەمـرن یـا دەکوژرێن، یان نیشانەو پێشەتای عەزابیان بـۆ دێ. وەکـوو ئەئایـەتێکی تـردا دەفەرموێ: ﴿فمهل الکافرین أمهلهم رویداً﴾ (الطارق/١٧) یان دەفـەرموێ: ﴿ذرهم یأکلوا ویتمتعوا, ویلههم الأمل, فسوف یعلمون﴾ (الحجر/٣).

ئەمجار درێژە بەگاڵتە کردن پێیان دەداو دەفەرموێ: ﴿أیحسبون أن ما نمدهم به من مال وبنین نسارع لهم في الخیرات بل لایشعرون﴾ ئایا پێیان وایە: مۆڵەتدانیان بۆ ماوەیەكو زۆرکردنی ماڵو سامان بۆیانو منداڵ پێدانیان لەماوەی بەتاقیکردنەوەیان دا، هۆی ئەوەیە ڕێزیان هەیە لامانو بەخێرایی خێرو فەڕیان بۆ دەستەبەر دەکەین؟! ئانا باوانەزانن، ئەو ماڵو منداڵ پێدانە سەرەنجامی بۆ ئەوان شەڕو نەگبەتییە خێرو فەڕ نیە، دوایی ژێوان دەبنەوە، بەڵام کاتێك: کە ژێوانبوونەوە بێ سوودە.

بێگومان بەهەڵە چوونو بەشێوەی بەر ئاواژو حاڵی بوون! نازانن ئەوەی: کە ئێمە مۆڵەتیان دەدەینو منداڵو ماڵو سامانیان بۆ زۆر دەکەین ئیستیدراجو پەلکێشکردنیانە بۆ ناو عەزاب! ئەگەر تۆبە نەکەنو پێش وەخت نەگەڕێنەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فلا تعجبك أموالهم ولا أولادهم, انما یرید الله لیعذبهم بها في الحیاة الدنیا﴾ (التوبة/٥٥) یان دەفەرموێ: ﴿فذرني ومن یکذب بهذا الحدیث سنستدرجهم من حیث لایعلمون, وأملي لهم, ان کیدی متین﴾ (القلم/٤٤-٤٥)

ئیمامی ئەحمەد لەعەبدوڵلای کوڕی مەسعوودەوە فەرمودەیەك ڕیوایەت دەکا: دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ان الله قسم بینکم اخلاقکم، کما قسم بینکم أرزاقکم، وان الله یعطی الدنیا من یحب ومن لایحب، ولا یعطی الدین الا من أحب فمن اعطاه الله الدین فقد أحبه، والذی نفس محمد بیده لایسلم عبد حتی یسلم قلبه ولسانه، ولایؤمن حتی یأمن جاره بوائقه، قالوا: وما بوائقه یارسول الله؟! قال: غشه وظلمه، ولا یکسب عبد مالاً من حرام، فینفق منه فیبارك له فیه، ولا یتصدق به فیقبل منه، ولا یترکه خلف ظهره الا کان زاده الی النار، ان الله لایمحوا السیء، ولکن یمحوا بالسیئ بالحسنة، ان الخبیث لایمحوا الخبیث)).

تێبینی: ئەو تەفرەقەو پارچە پارچە بوونەی قورئان ئاماژەی پێ کردوەو موسوڵمانانی لێ ترساندوە، ئەو جوداوازیو تەفرەقە پەیدا بوونەیە: کەلەبنەمای ئایین دا ڕوبدا، نەك لەوەی لەفروعو ئەحکامە جوزئییە شەرعییەکان دا پەیدا دەبێ، جوداوازیو راجیایی لەو بووارانەدا نیشانەی پێشکەوتنو گەشە کردنی بیرو بۆچوونە، فرە رایی لەحوکمە عەمەلییە فەرعییەکان دا ڕەحمەتەو کار ئاسانییە بۆ کۆمەڵگا. قورئان دەفەرموێ: ﴿لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجاً﴾ (المائدة/٤٨) جوداوازییو راجیایی لەبنەمای ئایین دا هەرەشەی لێ کراوەو بەتاوان دادەنرێ.

پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکی صەحیحو چەسپاوی دا دەفەرموێ: ((افترقت أمة اليهود على احدى وسبعين فرقة كلها في النار الا واحدة، وافترقت أمة عيسى أو النصارى على اثنتين وسبعين فرقة كلها فى النار الا واحدة، وستفترق أمتى على ثلاث وسبعين فرقة: كلها في النار الا واحدة، قيل من هم يارسول الله: قال: هم ما أنا عليه واصحابى)) لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: ((الا إنّ من قبلكم من أهل الكتاب افترقوا على ثنتين وسبعين ملة، وان هذه الأمة ستفترق على ثلاث وسبعين ثنتان وسبعون فى النار وواحدة فى الجنة وهى الجماعة)) هەڵبەتە هەرکەسێ سیرەتی پێغەمبەرو هاوەڵانی بخوێنێتەوە، بۆی دەردەکەوێ ئەم ئایینە چۆن دامەزراو گەشەی کردو پەرەی ساند، بۆی دەردەکەوێ موسوڵمانان تا یەك عەقیدەو بیرو باوەڕ بوون چ شانو شەوکەتو شکۆمەندییەکییان هەبوو، چۆن زوربەی جیهانیان رزگار کردو برایەتیو مرۆڤایەتیان تێدا چەسپاند، عەدالەتکاریو ئازادییان تێدا بڵاوکردەوە. بەڵام وەندەی پێ نەچوو دوژمنانی ئایین کەوتنە خۆ بۆ بەرگرتن لەو نوورو روناکییەی: کەرۆژ بەرۆژ پەرەی دەسەندو زیاتر گەشەی دەکرد، ئیتر تۆوی دووبەرەکیو چەند بەرەکییان لەناو جیهانی ئیسلامی دا چاندو نیزاعو کێشەو دژایەتی کەوتە ریزی موسوڵمانانەوە، چەندە گروپو تاقمو حیزبو تایەفەو رێباز دروست بوون، کۆمەڵگای پتەوی موسوڵمانان لەم رێگاوە زەفەری پێ

برا، کنەی لیٚ کرا، حاڵیان بەم حاڵە گەییشت: کەئەمڕۆ جێگای بـەزەیی پێـدا هاتنەوەینو حەسوودیان پیٚ نابریٚ!

شایانی باسە فیرقەو گروپو تاقمەکانی جولەکەو نەصارا جگە لەو تاکـە کۆمەڵەیان: کەلەسەر عەقیدە ئەصلییەکەی خۆیان مابوونەوە، فیرقـەکانی دی هەموویان کافرنو فرپیان بەسەر ئایینەوە نـەماوە، چونکـە فیرقـەو تاقمـەکانی نەتەوەی ئیسرائیل کەبەڕواڵەت شوێنکەوتووی حەزرەتی موسـا ﷺ بـوون بڕوایان نەبوە بەپێغەمبەرایەتی عیساو حـەزرەتی موحەممـەد دروودی خودایـان لیٚ بیٚ.

تـاقمو گروپـەکانی سـەر بـەئایینی عیسـا بڕوایـان بەپێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەد نـەبوە. هەرکەسـێکیش بـڕوای بەڕاسـتی پـەیامی پێغەمبەرێك نەبیٚ بەکافر حیسابە. بەڵام فیرقەو حیزبـەکانی ئوممـەتی ئیسـلام بەموعتەزیلـەو مـاتوریدیو ئەشـعەریو وەهـابیو سـەلەفیو خەلەفییـەوە بەسـوونني‌و شـیعی یـەوە هـەموویان بڕوایـان بـە (خـوداو بەفریشـتەو نامـە ئاسمانییـەکانو پێغەمبـەرانو ڕۆژی قیامـەتو قـەزاو قـەدەر) هەیـەو ئـەهلی قیبلەن، تاوانبارن لەسەر ئەو بیرو بۆچوونو بیدعەتانەی دایانهێناوە.

فیرقەو تاقمە جیاجیاکانی ئوممەتی ئیسلام قورئان پارێزگاری لیٚ کـردونو بەهۆی ئەو نامە پیرۆزەوە بەتـەواوی لـەڕێبازی ئـایینی خـودا لایـان نـەداوەو لەدین دەرنەچون، هەربیرو بۆچونێکیـان داهێنـا بـیٚ بەتـەئویل پینـەو پـەڕۆیان کردوە، لەگەڵ قورئانەکەدا ڕێکیان خستووە، بەلکوو زوربەی حیزبو گروپەکان لەئاکامی لێکۆڵینەوەو توێژینـەوە لـەقورئان بـیرو بۆچوونێکیـان لـەلا گەڵاڵـە بووەو بەخەیاڵی خۆیان ئەوە ڕاستەو شوێنی کەوتوون.

پێویستە ئاماژە بەوەش بکەین ئەو حیزبو گرۆپە نائاییینیانەی لەرۆژگاری ئەمڕۆدا لەجیهانی ئیسلامی دا سەریان هەڵداوەو بەچکە موسولمانان خۆیان تێفرێداون وەکوو حیزبە مارکسیی و ماسۆنیی و سوشیالەکان......هتد ئەوانە پەیوەندییان بەئیسلامەوە نیەو هەرکەسێ بەبیرو باوەڕەوە چوبێتە ناویان بەئیسلام داناندرێ، حیسابی موسولمانی بۆ ناکرێ.

چونکە ئیسلام بریتییە لەبڕوا بونو پەیڕەوی کردنی ئەو بەرنامەیەی حەزرەتی موحەممەد ﷺ هێناویەتیی و ملکەچکردن بۆی لەهەموو بوارەکانی ژیان دا بەسیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و ئاشتیی و جەنگییەوە، هەرکەسێك ئەو بڕوایەی لاپەیدا بوو بەکردەوەش سەلماندی ئەوە موسولمانەو لەفیرقەی ناجییەیە!

ڕەوشتی پەلەکەران بۆ چاکە کاریی

إِنَّ ٱلَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَوا۟ وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَٰجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَهُمْ لَهَا سَٰبِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَلَدَيْنَا كِتَٰبٌ يَنطِقُ بِٱلْحَقِّ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار سەرزەنشتی ئەوانەی کرد: کە ئاییینی خۆیان پچڕ پچڕ کردوە، بەشێوەی هەڕەشەکردن لێیان فەرمووی: ﴿أيحسبون انما نمدهم به من مال وبنين نسارع لهم في الخيرات؟ بل لايشعرون﴾ بەشوێن ئەوەدا باسی

رەوشتی پەلـەکاران دەکـا بـۆ دەستەبەر کردنـی خـێرو فـەڕ، چوار ڕەوشـتی سەرەکی ریز دەکا بۆیانو دەفەرموێ:

١- ﴿ان الذین هم من خشیة ربهـــم مشـــفقون﴾ بێگومـان ئەوانـەی هەمیشە لەترسی عەزابی خودا لەسەر طاعەتو عیبادەت بەردەوامن..

ئالێرەدا ئەثـەری ئیمـان دەردەکـەوێ، ئـەو هەسـتە ئیمانییـە ئـادەمیزاد هەڵدەنێ بـەردەوام بـێ لەسـەر خوداپەرستیو ترسـی پاشـە ڕۆژیشـی هـەبێ، چەندێك ئەرکی سەرشـانی ئـەنجام بـدا ترسـی عـەزابی خـودا زیـاتر لـەدڵی دا جێگیر دەبێ.

ئەو موسوڵمانانە لەترسی عەزابی خودا حەجمینیان لێ هەڵدەگیرێ.

٢- ﴿والذین هم بآیات ربهـــم یؤمنـــون﴾ ئەوانـەی بڕوایـان بەنیشـانە کەونییەکانو ئایەتە قورئانییەکان هەیە، بڕوایەك شكو گومان ڕوی تێ نـەکا. ئایەتە کەونییەکان بریتیین لەو بەڵگەو نیشانانەی لەناو بوونەوەردا دەبیندرێن، بەتێفکرینو ورد بوونـــەوە لەئاسمانـەکانو زەوی دیاردەکانیـان بـەدی دەکرێـنو نیشانەی تاكو تەنهایی خودان.

٣- ﴿والذین هم بربهم لایشرکون﴾ ئەوانەی هـەرگیز هـاوەڵ بـۆ خـودا دانانێنو لەتەك خودادا کەسی تر ناپەرستن بڕوایان هەیە: کەجگە لەخودا هیـچ خودای تر نین، بێ هـاوەڵو بـێ خـێزانو بـێ منداڵـە، پێویسـتی بەکـەس نیـە هەموو کەس پێویستیان بەئەوە.

٤- ﴿والذین یؤتون ما آتوا وقلوبهم وجلة أنهم الی ربهم راجعـــــون﴾ ئەوانەی ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دەدەن: بەگوێرەی توانای خۆیـان خـودا پەرستی دەکەن، لەماڵو سامانی خۆیان دەبەخشن بـەڵام وێـڕای ئـەوە ترسـیان هەیـە لێیـان وەرنـەگیرێ، ترسـی ئـەوەیان هەیــە کەمتەرخـەمییان کردبـێو ئەرکەکانی سەرشانیان وەکوو پێویست ئەنجام نەدابن.

ئیمام ئەحمەدو تیرمیذیو ئیبنوئەبی حاتەم لەعائیشەوە ریوایەت دەکەن، کە پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کردو وتی: ئەی رەوانە کراوی خودا! ئایەتی ﴿ألذین یؤتون ماآتوا, وقلوبهم وجلة﴾ مەبەستی ئەوەیە: کابرا دزی بکا زینا بکا عەرەق بخواتەوەو لەخوداش بترسێ؟؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لا یابنت أبی بکر، یابنت الصدیق، ولکنه الذي یصلی ویتصدق وهو یخاف الله عزوجل))[1] نەخەیر وانیە ئەی کچەکەی ئەبو بەکر، بەڵکوو مەبەست کەسێکە نوێژ دەکا رۆژی دەگرێ لەماڵو سامانی خۆی دەبەخشێو لەهەمان کات دا ترسی خودای هەیە. ﴿انهم الی ربهم راجعون﴾ لەبەر ئەوەی بۆلای خودای خۆیان دەگەڕێنەوە.

بێگومان دڵی موسوڵمان هەست دەکا: کەدەسەڵاتی خودا بەسەریدا زاڵە، لەگەڵ هەموو هەناسەیەکیو لێدانێکی دڵی دا، هەست بەنیعمەتەکانی خودا دەکا، بۆیە هەر طاعەتو بەندایەتییەکی بیکا بەکەمی دەزانێ، هەموو تەقواو خوداپەرستی خۆی لەبەرامبەر نیعمەتەکانی خودادا بەهیچ دێنە بەرچاو، هەرچەند دەکا بۆی بەرامبەر ناکرێن، نیعمەتەکانی خودا زۆرو هەمەجۆر، کردەوەکانی ئەویش پڕکەمو کورتی، لەهەمان کات دا هەست دەکا: کەدەسەڵاتی خودا لەهەموو گەردیلەیەکی بوونەوەردا رەنگ دەداتەوە، لەبەر ئەوە سامو هەیبەت دەیگرێو ترسو خۆف دڵو دەروونی داگیر دەکاو ترسی ئەوەی لێ پەیدا دەبێ بەرەوڕوی پەروەردگار بێتەوەو کەمتەرخەمی کردبێ مافی خودایەتی نەدابێتێ، طاعەتو کردەوەکانی لەئاست نیعمەتەکانی خودادا نموودیان نەبێ.

ئەوانە ترسێکی زۆریان هەیە، بەهۆی ئەو ترسەوە خۆدەپارێزن لەکردنی ئەوشتانەی پێویست نیە بکرێن. ئیمانیان بەهێزەو تێ یدا قووڵبوونەوە، هەوڵ

---

(١) اخرجە الترمذی فی التفسیر (٣١٧٥) باب (٣٤) سەنەدەکەشی زەعیفە حاکم لەتەفسیردا (٣٤٨٦) دا دەری هێناوە بەلایەوە راستە.

دەدەن ریابازی لە طاعەت دا نەکەن‌و ترسی کەمتەرخەمی‌و پوچەڵبوونەوەی کردەوەکانیشیان هەیە.

﴿أولئك یسارعون فی الخیرات وهم لها سابقون﴾ ئەوانە ئەو کەسانەن پەلەدەکەن لەئەنجامدانی کاری خێرو چاکەدا، پێشبڕکێ ی تێدا دەکەن، هەوڵی ئەوە دەدەن کاری باش‌و پەسەند ئەنجام بدەن، پێشەنگ‌و رابەربن لەبواری کردنی کاری چاك دا.

ئەوان بۆ بەلێبڕانەوە سەرگەرمی کردەوەی چاکن‌و پێشبڕکێ دەکەن بۆ وەدەستهێنانی پاداشی باش‌و بەمراز گەییشتن لەدونیادا پێش بەمراز گەییشتنی قیامەت!

بەکورتی خۆشبەختی‌و کامەرانی بریتی یە لەکامەرانی قیامەت: کەبەکردەوەی چاك‌و ماڵبەخشین‌و لەخودا ترسان دەستەبەر دەبێ.

دوای بەیانکردنی کردەوەی موسوڵمانانی دڵسۆزو راستاڵ، دوو حوکم‌و بڕیار دەربارەی کردەوەی بەندەکانی دەردەکاو دەفەرموێ:

١- ﴿ولا نكلف نفساً الا وسعها﴾ مینهاج‌و شەریعەتی ئێمە وەهایە زیاد لەتواناو وزە ئەرك ناخەینە سەر کەس، بێگومان خودا ئەرك‌و واجیباتی خستۆتە سەر بەندەکانی بەگوێرەی ئامادەباشییان‌و هێزو توانایان بەسەری دا، حیساب‌و لێکۆڵینەوەشیان لەگەڵ دەکا بەگوێرەی ئەو کردەوانەی لەچوار چێوەی توانایان دا ئەنجامی دەدەن، ستەمیان لێ ناکا بەم جۆرە ئەرکێك بخاتە سەریان لەتوانایان دا نەبێ، یان لەکارو کردەوەکانیان بەناڕەوا کەم بکاتەوە. عەداڵەتکارە لەشەرع‌و یاسای دا، بەڕەحم‌و بەزەیی یە بۆ بەندەکانی.

٢- ﴿ولدينا كتاب ينطق بالحق﴾ لەلای ئێمە هەیە نامەی ئەعمالی ئەوانە، یان لەوحولمەحفوظمان لایە، زۆر بەوردی‌و راستی کردەوەی ئادەمیزادی تێدا چەسپاوەو تۆمار کراوە، هیچی لەبیر نەچوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق, انا كنا نستنسخ ما كنتم

تعملون﴾ (الجاثية/٢٩) یان دەفەرموێ: ﴿لایغادر صغیرة ولا کبیرة الا أحصاها﴾ (الکهف/٤٩).

﴿وهم لایظلمون﴾ ئەوانە بەهیچ جۆرێ ستەمیان لیّ ناکرێ لەکردەوەکانیان کەم ناکرێتەوە، بەلکوو پاداشی کەمو زۆری کردەوەکانیان وەردەگرنەوە، لەهەمان کات دا سزایان لەسەر زیاد ناکرێ.

کردەوەو هەلویستی ناشیرینی کافرو موشریکەکانی قورەیش و هۆکاریی گومراییان

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ

وَٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهِنَّۚ بَلۡ أَتَيۡنَٰهُم بِذِكۡرِهِمۡ فَهُمۡ عَن ذِكۡرِهِم مُّعۡرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمۡ تَسۡـَٔلُهُمۡ خَرۡجٗا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيۡرٞۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدۡعُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ عَنِ ٱلصِّرَٰطِ لَنَٰكِبُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ وَلَوۡ رَحِمۡنَٰهُمۡ وَكَشَفۡنَا مَا بِهِم مِّن ضُرّٖ لَّلَجُّواْ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدۡ أَخَذۡنَٰهُم بِٱلۡعَذَابِ فَمَا ٱسۡتَكَانُواْ لِرَبِّهِمۡ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَابٗا ذَا عَذَابٖ شَدِيدٍ إِذَا هُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴿٧٧﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئایەتی ژمارە (٦٧) ﴿مستكبرين بـه.....﴾ ئیبنوئەبی حاتەم لەسەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ریوایەت دەکا، دەفەرموێ: قورەییشییەکان لەدەوری کەعبە خەریکی رابواردنو پێکەنینو لەهو لەعب دەبوون، تەوافیان نەدەکردو شانازیشیان پێ دەکرد، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿مستكبرين به سامراً تهجرون﴾ ی نازڵ کرد.

دەربارەی هۆکاری نازڵبوونی ئایەتی ژمارە (٧٦) نەسائیو حاکم لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: ئەبوسوفیان هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی موحەممەد! بۆ خاتری خوداو بۆ خاتری خزمایەتیمان ((کوڵکو خوێن خواردن)) بەهیلاکی بردین، برسیایەتی تینی بۆ هێناوین، ئیتر پەروەردگار

ئایەتی ﴿ولقد أخذناهم بالعذاب, فما استكانوا لربهم وما يتضرعــون﴾ ی نازلّ کرد.

پەیوەندیی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە، لــەم روەوەیــە: پــەروەردگار لەوە پێش ئــەوەی راگــەیاند: کــەئایین ئاسـانەو گرانـی تێـدا نیـە، ئەرکـەکانی بــەگوێرەی توانـانو زیـاد لــەوزەنین! ئـەمجار بەشـوێن ئـەوەدا نــارەزایی خــۆی لەهەڵوێستو کردەوەی کافرو موشـریکەکانی قوڕەیـش دەردەبڕێو وەصفیـان دەکا بەبێ ئاگایی لەقورئان، نازانن بەرژەوەندیی دونیاو قیامەتیان لەچی دایە! هــەروەها ئــەوەش رون دەکاتــەوە: کەئــەو قوڕەییشـیانە وێـڕای کوفـرو یــاخی بوونیان هاوەڵ بۆ خــودا دادەنێـنو تانـەو تەشـەر لــەقورئان دەدەنو گاڵتــە بــە پێغەمبەر دەکەنو ئەزیەتی موسوڵمانان دەدەن.

ئەمجار ئەوە روون دەکاتەوە: کــە پــەروەردگار یارمــەتی ئەوکافرانــە نــادا، چونکــە ئەوانــە بوغـزاو لوتبــەرزن، هــەرکاتێ ئایــاتی قورئانیــان بەســەردا بخوێنرێتــــەوە لێ ی هەڵدەســــڵەمنەوە، روو لەئایەتـــــەکانو خوێنەرەکـــەی وەردەگێڕن، خۆیان بەکابە هەڵدەنێنەوەو شانازی پێوە دەکـەن، دەڵێـن: کـەس ناتوانێ بەسەر ئێمەدا زاڵ ببێ، چونکە ئێمە خاوەنی کەعبەین.. ئەمجار گاڵتــە بەقورئان دەکەنو تانەی لێ دەدەن!

ئەمجار ڕاستی پەیامی پێغەمبەر دەچەسپێنێو دەفەرموێ: ﴿بل قلوبهــم في غمرة من هــذا﴾ بــەڵکوو ئــەو کــافرو موشـریکانە دڵیـان بـێ ئاگایـە لــەم قورئانە: کەشیفا بەخشە بۆ هەموو دەردێك، بێ ئاگان لەوەی: کەهیدایــەتدەرە بۆ راسترین رێگاو خۆشترینو بەختەوەرترین ژیانی دونیاو قیامەت.

غافلن: چونکە دڵیان ئاگای لەحەقو راستی نیە، نووری زیندوو بوونــەوەو بەئاگا هێنانەوەیان وێ نەکەوتووە، ئاگایــان لــەو نــوورو روناکییــە نیــە، وێڵــی سارای گومڕایی بوون. ﴿ولهم أعمال من دون ذلك هم لها عاملون﴾ ئەوانــە جگە لەو هەڵوێستو کردەوانەیان کاری ناشیرینی تریشــیان هەیــە، هــاوەڵ بــۆ

خـودا دادەنێــن، تانــەو تەشــەر لــەقورئان دەدەن! ئەزیــەتی پێغەمبــەر و موسـوڵمانان دەدەن! ئـەوان لـەداهاتوش دا بـەردەوام دەبــن‌و ئــەوە کــردەوەو هەڵوێستیان دەبێ‌و لێی پاشگەز نابنەوە.

ئەوانە تا بینەقاقایان لەشیرك‌و تـاوان دا نقـوم بـوون، قورئانیـان کـردوە بەهۆکاری گاڵتەو گـەپی خۆیـان، پێکـەنین‌و سـەمەری خۆیـان لـەدەوری کابـە ئەنجام دەدەن، دەڵێن: قورئان سیحرو جادو بازییەو هەڵبەستراوە، چیرۆکە کۆنی پێشینانە، قسـەی شـایەرە، ئـەو کەسـەی ئـەم نامەیـەی بـۆ هـاتووە شـێت‌و خەرِەفاوە، یان جولەکەو نەصرانی فێری دەکەن. ئەوانە سەرگەرمی بتپەرسـتی بــوون، هــەرکاتێ پێغەمبــەر ﷺ بانگـەوازییان بکـاو داوای وازهێنانیـــان لەبتپەرستی لیّ بکا دەڵێن: ئێمە لەسەر ئایینی باوك‌و باپیرانمان دەڕۆین‌و وازی لیّ ناهێنین!!

﴿حتى اذا أخذنا مترفيهم بالعذاب إذا هم يجــأرون﴾ هـەتا ئـەو رۆژەی بەسزای سەختی خۆمــان دەیـانگرین، خراپـترین عـەزاب دەوریـان دەدا، بـەڵێ بەهۆش خۆ نایەنەوە هەتا خۆڵێسەرەوەو بەناز پەروەردە بووەکانیــان بەعــەزابی بەئێشــی خۆمــان دەگریــن‌و لەهــەموو لایەکـەوە ئـاگری دۆزەخ دەوریــان دەدا، ئەوکاتە هاواریان لیّ هەڵدەستێ‌و دەکەونە پاڕانەوە، بەڵام بــێ ســودە. هـاوارو دادو فیغان دادیان نادا! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وكم أهلكنــا من قبلكم من قرن ولات حين مناص﴾ (ص/٣).

لەئاکامی هاوارو فیغانیان دا وەڵامیان دەدرێتەوە، پێیــان دەگوتـرێ: ﴿لا تجأروا اليوم, انكم منــا لاتنصــرون﴾ هـاوارو زیقـە زیـق مەکـەن، هـاوارو پاڕانەوەتان بێ سوودەو ئەو عـەزابەی بۆتان بڕیار دراوە لەســەرتان هــەڵناگیرێ، عەزاب بەردەوامەو کەس نیە کۆمەکیتان پێ بکـا، کـەس نیـە بتوانــێ ببێتـە لەمپەڕ لەنێوان ئێوەو عـەزابی بەئێش دا!.

هۆی بەهانا نەهاتنتانو نازلکردنی ئەم عەزابە سەختە بۆ سەرتانو گیرۆدە بوونتان پێ ی بۆ هەتا هەتایە سێ شتە:

١- ﴿قد كانت آياتي تتلى عليكم, فكنتم على أعقابكم تنكصون﴾ بێگومان ئایاتی من دەخوێندرایەوە بەسەرتان دا، لیٚ ی هەڵدەسڵەمینەوە، روتان لێ وەردەگێڕا، پشتتان دەکردە قورئانو خوێنەرەکەشی، چ جایی ئەوەی بڕوای پێ بکەنو شوێنی بکەون، لیٚ ی دەکشانەوەو لەبەری هەڵدەهاتن. پاشەو پاش دەگەڕانەوە!

٢- ﴿مستكبرين به﴾ حاڵو وەزعتان وابوو لوتبەرزیتان دەنواندو خۆتان بەلاوە بەرز بوو لەوەی: کەشوێنی حەق بکەون، حەق هەڵگرانی حەقتان بەلاوە بێ نرخ بوو!

راناوی (بە) دەگەڕێتەوە بۆ کەعبە یان بۆ حەرەم، چونکە ئەوان خۆیان بەکەعبە هەڵدەنایەوەو پێیان وابوو ئەوان خاوەنو سەرپەرشتیارینی.

یان دەگەڕێتەوە بۆ قورئان یان بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەوە بوو: دەیانگووت: پێغەمبەر ساحیرە، شاعیرە، کوڵەوەنانی یە.

٣- ﴿سامراً تهجرون﴾ حاڵتان وەهایە، رادەبوێرن لەدەوری کەعبەو قورئان واز لیٚ دێنن، بەهۆی چەقە چەقی خۆتانو تانەدان لەقورئان کەیف خۆشو تەردەماخ دەبن.

زوبانتان بەقسەی پڕو پوچو ناشرین دەگێڕا، بەدەوری بتەکانتاندا هەڵدەسوڕانو حەلقەتان دەبەست، خۆتان لەشوێنکەوتنی ئایەتەکانی قورئان دەپاراست، ملتان بۆ حەق نەدەدا، وێڕای ئەوەش زوبانی خۆتان لەقسەی ناشرینو بێ جێ نەدەگێڕایەوە! ئەمجار دوای بەیانکردنی وەصفو حاڵیان، ئەوە روون دەکاتەوە: کەپڕکێشی کردنیان بۆ ئەم کارە ناشرینانە دەبێ هۆیەکی هەبێ!

١- ﴿افلم یدبروا القول﴾ ئایا ئەو موشریکانە لەم قورئانە پیرۆزو بەرزو بەفەڕە حاڵی نابن؟ تابزانن چەند فەصیحو بەلیغە؟ خۆ فەصاحەتو رەوانبێژی قورئان لای ئەوان ئاشکراو نومایانە، ئەوانە ئەهلی رەوانبێژیو زمانڕەوانین. دەبوایە لەپێش هەموو کەس دا ئەوان لەم کەلامە حاڵی بوونایەو ئیمانیان پێ بهێنایەو بەگوێرەی ناوەڕۆکی قورئان هەڵسو کەوتیان بکردایە..!

٢- ﴿أم جاءهم مالم یأت أباءهم الأولین﴾ یان پێیان وایە شتێکیان بۆ هاتووە پێچەوانەی دابو نەریتەو لەوە پێش روی نەداوە؟ هەرچەندە ئەوان بەتەواتور پێیان گەییشتووە: کە پێغەمبەران یەك بەدوای یەك دا رەوانە کراون بۆ سەر گەلەکانیانو موعجیزەیان نواندون.

دەی دەبوایە ئەوە ببوایە بەهاندەر بۆ ئیمانهێنانیان، بڕوایان بەو پێغەمبەرە بکردایە: کەئەم پەیامەی بۆ هێناون!

٣- ﴿أم لم یعرفوا رسولهم فهم له منکرون﴾ یان لەوانەیە لەوەپێش پێغەمبەرەکەی خۆیان نەناسیبێو پێش پێغەمبەرایەتی بەڕەوشتە بەرزەکانی ئاشنا نەبووبن؟ هەرچەندە لەناویان دا بەراستگۆو دەستپاك ناوی دەرکردبوو، دەیانزانی لەدرۆو رەوشتی ناشرین بەدوورە! دەی چۆن بۆخۆیان نازناوی (صادق الامین) راستگۆو دەستپاکیان بەسەردا بڕیوە. کەچی بەدرۆی دەخەنەوە؟؟

ئەوان بەباشی پێغەمبەریان دەناسیو شارەزای رەوشتە بەرزەکانی بوون! هەر بۆیە جەعفەری کوڕی ئەبوطالیب ﷺ بەنەجاشی ((پاشای حەبەشەی)) گوت: ئەی پاشا! بێگومان پەروەردگار پێغەمبەرێکی بۆ ناردوین لەرەگەزی خۆمانە، نەسەبو راستگۆییو دەستپاکی شارەزاین چونکە لەخۆمانەو تێی شارەزاین، هەروا (المغیرة) ی کوڕی شوعبە بەهەمان شێوە قسەی لەگەڵ پیاوی کیسرا کرد. هەروەها ئەبو سەفیان صەخری کوڕی حەرب کاتێك پرسیاری لێ کرا دەربارەی پێغەمبەر و هاوەڵانی هەمان قسەی لەگەڵ هیرەقل (پاشای رۆم) کرد.

٤- ﴿أم يقولون بـــه جنـــة﴾ بـەلكوو ئـەوان دەڵێـن: پێغەمبـەر جۆرە شێتیەکی پێوەیـە نـازانێ دەڵێ چـی. ئەمـە لەکاتێك دا ئـەوان دەزانـن عەقڵمەندترین ئادەمیزادە.

بێگومـان هیـچ کـامێ لـەم شوبهانە بنەمایـەکی راستی نیـەو لـەواقیع دوورە. بۆخۆیان ئەمە دەزانن‌و ددانی پێدا دەنێن.

﴿بل جاءهم بالحق، وأكثرهم للحق كارهون﴾ بەلکوو ئەو پێغەمبەرە: کە بۆ خۆیان نازناوی (الصادق الامین) یان پێداوە ـ بەحەق هاتووە بۆ سەریان، پـەیامی حـەقی بـۆ هێنـاون، داوایـان لێ دەکـا واز لەبتپەرستـی بـهێنن‌و یەکتاپەرستی بکـەن، شوێن پەیامەکـەی بکـەون: کـە خۆشـبەختی دونیـاو قیامەتیان بۆ دەستـەبەر دەکـا، بـەلاّم ئەوانـە زوربـەیان رقیـان لەحەقـەو مـل بەحـەق نـادەن،چونکـە شـیرك‌و بێدینـی لـەناخیان دا رواوەو پابـەندی لاسـایی کردنەوەی باوك‌و باپیرانیانن‌و دەترسن بەشوێنکەوتنی پـەیامی ئیسـلام پلـەو پایەو بەرژەوەندییە ماددیەکانی دونیایان لەدەست بچـن ... بۆیـە فـەرمووی: ﴿أكثرهم﴾ زۆرینەیان چونکە هەندێك لەو قورەیشیانە بـۆ نموونـە ئـەبوطالب لەترسی لۆمەو سەرزەنشت ئیمانیان نەهێنا،نەك لەبەرئەوەی رقیان لەحەق بێ.

﴿ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموات والأرض ومن فيـــهن﴾ حەق پێچەوانەی بەتاڵە، حەق شتی چەسپاوو راست‌و بەردەوامـە، جـا ئەگـەر حەق شوێن هەواو هەوەسی ئادەمیزاد بکەوێ دەبێتە بەتاڵ‌و حەقیقـەتی خـۆی لەدەسـت دەدا، بوونـەوەر تێکدەچێ، شـتێك نـامێنێ راگـری بوونـەوەر بـێ، هەندێك پێیان وایە: حەق بـەمانا ئیسـلامە، جائەگـەر ئیسـلام شـوێن هـەواو هەوەسـی ئەوانـە بکـەوێ دونیـا دەبێتـە شیرك‌و بێدینـی، قیامـەت رادەبـێ، بوونەوەر لەناو دەچێ.

قەتادە دەفەرموێ: مەبەست بەحەق پەروەردگارە، واتە: ئەگەر خودا خودایەکی وەها بێ شوێن هەواو هەوەسی ئادەمیزاد بکەوێو فەرمان بەشیركو تاوان بکا، ئەوە بەخودا حیساب ناکرێو خودا نیە.

پوختەی مانا ئەوەیە: حەق شوێن هەواو هەوەسی ئەوان ناکەوێ، بەلکوو پێویستە ئادەمیزادەکان واز لەهەواو ئارەزۆی خۆیان بهێنن‌و شوێن حەق بکەون! چونکە شوێنکەوتنی هەواو ئارەزۆ سەردەکێشێ بۆ فەسادی کۆمەڵو لە گرێژە نەچونی کۆمەلگا.

ئەگەر بێت‌و قورئان بهاتایە پشتگیریی لەشیركو تاوان بکردایە، فەوضاو لادان لەحەقی بلاوبکردایەوە، تالانکردن‌و داگیر کردنی ماڵی خەلکی بەرەوا بزانیایە، داوێن پیسی‌و کوشتن‌و برینی برەو پێ بدایە، رەوشتی بەرزو بەها بەنرخەکانی پاشگوێ بخستایە، یاسای بوونەوەر تێك دەچو، ئاشتی‌و خۆشی نەدەما، تەندروستی‌و پیت‌و بەرەکەت هەلدەگیرا. ئەگەر رێگەی دەست درێژی بدرایە، ئاسایشی ناو کۆمەلگا نەدەما، ئەگەر ستەم‌و ستەمکاری رەوابوایە شارەستانیەت دەشێوا، ئەگەر زیناو داوێن پیسی رێگای پێ بدرایا خێزان قەلاچۆ دەبوو، نەسەب‌و گەرا تێکەلاو دەبوون‌و کەس کەسی نەدەناسی هەرەج‌و مەرەج باو دەبوو ئاژاوەو پشێوی بەرپا دەبوو، ئەمە حەقیقەت‌و راستیەکە بەلگە نەویستە. حالۆ وەزعی ئەو گەلو نەتەوانەی ئەو رەوشتە نزمانەیان تێدا بلاو بۆتەوە باشترین بەلگەیە، مێژوو گەواهیدەرە: کەئەو داب‌و نەرێتێکە گۆرانی تێدا نیە، هەر گەلو ولاتێك هەواو ئارەزوو رابەریان بێ، سەرەنجامیان فەوتان‌و تێدا چوونە، ئاکامیان بێ هێزی‌و ریسوا بوونە!!

ئەمجار پەروەردگار سەرزەنشتی کافرەکان دەکا چونکە رو وەردەگێرن لەشتێك: کەخێری ئەوانی تێدایە، پشت هەلدەکەن لەپەیامێك: کە شکۆمەندی‌و پیاوەتی بەئەوان دەبەخشێ، ناوو شۆرەتیان پێ دەدا، دەفەرموێ: ﴿بل أتيناهم بذكرهم فهم عن ذكرهم معرضون﴾ بەلکوو ئێمە قورئانێکمان

بۆ هێناون جێگـای شـانازی ئەوانـە، نـاوو ناوبانگیـان دەداتـێ، شـکۆمـەندیو بالادەستیو بەختەوەرییان بۆ دەستەبەر دەکا ئەگەر شوێنی بکەون!

کـەچی ئـەوان لـەجیاتی ئـەوە شـوێنی بکـەونو پابـەندی فـەرمانو جلەوگیرییەکانی بن روی لیّ وەردەگێڕن، گالتەی پیّ دەکـەن، هەردەمـە نـاوو ناتۆرەیـەکی نـەگونجاوی بـۆ دەدۆزنـەوە، وێنـەی ئـەم ئایەتـە ئایـەتێکی تـرە: کەدەفەرمویّ: ﴿وأنه لذكر لك ولقومك.....﴾ (الزخرف/٤٤).

بێگومان گەلی عەرەب پێش ئەوەی ئیسلام بیّو موسولّمان بن گـەلێکی بیّ ناوو عینوان بوون، کەس بەهیچی نـەدەزانین، مێژوویـەکیان نـەبوو، ژیـارو شارستانیەتیان نەبوو، بەلاّم کاتێك باوەشیان بەئیسلام دا کردو قورئانیان کردە بەرنامەی خۆیان، شکۆمەندییان بەدەست هێنا، بالادەستو سەرکەوتوو بوون، عەدالّەتکاریو زانیاریو رەوشتی جوانیان بـلاو کـردەوە، مێـژو بەشـانازییەوە لەسەر روپەڕەکانی خۆی تۆمار کردن، بوونە نمونەی فرمـانڕەوایـیو رابـەری بـۆ گەلو نەتەوەکانی جیهان، دەنگو باسیان گوێچکەی جیهانی پڕ کردبوو، هەتا ئەوان پابەندی ئیسلام بـوون، دونیـا بۆیـان گەردنکـەچ بـوو، رێـزو پیاوەتییـان لەدونیادا مەشهوور بوو، بەلاّم کاتێك دەستیان لەئیسـلام بـەرداو رویـان کـردە ئـەملاو ئـەولا شـکۆمـەندییان لەدەست داو چوونـە پـەراوێزەوە، بـوون بـەژێر دەستەو کۆیلە، پارچە پارچە بوون، ولاّتو خـاكو ئاویـان داگیر کـرا، خـەرجو پیتاکیـان لیّ سـەندرا، ئیسـتیعمار بەسـەریان دا زالّ بـوو، تـا لـەئاکام دا دەولّەتۆکەی ئیسرائیل یان لەناو جەرگەی ولاّتیان دا بۆ قـووت کردنـەوە، هـەر رۆژە پەلاماری ولاّتێکیان دەداو هەر ساتە گالّتەو قەشمەری بەلایـەکیان دەکـا.

عوروبـەو عەفلەقیـەتو شـیوعیەتو ناصریـەت دادی نـەدانو نـایدا، بەهەلگەڕانـەوە لەئیسـلام چ سـوودێکیان دەستگیر نـەبوو، جگـە لـە ریسـوا بوونو ژێر دەسـتی! هـەتا نەشـگەڕێنەوە بـۆ ئیسـلام شـکۆمەندی رابردوویـان دەست ناکەوێتەوە.

ئـەمجار دڵسۆزیی پێغەمبـەر ﷺ رون دەکاتـەوە، ئـەوە رادەگـەنێ: کـە پێغەمبەر ﷺ لەبانگەوازییەکەی دا دڵسۆزە، تەماعی دونیایی‌و بـەرژەوەندیی تایبەتی خۆی تێیان دا نیە، هەوڵو تێکۆشانی لەگەڵیان دا ئەرکێکـە خراوەتـە سەرشانی‌و بەرژەوەندیی ئەوانی تێدایە. دەفەرموێ: ﴿أم تسـأهم خرجـاً، فخراج ربك خير وهو خير الرازقين﴾ یان داوای کرێی بانگەوازییەکەتیان لێ دەکەی لەپاساوی باگەوازیکردنت بۆیان موچـەیان لێ دەستێنێ؟ بۆیـە رقیـان لێتە! واتە ئەم تۆمەتە لـەتۆ دوورە، دەی بۆچـی ئـەو موشـریکە قورەیشـییە سەر رەقانە ئیمانت پێ ناهێنن؟ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمووێ: ﴿قـل: ما سألتكم من أجر فهو لكم, ان أجـرى الا علـى الله﴾ (سـبأ/٤٧) یـان دەفەرموێ: ﴿قل: ما أسألكم عليه من أجر وما أنا من المتكلفـين﴾ (ص/٨٦) یان دەفەرموێ: ﴿قل: لا أسألكم عليـه أجـراً, الا المـودة فى القـربى﴾ (الشورى/٢٣) بەکورتی‌و پوختی ئەو موشریکانە هیچ عوزرو بەهانەیەکیان بۆ نەماوەتەوە کەئیمانت پێ ناهێنن..!

بێگومـان خـودای مـەزن بـەموعجیزەی قورئـان پشـتگیریی پێغەمبـەری کردوە، یاسایەکی بەرزو پیرۆزی ژیانی بۆ ناردوە، بۆ ئەوەی ئادەمیزاد شـوێنی بکەون، کەوابوو هیچ نیازو مەبەستێکی ماددی‌و فرمانڕەوایی بەئێوە نیە.

ئەمجار پەروەردگار جەخت لەسەر راستی پەیامی پێغەمبەر ﷺ دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وانك لتدعوهم الى صـراط مسـتقيم﴾ بێگومـان تـۆ ئـەی موحەممەد! بانگەوازیی ئادەمیزادبەگشتی‌و قورەیشییەکان بەتایبەتی دەکـەی بۆ رێگای راست‌و ئایینی پـیرۆز، بانگیـان دەکـەی بـۆ رێبـازی شـکۆمەندیی‌و کەرامەت، بۆ رێگای خۆشی‌و بەختەوەری، ئەویش ئـایینی ئیسـلامی پـیرۆزە: کـەدەرمانی هـەموو دەردێکـە، یەکالاکـەرەوەی هـەموو موشـکیلەو تـەنگ‌و چەڵەمەیەکـە، هەرکەسێ پابـەندی ئـەم ئایینـە پـیرۆزە بـێ، بەسـەر هـەموو کۆسپ‌و تەگەرەیەك دا زاڵ دەبێ، هەموو ئان‌و سائێك ورە بەرزو چاو قایم‌و دڵ

گوشادو گەشبینە، ئەمە راستییەکە عاقڵمەندانو رۆشنبیرانو لێکۆڵەرەوە بێ لایەنەکان چەسپاندویانەو لەنووسینەکانییان دا شایەتیان لەسەرداوە.

﴿وان الذین لایؤمنون بالأخرة عن الصراط لناکبون﴾ بێگومان ئەوانەی لەرێگەی راستو ئایینی خودا لایان داوە، رێبازی هەڵدێرو هەڵەتو غەڵەتیان گرتووە، گومڕا بوونو سەراسیمەو سەرگەردان!

ئەگەر هیدایەتدراو بوونایە شوێن بیرو باوەڕی سروشتی خۆیان دەکەوتنو دەیانزانی: کە ژیان تەنها بریتی نیە لەژیانی کەمخایەنی جیهان، بەڵکوو ژیانی کاملو خۆشیو ناخۆشی تەواو لەژیانی قیامەت دا دەستەبەر دەبێ. ئەوانە ئیمانیان بەرۆژیی دوایی نیە، ئەوانەی لەرێبازی حەق لایان داوە، چەندێك بەنازو نیعمەت بەتاقییان بکەینەوە بێ سوودە، ئەگەر نازو نیعمەتیان بەسەردا برێژین پێیان وایە ئەو نازو نیعمەتەی پێیان دەبەخشین، ئەوماڵو سامانەی دەیاندەینێ خێرو فەرە بۆیانو شانو شەوکەتی خۆیان شیاوی ئەوەیە، ئیتر هێندەی تر لەخۆیان بایی دەبنو بوغرایی دەیانگرێ.

ئەگەر تووشی بەڵاو ناخۆشیشیان بکەین دڵیان نەرم نابێو لەناخەوە ناهەژێن. دەفەرموێ: ﴿ولو رحمنا هم وکشفنا ما بهم من ضر للجوا فی طغیانهم یعمهون﴾

ئەوانە لەسەرپێچیو یاخی بوون دا گەییشتوونە ئاستێك هیوای ئیمانیان لێ نەکرێ، تەنانەت ئەگەر نیعمەتو رەحمەتی خۆمانیان بەسەردا برێژین، دەردو بەڵاو تەنگو چەڵەمەیان لەسەر هەلگرین، قورئانیان بەسەردا بخوێندرێتەوە، بەڵگەی جۆراو جۆرو بەهێزیان بۆ بهێندرێتەوە، ئیمان ناهێننو گەردنکەچ نابنو شوێن پەیامی قورئان ناکەون، بەڵکوو درێژە بەگومڕایی خۆیان دەدەنۆ بەردەوام دەبن لەسەر کوفرو بێدینیو بەسەرگەردانیو راڕایی دەمێننەوە تا کۆتایی ژیان. تەنانەت ئەگەر لەقیامەتیش را بیانگێڕینەوە بۆ ژیانی دونیا، دووبارە دەگەڕێنەوە سەر کوفرو بێدینی خۆیانو تەمێ خواردو

نابن، ئەوانە تابینە قاقایان نغرۆی گومڕایی‌و سەرگەردانین، هیچ خێرو بێرێکیان لیٚ چاوەڕوان ناکریٚ تەنانەت گەیشتوونەتە ئاستێك لەشوێنێکی تردا قورئان دەربارەیان بفەرمویٚ: ﴿ولو علم الله فيهم خيراً لأسمعهم ولو اسمعهم لتولوا وهم معرضون﴾ (الانفال/٢٣) ئەمە راستییەکی چەسپاوەو مێژوو گەواهیدەریەتی: ﴿ولقد أخذناهم بالعذاب فما ستكانوا لربهم وما يتضرعون﴾ بێگومان بەبەلاو ناخۆشی بەتاقیمان کردنەوە، رۆژی بەدر زۆربەی سەرانیان بەدەستی موسوڵمانەکان کوژران‌و بەدیل گیران، تووشی زۆر دەردوو بەلاو تەنگانەو ناخۆشی ترمان کردن، بەلاّم لەهەڵوێستی خۆیان پەشیمان نەبوونەوە، ئیمانیان نەهێناو بۆلای خودا نەگەڕانەوە. گەردنکەچی‌و فەرمانبەرداری خۆیان رانەگەیاند! بەڵکوو بەردەوام بوون لەسەر کوفرو گومڕایی خۆیان. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿فلولا اذ جاءهم بأسنا تضرعوا ولكن قست قلوبهم﴾ (الانعام/٤٣) بێگومان ئەو جۆرە رەوشتە رەوشتی ئەو تاقم‌و پێڕە دڵ ڕەقانەیە کەلەخودا غافڵن‌و قیامەت بەدرۆ دەزانن، موشریکەکانی هاوچەرخی پێغەمبەریش بەشێکن لەوانە.

ئەمجار سەرەنجامی هەڵوێست‌و کردەوەکانیان دیاری دەکاو دەفەرمویٚ: ﴿حتى اذا فتحنا عليهم باباً ذا عذاب شديد اذا هم فيه مبلسون﴾ هەتا بەناگەهان قیامەت رادەبیٚ‌و حیساب‌و لێکۆڵینەوە دەست پیٚ دەکریٚ‌و عەزابی دۆزەخیان بۆ دەستنیشان دەکریٚ، عەزاب‌و ناخۆشییەکیان توش دیٚ کەلەوە پێش بەخەیاڵیان دا نەدەهات، ئیتر ئەو کاتە بەئاگا دێنەوەو بەماڵوێرانی‌خۆیان دەزانن‌و لەهەموو خێرو خۆشییەك نائومێد دەبن، هیوا بڕاوو دۆڕاوو ریسوا بوو؛ هیچ شتێك فریایان ناکەویٚ‌و هیچ شتێك دادیان نادا!

نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی پەروەردگار بەسەر بەندەکانی دا

وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَۚ قَلِيلٗا مَّا تَشۡكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي ذَرَأَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَإِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ وَلَهُ ٱخۡتِلَٰفُ ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٨٠﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار پشت هەلکردنو رووەرگێرانی کافرەکانی لەتێگەیشتنی قورئانو بەلگە جۆراو جۆرەکان لەسەر هەبوونی خودای تاكو تەنیا روون کردەوە، ئەمجار دەست دەکا بەجەولەیەکی تری رانواندنی نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی بەسەر بەندەکانی دا، بۆئەوەی ویژدانیان بورووژێنیو دلّیان بەئاگا بێنێ بۆ بیر کردنەوە لەنیشانەکانی تاكو تەنهایيو بەدەسەلاّتی خودا لەخودی خۆیان داو لەدیاردەکانی دەوروبەریان دا. دەفەرموێ: ﴿وهو الذي أنشأ لکم السمع والابصار والأفئدة﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە بۆ ئێوەی دروست کردوە: ئامێری بیستن بۆ بیستنی دەنگو صەدا، ئامێری دیتنی بۆ دروست کردون بۆ دیتنی شت، عەقلو هۆشی بۆ دروست کردون بۆئەوەی هەست بەو حەقیقەتانە بکەن: کەسەر دەکێشێ بۆ دەستەبەر بوونی ئەو شتانەی سودی دونیاو قیامەتی تێدایە بۆتان، بەتایبەتی باسی ئەم سێ ئامێرەی کرد چونکە بەلگە هێنانەوە لەسەر هەبوونی خوداو بەتوانایيو دانایی زاتی پاکی، پێویستی بەهەبوونی ئەو ئامێرانە هەیە.

﴿قليلاً ما تشـــكرون﴾ سوپاســگوزاری ئێـوە زۆر کـەمن! چـەند سـپڵەو پێنەزانن لەبەرامبەر نیعمەتەکانی خودا. واتە: ئەوان هەر هیچ شـوکری خـودا ناکەن، لەکاتێك دا دەبوایە هەموو کاتێ خەریکی شوکرو سوپاس بوونایە، خۆ ئەگەر ئـادەمیزاد لـەخودی خـۆی ورد بێتـەوە، لەشـکڵو شـێوەو رووخسـاری، لەئامێرەکانی هەستی، لەشێوەی گونجاوی هەستەکانی لەگەڵ دەوروبەریدا، لەو تواناو دەسەڵاتەی خـودا پێـی داوە، بێگومـان زوو خـودای خـۆی دەدۆزیـەوەو دەیزانی: کەبەدیهێنەری ئەو ئامێرو هەستانە خودایەکی داناو زاناو بەتوانایە. بۆی دەردەکەوت: کەجگە لەخودای تاكو تەنیاو باڵادەست، کەسی تـر توانـای ئەوەی نیە. ﴿وهو الذى ذرأكم فى الأرض واليـــه تحشـــرون﴾ پـەروەردگار خودایـەکی وەهایـە ئێـوەی بەدیـهێناوەو لەرێگـەی زاوو زێـوە زۆری کـــردونو بەسەر زەوی دا بڵاوی کردونـــەوە، بـۆ ئـەوەی زەوی ئـاوەدان بکەنـەوە، ئێـوەی کردوە بەچەند رەگەزو گەلو نەتەوەیەك، رەنگو رەگەزو زوبانو رەوشتتان لێك جودایـە، پاشـان هـەمووتان لەسـارای مەحشـەر کـۆ دەکاتـەوە بـۆ حیســابو لێکۆڵینەوە، بۆ سزا دانـەوەو پاداش وەرگرتنـەوە. هـەموانتان تێکـڕا زینـدو دەکاتەوە، لەرۆژێك دا کەس حاکمو فرمانڕەوا نیە خۆی نەبێ.

﴿وهو الذى يحى ويميـــت﴾ خودایـەکی وەهایـە دەژیێنـێو دەمرێنـێ، نیعمەتی ژیانی پێ بەخشیون، بەڵام ئەو نیعمەتە بۆ هەتا هەتایە نیە، بەڵکوو مەبەست لەو ژیانە گواستنەوەیە بۆ ژیانی تەواوو هـەتا هـەتایی، بـەم رەنگـە دوای دروستکردنتانو گیان پـێ بەخشـینتان دەتـامرێنێو پاشـان جـارێکی تـر لـەرۆژی قیامـەت دا زیندوتـان دەکاتـەوە. بـۆ پـــاداشو سـزا وەرگرتنـــەوەی کردەوەکانی ژیانی دونیاتان.

﴿وله إختلاف الليل والنهار﴾ خودایەکی وەهایـە شـەوو رۆژی بـۆ ئێـوە موسەخەر کردوە، وای لێ کردون بەشـوێن یـەکتردا دێـنو هەرکـەیان بەشـوێن ئەوی تریانەوەیە، هەمیشە ئەو دەڕواو ئەو دێتە شوێنی، لێك وەڕز نابنو لێك

جودا نابنەوە، بەشێوەو یاسایەکی وردو تۆکمە لەکاتو زەمانی دیاری کراودا ئالْو گۆڕی خۆیان ئەنجام دەدەن، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لا الشمس ينبغي لها أن تدرك القمر ولا الليل سابق النهار وكل في فلك يسبحون﴾ (یس/٤٠).

ئەمجار هەڕەشە لەوانە دەکا: کەلەم دیاردەو نیشانانە وردنابنەوە، تێیان نافکرن، دەفەرموێ: ﴿أفلا تعقلون؟﴾ ئەرێ ئەوە بۆچی بیرناکەنەوەو عەقڵو هۆشی خۆتان ناخەنە گەڕو لەم دیاردانە وورد نابنەوە؟ بۆئەوەی بەنیشانەکانی هەبوونی خوداو تاکو تەنهایی زاتی پاکی ئاشنا ببن! ئەمجار واز لەئاراستەکردنی خیطاب بۆ کافرەکان دەهێنێو پەردە بەسەر دیمەنی جیدال لەگەڵ کردنیان دا دادەداتەوە، بیرو بۆچونو قسەکانیان دەربارەی زیندو بوونەوەو پاداشدانەوەو سزا وەرگرتنەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە وەکوو لەم کۆمەڵە ئایەتەی دوایی دا دەردەکەوێ.

موشریکەکان ئینکاری زیندو بوونەوە دەکەن و پەروەردگاریش بەبەڵگە دەیچەسپێنێ

بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ مَا قَالَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَـٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا هَـٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّآ أَسَـٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُل لِّمَنِ ٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبْعِ وَرَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَٰهُم بِٱلْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٩٠﴾

ویڕایی هەبوونی ئەو هەموو بەڵگانە لەسەر بەتوانایی خودا، کەچی ئەو موشریکانە پەند ئامێز نابن‌و ئیمان ناهێنن، ئینکاری زیندووبوونەوەو حیساب‌و لێکۆڵینەوەی قیامەت دەکەن! هیچ بەڵگەیەکیشیان بەدەستەوە نیە جگە لەلاسایی کردنەوەی باوك‌و باپیرانیان‌و هەمان قسەو قسەلۆکی ئەوان دووبارە دەکەنەوە! دەفەرموێ: ﴿بل قالوا: مثل ما قال الأولون﴾ بەڵکوو ویڕای هەبوونی ئەو بەڵگەو نیشانانەی ئاماژەیان پێکرا کەچی ئەو موشریکانە ئینکاری زیندوو بووتەوە دەکەن قسە پڕو پوچەکانی پێشینانی خۆیان کردەوە، کوێرانە لاسایی باوك‌و باپیرانیان کردەوە، هەر بەوەندە نەوەستان کەهەستیان حیکمەتی خودا دەرك نەکا، بەوەندە وازیان نەهێنا: کەدەیانگوت زیندوو بوونەوە نیە. بەڵکوو گاڵتەشیان پێ دەهات ﴿قالوا:﴾ وتیان: ﴿أئذا متنا وكنا تراباً وعظاماً أئنا لمبعوثون؟﴾ ئایا ئەگەر ئێمە مردین‌و بووینەوە بەگڵ‌و ئێسقانەکانمان رزین، جارێکی دی ئێمە زیندوو دەکرێ ینەوەو دێینەوە کوڕی ژیانەوە؛ ئەم قسە بەباوك‌و باپیری ئێمە گوتراوەو تائێستا نەهاتۆتە دی!! ئەوان هاتنی قیامەت‌و زیندو بوونەوەیان بەلاوە زۆر دوور بوو، پێیان وابوو شتی وا هەرگیز روونادا، بۆیە لەزۆر شوێن دا قورئان ئەم هەڵوێستەیان لەسەر تۆمار دەکاو دەفەرموێ: ﴿أئنا لمردودون في الحافرة، أئذا كنا عظاماً نخرة،

قالوا تلك اذاً كرة خاسرة، فانما هي زجرة واحدة، فاذا هم بالساهرة﴾ (النازعات/١٠-١٤) یان دەفەرموێ: ﴿أولم یر الانسان انا خلقناه من نطفة فإذا هو خصیم مبین، وضرب لنا مثلاً ونسي خلقه، قال: من یحیی هذا العظام وهی رمیم، قل یحییها الذی أنشأها أول مرة وهو بكل خلق علیم﴾ (یس/٧٧-٧٨)

ئەمجار هەر بۆخۆیان وڵامی خۆیان دەدایەوەو دەیانگوت: ﴿لقد وعدنا نحن وآباؤنا هذا من قبل إنْ هذا إلا أساطیر الأولین﴾ بێگومان ئەم وادەو هەڕەشەیەی لێمان دەكرێو موحەممەد پێمان رادەگەیەنێ، لەوە پێشیش لەسەر زمانی پێغەمبەرانی دیكە، هەمان وادەو هەڕەشە لەباوكو باپیرانمان كراوەو وێڕای تێپەڕ بوونی ئەو هەموو چەرخو رۆژگارە دوورو درێژە هیچ كامێ لەو وادەو هەڕەشانە نەهاتوونە دی.. بەڕاستی جگە لەئەفسانەی كۆنین هیچی ترنیە، ئەوەندە نەفامو كەودەن بوون، پێیان وابوو زیندو بوونەوە لەدونیادا دێتەجێ.

بێگومان موشریكە قورەیشییەكان عەقیدەو بڕوایان شێواو بوو، بڕوایان بەهەبوونی خودا هەبوو، دانیان بەوەدا دەنا: كەخاوەنی ئاسمانەكانو زەوی (الله) یە، دەیانزانی ئەو هەڵسوڕێنەری بوونەوەرە، بڕوایان بەوە هەبوو: كەخودا بەسەر ئاسمانەكانو زەوی دا باڵادەستە؛ كەچی لەگەڵ ئەوەش دا بەدەستی خۆیان دارو بەردیان دەتاشینو دەیانكردنە هاوەڵی خودا، دەیانگوت: ئێمە ئەم بتانە بۆیە دەپەرستین لەخودامان نزیك بكەنەوە، هەندێكیشیان دەیانگوت: فریشتەكان كچی خودان. جا بۆیە لێرەدا لەو شتانەوە بۆیان دێ: كەخۆیان ددانی پێدا دەنێنو بەلایانەوە چەسپاوە، بۆ ئەوەی عەقیدەی شێواویان بۆ راست بكاتەوەو بیانگێڕێتەوە بۆ یەكتاپەرستیو ئایینی سروشتی خۆیان! سێ بەڵگەیان بۆ دەهێنێتەوە لەسەر بەتوانایی خۆیو تاكو تەنهایی لەخودایەتی دا.

١- دەفەرموێ: ﴿قل: لمن الأرض ومن فيها ان كنتم تعلمـــون﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ بەو موشریکانە بڵێ: کێ خاوەنی ئەم زەویەیە کێ دروستی کردوە، کێ ئەو حەمکە ئاژەڵو درەختو روەكو بەرو بومەی تێدا رەخساندوە؟ ئەگەر ئێوە ئەهلی عیلمو زانستن، دەپێم بڵێن: کێ خاوەنیانە؟ بەتەئکید بەناچاری ﴿سـيقولون: الله﴾ دەڵێن: خودایە،خودا بەدیهێنەریانە، خودا خاوەنیانە، دەی: کەئاوا ئیعترافیان کردو دانیان بەواقیع دانا، ﴿قـــل: أفـلا تذكرون؟﴾ پێیان بڵێ: بۆچی بەخۆتان دا ناچنەوە بۆچی بیر لەوە ناکەنەوە: کەسێك بتوانێ سەرەتا شتێك بێنێتە دی دروستکردنەوەی سەر لەنوێی بەلاوە ئاسانترە؟! کەوابوو نابێو ناگونجێ عیبادەت بکەن بۆ هیچ کەس جگە لەخودای رزقو رۆژی دەر!

ئەم بەڵگە بەهێزە دەکرێ بکرێتە رەتدانەوەی ئەوانەی ئینکاری زیندوبوونەوە دەکەن، هەروا بتپەرستەکانیش: ئەوانەی لەتەك پەروەردگاردا شتی تر دەپەرستن، دان بەربووبییەتی خودا دادەنێن! کەچی جگە لەخودا پەرستش بۆ شتی تر دەکەن، هەرچەندە دان بەوەدا دەنێن: کەپەرستراوەکانیان هیچ شتێکیان بۆ دروست ناکرێو دارای هیچ شتێك نین، بەڵام پێیان وایە ئەو بتانە لەخودایان نزیك دەکەنەوە، وەکو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ما نعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى﴾ (الزمر/٣).

٢- ﴿قل: من رب السموات السبع ورب العرش العظيـــم؟﴾ ئەمجار ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: کێ خودای ئاسمانەکانو عەرشی گەورەو بەرینە؟ ئەو عەرشەی لەهەموو بوونەوەر گەورەترەو وەکوو سەقفی بوونەوەر وایە.. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وسع كرسيه الســـموات والأرض﴾ (البقرة/ ٢٥٥).

ئەبو داود فەرمودەيەكی پێغەمبەری ريوايەت كردوە: دەفەرموێ: ((شأن الله أعظم من ذلك، ان عرشه على سمواته هكذا)) بەدەست ئاماژەی بۆ شتێك كرد وەكوو قوبە وابوو!

لەفەرموودەيەكی تردا دەفەرموێ: ((ما السموات السبع والأرضون السبع وما بينهن وما فيهن في الكرسي الا كحلقة ملقات بأرض فلاة، وان الكرسي بما فيه بالنسبة الى العرش كتلك الحلقة في تلك الفلاة)) حەوت ئاسمانەكانو حەوت طبەقەی زەوی ئەوەی لەنێوانيان دايەو ئەوەی تێيان دايە، بەنيسبەت كورسييەوە وەكوو ئەنگوستيلەيەك وايە لە سارايەك دا، كورسی بەنيسبەت عەرشەوە وەكوو ئەو ئەنگوستيلەيە وايە لەو سارايەدا.

كەدەفەرموێ: ﴿رب العرش العظيم﴾ ئاماژەيە بۆ بەرزیو بەرفراوانی ئەو مەخلوقە خودا كردە. لەكۆتايی سورەتەكەش دا، دەفەرموێ: ﴿رب العرش الكريم﴾ بەمەش ئاماژە بۆ شكۆمەندیيو جوانی عەرش دەكا.

عەرش رەمزی بالا دەستیو كۆنترۆلكردنی بوونەوەرە، نيشانەی ئەوەيە: خودا بەسەر هەموو شتێك دا بەتوانايەو هيچی لیٚ عاسیٚ نابیٚ!

جا ئەگەر تۆ ئەی موحەممەد! لێيان پرسيار بكەی خاوەنو بەديهێنەری ئاسمانەكانو عەرشی بەرين كیٚ يە؟ ﴿سيقولون الله﴾ دەستبەجیٚ دان بەراستی دا دەنێنو دەڵێن: تەنها بۆ خودايەو بەس! هەر ئەو خاوەنيانەو ئەو بەديهێناون، وەلامی تريان نيە، دەی كەوايە ﴿قل: أفلا تتقون؟﴾ پێيان بڵیٚ: ئەگەر ئێوە ئيعتراف بەوەدەكەن، ئەدی بۆ لەسزای خودا ناترسن؟ بۆ هاوەڵی بۆ دادەنێن؟

جا كەهەردوو عالەم؛ عالەمی پايينو عالەمی بالا ملكی خودا بنو ئەو بەديهێنابن، ديارە بەرێوە بردنو هەڵسوڕانيشيان بەدەست خودايە.

٣- ﴿قل: من بيده ملكوت كل شيء﴾ بڵیٚ: سەڵتەنەتو دەسەڵاتداری هەموو بوونەوەر بەدەست كیٚ يە؟ كیٚ خاوەنو فرمانڕەوايانە؟ كیٚ دەستەڵاتی

هەموو شتێکی بەدەستە؟ ﴿وهو يجير ولا يجار عليه ان كنتم تعلمون﴾ ئەو گەورەو پەنادەرە، بەهانا خەلکییەوە دێو پەنایان دەدا، هەرکەسێکی بوێ لەتەنگانە رزگاری بکا، رزگاری دەکا. بەلام کەسێك خودا بیەوێ توشی ناخۆشیو بەلای بکا کەس نیە بتوانێ بیپارێزێو بەهانایەوە بێو لەدەس خودا رزگاری بکا، هەرچی خودا بیەوێ ببێ دەبێ، هەرچی بیەوێ نەبێ نابێ. ئەگەر ئێوە ئەهلی زانستو زانیارین. ئەگەر ئەم پرسیارانەشیان لێ بکەی بەتەئکید ﴿سيقولون: لله﴾ دەلێن: بۆ خودایە، یەکسەر ئیعتراف دەکەن: کەخاوەنو هەلسورێنەرو فرمانڕەوایی بوونەوەر تەنیا خودایەو بەس! کەس نیە حوکمی خودا رەت بکاتەوە هەلیوەشێنێتەوە جا کەدانیان بەوەدا نا ﴿قل: فأنى تسحرون؟﴾ پێیان بلێ: ئەدی کەوایە بۆچی هەلخەلەتاونو لەیەکتاپەرستیو بەندایەتی کردن بۆ خودا دوورە پەرێزن، چۆن هێشتتان شەیتان لەخشتەتان بەرێ، یان چۆن عەقلو هۆشتان رێگەی ئەوەتان پێ دەدا کەلەتەك خودادا شتی تر بپەرستن؛ ئێوە بۆ خۆتان ددان بەخودایەتیو خاوەنێتی خودادا دەنێنو دەلێن: ئەو بەدیهێنەرو فرمانڕەوایە بۆ هەموو بوونەوەر، کەچی هاوەلی بۆ دادەنێین؟ ئەمجار دوای ئەم جەدەلو بێنەو بەرەیە، حەقیقەتێك رادەگەیەنێو واقیعەکە دەسەپێنێو دەفەرموێ: ﴿بل أتيناهم بالحق, وانهم لكاذبون﴾ بەلکوو ئێمە قسەی حەقمان بۆ هێناون، ئایینی راستو دروستمان بۆ ناردوون، پەیامێکی راستمان پێ راگەیاندون، بەوە: کەهیچ خودای بەحەق نین جگە لە (الله) بەلگەی صەحیحو حاشا هەلنەگرمان بۆ هێناونەوە لەسەر تاكو تەنهاییو بێ هاوەلیو بالادەستی خودا؛ واز لەکێشەو جەدەل لەگەلیان دا بێنە، ئەوان ئینکاری حەق دەکەنو لەئینکاری کردنەکەشیان دا راست نین درۆ دەکەنو بەخۆڕایی سواری گای هار بوون، ئینکاری کردنەکەیان بێ بەلگەو دەلیلە، تەنها لاسایی کردنەوەی باوكو باپیرانیانە.

پەروەردگار نەمنداڵی هەیەو نە هاوەڵ

مَا ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ مِن وَلَدٍ

وَمَا كَانَ مَعَهُۥ مِنْ إِلَٰهٍۚ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهِۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

لەوەپێش بەبەڵگەی بەهێزو پتەو، زیندوو بوونەوەو هاتنی قیامەتی چەسپاند، بەتوندیی رەدی ئەوانەی دایەوە: کەئینکاری زیندو بوونەوە دەکەن، بەدرۆزنی لەقەڵەم دان. ئەمجار ئەوە روون دەکاتەوە لەچی دا [illegible]

﴿ماتخذ الله من ولد﴾ بەهیچ جۆرێ خودا منداڵی بۆ خۆی دانەنا.

لەو موشریکانە کەدەڵێن: فریشتە کچی خودان، درۆ دەکەن‌و قسەیەکی بێ بناغەو بێ سەرو بەرە.

﴿وما كان معه من اله﴾ هەرگیز خودایەکی تری لەگەڵ دا نیەو نەبوەو نابێ، هاوەڵێکی نیە لەخودایەتی دا هاوشانی بکاو هاوبەشی بکا وەکوو بتپەرستەکان بانگەشەی بۆ دەکەن، بتەکانیان بەهاوشانی خودا دەزانن. ئەو بیرو بۆچونەی موشریکەکان بانگەشەی بۆ دەکەن بیرو باوەڕێکی پڕو پووچە، چوونکە ئەگەر جگە لەخودای تاك‌و تەنهاو باڵادەست چەند خودایەکی تر هەبوونایە ﴿اذاً لذهب كل اله بما خلق﴾ هەر خودایە بۆ خۆی دروستکراوەکانی خۆی بەڕێوە دەبرد، هەریەکەیان بەشێکی بوونەوەری بڕ دەدا، چوونکە پێکەوە بوونیان‌و هاوبەش کردنیان بۆ بەڕێوە بردنی بوونەوەر

بەشەراکەتی محالّەو بەردەوام نەدەبوو. کەوابوو هەریەکەیان بەشێکی بوونەوەری بۆ خۆی پاوان دەکرد، بۆ هەر کۆمەڵە مەخلوقاتێك یاسایەکی تایبەتی دەبوو نەدەچووە چوار چێوەی یاسا گشتی یەکەی بوونەوەرەوە.

ئەمجار خوداکان لەناو خۆیان دا کێشەیان تێ دەکەوت، هەریەکەیان دەیەویست ملکی ئەویتریان داگیر بکا. ﴿ولعلا بعضهم علی بعض﴾ هەندێکیان بەسەر هەندێکیان دا زالّ دەبوونو دەیەویست خوداکانی دیکە ژێر دەستە بکا، وەکوو پاشاکانی جیهان. هەموو ئەم تەصەووراتانە ووجوودیان نیەو بێ بناغەن، چونکە ئەگەر ئەم کێشەو نیزاعە لەنێوان خوداکان دا روی بدایە، یاسای بوونەوەر تێك دەچوو ئاسمانەکانو زەوی‌تێك دەروخانو هەرچی لەناویان دایە دەفەوتا.

بەلاّم ئەوەتا ئێمە بەچاوی خۆمان دەبینین ئاسمانەکانو زەوی، ئەوەی تێیان دایە لەمانگو خۆرو ئەستێرەو ئاوو هەواو دارو درەخت بەشێوەیەکی بەردەوامو رێكو پێك لەگەردانو هەریەکەیان لەجەمسەری خۆی دا کار دەکاو لەچوار چێوەی یاسا گشتی یەکەی بوونەوەردا ئەرکی خۆی ئەنجام دەدا.

ئەوەتا بەچاوی خۆمان دەبینین جیهانی پاینو جیهانی بالاّ پێکەوە گونجاونو دژایەتیو پشێوییان لەنێوان دا نیە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ما تری في خلق الرحمن من تفاوت﴾ (الملك/٣)

هەموو دیمەنەکانی بوونەوەر شایەتی دەدەن لەسەر تاكو تەنهایی خودا، یەکیەتی یاسای بوونەوەر نیشانەی تەنهایی هەڵسوڕێنەرەکەیەتی. هەموو بەشێکی بوونەوەر، بەتاكو کۆیەوە، بەگەورەو بچوکیەوە، بەگیانلەبەرو بێ گیانیەوە هەموویان پێکەوە گونجاونو بەبێ ئەوەی کێشەو پشێویان تێدا بێ. کەوابوو فرە خودایی محالّەو عەقڵ نایسەلمێنێ، قسەی موشریکەکانیش پوچو بێ بناغەیە ﴿سبحان الله عما يصفون﴾ پاكو بەرزو پیرۆزە خودا لەوەی وەپالّی دەدەنو دەڵێن: خودا منداڵی هەن، هاوەڵی هەن، ﴿عالم الغيب

والشهادة﴾ زانایە بەهەموو پەنامەکیو ئاشکرایەك، هەر ئەو غەیب دەزانێ، زانینی ئەو شتانەی لەئادەمیزادو فریشتەو جندۆکە پەنامەکین، تایبەتە بەخوداوەو هەر ئەو دەیانزانێ، هەروا شتە ئاشکراکانیش دەزانێ، نهێنیو ئاشکرا لای خودا چون یەکنو وەکوو یەك دەیانزانێ، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر تاكو تەنهایی خودا، چونکە غەیری خودا ئەگەر شتە ئاشکراکانیش بزانن پەنامەکییەکان نازانن، نەزانینی شتە پەنامەکییەکان نیشانەی کەمو کوڕییە لەزانیاری دا، کەوابوو هەرکەسێ زانیاری پەنامەکی نەزانێ ناقیصەو بەکەڵکی خودایەتی نایە. پەروەردگار هەرچی صیفاتی کەماڵو جەلال هەیە هەیەتی، لەهیچ شتێك دا کەمو کوڕی نیە ﴿فتعالى الله عما یشرکون﴾ پاك بەرزو پیرۆزە لەو شتە ناشرینانەی وەپاڵی دەدەن، هەر شتێك لەگەڵ شکۆمەندیی خودایی دا نەگونجێ نابێ وەپاڵی بدرێ، دوورو بەرزە لەوەی منداڵی هەبن، هاوەڵی هەبن، زاتێکی بێ شەریكو بێ وەزیرە، بێ وێنەو بێ نەظیرە، هەر خۆی خودایەو کەسی تر شیاوی خودایەتی نیە.

زانایانی عیلمی کەلام ئەم بەڵگەیەی قورئانیان هێناوەو ناویان ناوە (برهان التمانع) بەڵگەکەشیان وا ئاراستە کردوە، وتوویانە ئەگەر لەفەرزێك دا دوو بەدیهێنەر، دوو خودا بڕیار بدەن، ئەگەر یەکێکیان ویستی گیانلەبەرێك بمرێنێ ئەوی تریان بیەوێ نەمرێو درێژە بەژیان بدا، ئالەم کاتەدا ئەگەر ویستی هیچیان نەیەتەدی، ئەوە هەردوکیان دەستە وەسانن، خوداش دەبێ باڵادەست بێو ویستەکانی بێنەدی. ناشگونجێ ویستی هەردووکیان بێتە دی لەیەك سات دا چونکە ئەمە دەبێتە کۆکردنەوەی دوو دژ، ئەوەش محاڵە. خۆئەگەر ویستی یەکێکیان بێتەدی هی ئەوی تریان نەیەتەدی، ئەوە مانای ئەوەیە، ئەوەی ویستەکەی هاتۆتەدی خودای حەقەو (واجب الوجود)ەو شیاوی خودایەتی یە. ئەوی تریان خودا نیە. چونکە خودا دەبێ دەسەڵاتو توانای ڕەها بێو هیچ لەمپەرێك نەتوانێ ببێتە کۆسپ لەبەردەم ویستەکانی دا.

ڕەهنومایی کردنی پێغەمبەر ﷺ

قُل رَّبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار ڕەدی موشریکەکانی دایەوەو بیرو بۆچوونیانی پووچ کردەوە، ئەمجار پەروەردگار ڕەهنومایی پێغەمبەر ﷺ دەکا بۆ ئەوی پشت بەخودا ببەستێ‌و لیّ‌ی بپاڕێتەوە کەلەعەزابی کافرەکان رزگاری بکا. ئەمجار ڕەهنومایی دەکا کەلەبەرامبەر خراپەی خراپەکاران دا چاکە بکا، چونکە جاری وادەبێ چاکە کردن لەگەڵ خراپەکاری کاریگەر دەبێ، ئەمجار فەرمانی پێ دەکا: کەپەنا بگرێ بەخودا لەوەسوەسەی شەیتان.

دەفەرموێ: ﴿قل:رب اماترینی مایوعدون رب فلاتجعلنی فی القوم الظالمین﴾ پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەر دەکا: کە ڕوو بکاتە ئەوو پەنا بەزاتی پاکی بگرێ: کەنەیخاتە پێڕی ستەمکارانەوە. بڵێ: خودایە! ئەگەر بڕیارت داوە ئەو عەزابەی هەڕەشەت پێ لەکافرەکان کردوە نیشانم بدەی

لەدونیادا یان لەقیامەت دا گیرۆدەیان بکەی پـێ ی. خودایـە! مـن لـەو پـێڕە حیساب مەکەو مەخەرە ناویانەوە! لەو عـەزابو سزایە من بپارێزە.

بێگومـان پێغەمبـەر ﷺ پـارێزراوە لـەوەی: کـەخودا بیخاتـە گـەڵ ستەمکارانو بەعـەزابی نـازڵبوو بـۆ سـەریان سـزای بـدا، وەلیٚ ئـەم دوعـاو پاڕانەوەیە بۆ زێدە ترسانو تەقوا کارییە، فێر کردنی موسوڵمانانە: کەلەمەکرو عـەزابی خودا دڵنیا نەبن هەمیشە تـرسو حـەزەریان هـەبێ، بـێ ئاگـا نـەبنو پشـتی لیٚ نەکەنـەوە، هەمیشـە پشـت بـەخودای خۆیـان ببەسـتنو لیٚ ی بپاڕێنەوە:کە لەسزای ستەمکارو بێدینـان بیانپـارێزێ، چونکـە عـەزابی خـودا کـاتێ نـازڵ بـوو وادەبـێ غـەیری سـتەمکارەکانیش دەگرێتـەوەو تـەڕو وشـك بەیەکەوە دەسوتێنێ، وەکوو لەشـوێنێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿واتقـوا فتنـة لاتصیبن الذین ظلموا منکم خاصة﴾ (الانفال/٢٥) ئیمامی ئەحمەدو تیرمیذی ریوایەتیان کردوە، دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ دەپاڕایەوە دەیفـەرموو: پـەروەردگارا! ((اذا أردت بقوم فتنة، فتوفنی الیـك غیر مفتـون)) هـەرکاتێك ویسـتت گـەلو نەتەوەیەك تووشی فیتنە بکەی من بگـرە پـەنا خـۆتو وام لیٚ بکـە فیتنەکـە نەمگرێتەوە.

حەسـەن دەفـەرموێ: پـەروەردگار هـەواڵی بـە پێغەمبـەری خـۆی دا کەنەگبەتییەك تووشی گەلەکەی دیٚو کاتەکەی بۆ دیاری نەکرد، فەرمانی پـێ کرد کەئەو دوعاو پاڕانەوەیە بکا.

ڕەهنومایی کردنـی پێغەمبـەر ﷺ بـۆ ئـەم دوعایـە، بـۆ ئەوەیـە ئـەجرو پاداشی گـەورەی دەس بکـەویٚو بـەردەوام لـەذیکرو یـادی خـودا دا بـیٚو فـێر کردنی ئێمەیشە بۆ پەیڕەوی کردنی ئەم فەرمانـەو هەمیشـە خودامـان لـەیاد بیٚو ترسی عـەزابو سزای پەروەردگارمان لەدڵ دا بیٚ.

﴿وانا علی أن نریك ما نعدهم لقادرون﴾ واتە دڵنیابە ئـەی پێغەمبـەر ﷺ ئێمە دەتوانین ئەو عـەزابەی نازڵی دەکەین بۆ سەریان نیشانی تۆی بدەیـن.

ئەگەر مەیلمان هەبێ ئەو عەزابەی نازڵی دەکەین بۆ سەر کافرەکان پیشانی تۆی بدەین دەمانکردو دەمانتوانی بیکەین، بەڵام ئێمە ئەو عەزابە دوا دەخەین بۆ کاتێکی تر: کەحیکمەتی خۆمان داخوازییەتی. چونکە هێندێك لەو کافرانەو هەندێك لەنەوەکانیان ئیمان دەهێنن!

بێگومان پەروەردگار هەندێکی لەو عەزابەی هەڕەشەی پێ لەکافرەکان کردبوو نیشان دا، ئەوە بوو لەغەزای بەدردا ستەمکاران بەشێك لەو عەزابەیان چەشت‌و پاشانیش لەرزگار کردنی مەککەدا بەشێکی تری لەو عەزابە پێ چەشتن!

ئەو کاتەی ئەم سورەتە نازڵ بوو پێغەمبەر ﷺ هێشتا لەمەککە بوو، کۆچی نەکردبوو بۆ مەدینە، شێوەو جۆری بانگەوازی ئەو سەردەمە ئەوەی دەخواست کەبانگخوازانی ئیسلام بەصەبرو پشوو درێژ بن، لەبەرامبەر خراپەی خراپەکاران بەچاکە پاساو بدەنەوە، چاوەڕوانی فەرمانی خودا بن، بۆیە بەم شێوەیە شێوازی بانگەوازی فێر دەکاو فەرمانی پێ ی دەفەرموێ: ﴿أدفع بالتي هي أحسن السيئة, نحن أعلم بما يصفون﴾ پاساوی خراپە بەچاکە بدەرەوە، لەبەرامبەر کەسێك دا خراپەت لەگەڵ دەکا تەتۆ چاکەی لەگەڵ بکە، پشوو درێژ بە لەسەر ئەو ئەزیەت‌و ناڕەحەتیەی لەکافرەکانەوە پێت دەگا. ئێمە دەزانین چۆن وەصفمان دەکەن؛ دەڵێن: خودا هاوەڵی هەیە، منداڵی هەیە، پێغەمبەرەکەی بەدرۆ دەخەنەوە!! وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە دەفەرموێ: ﴿أدفع بالتي هي أحسن, فاذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه لي حميم﴾ (فصلت/٣٤).

ریوایەت کراوە لەئەنەسەوە کەلەمانای ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: پیاو وەصفی برای خۆی دەکا بەڕەوشتێك کەتێیدا نیە، برای غەیبەت کراو بەم جۆرە وەڵامی غەیبەتەکە رەت دەکاتەوە: دەڵێ: ئەگەر درۆ بکەی داوا دەکەم خودا لێت خۆش بێ، ئەگەر راستیش بکەی داوا دەکەم خودا لێم خۆش بێ.

ئەمجار پێغەمبەرﷺ فێری دوعاو پاڕانەوەیەك: دەكـا كـەوزعی بـەردەوام بوونی بداتێ بۆ پابەند بوون لەسەر ئەو ڕێبازە پەسەندەو دەفەرموێ: ﴿وقـــل: ربي أعوذ بك من همزات الشياطين, وأعوذ بك رب ان يحضــــرون﴾ بلـێ: خودایـە مـن پـەنا دەگـرم بـەتۆ لەوەسوەسـەو دەنەدەنـەو ختۆكـەی شـەیاتینی یەكان، پەنا دەگرم بەتۆ كەنەتوانن هەڵم، بخەڵەتێنن هانم نەدەن بۆ سـەرپێچی فەرمانی تۆ، خودایە پەنا دەگرم بەتۆ لەوەی ئەو شەیاتینانە ئامادەی كارەكانم بن.

هەر كاتێك بەندە خۆی خستە پەنا خوداوەو خۆی تەسلیمی دەسەڵاتی بێ سنووری كـردو پاڕایـەوە لێ ی: كەلەختوكـەی شـەیاتینی بیپـارێزێ، دڵـی بەئاگادێ، هەموو كاتێ خودای لـەیاد دەبـێ، حاڵـەتێكی بـۆ دروسـت دەبـێ، پابـەند دەبـێ بەطاعــەت كردنــی خــوداو خــۆ پاراســتن لەســەرپێچیكردنی فەرمانەكانی.

بێگومان پێغەمبەر ﷺ پەنای بەخودا گرتووە لەوەی شەیاتینی ئامــادەی كارەكانی بن، بەتایبەتی لەكاتی نوێژ كردنو قورئان خوێندنو مردن دا.

هەروا فەرمانی بەموسوڵمانان كردوە: كەلەسەرەتای كردنـی هـەر كـارێك (أعـوذ بـالله مـن الشـيطان الرجيـم) بكـەن. لـەكاتی نـان خـواردنو جیمـاعو سەربڕینی ئاژەڵو پەلەوەردا.....هتد.

ئەبوداود ڕیوایەتی كردوە دەڵێ: پێغەمبــەر ﷺ دەیفـەرموو: ((اللهم انـی أعوذ بك من الهرم، وأعوذ بـك مـن الهدم ومـن الغرق، وأعـوذ بـك ان يتخطبنـی الشيطان عند الموت)) خودایە پەنا دەگرم لەپیریەتیەك بگاتە ئەندازەی پولكان، پەنا دەگرم لەوەی خانووم بەسەردا برمێ یان بخنكێم، هەروا پــەنا دەگـرم بـەتۆ لەوەی شەیتان لـەكاتی مـردن دا دەسـتم لێ بوەشێنێ. ئیمـام ئەحمــەدو ئـەبو داودو تیرمیذیو نەسائیو بەیهەقی لەعـەمری كـوڕی شـوعـەیبەوە لەباپیریـەوە ڕیوایـەت دەكـەن دەفـەرموێ: پێغەمبــەر ﷺ چـەند ڕســتەو وشـەیەكی فـێر

کردبووین، لەکاتی نوستن دا بۆ ترس دەماخوێند ((بسم الله أعوذ بکلمات الله التامه من غضبه وعقابه ومن شر عباده ومن همزات الشیاطین، وان یحضرون)) عەبدوڵڵای کوڕی عەمر ﷺ عادەتی وابوو هەر منداڵێکی گەورە ببوایە، ئەم دوعایەی فێر دەکرد بۆ ئەوەی لەکاتی نوستن دا بیخوێنێ، ئەو منداڵانەشی: کەهێشتا فامیان نەکردبووەوە نەیاندەتوانی لەبەریان بکەن بۆی دەنووسینەوە لەملی دەکردن [٢].

کافرو تاوانبار لەکاتی مردندا ئاواتە خوازی ئەوەیە بیگەڕێننەوە بۆ ژیانی دونیا بۆ ئەوەی کردەوەی چاک بکا

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار حاڵی موشریکەکانی بەیان کرد، ئەمجار باسی حاڵو سەرەمەرگیان دەکا، چونکە لەوکاتەدا ئاواتە خوازی ئەوەن بۆ ژیانی دونیا، بۆ ئەوەی کردەوەی چاك ئەنجام بدەن، بەڵام نایەتەدیو دوعاکەیان گیرا نابێ!

ئەمە حاڵی ئەو کەسەیە: کەلەگیانەڵادایەو خەریکە گیانی دەرچێ، جا چ کافر بێ یان موسوڵمانی تاوانبارو کەمتەرخەم. دەفەرموێ: ﴿حتی اذا جاءهم الموت قال ربی ارجعون لعلی أعمل صالحاً فیما ترکت﴾ کە ئادەمیزادی

---

(٢) ئەم ریوایەتە بەڵگەیەکی بەهێزە لەسەر ئەوە: کەنوشتە کاریگەری هەیە..

کافر یان موسولمانی لەخودا یاخی‌و کەمتەرخەم لـەمردن نزیـك بـووەوە، ئـەو شـوێن‌و عـەزابـەی بینـی: کەچاوەڕوانیـەتی، داوای گەڕانـەوە دەکـا بـۆ دونیـا، دەیەوێ کەمێکی تر مردنی بۆ دوا بخرێ، بۆ ئەوەی کردەوەی چاك بکـا، کـارە خراپەکانی بسرێتەوە، خودا لەخۆی رازی بکـا طاعـەت‌و بەندایـەتی بـۆ خـودا ئەنجام بدا، مافی خەڵك بداتەوە، ئەرکی سەرشانی بەجێ بێنێ، دەڵێ: خودایە بمگێڕەوە بۆ ژیانی دونیا، ئەمن هەڵەکانی خۆم راست دەکەمەوە، کـاری چاکـە دەکەم‌و خۆم لەسەرپێچی کردن دوور دەخەمەوە.

بێگومـان ئەم هەڵوێسـت‌و ژێـوان بوونەوەیـە، دوعـا کـردن‌و پاڕانـەوە بـۆ ئەوەی بیانگێڕنەوە بۆ ژیانی دونیـا، لـەکاتی سـەرەمەرگ‌و عـەزاب بینـین داو لەکاتی زیندو بوونەوەو لەوەختی حیساب‌و لێکۆڵینەوەو لـەکاتی رانوانـدن بـۆ سەر ئاگری دۆزەخ دەبێ ئـەم واقیـع‌و روداوە لـەقورئان دا چـەند جـار دووبـارە کراوەتـەوە. هـەرجارەو بەئوسـلوبێك ئامـاژەی بـۆ کـراوە. وەکـوو دەفـەرموێ: ﴿وانذر الناس يوم يأتيهم العذاب, فيقول الذين ظلموا: ربنا اخرنا الى اجل قريب, نجب دعوتك ونتبع الرسول, أولم تكونوا أقسمتم من قبل ما لكم من زوال﴾ (ابراهيم/٤٢) یان دەفەرموێ: ﴿يوم يأتي تأويله يقول الذين نسوه من قبل قد جاءت رسل ربنا بالحق فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا, او نرد فنعمل غير الذى كنا نعمل﴾ (الاعراف/٥٣) یان دەفەرموێ: ﴿ولو ترى اذ المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم, ربنا أبصرنا وسمعنا فارجعنا نعمل صالحاً, انا موقنون﴾ (السجدة/١٢) یان ﴿ولو ترى اذ وقفوا على النار فقالوا ياليتنا نرد ولا نكذب بآيات ربنا﴾ (الأنعام/٢٧) یان ﴿وترى الظالمين لمارأوا العذاب يقولون هل الى مرد من سبيل﴾ (الشورى/٤٤) یان ﴿وهم يصطرخون فيها: ربنا أخرجنا نعمل صالحاً غير الذى كنا نعمل, اولم نعمركم ما يتذكر فيه من تذكر وجاءكم النذير فذوقوا فما للظالمين من نصير﴾ (فاطر/٣٧).

بەڵێ؛ ئەوە دیمەنی کاتی گیانەڵاوە، کاتی روو بەڕوو بوونەوەی مردنە، یان دیتنی ئاگری دۆزەخە، هەوڵدانی بێ هودەیە بۆ گەڕانەوە بۆ ژیانی دونیا، بۆ ئەوەی بەخۆیدا بچێتەوە، هەڵەکانی ژیانی دەربارەی خودی خۆی‌و ماڵ‌و منداڵی راست بکاتەوە!

هەڵبەتە ئەم داواکارییە بۆ گەڕانەوە بۆ دونیا تایبەت نیە بەکافرو موشریکەکانەوە، بەڵکوو موسوڵمانانی کەمتەرخەمیش دەگرێتەوە وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو فەرمان بەموسوڵمانان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وأنفقوا مما رزقناكم من قبل ان يأتي احدكم الموت, فيقول: رب لولا أخرتني الى أجل قريب فأصدق وأكن من الصالحين﴾ (المنافقون/١٠) ئەمجار پەروەردگار رەدیان دەداتەوە بەڵام رەددەکە ئاڕاستەی رەجاکارەکان ناکا، بەڵکوو بەشێوەیەکی گشتی بەبەرچاوی مەخلوقاتەکەوە رایدەگەیەنێ‌و دەفەرموێ: ﴿كلا انها كلمة هو قائلها﴾ نەخەیر بەتەما نەوەنەبن: کەداوا کارییەکەیان بێتەدی، ئەوە قسەیەکەو دەبێ ئەو بیلێ: وشەو رستەیەکە هەموو تاوانبارێك: کەدەکەوێتە سەرەمەگ و گیانەڵاوە وە، ناچارە دەیلێ: بەڵام بێ سوودە. وشەیەکی بێ ماناو نامەعقولە، هیچ گرنگی پێ نادرێ، گرنگی بەبێژەرەکەی نادرێ چونکە، قسەی کاتی ترسە، قسەی دڵسۆزو تۆبەکار نیە. تەنانەت لەفەرزی محاڵ دا ئەگەر بشگەڕێندرێنەوە بۆ ژیانی دونیا، چاك نابن‌و عار نانێن وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بۆ ئەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه, وانهم لكاذبون﴾ (الأنعم/٢٨) ئەمجار ئەم جۆرە ئادەمیزادانە لەنێوان تاریکی‌و تەنگانەی‌کاتی گیانەڵاوو گەڕانەوە بۆ ژیانی دونیایان، لەبەردەمیان دا کۆسپ‌و تەگەرەی جۆراو جۆر هەن، کار لەکار ترازاوەو رێگای گەڕانەوە نەماوە، پەیوەندیی بەژیانی دونیاوە پچڕاوە، ژیانی بەرزەخ بووەتە حاجیزو لەمپەڕ، هەرکەسێ دەچێتە ژیانی بەرزەخییەوە، تا رۆژی قیامەت لەوێدا دەمێنێتەوە، ﴿ومن وراءهم برزخ الى يوم يبعثون﴾ لەپێشیانەوە ژیانی

بەرزەخ هەیە، ئەوان لـەو ژیانـەدا، بەئـەهلی دونیـا لەقەڵـەم نـادرێن‌و ئـەهلی قیامـەتیش نین، لەو ناوەندە دەمێننەوە تا ڕۆژی زیندوو بوونەوە.

ئەمـە هەرەشـەی بەعـەزابی بـەرزەخ تێدایـە بۆیـان‌و لەهـەمان کـات دا نائومێد کردنیانە لەگەڕانەوە بۆ دونیـا، چونکـە ئـەوان لەوکاتـەدا: کەهێشـتا هەندێك ژیانیان ماوەو گیانیان تێدا مـاوە ڕێگـای گەڕانـەوەیان نـەبێ، دیـارە پاش مردن‌و چوونە ناو ژیانی بەرزەخییەوە بەتەئکید ناگەڕێندرێنەوە.

بـەڵکوو بـەرەو ژیـانی قیامـــەت هـــەنگاو هـــەڵدەنێن بـــەرەو ئـــەو ڕۆژە سامناکەو عەزابی جۆراو جۆری دەچن، وەکـوو لەشـوێنێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿من ورائهم جهنم﴾ (الجاثیة/١٠) یان ﴿ومن ورآئـــه عـــذاب غلیـــظ﴾ (ابراهیم/١٧).

بەکورتی مەبەست بە ﴿الی یوم یبعثـــون﴾ ئەوەیـە: کەسزادانی ئەوانـە لـەڕۆژی مردنیانـەوە لـەگۆڕدا تـا ڕۆژی زیندوبوونـەوەی قیامـەت بەردەوامـە، لەفەرموودەی پێغەمبەر ﷺ دا هاتووە دەفەرموێ: ((القبر اما روضة من ریاض الجنة، او حفرة من حفر النیران)) گۆڕ یان باخێکە لەباخەکانی بەهەشـت یـان چاڵێکە لەچاڵەکانی دۆزەخ. لەفەرموودەیەکی تردا هـاتووە دەفـەرموێ: ((فلا یزال معذبا فیها)) واتەك بەردەوام سزا دەدرێ لەزەوی دا واتە: لەگۆڕدا.

تەرازوو پێوەری رزگار بوون لەحیساب و لێکۆڵینەوەی قیامەت دا

فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَٰلِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ ٱخْسَـُٔوا۟ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُۥ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰٓ أَنسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنتُم مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّى جَزَيْتُهُمُ ٱلْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾

لەوەپێش ئاماژەی بۆ ڕۆژی قیامەت کرد، ئەمجار حاڵو وەزعی ئەو ڕۆژە باس دەکاو ئەوە دوپات دەکاتەوە: کەلەو ڕۆژەدا بنەماڵەو ڕەگەز چ.دەورێکیان نیە، چاکەو خودا پەرستی دەبنە هۆی بەمراز گەیشتنو خراپەکاریو ستەم هۆکاری چوونە ناو دۆزەخو بەدبەختین.

دەفەرموێ: ﴿فاذا نفخ في الصور فلا أنساب بينهم يومئذ ولا يتساءلون﴾ کەجاری دووەم فوو بەکەڕەنای صووردا کرا گیانەکان چوونەوە ناو جەستەکانو ئادەمیزادان لەگۆڕەکانیان ڕابوونەوە، ئەوکاتە نەسەبو ڕەگەزو خزمایەتی دادی کەس نادا، ئەو پەیوەندییو قیمەمانەی لەدونیادا لەناویان دا باو بوو چ ڕۆڵێکیان نامێنێ! سەرسامیو ترسو لەرز دایان دەگرێ، کەس کەسی وەبیر نایەتەوە، هەرکەسە بیر لەسەرەنجامی خۆی دەکاتەوەو بەخۆیەوە مەشغوڵە، باوك کوڕی ناناسێتەوە، برا لەبرا ڕادەکا، ژنو مێرد لەیەکتر نەبان دەبنو هەموو خزمو کەسو کار لەبەر یەکتر هەڵدێن. وەکوو ئەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿يوم يفر المرء من أخيه وأمه وأبيه وصاحبته وبنيه, لكل أمرئ منهم يومئذ شأن يغنيه﴾ (عبس/١٠-١١) کابرا خزمو کەسو کاری دەبینێ پرسیاری لێ ناکا، ناپرژێ پرسیاری لێ بکا. وەکوو لەشوێنێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولا يسأل حميم حميما يبصرونهم﴾ (المعارج/١٠-١١).

ئەمە لەکاتی زیندو بوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوەدایە. ئەگینا پاش لێك جیاکردنەوەی بەهەشتیو دۆزەخییەکانو جێگیر بوونیان، وەسەر خۆ دەکەونەوە، ئەهلی بەهەشت هەندێکیان پرسیار دەکەن، ڕو دەکەنە یەکتریو وەزعو حاڵی یەکتری دەپرسن. وەکوو لەشوێنێکی تردا ئاماژە بەئەمە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وأقبل بعضهم على بعض يتساءلون﴾ (الصافات/٢٧).

ئەمجار دەست دەکا بە ڕونکردنەوەی حاڵی بەختەوەرانو بەد بەختەکان، دەفەرموێ: ﴿فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون﴾ جا کەسێك

لەتەرازووی ئـەعمال دا چاکـەکانی لەخراپـەکانی قورسـتر بـن، ئەوانـە بـەمراز گەییشتوونو لەدۆزەخ رزگاریان دەبیٚو بەبەهەشت شاد دەبن! ﴿ومن خفـت موازینە فأولئك الذین خسروا أنفسهم﴾ ئەوکەسـەیش خراپـەکانی لـەکردەوە باشـەکانی قورسـتربن، ئـەوە ئەوانـە خەسـارەتمەندنو بـەفتارە چـوون، لەمامەڵەکەیان دا خەساریان کـردوە، شـوێنی خۆیـان لەبەهەشـت دا لەدەسـت داوەو بەموسوڵمانانی تر براوە، ئەوانە خودی خۆیان لەدەست داوە، جا کەسێك خـۆی لـەکیس چووبیٚ، مانـای وایـە هـەموو شـتێکی لەدەسـت داوە، هیچـی نەماوەتەوە. واتە:

﴿في جـهنم خـالدون﴾ لـەدۆزەخ دا بـۆ هـەتا هـەتایی دەمێننـەوە، دەرچوونیان نیە.

﴿تلفح وجوههم النار﴾ ئاگر دەمو چاویان دەسوتێنیٚ. سووتانەکە هێندە گاریگـەرە گۆشـتو پێسـتیان هـەڵدەقرچێنیٚو هیچـی پێـوە نـاهێڵیٚ، بۆیـەش بەتایبەتی باسـی دەمو چاویـانی کـرد، چونکـە دەمو چـاو رێزدارتریـن شـوێنی ئادەمیزادە. ﴿وهم فیها کالحون﴾ ئەوانە بەهۆی سووتانو هـەڵقرچانیان دەمو چاویان دەشێویٚ، لێوەکانیان هەڵدەقرچێن دەمو ددانیـان داناپۆشـن، روخسـارو دیمەنیان هێندە ناشرین دەبیٚ خۆیان لەخۆیان دەترسن.

ئەمجار ئوسلوبەکە لەغائیبـەوە دەگـۆڕیٚ بـۆ خیطـابو روبـەڕوو بوونـەوە، دەسـت دەکـا بەسەرزەنشـتکردنیان بـەجۆرێك عەزابـە حیسسـیـیەکە وێـڕای سـامناکیو فەظاعـەتکاری لـەو سەرزەنشـت و لۆمـە کـردنو ریسـوا بوونـە سـووکترە بەلایانـەوە، لـەکاتێك دا ئـەوان لـەو عـەزابو ئەندێشـەیەدان، پەروەردگار بەتوڕەییو سەرزەنشکردنەوە پێیان دەفەرمویٚ: ﴿ألم تکن آیـاتي تتلی علیکم فکنتم بها تکذبون﴾ ئیستفهامەکە بۆ چەسپاندنو تەقریرە، واتە: بێگومـان، پێغەمبـەرم بـۆ ناردون، نامـەی ئاسمـانیم بۆسـەر نـازڵ کـردون، شـەریعەتو یاسای پەسـندی خۆمـم پـیٚ راگـەیاندون، شـوبهەو گومـانم لیٚ

ڕەواندبوونەوە، بەڵگەو دەلیلتـان بەدەستەوە نـەمابوو، کـەچی وێڕای ئـەوەش ئایاتی ئێمەتان ڕەتکردەوەو پێغەمبەرتان بەدرۆ خستەوە، پشتتان لەپـەیامی ئێمە هەڵکرد.. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿کلما ألقي فیـها فـوج سألهم خزنتها الم یأتکم نذیر, قالوا: بلى قد جآءنا نذیر فکذبنا وقلنا ما نزل الله مـن شيء﴾ (الملك/٨-٩).

بەشێوەیەکی گشتی دابو نـەرێتی خـودا واهـاتووە هـەتا پێغەمبـەر بـۆ گەلو نەتەوەکان نەنێرێو نەیانترسێنێ لەعـەزابو مـوژدەی بەهەشـتیان پـێ نەدا، بەرپرس نابنو عـەزابیان نادا وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومـا کنا معذبین حتى نبعث رسولا﴾ (الاسراء/١٥)

پێغەمبـەر دەنێرێ شـەریعەتو یاسای پێدا ڕەوانـە دەکـا، مـوژدەی بەهەشـتیان پـێ دەدا ئەگـەر پابـەندی پەیامەکـەی بـن، لـەئاگری دۆزەخ دەیاترسێنێ ئەگـەر سـەرپێچی بکـەن، بەمـەش بیانوویـان دەبـڕێ وەکـوو دەفەرموێ: ﴿لئلا یکون للناس على الله حجة بعد الرسل﴾ (النساء/١٦٥).

لێرەدا وەڵامی پرسیارەکە دەدەنەوە، دان بـەتاوانباریی خۆیـان دا دەنێـن. ﴿قالوا: ربنا غلبت علینا شقوتنا, وکنا قوماً ضـالین﴾ دەڵێـن: ئـەی خودای ئێمە! لەززەتو ئارەزومـان بەسـەرمان دا زاڵ بـوو، ئامـادە باشـی وەرگرتنـی پەندو ئامۆژگاریی پێغەمبەرمان تێدا نەبوو، شوێن هیدایـەتی فروستادەکانی تـۆ نەکـەوتین، تاحاڵمـان بـەم حاڵـە گەیشـت! ئێمـە گـەلو نەتەوەیـەکی گومڕابوویـن، ڕێگـای حـەقو ڕاستیمان گـوم کـرد. ددان بـەتاوانی خۆمـان دادەنێین، ئایـا ڕێگـا چارەیـەکمان دەست دەکـەوێ بـۆ ڕزگـار بـوون!؟ وەکـوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فأعترفنا بذنوبنا, فهل الى خروج مـن سـبیل؟﴾ (غـافر/١١). ئیعتراف بەتاوانباری خۆیان دەکەن ئەمجار دەڵێن: ﴿ربنا أخرجنـا منها, فان عدنا فانا ظالمون﴾ خودایە! لەم ئاگرە سامناکە سـوتماکە ڕزگارمـان بکە، بمانگێڕەوە بۆ دونیا، ئەگەر ئێمە بگەڕێینـەوە بـۆ هەڵوێستو کـردەوەی

رابردومان، ئەوە بێگومان ئەو کاتە ستەم لەخۆمان دەکەین‌و شیاوی هەموو سزاو عەزابێکی دۆزەخین. ئەمجار پەروەردگار وەڵامیان دەداتەوە ـ قورطوبی دەڵێ: دوای هەزار ساڵ وەڵامیان دەداتەوە ـ ﴿قال: اخسئوا فیها ولا تکلمون﴾ چەڵتە چەڵت مەکەن! لەدۆزەخ دا بمێننەوە زەلیل‌و ریسواو مەنتوك، بێدەنگ بن‌و ئەو داوایە جارێکی تر دووبارە مەکەنەوە، چونکە وەڵامتان نادەینەوە، تازە ناشگەڕێندرێنەوە بۆ جیهان‌و بەتەما ئەوە مەبن! ئەمجار هۆی عەزابدان روون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿انه کان فریق من عبادی یقولون: ربنا أمنا فاغفر لنا وارحمنا وانت خیر الراحمین﴾ ئەوە بوو کۆمەڵێك لەبەندە موسوڵمانەکانی من لێم دەپاڕانەوە؛ دەیانگوت: خودایە ئیمانمان هێناوە، بڕوامان بەتاك‌و تەنهایی تۆ هەیە، شوێن پێغەمبەرکەت کەوتوین، پابەندی پەیامی تۆ بووین، خودایە! لەتاوانەکانمان خۆشبە، بەزەییت بەزەعیفی‌و لاوازیی‌و بێ دەرەتانیمان دا بێتەوە، بێگومان تۆ باشترین خاوەن بەزەییت.

﴿فاتخذتموهم سخریاً حتی أنسوکم ذکری﴾ ئێوە ئەوانەتان کردبووە گاڵتەچی خۆتان، قەشمەریتان دەکرد بەدوعاو پاڕانەوەکەیان، هەتا واتان لێ هات یادی منتان لەبیر چۆوە، هیچ گرنگیتان بەلایەنی خودا نەدا، ترسی عەزابی ئێمەتان نەبوو، ﴿وکنتم منهم تضحکون﴾ کە ئەو موسوڵمانانەلەخودا دەپاڕانەوە ئێوە پێکەنینتان پێیان دەهات، گاڵتەتان بەهەڵس‌و کەوت‌و عیبادەتیان دەکرد، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان الذین أجرموا کانوا من الذین أمنوا یضحکون, واذا مروا بهم یتغامزون﴾ (المطففین/٢٩-٣٠) ئەمجار پەروەردگار پاداشی ئەو موسوڵمانە گاڵتە پێکراوانە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿أنی جزیتهم الیوم بما صبروا أنهم هم الفائزون﴾ ئەمن ئەمڕۆ پاداشیان دەدەمەوە بەمراز گەییشتن‌و لەززەت‌و خۆشی بەهەشتی رازاوەو رزگار بوونیان لەئاگری دۆزەخ، ئەمجار موسوڵمانەکان قەشمەری بەو کافرو موشریك‌و گاڵتەکەرانە دەکەن، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە

دەکاو دەفەرموێ: ﴿فاليوم الذين أمنوا من الكفار يضحكـــون, علـى الأرائـك ينظرون, هل ثوب الكفار ماكانوا يفعلون﴾ (المطففين/٣٤-٣٦) ئـەنجار دوای ئـەم رەتدانـەوە تونـدو تیژە، پـاش ئـەم دەمکوت کـردنو ریسـوا کردنـە پـاش رونکردنەوەی ئەو هۆیانەی بوونـە تووشبونیان بـەم عـەزابو سزا سـامناکە. جەولەیەکی تر لەوتوێژ دەست پێ دەکا، بـەجۆرێکی تـر سـەرکۆنەیان دەکـرێ؛ وەکوو لەمەودوا ئاماژەی پێ دەکا.

تەمەنکورتی ژیانی دونیا، سزادانی موشریکەکان و رەحم کردن بەموسوڵمانان

قَٰلَ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖ فَسۡـَٔلِ ٱلۡعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾ قَٰلَ إِن لَّبِثۡتُمۡ إِلَّا قَلِيلٗاۖ لَّوۡ أَنَّكُمۡ كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبۡتُمۡ أَنَّمَا خَلَقۡنَٰكُمۡ عَبَثٗا وَأَنَّكُمۡ إِلَيۡنَا لَا تُرۡجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ ٱلۡمَلِكُ ٱلۡحَقُّۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَن يَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ لَا بُرۡهَٰنَ لَهُۥ بِهِۦ فَإِنَّمَا حِسَابُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُل رَّبِّ ٱغۡفِرۡ وَٱرۡحَمۡ وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١١٨﴾

لەوە پێش ئینکاری کردنی موشریکەکانی بـۆ زینـدو بوونـەوە راگـەیاند، ئەمجار لێرەدا باسی ئەوە دەکا: رۆژی قیامەت پرسیاری سەرزەنشـت ئامێزیـان ئاڕاستە دەکـرێ، دەربـارەی مانـەوەیان لەسـەر زەوی!! ئـەمجار بەڵگەیـەکی ترلەسەر زیندوبوونەوە دەهێنێتەوە، پاشان فەرمان دەکا بەپێغەمبەر کـەداوای لێخۆشبوونو رەحمو بەزەیی خودا بکا، بەمەبەستی فێرکردنو شـارەزا کردنـی ئوممەتەکەی! دەفەرموێ: ﴿قال: كـم لبثتـم في الأرض عـدد سـنين؟﴾ پەروەردگار یان فریشتەی راسپێراو بەپرسیار لێکردنیان لێیان دەپرسێ، ماوەی ژیانی دونیاتان چەند بووە؟

مەبەست بـەم پرسـیارە سەرزەنشـتکردنو، دەمکـوت کـردنو ریسـوا کردنیانە، ئاگادار کردنەوەیانە لەسەر ئەوەی: کەئـەو دونیایـەی پێیـان وابـوو: بڕانەوەی نییە، چەند تەمەن کورتو چەند بەخێرایی تێپـەڕی!! ئیـتر ئەوکاتـە بەنجەی پەشیمانی دەگەزنو بۆیان دەر دەکەوێ چەند هەڵە بوون. بۆیان ئاشکرا دەبێ کەچییان بە خۆیان کـردوە، چۆن ژیـانی بەختەوەرانـەی هـەتا هـەتایی و خۆشبەختییان لە کیس خۆیان داوە، دەزانن ژیانی دونیا چەند کورت و پـووچو بێ بایەخ بووە، ئەوان نائومێدو تەنگە تاوو بێ دەرەتانن، مـاوەو چەندییـەتو چۆنیەتی ژیانی دونیایان بەلاوە مەبەسـت نیـەو بەلایانـەوە گرنـگ نیـە بۆیـە: ﴿قالوا: لبثنا يوماً أو بعض يوم﴾ دەڵێن: ئێمە لـە دونیـادا تـەنیا رۆژێـك یـان هـەندێك لـە رۆژێـك ماوینـەوە، عـەزابو نارەحەتیەکـەیان هێنـدە ئەسـتەمە ئـەندازەی مانـەوەی ژیـانی دونیایـان لـە بـیر نامێنـێ، نـازانن چەندماونـەوە، بەهەمـوو هێز و توانای خۆیانەوە ئەوەندەیان بۆ ساغ دەبێتـەوە: کـەرۆژێك یـان بڕێك لە رۆژێك ماونەوە لە دونیادا.

﴿فسأل العادين﴾ ئەگەر بڕوامان پێ ناکەن دەپرسیار لە ژمێریاران بکەن، پرسیار لەو فریشتانە بکەن: کە سەر ژمێری کردەوەو تەمەنی ئادەمیزادیان کردوە!! ئەمجار وڵامیان دەدرێتەوە بەوە: کەژیانی دونیاتان بەنیسبەت ئەو ژیانەی بەرەو پیری دەچن ماوەیەکی کورتو کەم بووە، دەفەرموێ: ﴿قال: ان لبثتم الا قليلا لو أنكم كنتم تعلمون﴾ فریشتەی تایبەت پێیان دەڵێ: ئێوە جگە لەرۆژگارێکی کەم لەدونیادا نەماونەوە، ژیانی دونیاتان لەبەرامبەر ئەو ژیانە نەبڕاوەی بەرەو پیری دەچن ماوەیەکی کەم بووە ئەگەر ئێوە بەجوانی مەزندەی شت بکەن!! یان وەڵامی (لو)ە شەرطییەکە مەحذووفە، واتە: ئەگەر ئێوە شتێکتان لەزانیاری بزانیایە ژیانی نەبڕاوەتان هەڵدەبژارد و ژیانی کورتی بڕاوەی دونیاتان نەدەویست، هەروەها هەوڵتان دەدا بۆ ئەوەی کارێك بکەن خودا لەخۆتان رازیی بکەن، بەصەبرو ئارام دەبوون لەسەر طاعەتو خودا پەرستی وەکوو موسوڵمانانی ترو ئێوەش وەکوو ئەوان بەمراز دەگەییشتن.

ئیبنوئەبی حاتەم لەئەیفەعی کوڕی (عبدالكلاعی) یەوە: کەو تاری بۆ خەڵك دەخوێندەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((ان الله اذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار، قال: يا أهل الجنة، كم لبثتم فى الأرض عدد سنين؟ قالوا: لبثنا يوماً أو بعض يوم قال: لنعم ما أتجرتم فى يوم او بعض يوم، رحمتى ورضوانى وجنتى، أمكثوا فيها خالدين مخلدين! ثم يقول: يا أهل النار، كم لبثتم فى الأرض عدد سنين؟ قالوا: لبثنا يوما او بعض يوم فيقول بئسما أتجرتم فى يوم أو بعض يوم، نارى وسخطى، أمكثوا فيها خالدين مخلدين)).

ئەمجار جارێکی دی دەگەڕێتەوە سەر سەرزەنشکردنیانو دەفەرموێ: ﴿أفحسبتم انما خلقناكم عبثا وأنكم الينا لا ترجعون﴾ ئەی بەدبەختینە! ئایا گومانتان وابوو: کەئێمە ئێوەمان دروست کردوە بەبێ نیازو بەبێ هودە دروستمان کردون؟ واتانزانی ئێمە هەروا (بەلام سەرلایی) ئێوەمان بەدیهێناوە؟ نەخەیر ئێمە ئێوەمان هێناوەتە گورەپانی بوونەوەو ژیانمان پێ بەخشیون، عەقلّو هۆشمان پێ داون بۆ ئەوەی پالّفتەتان بکەین، زانستو زانیاری فێربن، بەرەو ژیانێکی کاملّ هەنگاو هەلّبێنن، بۆیە دروستکراون خودا پەرستی بکەن، پابەندی فەرمانو جلّەو گیرییەکانی پەروەردگارتان بن، فەرمانی خودا لەسەر زەوی جێ بەجێ بکەن. ئایا پێتان وابوو ئێوە دوای مردنتان بۆلای ئێمە ناگەڕێنەوە؟ واتاندەزانی حیسابو لێکۆلّینەوەتان لەگەلّ دا ناکرێ؟ هەروا بەخۆڕایی دروست کراون؟ دەبوایە بتانزانیبایە حیکمەتی زیندوو بوونەوە لەحیکمەتی بەدیهێنان دایە، لەکاتی دروست کردنتان دا حیسابی مردنو زیندوبوونەوەشتان کراوە، پەیدا بوونی قیامەت بەرچاو گیراوە، ئاکامەکەی لای ئێمە دیاری کراوە. زیندوو بوونەوە ئەلّقەیەکە لەزنجیرەی دروست کردنو بەدیهێنان، بەو زیندوبوونەوەیە دروستکردنی یەکەمجار تەواو دەبێو بەئاکام دەگا. کەسێك بێ عەقلّو هۆش نەبوو بێ لەم حەقیقەتەبێ ئاگا نەدەبوو!

﴿فتعالى الله الملك الحق, لا اله الا هو رب العرش الكريم﴾ پاكو بەرزو شكۆمەندە خودای خاوەنو فرمانڕەوای ڕەهاو بێ سنوور، ئەو خودایەی هەر هەبوە هەر دەبێ، زۆر بەرزو شكۆمەندە لەوەی کاری بێهودە بکا، بەخۆڕایی ئێوەی بەدیهێنا بێ، چونکە بێگومان خودا زۆر لەوە دوورە بەهەوانتە ئێوەی دروست کردبێ! هیچ خودا نین جگە لەئەو، ئەو خاوەنی عەرشی گەورەو پانو

بەرینە، ئەو جەرشەی یاسای بوونەوەری تێدا نەخشە کێش دەکرێو بەرێوە دەچێ.

﴿ومن یدع مع الله الهاً آخر لابرهان له به﴾ هەرکەسێك لەتەك خودادا عیبادەت بۆ خودایەکی تر بکا، هاوەڵی بۆ دابنێ، خودایەك بپەرستێ کەشیاوی پەرستن نیە، هیچ بەڵگەو دەلیلیشی لەسەر بیرو باوەڕەکەی لانەبێ بەتەئکید لاشی نیە، ئەوە ﴿فانما حسابه عند ربه﴾ بێگومان سزای کردەوەکانی، تۆڵەی ئەو تاوانەو تاوانەکانی تری لای بەدیهێنەرو خودای خۆیەتی، ئەو دەزانێو دەتوانێ سزای پڕاو پڕی بداتەوە..کەسێك ئیدیعای هەبوونی خودایەکی تر بکا، بەڵگەی کەونیو سروشتیو عەقڵی لەسەر باوەڕەکەی نەبێ بێگومان ئیدیعای شتێکی بەتاڵی کردوە، ئاکامەکەشی دیارو ئاشکرایە، سزاکەی مسۆگەرو ئامادە کراوە، بڕیاری خودایەو گۆڕانی بەسەردا نایە، دابو نەرێتی پەروەردگارەو جێ بەجێ دەبێو دێتەدی ﴿انه لایفلح الکافرون﴾ بێگومان شەئنو حاڵ ئەوەیە: کافرو موشریکەکان بەمراز ناگەنو نازو نیعمەتی بەهەشتیان دەست ناکەوێ، لەسزای دۆزەخ رزگاریان نابێ.

سەیری داڕشتنی قورئان بکە چۆن لەسەرەتای سورەتەکەدا فەرموی: ﴿قد أفلح المؤمنون﴾ لەکۆتاییشی دا پێچەوانەکەی هێنا ﴿انه لا یفلح الکافرون﴾.

ئەمجار فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکاو دەفەرموێ: ﴿وقل: رب اغفر وأرحم وأنت خیر الراحمین﴾ بڵێ: خودایە! لێم خۆشبەو رەحمم پێ بکە، ئەتۆ باشترین خاوەن رەحمو بەزەییت، لەتاوانەکانم خۆشبە، کەمو کوڕیەکانم داپۆشە، تۆبەو پەشیمان بوونەوەم لێ وەرگرە، لەسزای دۆزەخ بمپارێزە، بێگومان زاتی پاکت خاوەن رەحمو بەزەیی یە بۆ بەندەکانت.

ئیمامی بوخاریو موسلیمو تیرمیذیو ئیبنوحیبان، ریوایەتیان لەئەبو بەکرەوە کردوە دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد؛ ئەی پێغەمبەری خودا! دوعایەکم فێر بکە لەنوێژدا پێی بپاڕێمەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرموی: بڵێ: ((اللهم انی ظلمت نفسي ظلما كثيرا، وانه لايغفر الذنوب الا أنت، فاغفر لي مغفرة من عندك، وارحمني، انك انت الغفور الرحيم)).

ئەم دوو ئایەتەی کۆتایی سوورەتەکە بەئایەتی شیفا مەشهورن ئیبنوئەبی حاتەم لەعەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: بەلای کابرایەکی نەخۆش دا تێپەڕیم ئایەتی ﴿افحسبتم انما خلقناكم عبثاً.....﴾ تاکۆتایی سورەتەکەم بەسەردا خوێند، چاك بووە، جائیبنو مەسعود ﷺ ئەم روداوەی بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕایەوە، فەرمووی: چیت بەگوێیدا خوێندەوە؟ ئەویش پێ ی دەڵێ فلان ئایەتو فلان ئایەت، ئیتر پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێندم بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر پیاوێك بەبڕواوە بەسەر کێودا بخوێنێتەوە کێوەکە لادەبا. ئاشکراشە ئەمە کاتێك کاریگەر دەبێ کەخوێنەرو نەخۆش هەردوکیان ئیمانیان پتەو بێو بڕوایان پێ بێ [٣].

---

(٣) شایانی باسە کۆمەڵێك لەعولەما ئەم فەرموودەیەیان بەزەعیف داناوە (سەیری پەراوێزی تەفسیری قورطوبی - ط/ دار الفكر ج ٦/٣٤٩٧بکە).

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سورتی النـور

ئەم سـورەتە نـاوی سـورەتی (النـور) ی لیّ نـراوە چونکـە ڕێگـای ژیـانی کۆمەڵایەتی بۆ ئادەمیزاد رون دەکاتەوە، هـەروەها چونکـە ئایـەتی (المشـرقة) پرشنگداری لەخۆ گرتووە: کەئەویش ئایەتی ژمارە (٣٥) ﴿الله نور السموات والأرض﴾ ییە بەنووری خودا ئاسمانەکانو زەوی ڕوناکە، بـەنووری خـودا سـەر لێشێواوە گومڕایان ڕێبازی راستی ژیانی دونیاو قیامەت دەدۆزنەوە.

پەیوەندی ئەم سورەتە بەسورەتی (المؤمنون)ەوە لەدوو ڕووەوەیە:

١- پەروەردگار لەسەرەتای سورەتی (المؤمنون) دا فەرمووی: ﴿والذيـــن لفروجهم حافظون﴾ ئەمجار لەم سورەتەدا حوکمو یاسا بۆ ئەوانــە دیـاری دەکـا: کەپارێزگاری عەورەتی خۆیان ناکەنو داوێن پیسـی ئـەنجام دەدەنو هەرشـتێك کەپـەیوەندیی بـەداوێن پیسـی یـەوە هـەبێ وەکـوو بوختـانو تەماشـا کردنـی نامـەحرەمو ئـیزن وەرگرتـن بـۆ چوونـە نـاو مـاڵو فرمـان بـەژن مـارە کـردنو جڵەوگیری لەزەختکردن لەئافرەت بۆ داوێن پیسی......هتد.

٢- لە سورەتی (المؤمنون) دا ئەوەی راگەیاند: کەبەهەوانتە ئـادەمیزادی دروست نەکردوە، بەڵکوو بۆیەی دروسـت کـردون عیبـادەتی بکـەن، پابـەندیی فەرمانو جڵەوگییریەکانی بن. ئەمجار لەم سورەتەدا کۆمـەڵێك فـەرمانو جڵـەو گیریی ئاراستەی ئادەمیزاد کرد......

لەگەورەیی ئەم سورەتەدا موجاهید ریوایەت دەکا: دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرموویەتی: ((علموا رجالكم سورة المائدة وعلموا نساءكم سورة النور)).

حاریثی کوڕی موضەڕیب دەڵێ: عومەری کوڕی خەططاب ﷺ فـەرمانی پێکردینو بۆی نووسین: کەسورەتی (النساء) و (الاحزاب) و (النور) فێر ببین.

لەخاتوو عائیشەوە ریوایەت کراوە: فەرموویەتی: پێویستە ئافرەتان فێری ئەم سورەتانە بن.

ئەم سورەتە زۆر ئەحکامی جۆراو جۆری دەربارەی خێزان لەخۆ گرتوون. بەپەیڕەوی کردنی، خێزانو کۆمەڵ لەروخان دەپارێزرێ!

مەبەستە سەرەکییەکانی ئەم سورەتە لەچوار چێوەی داوێنپاکی‌و خۆ داپۆشینو حیجاب دا دەسوورێنەوە، لەسەرەتاوە بەباسی حەددی زینا دەست پێ دەکا، ئەمجار دێتە سەرباسی حەددی بوختانو حوکمی لیعانو سوێند خۆریی ژنو مێرد لەیەکتری، جلەو گیریی لەو تاوانە رەوشتییانە دەکا، بۆئەوەی کۆمەڵگا لەداوەشانو هەڵوەشانو لێك ترازان بپارێزێو رەگەزو گەراکان تێکەڵ نەبن. ئەمجار چیرۆکی بوختان کردن بەدایکی موسوڵمانان (خاتوو عائیشە) دەگێڕێتەوەو بەرائەتی ئەو خاتوونە لەو بوختانە رادەگەیەنێ، پاشان کۆمەڵێك ئادابو رەوشتی کۆمەڵایەتی دەربارەی ژیانی تایبەتی‌و گشتی ئادەمیزادەکان رەنگرێژ دەکاو فەرمان دەکا بەموسوڵمانان پێیەوە پابەند بن. وەکوو روخصەت وەرگرتن لەکاتی چوونە ناو ماڵو دیدەنی کردنی دۆستو ناسیاوان، چاو داخستن، پاراستنی شەرمگاو خودا پۆشینی ئافرەت لەئاست نامەحرەمانو بێگانەو تێکەڵ نەبوونی نێرو مێ ئەگەر مەحرەم نەبن. هەروا ژن هێنانو شووکردن لەنێوان پیاوو ئافرەت دا، کەسێکیش پێویستیاتی ژن هێنانی بۆ دابین نەدەکرا باخۆی بەداوێنپاکی رابگرێو پابەندی شەریعەتو یاسای خودا بێو خێزانی موسوڵمان لەتێك روخان بپارێزن.

پاشان سەرنجی ئادەمیزادان رادەکێشێ بۆ بەڵگەو نیشانەکانی هەبوونو تەنهایی خودا لەعالەمی باڵاو عالەمی پایین دا، هەر لەگۆڕانی شەوو رۆژو بارینی بارانو دروستکردنی ئاسمانو زەوی‌و گەردنکەچی هەموو گیانلەبەران بۆ خوای باڵادەستو بەتوانا.

ئـەمجار دەگوێزێتـەوە بـۆ وەصـف کردنـی هەڵوێسـتی دوو ڕووەکـانو موسـوڵمانە ڕاسـتاڵەکان بەرامبـەر حوکمو بڕیـاری خـودا، ئـەوان پشـتی لێ هەڵدەکەنو ئەمان پابەندی دەبن، هەروا خودا وادە دەدا بەموسـوڵمانە خـاوەن کـرداره باشـەکان بـەوە: کـەجێگیریان دەکـا لـەزەوی دا، ئـەمجار دێتـەوە سـەر ڕونکردنەوەی حوکمی ڕوخصەت وەرگرتنی نۆکەرو منـداڵ بـۆ چوونـە ژورەوەی ماڵ لەسێ کات دا، هەروەها هەڵگرتنی حـەرەجو لێپرسینەوەلەسـەر ئەوانـەی بیانووی ڕەوایان هەیە بۆ نەچوون بۆ جیهاد هـەروا هـەڵگرتنی حـەرەج لەسـەر خزمو دۆست کەبەبێ پرس لەماڵی خزمو ناسـیاویان بخۆن بـەتێڕادیوی، هـەروا دابو نـەریتی کۆبوونـەوە لەگـەڵ پێغەمبـــەردا ﷺ و ڕێزگرتنـــی مەجلیســـی بەئەوپەڕی ئەدەبو حیشمەتەوە.

دیاردەو تایبەتمەندییەکانی سورەتی (النور) (١)

سُورَةٌ أَنزَلْنَـٰهَا وَفَرَضْنَـٰهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَآ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

﴿سورة أنزلناها وفرضناها﴾ ئەمە سورەتێکە بەنیگا ناردومانە بۆ سـەر تـۆ ئـەی پێغەمبـەر، هـەر حوکمو یاسـایەکی تێدایـە، بەپێویسـتمان دانـاوە پابەندی بنو جێ بەجێ ی بکەن، پەیڕەوی کردنی ئەخلاقو ڕەوشتی جـوان تـێ یدا واجبو پێویستە وەکوو پەیڕەوی کردنی ((حـدود)) سزادان لەسـەر تـاوان. هەر حوکمو یاسایەکی تێ یدایە وەکوو حوکمی زیناو بوختانو نەفرینو سوێند خواردن لەسەر نەکردنی کاری چاکە، یان ئادابو ڕەوشتی وەکوو ئیزن وەرگرتن بۆ چوونە نـاو مـاڵو دیدەنـی، چـاو داخسـتن لەئاسـتی بینینـی نامـەحرەم دا، بەدەرنەخسـتنی شـوێنی جـوان لەجەسـتەی ئـافرەت، مـارەکردنی ئـافرەتو ژنهێنانو شوکردنو داوێنپـاکی ئەوانـەی ئـەو هەلـەیان بـۆ نارەخسـێ، ناچـار نەکردنی ئافرەت بۆ ئەوەی ناموس فرۆشی بکا، بەگوێ کردنـی پێغەمبـەر ﷺ

لەهەموو فەرمانەکانی دا، هەموو ئەم حوکمو داب‌و رەوشتانەی تێدا شی کراوەتەوە.

﴿وأنزلنا فيها آيات بينات لعلكم تذكرون﴾ لەم سورەتەدا چەند بەڵگەو نیشانەی ئاشکرامان نازڵ کردون لەسەر تاك‌و تەنهایی خوداو بەتوانایی‌و دانایی، بۆئەوەی ئێوە یادیان بکەنەوەو بڕواتان بەتاك‌و تەنهایی‌و بەتوانایی خودا بەهێز بێ، پابەندی فەرمان‌و جڵەو گیرییەکانی بن پەیڕەوی حوکم‌و یاساکانی بکەن.

حوکم و بڕیاری یەکەم و دووەم لەم سورەتەدا حەددی زیناو بڕیاردان بەرامبەر زیناکارەکانە

ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِي فَٱجۡلِدُواْ كُلَّ وَٰحِدٖ مِّنۡهُمَا مِاْئَةَ جَلۡدَةٖۖ وَلَا تَأۡخُذۡكُم بِهِمَا رَأۡفَةٞ فِي دِينِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ وَلۡيَشۡهَدۡ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٞ مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱلزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوۡ مُشۡرِكَةٗ وَٱلزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَآ إِلَّا زَانٍ أَوۡ مُشۡرِكٞۚ وَحُرِّمَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٣﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئایەتی ژمارە (٣) نەسائی لەعەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: ئافرەتێك هەبوو پێیان دەگوت (أم مهزول) یان (أم مهدون) داوێن پیس بوو، یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ویستی مارەی بکا، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿والزانية لا ينكحها الا زان أو مشرك, وحرم ذلك على المؤمنين﴾ ی نازڵ کرد.

ئەبوداودو تیرمیذیو نەسائیو حاکم لەحەدیثی کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە لەباپیریەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ: پیاوێك هەبوو ناوی مەرثەد بوو لەئەنبارەوە کاڵای دەبردە مەککە، ئافرەتێك هەبوو لەمەککە ناوی (عەناق) بوو، مەرثەد ویستی روخصەت لەپێغەمبەر ﷺ وەربگرێ مارەی بکا، پێغەمبەر وەڵامی نەدایەوە، هەتا ئایەتی ﴿الزانی لا ینکح الا زانیة او مشرکة....﴾ نازڵ بوو، ئیتر پێغەمبەر ﷺ بەمەرثەدی فەرموو: ((الزاني لاینکح الا زانیة او مشرکة...)) لەبەر ئەوە (عەناق) مارە مەکە.

راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون: ئایەتەکە یان دەربارەی مەرثەدی کوڕی ئەبومەرثەدی ناوبراو نازڵ بووە، یان دەربارەی کۆمەڵێك لەکۆچکاران نازڵ بووە: کەداوای روخصەتیان لە پێغەمبەر ﷺ کرد: رێگەیان پێ بدا ئافرەتی جوولەکەو مەسیحی داوێن پیسو کۆیلە مارە بکەن کەلەناو مەدینەدا هەبوون. ئیتر پەروەردگار لەشانی ئەوان دا ئەو ئایەتەی نازڵ کرد.

دەفەرموێ: ﴿الزانیة والزانی فاجلدوا کل واحد منهما مأة جلدة﴾ حەدی زیناکەر لەسەرەتای ئیسلام دا ئەو حوکمو یاسایە بوو: کەلەسورەتی (النساء) دا دەفەرموێ: ﴿واللاتی یأتین الفاحشة من نسائکم فاستشهدوا علیهن اربعة منکم فان شهدوا فامسکوهن فی البیوت حتی یتوفاهن الموت او یجعل الله لهن سبیلا﴾ (النساء/١٥) حەددی ئافرەتی زیناکار ئەوە بوو لەماڵەوە بەند دەکرا سەرزەنشتو لۆمەشی دەکرا .. حەددی پیاوی زیناکەریش سەرزەنش کردن بوو. پاشان پەروەردگار ئەم ئایەتەی ئێرەی نازڵ کرد: کەحوکمو بڕیاری دەربارەی زیناکەران تێدایە، ئەو حوکمو رێگا چارەیەی کەلەسورەتی (النساء) دا ئاماژەی پێ کردوو فەرموی ﴿أو یجعل الله لهن سبیلا﴾ لێرەدا رونی کردەوە: فەرمووی: ﴿الزانیة والزانی فاجلدوا کل واحد منهما مأة جلدة﴾ سزادانی ئافرەتی زیناکارو پیاوی زیناکار ئەگەر ئازادو باڵغو عاقڵ بوون، ئافرەتەکە شووی نەکردبوو پیاوەکەش ژنی نەهێنا بوو، ئەوە هەریەکەیان

سەدجلْدی لیْ دەدریْ. شایانی سەرنج لیْ دانە، لێرەدا لەباسی زینـادا ئـافرەتی پێش پیاو خستووە کەچی لەباسی حەدی دزی دا پیاوی پێش خستووە، چونکە رێخۆشکەرەو دەواعی زینا زۆربەی کات لەئافرەتەکەوە دەبیْ، عەیبدار بوونـی ئافرەت بەزینا لە لەککەدار بوونی پیاو کاریگەرترە، بەلاْم لەکاری دزی کـردن دا زوربەی کات لەپیاوەوە دەبیْو ئافرەت کەمتر پێکیشی دەکا. بۆیە لەباسـی دزی دا پیاو پێش ئافرەت خراوە. ظاهیری ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنیْ: کەحـەدی زینا لێدانی سەد دارە. بەلاْم بەفەرمودەی صەحیحی پێغەمبەر ﷺ جـوداوازی خراوەتە نێوان ئافرەتی شوو کردو شوونەکردوەوە، هەروا پیاوێك ژنـی هێنـابیْ یان نەیهێنابیْ حەدیان جیاوازە. واتە: (محصن)و (غیر محصن) حەدی موحصـەن ئـەو ژنـەی شـووی کردبیْو ئـەو پیـاوەی ژنـی هێنـا بـیْ بـەگوێرەی حـەدیثی پێغەمبەر ﷺ بەردەباران دەکرێن تا گیانیان دەدەچیْ.

ئەم حوکمـە بـەگوفتو بەکردەوەلەپێغەمبـەرەوە چەسپاوەو بەموتەواتـەر ریوایەت کراوە.

بوخاریۆ موسلیم لەئیبنومەسعودەوە ﷺ ریوایەتیان کـردوە دفـەرمویْ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: **((لایحل دم امرىء مسلم الا بأحدى الثلاث: الثيب الزاني، والنفس بالنفس، والتارك لدينه، المفارق للجماعة))** خوێنـی هیـچ موسـولْمانێك حـەلاْلْ نیـە مەگـەر بەسـیْ شت: بێـوە پیـاو و بێوەژنـی داوێـن پیس،کەسێك کەسێك بەناحەق بکوژیْ، کەسێك لەئایین هەلْگەڕێتەوە. خاوەنی شەش کتێبە حەدیثەکە جگە لەئیبنوماجە. هەروا ئیمامی مالیك لە (الموطأ) داو ئیمامی ئەحمەد لەموسنەدەیکەی دا لەئەبو هورەیرەوە، لـە زەیـدی کـوڕی خالیدی (الجهني)یـەوە ریوایـەتیان کـردوە: کـەدوو عـارەبی دەشـتەکی هاتنـە خزمەت پێغەمبەر ﷺ یـەکێکیان وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا ئـەم کـوڕەم کرێکار بوو لای ئەم کابرایە، سواری ژنەکەی بووەو زینای لەگەلْ کردوە دوایـی مەسلەتمان کردوە، لەفیدیەی ئەو تاوانەی کوڕەکەم سەد مـەڕو ئەمەتـەم داوە.

دوایی پرسیارم لەزانایان کردوە وتیان کورەکەت دەبێ سەد داری حەدی لێ بدرێو ساڵێکیش دەربەدەر بکرێ، ژنی ئەم پیاوەش دەبێ رەجم بکرێ!
پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((والذی نفسي بيده لأقضين بينكما بكتاب الله تعالى: الوليدة والغنم رد عليك وعلى ابنك مأة جلدة، وتغريب، واغد يا أنيس - پیاوێ بوو لەهۆزی ئەسلەم - الى امرأة هذا، فأن اعترفت فأرجمها)) سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە بەگوێرەی قورئان بڕیار دەدەم بۆتان ئەمەتەکەو سەد مەڕەکەت بۆ خۆتە، کورەکەت سەد جلدەی لێ دەدرێو ساڵێکیش دەربەدەر دەکرێ. ئەمجار فەرمووی: ئەی ئونەیس هەستە بڕۆ بۆلای خێزانی ئەم کابرایە ئەگەر ددانی بەزینا کردن دا نا بەردە بارانی بکە. ئونەیس چوو ژنەکە ئیعترافی کردو ئەویش بەردە بارانی کرد!

هەروا کۆمەڵێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بەگێڕانەوەی موتەواتەر لێیانەوە ریوایەتکراوە: کەماعیزی کوڕی مالیکی ئەسلەمی لەپێش دەمی پێغەمبەر ﷺ چوارجار ئیعترافی بەزینا کرد، ئیتر پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد بەرەجم کردنی.

ئیمامی موسلیمو ئەحمەدو ئەبوداود لەبورەیدەوە ریوایەت دەکەن، دەفەرموێ: ئافرەتێکی خێڵی غامید، دانی نا بەزینا کردن دا، پێغەمبەر ﷺ پاش ئەوەی سکەکەی دانا بەردەبارانی کرد.

خەواریجەکان: رەجم کردن پەسند ناکەن چونکە ناکرێتەنیوە، ناگونجێ بکرێتە حەددی ئافرەتی ئازادی شوکردوو، بەڵگەکەیان بەم جۆرە ئاڕاستە دەکەن، دەڵێن: قورئان حەددی ئەمەتەی داناوە بەنیوەی حەدی ئافرەتی ئازادو فەرموویەتی: ﴿فان أحصن, فان أتين بفاحشة, فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب﴾ (النساء/٢٥) دەی بەردە باران کردن شتێك نیە بکرێتە نیوە.

لەلایەکی ترەوە بەردە بارانکردن لەسەر زینا لەقورئان دا نیە، ئایەتی جەڵدەش هەموو زیناکارێك دەگرێتەوە، بەخەبەری واحد تەخصیص ناکرێ. ئەو حەدیثەی حەددی بەرەجم تێدا هاتووەخەبەری واحیدە.

جەماوەری زانایانی ئیسلام رەدی خەواریجەکانیان داوەتەوە، فەرموویانە نیوە کردنی سزا دەربارەی جەڵدەیەو بەس. بۆ رەجم کردنەکە لەسەر شێوەی گشتی خۆی ماوەتەوە. لەلایەکی ترەوە حوکمە شەرعییەکان بەگوێرەی روداوو بەرژەوەندیی نازڵ دەبوون، دەی وێدەچێ ئەو بەرژەوەندییەی داخوازی رەجم کردن بووە پاش نازڵبوونی ئایەتی جەڵد پەیدا بووبێ.

لەڕویەکی ترەوە بەلای ئێمەوە تەخصیصی عومومی قورئان بەخەبەری واحید دروستە. هەرچەندە ئەو حەدیثانەی دەربارەی رەجم ریوایەت کراون لەماناد موتەواتەرن، لەشێوەو شێوازو روخسارو تایبەتمەندی دا خەبەری واحدن.

زیناکەر چ ژن بێ چ پیاو. ئەگەر موحصەن نەبن رەجم ناکرێن. مەرجی (ئیحصان) چوار شتە:

١- بالغ بون. ٢- عەقڵو هۆش. ٣- ئازادیی. ٤- ئافرەت شووی کردبێ، پیاو ژنی هێنا بێ لەپاش نیکاحێکی صەحیح دخول بوو بێ.

ئەبو حەنیفەو مالیك مەرجی موسوڵمانیشیان داناوە، بەلای ئەوانەوە ذیمی رەجم ناکرێ، بەڵام قسەکەیان رەت کراوەتەوە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد بەبەرد بارانکردنی دوجوولەکە: کەزینایان کردبوو.

لەسەرێکی ترەوە حەددی کوڕو کچ کەنەئەو ژنی هێنا بێ نەئەم شوی کردبێ هەر تەنها سەد جەڵدە نیەو بەس! بەڵکوو ساڵێکیش لەوڵات دوور دەخرێنەوە، بەگوێرەی ئەو حەدیثەی دەربارەی کوڕە کرێکارەکە، کەلەوە پێش ئاماژەی بۆ کرا، کەپێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((وعلى ابنك جلد مئة وتغريب عام)).

هەروەها بەپێی ئەو فەرموودەیەی خاوەنی شەش کتێبە حەدیثەکان جگە لەبوخاری‌و نەسائی ریوایەتیان کردوە.

لەعوبادەی کوڕی صامیتەوە ﷺ کەدەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خذوا عنی قد جعل الله لهن سبیلا البکر بالبکر جلد مئة وتغریب عام الثیب بالثیب جلد مئة والرجم)) وەلێ جەڵدەدان لەبێوەژن بەعەمەلی جێگیر نەبووە لەسوننەتی پێغەمبەردا، ئەوەی تەطبیق کراو جێگیر بوو تەنیا بەردە باران کردن بوو.

دوور خستنەوە لەولاٌت بۆ ماوەی ساڵێك ئەوە رای جەماوەری زانایانە، ئەبوحەنیفە دەفەرموێ: دوور خستنەوە داخلی حەد نیە، بەڵکو ئەوە تەمبێ کردنێکە دەدرێتە بەر رای ئیمام بەپێویستی زانی دەیکا، بەپێویستی نەزانی رای دەگرێ.

بەلاٌم زانایانی ظاهیری لەسەر ئەوەن: کەبێوەژن دەبێ جەڵدیشی لێ بدرێ‌و بەردە بارانیش بکرێ. ئەوان حەدیثەکەی عوبادەی کوڕی صامیت دەکەنە بەڵگەی رێبازی خۆیان.

ئەوەشمان لەیاد نەچێ ﴿الزانیة والزاني﴾ دوو وشەی گشتین‌و موسوڵمان‌و کافر دەگرێتەوە، وەلێ کافری حەربی حەددی زینای لێ نادرێ چونکە ئەو پابەندی ئەحکامی ئیسلام نەبوە، بەلاٌم کافری ذیمی بەلای جەماوەری شەرع زانەوە حەدی زینایان بەسەردا جێ بەجێ دەکرێ، ئیمامی مالیك لێوەی ریوایەت کراوە: کە ذیمی جەڵدەی لێ نادرێ لەسەر زینا، ﴿ولا تأخذکم بهما رأفةٌ في دین الله﴾ بابەزەیی‌و شەفەقەت پاڵ بەئێوەوە نەنێ حەد لەسەر زیناکەر لابەرن، جێ بەجێ کردنی حەد لەسەر زیناکەر حوکمی خودایە، نابێ بەهیچ جۆرێ حوکمی خودا رابگیرێ‌و ماتەڵ بکرێ. ئەوەی لەسەر ئێوە پێویستە پابەندی دەقی بڕیاری خودا بن‌و دەبێ بەرامبەر حوکم‌و بڕیاری خودا

بەغیرەت بـن، هەرکەسـێ سـنووری خـودای شکاند دەبـێ ئێـوە لیّ ی قبـوولّ نەکەن.

ئیمام ئەحمەدو خاوەنی شـەش کتێبـە حەدیثـەکان لەعائیشـەوە ریوایـەت دەکەن دەفەرموێ: ((والذی نفسي بیده لو ان فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت یدها)) سوێندم بـەو کەسـەی گیـانی منـی بەدەسـتە: ئەگـەر فاتیمـەی کچـی موحەممەد دزی بکا دەستی دەبڕم!

﴿ان كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر﴾ ئەگـەر ئێـوە ئیمانتـان بـەخوداو بەرۆژی قیامـەت هەیە حەد لەسەر زیناکاران ئەنجام بـدەنو بـەتوندیی تۆڵـەیان لیّ بستێنن، بۆ ئەوەی ئەوانو هی تریش تەمێ خـواردو بـنو پـەندو عیـبرەت وەربگرن، ئەمە هەڵنانو تەرغیبێکی زۆری تێدایە لەسـەر جیّ بەجیّ کردنـی حوکمو حەدەکانی خودا لەسەر تاوانباران..

لـەناوهێنانی رۆژی قیامـەت ئامـاژە بـۆ ئـەوە دەکـا: کـە پێویسـتە موسوڵمانان لەعەزابو لێکۆڵینەوەی ئەو رۆژە بترسن لەڕوی عەطفو بـەزەیی یەوە کەمتەرخەمی نەکەن لەجیّ بـەجیّ کردنـی حـەدو حوکمـی خـودا لەسـەر تاوانباران.

لەحەدیـثی پێغەمبەردا هاتووە دەفەرموێ: ((یؤتی بـوالٍ نقص مـن الحـد سوطاً، فیقال له لم فعلت ذلك؟ فیقول: یارب رحمة بعبادك فیقول لـه: أنـت أرحم بـهم منـی! فیؤمـر بـه فـی النـار)) رۆژی قیامـەت فرمـانڕەوا دەهێنـدرێ لەدونیادا شورکێکی کـەم کردۆتـەوە لەحـەد لێـدان، پـیّ ی دەگوترێ بـۆ وات کردوە؟ دەڵیّ: خودایە بەزەییم پێدا هاتنەوە، رەحمـم بەبـەندەکانی تـۆ کـردوە، پەروەردگار پێی دەفەرموێ: ئەتۆ دەرحەقیان لەمن بەرەحم تری! فەرمانی پـیّ دەکریّ بیبەن بۆ ناو ئاگر.

کەوابیّ بابەهیچ جۆرێ بـەزەییتان بەوانـەدا نەیەتـەوە: کـەتاوان دەکـەنو شیاوی حەد لێدان دەبن، بەتەواوی حەدی شەرعییان لەسەر ئەنجام بدەن.

﴿وليشهدوا عذابهما طائفة من المؤمنين﴾ پێویستە حەد لێ دەرکردنەکەیان بەئاشکرا بێ‌و بەبەرچاوی خەڵکییەوە بێ، باکۆمەڵێك لەموسوڵمانان ئاگاداری حەد لێ دەرکردنەکەیان بن بۆ ئەوەی زیاتر ئازاری دەروونییان بدرێ‌و پتر کاریگەر بێ لەسەریان‌و سزاکەیان توند تربێ.

زینا بەسێ جۆر دەچەسپێ:

١- بۆخۆی ددان بەتاوانەکەیدا بنێ‌و بەزوبانی خۆی ئیعتراف بکا، لەسەردەمی پێغەمبەرو جێ نشینەکانی دا بەم شێوەیە چەسپاوە.

٢- شایەتیدان چوار پیاوی عادڵ‌و موسوڵمان بەچاوی خۆیان روداوەکە ببینن. ئەم جۆرە زۆر کەم روو دەدا.

٣- ئافرەتەکە بەبێ ئەوەی مێردی هەبێ سکی پڕبێ.

حیکمەتی دانانی حەد لەسەر زیناکەران‌و بەزەیی نەهاتنەوە پێیان دا بۆ پارێزگاری کردنە لەناموسی ئادەمیزادان‌و پێشێل نەکردنی مافەکانیانە، بەرگری کردنە لەتێکەڵبوونی گەراو گەرچەکی ئادەمیزادان، بۆ دەستەبەر کردنی داوێنپاکی‌و پاراستنی کۆمەڵە لەزۆر نەخۆشی ترسناك، بۆ ئەوەیە منداڵی بێ باوك‌و ناشەرعی لەکۆمەڵگادا بڵاونەبنەوە. نەخۆشییە ترسناك‌و وێرانکارییەکانی وەکوو ئایدزو سفلس بەناو کۆمەڵ دا بڵاوە نەکەن، هەروەها بۆ رێزنان لەئافرەت‌و پاراستنی دوا رۆژی.

حوزەیفە ﷺ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی کۆمەڵی ئادەمیزاد! خۆتان لەزینا بپارێزن، چونکە شەش زیانی تێدان سێیان لەدونیاداو سێیان لەقیامەت دان، لەدونیادا پیاو و ئافرەتەکە ریسوا دەکا. هەژاری لێ دەکەوێتەوە. تەمەن کورت دەکا، لەقیامەتیش دا نارەزامەندی خوداو حیساب‌و کیتابی توندو تیژو عەزابی دۆزەخ.

﴿الزاني لاينكح الا زانية او مشـركة﴾ شـەئن‌و حـالّ وایـەداب‌و نـەریت وایـە: کـەپیاوی زیناکـەرو فاسـیق‌و بێدیـن هـەر حـەزی لەوەیـە ئـافرەتێکی زیناکەری وەك خۆی مارە بکاوببێتە هاوسەری ئافرەتێکی داوێن پیس، کوردی گوتەنی ((تەیری گول عاشق بەداری ژەقنەموتە)) ئەو جۆرە پیاوانـە نایانـەوێ ئـافرەتی داوێـن پـاك‌و خـودا پەرسـت ببێتـە هاوسـەریان بـەڵکوو هـەوڵ دەدا ئافرەتێکی بێ ناموسی داوێـن پیسـی وابکاتـە هاوسـەری خۆی: کـەناموس‌و حەیای بەلاوە گرنگ نەبێ‌و گوێ نەداتە حیجـاب‌و خۆداپۆشـین. تێبینـی ئـەوە دەکرێ لە ئایەتی پێشوودا ﴿الزانية﴾ ئافرەتی داویـن پیسـی پێـش خسـتووە، لێرەش دا ﴿الزاني﴾ پیاوی داوێن پیسی پێش خسـتووە. زانایـانی تەفسـیر بـۆ حیکمەتی ئەم پاش‌و پێش خستنە فەرموویانە: چونکە ئەم ئایەتەی ئێرە باسی نیکاح کردن‌و داخوازیی دەکا بەڕواڵەتیش پیاو لەم بوارەدا دەسـت پێشـخەرەو زوربەی کات داواکردن‌و خوازبێنی بـۆ نیکـاح لـەپیاوەوە سـەر هـەڵدەدا. وەلێ لەباسی زینادا چونکـە ڕێخۆشـکردن‌و داخوازییـەکانی زینـا لەئافرەتـەوە سـەر هەڵدەداو ئافرەت پێش خراوە، لەباسی نیکاحیشدا پیاو خراوەتە پێش!

﴿والزانية لاينكحها الا زان او مشرك﴾ ئـافرەتی داوێـن پیـس‌و بێدیـن پیاوی موسوڵمان‌و داوێن پاك حـەزی لێ نیـەو هـەوڵ نـادا بیکاتـە هاوسـەری خۆی، بەڵکوو پیاوی فاسیق‌و بێدین مەیلیان لێیانە. کـەوابوو مانـای هـەردوو رستەکان﴿الزاني لاينكح الا زانية أومشركة﴾ ﴿والزاني لاينكحها الا زان أو مشرك﴾ یەك نیەو لێك جـوداوازن. چونکـە رسـتەی یەکـەم ئـەوە دەگەیـەنێ: کەپیاوی زیناکار حەزی لەهاوسەرێتی ئافرەتی داوێن پاك‌و خودا پەرست نیـە، بەڵکوو مەیلی لەئافرەتێکی وەك خۆی داوێن پیس‌و بێ دینە.

رستەی دووەم ئەوە دەگەیەنێ: کەئافرەتی داوێن پیس پیاوی موسـوڵمان‌و داوێن پاك نایخوازێ‌و حەزی لەهاوسەرێتی ئـەو جۆرە ئافرەتانـە نیـە. بـەڵکوو پیاوی بێدین‌و داوێن پیس داخوازی دەکاو هەوڵ دەدا بیکاتە هاوسەری خـۆی.

بەکورتی ئایەتەکە ئەوە روون دەکاتەوە: کەگونجان‌و لێك تێگەیشتن لەنێوان هەردوولادا هەیە، وەکوو دەڵێن: ﴿الجنس الى الجنس يميل﴾ بۆیە ئەوەتا ئەمڕۆ ئافرەتی گۆرانی بێژو تەمثیل کەر دەیەوێ شوو بکا بەپیاوێکی هاومەسلەك‌و هاوبیری خۆی، هەروا پیاوی گۆرانی بێژو فەننان دەگەڕێ لەئافرەتێکی وەك خۆی گۆرانی بێژو تەمثیلکەر، چونکە ئەوان غیرەو ناموس‌و حەیایان بەلاوە زۆر گرنگ نیەو دەیانەوێ ئەو جۆرە بەهایانە لەناودا نەمێنن، بۆ ئەوەی بتوانن پەرەبەکارە فەننییەکەی خۆیان بدەن‌و پەیوەندیی خێزانیشیان بەردەوام بێ. ئەگینا پیاوەکە قبووڵ ناکا خێزانەکەی ببێتە ئەکتەرو لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن‌و سینەماکان دا لەگەڵ پیاوێکی بێگانەدا دەوری ژن‌و مێردایەتی یان دڵ‌و دڵخوازی بگێڕن. هەروا ئافرەتیش قبووڵ ناکا هاوسەرەکەی لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن‌و سینەما لەگەڵ ئافرەتێکی بێگانەدا سنووری عیففەت‌و خۆپاریزیی بشکێنێ.. بەڵکوو زۆرجار وادەبێ ئافرەت بەغیرەت ترەو ناتوانێ ئەو هەڵس‌و کەوتە لەهاوسەرەکەی قبووڵ بکاو تەرازوو پێوەرەکە لەم بوارانەدا هەبوونی ئایین‌و پابەند بوون بەئەخلاقی بەرزی ئیسلامییەوەو هەستی ناسك‌و غیرەی ئایینی‌و رەوشتپاکی‌و ناموس پارێزییە.

هەتا ژن‌و مێردەکە زیاتر پابەندی ئەخلاقی ئیسلامی پیرۆز بن‌و بەها ئاینیەکان لەدڵیان دا بەهێزبن، زیاتر ئەو شتەنەشازانە دەبنە هۆی ناکۆکی نێوان ژن‌و مێرد. بەپێچەوانەی پەیوەندی نێوان ژن‌و مێردێك کەپەیوەندییەکەیان لەسەر بنەمای ماددی‌و شەهوانی دادەبەستن‌و گرنگی بەبەها رەوشتیە ئیسلامییەکان نادەن‌و باسی ناموس‌و رەوشتی بەرزیان لەقاموس دا سڕیوەتەوە، گوێ بەو بەهایانە نادەن!!

بەکورتی ئەوانەی ئەم تاوانە گەورەیە ئەنجام دەدەن، پەنا بۆ زیناکردن دەبەن، لەو کاتەدا ئەوکارەیە دەکەن موسوڵمان نین، بەڵکوو لەحاڵەتێکی دەروونی دوور لە ئیمان‌و خودا ناسی دا ئەوکارەیە دەکەن، هەڵبەتە دوای

ئەنجامدانی ئەو کارە ناشرینەو کەسێك تـاوانی ئـاوای لیّ بوەشـێتەوە شـایانی ئەوە نیە ئادەمیزادی موسوڵمانو خودا پەرست پەیوەندی هاوسەریەتی لەگـەڵ دا ببەستیّ، کەسێك بەهۆی ئەو کردەوە ناشرینەوە لـەئیمان دەرچـوو بـیّ چـۆن دەبیّ موسوڵمانی لەخودا ترس ئەو گریّ بەندییـە هاوسـەرێتی یـەی لەگـەڵ دا ببەستیّ؟ ﴿وحرم ذلـك علـى المؤمنـين﴾ حەرامـە مـارەکردنی زیناکـارو لەشفرۆش بۆ موسوڵمان، هەروەها حەرامـە شـوو کردنـی ئـافرەتی داوێنپـاكو داپۆشراوو لەخودا ترس بەپیاوی داوێن پیسو زیناکار.

هەڵبەتـە مەبەسـت بەتـەحریم لـێرەدا نەزاهـەتو خـۆ پـارێزیو خـۆ دوورخستنەوەیە لەهاوسەریەتی زیناکەر بۆ زێدە رەوی کردن لـەقێز لێبوونـەوە لێیانو نیشاندانی پەستیو نارەسەنی ئەو تاوانبارانەیە، مارەکردنی ئەو جـۆرە ئافرەتانە خۆخستنە ناو بـاسو خواسـی ناشرینی ئـەمو ئـەوە، خـۆ تۆمـەتبار کردنە، رێگا کردنەوەیە: بۆئەوەی خەڵك تانە لەناموسو نەسەبت بدەن، مایەی دڵە راوکیّو ئارام نەگرتنە، ئەو مەبەستەی کە لەژن هێنانو شوکردنی شەرعی دابەرچاو دەگیریّ: کەبریتییە لەسوکناو پێکەوە ژیان بەئارامی، لەهاوسەریەتی لەگەڵ زیناکاردا نایەتەدی، بەڵکوو دەبێتە مایـەی دڵـە راوکـیّو بـڕوا نـەبوون بەیەکترو گومان خستنە سەر یەکترو نەمانی بتمانە بەیەکتری!

بەهەرحاڵ تەحریمی ئێرە بۆ تەنزیهو عیففەتەو تەحریمی قەطعی ناگەیەنیّ. ئەمـەش رای خەلیفـەی یەکـەمو دووەم حـەزرەتی ئەبوبـەکرو عومـەرو ﷺ کۆمـەڵێکی زۆر لـەچینی تـابیعینو شـەرعزانانی خـاوەن نـاوو شـورەتی شـارە گەورەکانی جیـهانی ئیسـلامین، ئەمانـە هـەموویان فەرموویانـە: مـارەکردنی ئـافرەتی زیناکـەر دروسـتەو تـاوانی زینـا نابێتـە هـۆی ئـەوەی مـارە کردنـی ئافرەتەکـە قەدەغـە بکـا. هـەروەکوو چـۆن زینـاکردن نابێتـە هـۆی لێـك جووداببوونەوەی ژنو مێرد، واتە: ئەگەر یەکێکیان ئەو تاوانەی لیّ رودرا گـریّ بەندی نێوانیان هەڵناوەشێتەوە، یان پێویست ناکا هەڵبوەشێتەوە.

ئەوەی کەپشتگیریی ئەم رایە دەکا، ئەو فەرموودەیەیە کەطبەرانی لەحەدیثی خاتوو عائیشە ریوایەتیان کردوە، دەفەرمویٚ: پرسیار لە پیٚغەمبەر ﷺ کرا دەربارەی پیاویٚك زینای لەگەلٚ ئافرەتیٚك کردبوو دوایی دەیەویست مارەی بکا، لەوەلاٚم دا پیٚغەمبەر ﷺ فەرمووی: سەرەتاکەی تاوانەو کۆتایی یەکەی مارە کردنە، بزانن: حەرام حەلاٚلٚ حەرام ناکا!! هەروەها فەرمودەیەکی تر هەیە، ئەبۆداودو نەسائیو هی تریش لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتیان کردوە: کەپیاویٚك عەرزی پیٚغەمبەری ﷺ کرد وتی: قوربان! خیٚزانەکەم دەستی کەس رەت ناکاتەوە! پیٚغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((غربها)) دەری بکەو لەخۆتی دووز بخەرەوە، کابرا وتی: قوربان! دەترسم دوایی پەرۆشم بیٚو دلٚم بۆی بیٚتاقەت بیٚ. پیٚغەمبەر ﷺ فەرمووی ((فاستمع بها)) دەلەگەلٚی رابویٚرەو مودارا بکە. ئەم فەرمودانە بەلگەی ئەوەن: کەدروستە پیاو ئافرەتی زیناکەر مارە بکا، هەروەها ژن ئەگەر زینای لیٚ ڕودرا نیکاحی نیٚوانیان فەسخ نابیٚتەوە.

حوکمی تەحریم لەئایەتەکەدا تایبەتە بەو هۆکارەی ئایەتەکە لەشانی دا نازلٚ بووە. دەلیٚن: ئایەتەکە بەئایەتی ژمارە (٣٢) سورەتی (النور) ﴿وأنكحوا الايامى منكم﴾ سڕدراوەتەوە. چونکە ﴿الايامى﴾ ئافرەتی داویٚن پیسو داویٚن پاك دەگریٚتەوە...

هەندیٚکی تر لەزانایانی سەلەفو ((عەلی کوڕی ئەبوطالیبو (البراء)و ئیبنومەسعود)) لەڕیوایەتیٚك دا، فەرمویانە کەسیٚك زینا لەگەلٚ ئافرەتیٚك دا بکا بۆی حەلاٚلٚ نیە دوایی مارەی بکا.

ئیمامی عەلی دەفەرمویٚ: ئەگەر پیاویٚکی خاوەن ژن تاوانی زینای لیٚ رودرا، یەکسەر ژنەکەی لیٚ جودا دەکریٚتەوە هەروەها ئەگەر ژنیٚکی خاوەن میٚرد ئەو تاوانەی ئەنجام دا دەبیٚ لەگەلٚ میٚردەکەی لیٚك جیا ببنەوە.

بەلگەشیان ئایەتی ﴿الزاني لاينكح الا زانية......الاية﴾ دەفەرموون: ظاهیری ئایەتەکە تەحریم دەگەیەنیٚو بۆ نەهی حەقیقی یە، هەروەها چەند

فەرموودەیەك هەیە پشتگیریی ئەم رایە دەكا، لەم فەرمودانە: ئەو فەرموودەیەی ئەبوداود لەعەمماری كوڕی یاسرەوە ریوایەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ﴿لایدخل الجنة دیّوث﴾ یان ئەو فەرموودەیەی ئیمام ئەحمەد لەعەبدوڵلای كوڕی عومەرەوە ریوایەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((**ثلاثة لایدخل الجنة ولاینظر الله الیهم یوم القیامة، العاق لوالدیه، والمرأة المترجلة المتشبهة بالرجل، والدیوث، وثلاث لاینظر الله الیهم یوم القیامة: العاق لوالدیه، ومدمن الخمر، والمنان بما أعطی**)) سێ كەس هەن ناچنە بەهەشتەوە، خودا بەچاوی رەحمەت سەیریان ناكا، كەسێك ئەزیەتی باوك‌و دایكی بدا، ئافرەتێك خۆی بەپیاو نیشان بدا پۆشاكی پیاوان لەبەر بكا، ئەو كەسەی داوێن پیسی لەماڵ‌و خێزانی دا دەكرێ‌و دەنگ ناكا. سێ كەس هەن خودا بەچاوی رەحمەت سەیریان ناكا: كەسێك ئەزیەتی باوك‌و دایكی بدا، شەرابخۆری مودمین، كەسێك منەت بكا بەبەخشندەیی خۆی شانازی بكا بەسەر ئەوانەدا: كە شتیان پێ دەبەخشێ. تەنانەت ئیمام ئەحمەد پێی وایە: كەناگونجێ گرێ بەندیی نیكاح لەنێوان پیاوێكی داوێنپاكی موسوڵمان‌و ئافرەتێكی زیناكاردا ببەسترێ، مەگەر ئافرەتەكە تۆبە بكاو بەئاشكرا پەشیمان بوونەوەی خۆی رابگەیەنێ [٤]..

ئافرەتی زیناكار هەركاتێ تۆبەی كرد مارەكردنی دروستە. هەروەها: حەرامە مارەكردنی ئافرەتێكی ئازادی داوێنپاك لەپیاوێكی بێدینی زیناكەر، مەگەر پیاوەكە تۆبە بكاو پەشیمان بوونەوەی خۆی رابگەیەنێ..

ئیمام ئەحمەد ئایەتەكەی ﴿وحرم ذلك علی المؤمنین﴾و ئایەتی ﴿محصنات غیر مسافحات، ولا متخذات أخدان﴾ (النساء/٢٥) ئایەتی ﴿محصنین غیر مسافحین، ولا متخذات أخدان﴾ (المائدة/٥) كردوە بەبەڵگەلەسەر رێبازی خۆی.

---

(٤) فی ظلال القرآن ج/٦ /٥٩ .

زینا بریتییە لەچوونەلای پیاو بۆ ئافرەت لەپێشەوەی ڕا بەبێ ئەوەی نیکاحی صەحیح یان شێوە نیکاحیان لەنێوان دا بێ. ئافرەتەکەش بۆی بەیدەست بێ‌و خۆی بۆ شل بکا، یان بریتییە لەوە پیاو هینی خۆی بخاتە ناو بیلامانەی ئافرەتەوە بەحەزو ئارەزۆی خۆیان بەجۆرێك کەشەریعەت بەحەرامی داناوە. هەرکاتێ ئەوە روی دا حەد واجب دەبێ.

بەڵام بۆ نێربازی حوکمەکە بەم جۆرەیە. بەلای ئیمامی شافیعی لەقەولی (الأصح) ی داو بەلای ئیمامی مالیك‌و ئەحمەدو ئەبو یوسف‌و موحەممەدەوە حوکمی نێربازی وەکوو حوکمی زینا وایەو نێرباز بەزیناکەر حیساب دەکرێ مانا گشتییەکەی ئایەتەکە دەیگرێتەوە، بەلای شافیعی یەوە حەدی زیناکەری لێ دەردەکرێ، بەڵگەشی ئەو فەرموودەیەیە: کەبەیهەقی لەئەبو موسای ((الأشعری)) یەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ ریوایەتی کردوە: دەفەرموێ: ((اذا أتى الرجل الرجل فهما زانیان)) کەنێر سواری نێر بوو ئەوە هەردووکیان زیناکارن، دیارە حەدەکەشیان حەدی زینایە.

بەلای مالیکیەکان‌و حەنبەلییەکانەوە حەدەکەی رەجم کردنە، هەندێ لەحەنبەلییەکان پێیان وایە حەدی نێربازی کوشتنە، جا یا بەهەڵداشتنی لەشوێنێکی بەرز، یان بەڕوخاندنی دیوارێك بەسەری دا، یان بەبەردەبارانکردنی تاگیانی دەدەر دەچێ!

ئەبوحەنیفە دەفەرموێ: تەنها تەمبێ دەکرێ‌و حەدی لێ دەرناکرێ، چونکە لەئەنجامدانی نێربازی دا تێکەڵاو بوونی نەسەب نابێ، بەئەغلەب وادەبێ کێشەی وای لێ ناکەوێتەوە سەربکێشێ بۆ کوشتنی نێربازەکە، بەزیناش حیساب ناکرێ‌و مارەیی پێ واجب نابێ، کەوابێ حەدی نایەتە سەر، هەروەها چونکە پێغەمبەر ﷺ کوشتنی موسوڵمانی بەیەکێ لەسێ مەرج حەڵاڵ کردوە:- بێوە بێ‌و زینا بکا، بەناحەق موسوڵمانێك بکوژێ، لەئایین پاشگەز بێتەوە، دەی پێغەمبەر ﷺ لەم شوێنەدا: کەشوێنی لێکۆڵینەوەو

رونکردنەوەیە باسی نێربازی نەکردوە، هەروەها پێشی ناگوترێ زینا. هیچ شتێکیش لەپێغەمبەرەوە ﷺ نەبیستراوە دەربارەی حوکم کردنی بۆ نێربازی!!

دەربارەی پانپانۆکەو دەستپەڕی کۆڕای فوقەها لەسەر ئەوەیە: کەدەبێ بکەرەکانیان سەر زەنشت بکرێن تەمبێ بکرێن.

دەربارەی چونەلای ئاژەڵو گوێدرێژو مایین زانایانی هەر چوار مەزهەب لەسەر ئەوەن: دەبێ بکەرەکە تەمبێ بکرێ بەشێوەیەك: کەفرمانڕەوا بەباشی دەزانێو بەتەمبێ کەری دەزانێ.

لەسوننەنی نەسائی دا فەرمودەیەك هەیە لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: ((لیس على الذی یأتی البهیمة حد)). ئەوەی بچێتە لای حەیوانو ئیشی والەگەڵ بێ زوباندا بکا حەدی لەسەر نیە.

چوونەلای مردوو بەم جۆرە کابرا مردوویەك والێ بکا بەلای شەرعزانانەوە جگە لەمالیکییەکان تەمبێ کردنی تێدایە، چونکە مردو والێکردن، کارێکە سروشت قێزی لێیەتی، پێویست بەحەد لێ دەرکردن ناکا، مالیکیەکان دەڵێن دەبێ حەدی لێدەربکرێ، چونکە وەکو چوونەلای ئافرەتی زیندو وایەو هینەکەی خۆی دەخاتە ناوبیلامانای مردوەکەوە، بەکورتی ئەم کارانە هەموویان حەرامو قێز لێکراوو تاوانو پێویستە موسوڵمانان خۆیانی لێ بپارێزن.

ئەمە کورتەیەك بوو دەربارەی تاوانی زیناو رای فوقەهای موسوڵمانان دەربارەی حوکمو یاسای حەد لێ دەرکردن. هەرکەسێك دەیەوێ بەشێوەیەکی فراوان لەم باسەدا قوڵ بێتەوە بابگەڕێتەوە بۆ کتێبە شەرعییەکان، بەتایبەتی کتێبی ((الفقة الاسلامی وأدلتە)) دانراوی د. وهبە الزحیلی ج ٧/٥٣٤٥ ـ ٥٤٢١.

حوكمی سێیەم حەددی بوختانە

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾



دوای ئەوەی لەئایەتەكانی پێشوودامارەكردنی ئافرەتی زیناكارو شوكردن بەپیاوی داوێن پیسی بەشتێكی قێزەون لەقەڵەم دا، دێتە سەر جلەوگیری كردن لەبوختان كردنو تۆمەتبار كردنی ئافرەتو پیاوی داوێن پاك بەو تاوانە، ئەمجار باسی حەددو تۆڵەی بوختان دەكا؛ لەدونیادا هەشتا جەڵدەیەو لەقیامەت دا عەزابی بەئێشە بەمەرجێ بوختانكەر تۆبە نەكا.

بێكومان ئەگەر كەمتەرخەمی بكرێو رێگا بدرێ بەهەوانتە خەڵك تاوانی داوێن پیسی پاڵ ئافرەتی داوێنپاكو پیاوی داوێن پاك بدەنو داوای بەڵگەی حاشا هەڵنەگریان لێ نەكرێو لێیان نەپرسرێتەوە، رێگە خۆش بكرێ هەركەسێ راست ببێتەوە بێتاوانێك بەو تاوانە ناشرینە تۆمەتبارو لەككەداری بكاو بۆخۆی بۆی دەرچێ وەك بەرزەكی بانان قیت هەڵپەرێ، كۆمەڵ تێكرا دەشێوێ، خێزانەكان كاتێك بەخۆیان دەزانن، ناموسیان بریندار كراوە، سومعەو كەسایەتییان روشێندراوە؛ بەڵێ كاتێك بەخۆیان دەزانن: هەموو تاكێكیان تۆمەتبارو موهەددەد بەتۆمەتبار كردن، كاتێك بەخۆیان دەزانن هەموو مێردێك گومانی لەژنەكەی هەیەو هەموو ژنێك دڵی لەمێردەكەی

کرمیٚ دەبیٚ. بەلْکوو هەموو کەسێك دەکەوێتە گومانەوە لەپەیدا بوون‌و دروستبوونی خۆی، هەمووخێزانێك لەوانەیە تێك رووخیٚ‌و پەرتەوازە ببیٚ، ئەمەش حالْەتێك لەدلْەراوکیٚ‌و ناثارامی پەیدا دەکا زۆر زەحمەتە تەحەمول بکریٚ.

وێرای ئەوەش بیستنی ئەو تۆمەتەو دووبارە بوونەوەی لەناو کۆمەلْ دا وادەخاتە زەینی هەندیٚ دلْ کرمیٚ‌و دەروون نەخۆشەوە: کەکۆمەلْگاکە هەمووی پیس بووەو، کردنی ئەو تاوانە ناشرینە بەربلاْوە تیٚ یداو ئەنجامدانی بەکارێکی ئاسایی دەزانریٚ‌و وادەزانیٚ هەموو کەس یان زۆرینەی دانیشتوان ئەنجامی دەدەن.

ئیتر ئەوکاتە حەدو تۆلْەی زینا نابێتە لەمپەرو خەلْکی لەو تاوانە سلْ ناکەنەوە.

لەبەر ئەم هۆیانەو بۆ پاراستنی عەرزو نامووس لەهێرش بۆسەر کردن‌و لەککەدار کردنیان؛ بۆ پاراستنی خاوەن شەرەف‌و پاك راگرتنی سومعەو کەسایەتییان لەو ئازارو تۆمەتبار کردنە، قورئانی پیرۆز توندو تیژیی نواندوە دەربارەی سزای بوختانکەرو وای لیٚ کردوە تۆلْەی بوختان نزیك بۆتەوە لەتۆلْەی زینا! دەفەرمویٚ: ﴿والذين يرمون المحصنات﴾ ئەوانەی بوختان بەئافرەتی داوێن پاك‌و عەفیفە دەکەن، بەتاوانی داوێن پیسی لەکەداریان دەکەن، ﴿ثم لم يأتوا بأربعة شهداء﴾ پاشان ناتوانن چوار شایەد ئامادە بکەن لەسەر راستی قسەکەیان، بوختانەکە دەکەن‌و ناتوانن چوار شایەد بێنن شایەتی بدەن: کەئەو ئافرەتە یان ئەو ئافرەتانەیان بەچاوی خۆیان خەریکی ئەو کارە ناشرینە بوون، ئەگەر نەیانتوانی راستی قسەکەی خۆیان دیوە: کە بچەسپێنن: ئەوە سیٚ حوکمیان هەیە.

١- ﴿فأجلد وهم ثمانين جلدة﴾ هەشتا جەڵدە لەبوختان کەرەکان بدەن، واتە: هەشتا شولکەداری نەتەڕو نەوشکیان لیٚ بدەن.

٢- ﴿ولا تقبلوا لهم شهادة أبـــــداً﴾ ئیتر بەڕای بەڕای بۆهیچ شتێك شایەتیان لیٚ قبولٚ مەکەن، بەدرێژایی تەمەنیان ڕێزی ئەوەیان مەدەنیٚ ببنە شایەد بەسەر هیچ شتێکەوە.

٣- ﴿وأولئك هم الفاسقون﴾ ئەوانە مورکی فاسقیو درۆزنییان پێوە دەنریٚ پلەو پایەی عەدالەتو ڕاستگۆییان لیٚ دادەڕندریٚ، لای ئادەمیزادانو لای خودا عەدالەتیان نامێنیٚ، تەنانەت ئەگەر ڕاستیش بکەن بەمەرجیٚ نەتوانن چوار شایەد ئامادە بکەن هەر ئەو حوکمانەیان بەسەردا دەسەپیٚ!

قورئانی پیرۆز بە(فاسق)ی ناو زەد کردون، (فاسیق) یش واتە دەرچوو لەطاعەتی خودا، ئەمەش بەلگەیە لەسەر ئەوە: کەبوختان تاوانێکی گەورەیەو یەکێکە لەتاوانە گەورەکان، چونکە بوختان ناو زڕاندنو ئەتك کردنی نامووسی خەلکی لیٚ پەیدا دەبیٚ!

بەلاٚم مەرجە دەبیٚ بەختانکەر نەتوانیٚ چوار شایەد ئامادە بکا، بۆخۆشی لەئەهلی تەکلیف بیٚ، واتە بالغو عاقلٚو ئازاد بیٚ، زۆریی لیٚ نەکریٚ بۆ بوختانکردنەکە، دەبیٚ بزانیٚ: کەبوختانکردن حەرامەو تاوانە.

مەرجی بوختان پێکراویش ئەوەیە داوێنپاك بیٚ، لەئەهلی تەکلیف بیٚ، واتە: بالغو عاقلٚو موسولمانو عەفیفە بیٚ، لەوە پێش تاوانی زینای لەسەر نەچەسپابیٚ، کەوابوو، مەرجی ئیحصان پێنج مەرجن بالغیو عاقلی کەپێویستیاتی عیفەتو داوێن پاکین. ئازادیی، چونکە بەشێکە لەمانای ئیحصان. ئیسلام چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من اشرك بالله فليس بمحصن)) کەسێك هاوەلٚ بۆ خودا دابنیٚ بەموحەصەن ناژمێردریٚ.

پێنجەم عیفەتو داوێن پاکی لەزینا، کەوابوو شێتو مندالو کۆیلەو کافرو داوێن پیس بەموحصەن دانانرێنو کەسێك بوختانیان پێ بکا حەدی لێ نادرێ، بەڵکوو سەرزەنشت دەکرێ چونکە زیانی بەبوختان لێکراو گەیاندوە. ظاهیری ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ: کەهەموو داوێنپاکێك بەموسوڵمانو کافرو ئازادو کۆیلەوە لەو حوکمەدا هاوبەشن، وەلێ فوقەهای ئیسلام فەرموویانە: مەرجی ئیحصان پێنجن ((الاسلام - عقل - بالغی - حورییەت - عیفەت)) ئیسلام بەمەرج دانراوە: لەبەر ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کەتۆزێك لەوە پێش ئاماژەمان پێ کرد.

عاقڵیو باڵغی بەمەرج گیراون چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی ((رفع القلم عن ثلاثة)) شێتو مندال لەو سێ تاقمەن. ئازادیی بەمەرج گیراوە: چونکە کۆیلە کەسایەتی نەقصە، عەیبدار کردنی بەزینا زۆر لەسەری کاریگەر نابێ.

عیفەتیش بەمەرج گیراوە، چونکە حەد لەبەر درۆ کردنی بوختانکەرە. جائەگەر بوختان پێکراو عیفەتی نەبێ مانای وایە زیناکارەو بوختانکەر راست دەکا ئیتر بوختانکەر حەدی لێ نادرێ.

وەکوو وتمان: بوختانکەر ئەگەر نەیتوانی چوار شایەد ئامادە بکا سێ حوکمی بەسەردا دەدرێن ١- هەشتا جەڵدەی لێ دەدرێ، ٢- شایەدی لێ وەرناگیرێ، ٣-مۆرکی فیسقی پێوە دەنرێ.

ئەمجار پەروەردگار حاڵەتی تۆبە کردن چەرت دەکاو دەفەرموێ: ﴿الا الذين تابوا من بعد ذلك وأصلحوا فان الله غفور رحيم﴾ واتە: مەگەر ئەو بوختانکەرانەی دوایی تۆبە دەکەنو لەبوختانەکەیان پاشگەز دەبنەوە، حاڵو کردەوەی خۆیان باش دەکەنو رودەکەنە چاکە کاریو خودا پەرستیو ناگەرێنەوە بۆسەر هەڵوێستی پێشوویانو واز لەبوختان کردن دەهێنن. ئەوە

خودا لێخۆشبوو خاوەن بەزەیی یە، ئیبنوعەبباس دەفەرموێ: واتە: تۆبەکەیان بەدەر بخەن و بەئاشکرا پاشگەز ببنەوە، ئیتر خودا لێخۆشبوو تاوان پۆشە، بەزەیی و لێبوردەیە تۆبەیان لێ وەردەگرێ و رەوشتی فیسقیان لێ دەشواتەوە.

ئیمامی شافیعی دەفەرموێ: تۆبەی بوختانکەر بریتییە لەوەی خۆی بەدرۆ بخاتەوە، بڵێ: من لەو قسەیەم دا درۆم کردوە جارێکی تر ناگەڕێمەوە سەر ئەو کارە.

ئەبوئیسحاقی مروزی کەیەکێکە لەهاوەڵانی شافیعی. دەفەرموێ: نابێ: بڵێ: درۆم کردوە. چونکە لەوانەیە لەبوختانەکەی دا راست بکا. جائەگەر بڵێ: درۆم کردوە دەبێتە درۆو درۆش تاوانە، دەی تاوان کردن نابێتە تۆبەکردن لەتاوانێکی دی، بەڵکوو دەبێ ئەو قسەیەی دەربارەی فلانکەس وتومە بەتاڵەو لەقسەی خۆم پەشیمانم و جارێکی تر نایکەمەوە.

ئەبولحەسەنی (اللخمی) ئەوەی تەرجیح داوە: کەبڵێ: درۆم کردوەو خۆی بەدرۆ بخاتەوە.

هەندێ لەزانیانی ئیسلام فەرموویانە: تۆبەی بوختانکەر وەکوو تۆبەی شتی تر وایەو لەنێوان خۆی و خودای خۆی دا بەدڵ پەشیمان بێتەوەو سوور بێ لەسەر ئەوە: کەجارێکی تر ناگەڕێتەوە سەر ئەو تاوانە.

زانایانی تەفسیر راجیاییان تێدا پەیدا بوۆە دەربارەی ئەم چەرتکردن (الاستثناء) ەی ئێرە لەوەدا ئایا تەنها دەگەڕێتەوە بۆ رستەی کۆتایی ئایەتی پێشوو تەوبە کردنەکە هەر فیسقەکە لادەباو ئیتر شایەتی لێ وەرنەگرتنەکەی بەردەوامە! با تۆبەش بکاو روبکاتە کاری باش؟؟ یان دەگەڕێتەوە بۆ دوو رستەکانی دوایی. واتە: ئەگەر تۆبەی کرد فیسقەکەی نامێنێ و شایەتیشی لێ وەردەگیرێ. ؟

ئەبوحەنیفەو قاضی شورەیحو سەعدی کوڕی جوبەیر پێیان وایە (استثناء)ەکە دەگەڕێتەوە بۆ ڕستەی کۆتاییی و بەس. کابرای بوختانکەر ئەگەر تەوبەی کرد فیسقەکەی لەسەر لادەچێ، بەڵام شایەتی لێ وەرناگیرێو سزاکەی لەسەر لاناچێ.

دەڵێین: ڕستەی ﴿وأولئك هم الفاسقون﴾ ڕستەیەکی ((مستأنفە)) یەو پەیوەندیی بەپێشەوە نیەو سەربەخۆیە، بەشێوەی هەواڵ (الاخبار) هێنراوە بۆ ئەوەی وانەزاندرێ: کەبوختان کردن نابێتە هۆی فاسق بوون، وانەزاندرێ هەتکی ناموسی موسوڵمانان بەناڕەوا نابێتە تاوان.

جا کەرستەی ﴿اولئك هم الفاسقون﴾ موستەئنەفە بێ ئەوە چەرتکردنەکە ڕو دەکاتە ئەوو بەس!

جەماوەری زانایان (مالیکییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییەکان)پێیان وایە چەرتکردنەکە دەگەڕێتەوە بۆ ڕستەی دووەمو سێیەمی ئایەتی پێشوو.

ئەمانیش دەفەرموون: ﴿ولا تقبل لهم شهادة أبداً﴾ ڕستەیەکی موستەئنەفەیەو پەیوەندی بەپێش خۆیەوە نیە. چونکە لەتەواو کەری حەدەکە نیە، واتە: بەشێك نیە لەحەدو تۆڵەکە. ڕستەی ﴿أولئك هم الفاسقون﴾ ڕستەیەکی تەعلیلیو بایسی یە، نەك موستەئنەفە بێ.

بەکورتی مانای دوو ڕستەکان ((دوو ئایەتەکان)) بەم جۆرەیە: ((شایەتیان لێ وەرمەگرن چوونکە فاسقن)) جا ئەگەر فیسقەکەیان بەتۆبە نەما، ئیتر بۆ دەبێ شاهەتییان لێ وەرنەگیرێ.؟؟ خۆ عیللەتی شایەتی لێ وەرنەگرتنیان تێدا نەماوە.

حوکمی چوارەم حوکمی نەفرین لێک کردنی ژن و مێردە

وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَٰجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَآءُ إِلَّآ أَنفُسُهُمْ فَشَهَٰدَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَٰدَٰتٍۭ بِٱللَّهِ ۙ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَٱلْخَٰمِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا۟ عَنْهَا ٱلْعَذَابَ أَن تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَٰدَٰتٍۭ بِٱللَّهِ ۙ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٨﴾ وَٱلْخَٰمِسَةَ أَنَّ غَضَبَ ٱللَّهِ عَلَيْهَآ إِن كَانَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ وَأَنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئەم ئایەتانە بوخاریو ئەبوداودو تیرمیذی لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: هیلالی کوری ئومەییە لای پێغەمبەر ﷺ بوختانی بەخێزانەکەی خۆی کرد: کەلەگەڵ پیاوێك دا بەناوی (شەریکی کورِی سەحماء) زینای کردوە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: یان بەڵگە بێنە لەسەر قسەکەت یان داری حەد لەپشتت دەدەم.. هیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن دەبێ: یەکێك لەئێمە پیاوێك بەسەر خێزانەکەیەوە ببینێ، بچێ هەوڵی ئەوە بدا شایەت پەیدا بکا، خۆ تادەچێ شایەت بێنێ هەموو شتێك تەواو دەبێ. بەڵام پێغەمبەر ﷺ گوێی بەقسەکەی هیلال نەداو فەرموودەکەی خۆی دووبارە کردەوە، فەرمووی: ((البینة اوحد فی ظهرك)) شایەد بێنە ئەگینا داری حەد لەپشتت دەدرێ!

هیلال وتی ئەی پێغەمبەری خودا! سوێندم بەو کەسەی تۆی بەحەق رەوانە کردوە ئەمن راست دەکەمو دڵنیام کەخوداسروش نازڵ دەکاو پشتی من لەداری حەد رزگاری دەبێ. ئیتر جوبرائیل نازڵ بوو، ئایەتی ﴿والذين يرمون أزواجهم﴾ ی بۆ پێغەمبەر ﷺ هێنا بوو، بۆی خوێندەوە تاگەییشتە ﴿ان كان من الصادقين﴾

ئیمام ئەحمەد بەئیسنادی خۆی لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتی کردوە: دەفەرموێ: کاتێ ئایەتی ﴿والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة, ولا تقبلومنهم شهادة ابداً..﴾ نازڵ بوو. سەعدی کوڕی عوبادە ـ گەورەی ئەنصارەکانی مەدینە ـ وتی: ئایا ئەم ئایەتە بەو جۆرە نازڵ بووە ئەی پێغەمبەر؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ئەی کۆمەڵی ئەنصار! گوێتان لیٚ یە پیاو ماقوڵەکەتان دەڵێ چی؟؟ یارمەتیدەران وتیان ئەی پێغەمبەری خودا لیٚ ی مەگرە، چونکە ئەو پیاوێکی بەناموسو حەیایە خاوەن غیرەتە، سوێند بەخودا تائێستا هیچ ئافرەتێکی مارە نەکردوە جگە لەو یەکێکی تر، مارەی بکاتەوە، لەبەر زێدە رەوی لەغیرەت دا.. سەعد وتی: سوێندم بەخودا ئەی پێغەمبەری خودا من دەزانم ئەوە حەقەو ئەوە شەریعەتەو لەخوداوە هاتووە؛ بەڵام من لەوە سەرم سوڕماوە، ئەگەر من ئافرەتێکی سەڵیتە ببینم پیاوێك سواری بووە، بۆم نەبێ لیٚ ی تێك بدەمو لیٚ ی بێدەنگ بم تادەچم چوار شایەد دێنم، بەخودا تا من دەچم چوار شایەد دێنم ئەوان ئیشی خۆیان تەواو دەکەنو لیٚ دەبنەوە. جائیبنوعەبباس درێژە بەریوایەتەکەی دەداو دەفەرموێ: ئەوەندەی پیٚ نەچوو هەتا هیلالی کوڕی ئومەییە هات: کەشەو لەملکەکەیەوە گەڕابوەوە پیاوێکی بینیبو بەسەر خێزانەکەیەوە، بەچاوی خۆی بینیبوی بەگوێی خۆی بیستبووی، بەڵام هیچ خۆی تێك نەدابوو بەیانی هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری

خودا ئەمن شەو گەڕامەوە بۆ ماڵەوە پیاوێکم لەلای ژنەکەم بینی، بەچاوی خۆم کردەوەکەیانم بینی و بەگوێی خۆم گوێم لێ بوو..

پێغەمبەر ﷺ زۆری ئەم روداوە لەسەرشان گران بوو، ئەنصارەکان لێی کۆبوونەوەو وتیان ئەوا قسەکەی سەعدی کوڕی عوبادە هاتەجێ، مەگەر دەبێ پێغەمبەر ﷺ داری حەدی بوختان لەهیلال بداو شایەتی دانی لێ وەرنەگیرێ و لەناو خەڵك دا مەشهور بێ کەشایەتی لێ وەرناگیرێ.

هیلال لەوەڵام دا وتی داواکارم خودا رێگا چارەیەکم بۆ بدۆزێتەوە، ئەمجار هیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا؛ من دەزانم ئەم هەواڵەی منت زۆر لەسەر شان گران بوو، خودا ئاگادارە من راست دەکەم و ئەوەی عەرزم کردی بەچاوی خۆم بینیم.

ئیبنوعەبباس دەفەرمووێ: سوێند بەخودا، پێغەمبەر ﷺ خەریك بوو فەرمان بکا بەجەڵدە لێدان لەهیلال، ئیتر لەو کاتەدا پەروەردگار نیگای بۆسەر پێغەمبەری خۆی نازڵ کرد. پێمان زانی کەنیگای بۆ هات، چونکە هەرکاتێ نیگای بۆ دەهات دەم و چاوی دەگۆڕا. (واتە: وازیان لێ هێنا تاسروشەکە تەواو بوو) ئەوەبوو ئایەتی ﴿والذين يرمون ازواجهم ولم يكن لهم شهداء الا أنفسهم فشهادة أحدهم أربع شهادات بالله....الاية﴾ نازڵ بوو ئیتر پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أبشر ياهلال فقد جعل الله لك فرجا ومخرجا)) مزگێنی ئەی هیلال بێگومان پەروەردگار دەروی رەحمەتی لێکردیتەوە.. هیلال وتی: بێگومان من بەهیوا ئەوە بووم هومێدم بەخودا وابوو: کەلەم تەنگانەیە رزگارم بکا.

ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بنێرن بەدوا ژنەکەی دا، ناردیان و هات، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ حوکمی پەروەردگاری بۆ خوێندنەوە ئامۆژگاریی کردن و لەعەزابی خودا ترساندنی و پێی فەرموون: عەزابی قیامەت لەهی دونیا بەئێش ترە. هیلال وتی: دەربارەی خێزانەکەم راستم گوتوە، ئافرەتەکە وتی:

درۆ دەکا، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لاعنوا بینهما)) یاسای نەفرین لەنێوانیان دا ئەنجام بدەن، بەهیلال گوترا شایەتی بدە، ئەویش چوارجار وتی: ((اشهد بالله انه لمن الصادقین)) جالەجاری پێنجەم دا بەهیلال گوترا: ئەی هیلال! لەخودا بترسە، بێگومان عەزابی دونیا زۆر لەعەزابی قیامەت سوکترە.

بزانە ئەم شایەتیدانو داوایەت ـ ئەگەر راست نەکەی ـ دەبێتە هۆی عەزابدانی قیامەتت. هیلال وتی: سوێندم بەخودا، خودا لەسەر ئەم شایەتیدانەم سزام نادا، وەکوو چۆن جەڵدە لێدانی لەسەر هەڵگرتم.

ئەمجار بەژنەکەی گوترا: چوار جار شایەدی بدە، بڵێ: سوێندم بەخودا هیلال درۆ دەکاو بوختانم بۆ دەکا. لەجاری پێنجەم دا بەئافرەتەکە گوترا: ترسی خودات هەبێ چونکە عەزابی دونیا زۆر لەهی قیامەت ئاسانترە، ئەم شایەتیدانەت دەبێتە هۆی عەزابی قیامەت، ئافرەتەکە هەڵوێستەیەکی کردو ویستی ئیعتراف بکا، پاشان وتی: سوێندم بەخودا حەیای گەلو هوزەکەم نابەم، ئیتر شایەتی جاری پێنجەمی داو وتی: غەزەبی خودام لەسەر بێ ئەگەر هیلال راست بکا. دوای ئەم نەفرین لەیەکتر کردنە پێغەمبەر ﷺ یەکسەر لێکی جیا کردنەوە، بڕیاری ئەوەشی دا: کەئەو منداڵەی لەسکی ئافرەتەکەدا رسکاوە ئەگەر لەدایك بوو پاڵ کابرای مێردی نەدرێ، هەروەها کەسیش نابێ ئەو منداڵە بەزۆڵ بزانێ، هەرکەسێ بەوناوە بانگی بکاو ئەو پەستییەی پاڵ بدا داری حەدی لێ دەدرێ! ئەوەشی بڕیاردا: کەژنەکەی مافی ئەوەی نیە داوای مەسکەنو بژێو لەپیاوەکە بکا. چوونکە لێك جیا بوونەوەکەیان بەشێوەی تەڵاقدانو مێرد مردن نەبوو. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر ئەم ژنە منداڵێکی قژسوری سمت لەڕی هێنا ئەوە دیارە لەهیلالەوە لەسکی کەوتووە. خۆ ئەگەر منداڵەکە گەنم رەنگی قژلولی دەستو پەل قەوی سمت گۆشتنی قەڵەو بوو، ئەوە هیلال راستگۆ دەبێ لەبوختانەکەی دا.

وارێکەوت ژنەکە منداڵی بوو گەنم رەنگو شانو مل قەویودەستو قاچ ئەستورو کەفەڵ پانو گۆشتن بوو..

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لولا الأیمان لکان لی ولها شأن)) ئاواو بەو جۆرە ئەم شەریعەتی ئیسلامە هاتووە، بەو شێوە رووبەڕوی ڕوداوەکان بۆتەوەو چارەی گونجاوی بۆ دۆزیونەتەوە. چارەسەرکردنی مەوقیفێکی واقورسو گران کەلەسەر خاوەنەکەیو لەسەر موسوڵمانانیش گران بوو. لەسەرشانی پێغەمبەریش گران بوو. تەنانەت پێغەمبەر ﷺ هیچ چاری لانەبوو جگە لەوە: کەبەهیلالی فەرموو: ((البینة اوحد فی ظهرك)) (هیلال)یش بەسەر سوڕمانەوە دەیگوت: ئەی پێغەمبەری خودا چۆن ئەگەر یەکێکمان پیاوێکی بەسەر ژنەکەیەوە بینی لەجیاتی هەموو هەڵوێستێکی بچێ بگەڕێ شایەت پەیدا بکا.؟!

بێگومان کەسانێك هەن بڵێن: بۆچی خودا نەیدەزانی ئەم جۆرە حاڵەتانە بۆ یاسای گشتی بوختانکردن پەیدا دەبن؟ ئەدی بۆچی ئەم چەرتکردن (أستثناء) ەی نەنارده خوارێ تائەم مەوقیفە حەرجە پەیدا بوو.؟

وەڵامەکەی ئەوەیە: دەڵێن: بەڵێ بێگومان پەروەردگار ئەوەی زانیوە، وەلێ حیکمەتو دانایی پەروەردگار داخوازی ئەوە بووە، شەریعەت کاتێك نازڵ بکا: کە ئادەمیزادەکان هەست بەپێویستییان بۆ ئەو شەریعەتە بکەن! بۆئەوەی بەحەزو ئارەزۆوە پێشوازیی لەو شەریعەتە بکەنو بزانن چەند عەداڵەتو رەحمەتو دانایی تێدایە. بۆیە دوا بەدوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ولولا فضل الله علیکم ورحمته وان الله تواب حکیم﴾.

لەڕیوایەتێکی تردا هاتووە دەڵێ: کەئایەتی پێشوو ﴿والذین یرمون المحصنات....﴾ نازڵ بوو، بەظاهیری حاڵیش مێردەکانو غەیری ئەوانیشی دەگرتەوە، سەعدی کوڕی عوبادە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن من ئەگەر پیاوێکم بەسەر ژنەکەمەوە بینی مۆڵەتی بدەم جارێ بچم چوار شایەد پەیدا

بکەم!؟ وەڵڵاهی بەبست بەقەرزی نادەمو چاوپۆشێ لیٚ ناکەم یەکسەر بەشمشێر لەملی دەدەم! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((اتعجبون من غيرة سعد؟ لأنا اغير منه، والله اغير منی))؟! دڵنیا بن من لەو بەغیرەت ترم، پەروەردگار لەمن لەوبارەوە توند ترەو ئەو حاڵەی پیٚ قبولٚ ناکریٚ.

موسلیمو بوخاریو هی تریش لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ﷺ ریوایەت دەکەن، دەفەرمویٚ: عووەیمر هاتە لای عاصیمی کوڕی عەدی وتی: بچۆ بۆم لەپێغەمبەر ﷺ پرسیار بکە، ئەگەر پیاوێك پیاوێکی بێگانەی بەسەر ژنەکەیەوە بینیو کوشتی، ئایا دەکوژرێتەوە یان چی لەگەڵ دەکریٚ؟ عاصم پرسیاری لەپێغەمبەر ﷺ کرد، پێغەمبەر ﷺ رەخنەی لەپرسیارەکە گرت، دوایی عوەیمێز تووشی عاصیم بووەوە وتی: چی بکەم تۆ هیچ وەڵامێکت بۆ نەهێنامەوە، عاصیم پرسیارم لەپێغەمبەر ﷺ کرد، تەشریفی رەخنەی لەپرسیارکەر گرت. عووەیمر وتی: سوێندم بەخودا دەچم بۆلای پێغەمبەر ﷺ و لەم بارەوە پرسیاری لیٚ دەکەم، پرسیاری لێکرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:دەربارەی تۆو هاوەڵەکەت ئایەت نازلٚ بووە..

ئیبنوحەجەری عەسقەلانی دەفەرمویٚ: زانایانی ئیسلام لەم شوێنەدا کەوتونە راجیابییەوە، هەندێکیش دەڵێن: دەربارەی هەردووکیان نازلٚ بووە، هەشیانە دەڵیٚ: دەربارەی هیلال نازلٚ بووە، دەڵێن: روداوەکە لەسەرەتادا هی هیلال بووە، لەوکاتەدا عووەیمەریش هاتووە ئەو پرسیارەی کردوە. ئیمامی نەوەویش ئەم رایەی پەسند کردوە.

ئەنجار ئیبنوحەجەر دەفەرمویٚ: ج مانیعێك نیە لەوەی هۆی نازڵبوونی ئایەتەکە زیاد لەهۆیەك بیٚ.

قورطوبی دەفەرمویٚ: روداوی هیلال لەپێش دابووەو ئەویش سەبەب نزولی ئایەتەکەیە.

ئەوەی گرنگەو زانایان تێیدا کۆکن: سیٚ شتە:

١- ئایەتی (لیعان) نەفرین لێکردن دوای ئایەتی بوختانکردن بەداوێنپاکان نازڵ بووەو ئەم دوو ئایەتە لێك جیان.

٢- لەپێش نازڵبوونی ئایەتی لیعان دا موسوڵمانان والەئایەتی ﴿والذین یرمون المحصنات.....الآیة﴾ حاڵی بوو بون: کەئەم ئایەتە ئافرەتی بێگانەو هاوسەر دەگرێتەوە.

٣- ئایەتی لیعان نازڵ بوو بۆ ئەوەی هەندێ ئەرك لەسەر شانی مێرد سوك بکا.

پیوەندیی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە لەم رووەوەیە. لەوەپێش پەروەردگار حوکمی بوختانکردنی بەژنی بێگانە: کەخێزانی بوختانکەرەکە نەبێ، دیاری کرد، ئەمجار حوکمی بوختانکردنی پیاو بەخێزانی خۆی دیاریی دەکا، کەلەراستی دا وەکوو (ئیستثناء) چەرتکردن وایە لەئایەتی پێشوو، هەڵبەتە حوکمەکەش کار ئاسانی تێدایە بۆ مێردەکان، چونکە عەیبو عار سواری شانی دەبێو زۆر زەحمەتیشە بتوانێ شایەتی ئەو جۆرە روداوانە دەست بکەوێ، زوربەی کاتیش پیاو ئەو جۆرە بوختانانە بەخێزانی خۆی ناکا، بەدەگمەن رێ دەکەوێ پیاو تۆمەتی داوێن پیسی پاڵ ژنی خۆی بدا، ناخۆشترین شت بەلای پیاوەوە ئەوەیە: ژنەکەی ئەو رەوشتە ناشرینەی وەپاڵ بدرێ، بۆیە پەروەردگار بەم ئایەتە دەروی لەمێردەکان کردەوەو حوکمی ئەوەی بۆ دانان: کەهەرکاتێ پیاوێك ژنەکەی خۆی بەو رەوشتە ناشرینە تۆمەتبار کردو نەیتوانی لای قازیو دادگا داواکەی بچەسپێنێ دەبێ (ملاعنة) بکا، واتە: قازی چوارجار سوێندی دەدا لەجیاتی چوار شایەتەکەو دوایی دەڵێ خودا ئاگای لێ یە، من لەوەپاڵدانی ئەو رەوشتە بۆ خێزانەکەم راستگۆمو درۆ ناکەم.

دەفەرموێ: ﴿والذین یرمون أزواجهم﴾ ئەو مێردانەی تاوانی داوێن پیسی پاڵ ژنەکانیان دەدەن ﴿ولم یکن لهم شهداء الا أنفسهم﴾ ناتوانن چوار

شایەت ئامادە بکەن لەسەرراستی ئیدیعاکەیان، تەنها روداوەکەیان بینیوەو بەس؛ ئەوە ﴿فشهادة احدهم أربع شهادات بالله انه لمن الصادقين﴾ شایەتی دانی پێویست لەسەریان ئەوەیە: چوارجار بڵێ: ﴿أشهد بالله﴾ ئەو لەو قسەیەی پاڵ خێزانەکەی دراوە راستگۆیەو چی دەڵێ: راست دەکا.((والخامسة ان لعنة الله عليه ان كان من الكاذبين)) ئەمجار لەجاری پێنجەم دا بڵێ: لەعنەتی خودا لەسەرمن بێ ئەگەر درۆ بکەمو شتی نەبوو وەپاڵ ژنەکەم بدەم. ئەگەر ئەمەی گوت: ئیتر ژنەکەی لێ جیا دەبێتەوە، گرێی بەندیی نێوانیان نامێنێو ئیتر بڕای بڕای جارێکی تر بەهیچ شێوەیەك نابێ ببێتەوە بەهاوسەریو لێ ی حەرام دەبێ، پێویستە مارەیی بداتێو داری حەد لەسەربوختان لەسەر پیاوەکە لادەچێو ئەگەر ئافرەتەکە دوای ئەو لیعانو شایەتی دانە منداڵی بوو بەهی پیاوەکە حسێب نیەو وەپاڵی ئەو نادرێ. حەددی زینای لەسەر دەچەسپێ! ﴿ويدرأعنها العذاب أن تشهد أربع شهادات بالله انه لمن الكاذبين﴾ تۆڵەی داوێن پیسی لەسەر خۆی لادەبا بەوە کەچوارجار شایەتی بدا بڵێ: (أشهد بالله) ئەم پیاوە کەمێردی منەو ئەو قسەیەی بۆ هەڵبەستووم درۆ دەکاو وتەکەی راستی تێدا نیەو من ئەوکارە ناشرینەم نەکردوە.

﴿والخامسة أن غضب الله عليها ان كان من الصادقين﴾ لەجاری پێنجەم دا شایەدی بداو بڵێ: غەزەبی خودام لەسەربێ ئەگەر ئەو کابرایە راست بکاو لەراستگۆیان بێ لەو بوختانەی دا. ئەمجار پەروەردگار فەضلو رەحمەتی خۆی رون دەکاتەوە بەسەر بەندەکانی دا: کەئەم شەریعەتەی بۆ داناونو لیعانی کردوە بەرێگا چارە بۆ مێردەکەی.. کەلەو تەنگژەیە رزگاری ببێو مەبەستەکەی بێتەدی، هەروەها رێگا چارەیە بۆ ئافرەتەکەش: کەبەهۆی لیعانەوە سزای داوێن پیسی لەسەر خۆی لادەباو لەدونیادا تۆڵەی لێ ناسەندرێ.

بۆیە دەفەرموێ: ﴿ولولا فضل الله علیکـــم ورحمتـــه وان الله تـــواب حکیم﴾ ئەگەر فەضڵو گەورەیی خودا نەبوایە بەسەر ئێوەوە: کەزێدە فەضڵو نیعمەتی خۆی بەسەردا باراندون بەلوطفو بەزەیی خۆی ئەم یاسا جوانـەی بـۆ داناونو لەو جۆرە تەنگژەو نارەحەتیانە رزگـاری کـردونو هـەلی تۆبـە کـردنو پەشیمان بوونەوەی بۆ رەخساندون، ئەگەر ئەم یاسایەی بۆ دیـاریی نەکردنایـە، دەکەوتنە ئەوپەڕی تەنگانـەو ناخۆشـی یـەوەو لـەزۆر شـت دا دەسـتە وەسـتان دەبوونو حەیاو ناموستان نـەدەماو سـزای بەعـەجەلـەو دەسـت لەعاستیشـیان دەدرا، بەڵام خودا تاوانی سـرپۆش کـردنو بەیاسـای لیعـانو نـەفرین لەیـەکتر کردن لەو وەرطــە ناخۆشـە رەهـای کـردن، چونکـە خـودا بەفـەضڵو گـەورەیی خۆیو رەحم کردن بـەئێوە لەسـەر خـۆی نووسـیوە، رەحمتـان پـێ دەکـا، تۆبـە لەبـەندە تاوانکارەکـانی خـۆی وەردەگـرێ، هەرچـەندە دوای ئـەو نـەفرین لێـك کردنو سوێند لەســەر یـەکتر خواردنـەش بـێ! حـەکیمو دانایـە لـە شـەریعەت داناو فەرمانکردنو جڵەوگیری کردن دا، هەرچی فەرمانی پێ دەکاو نەهی لێ دەکا بێ حیکمەت نیە.

ئەوەتا هەرچەندە ئاشکراو نمایانە کەیەکێك لەو ژنو مـێردە درۆ دەکـەنو سوێندەکەیان بەدرۆیە، کەچی بــەو لیعانـە سـزای دونیاییـان لەسـەر لادەچـێ، بـەڵام لەقیامـەت دا شـیاوی عـەزابی تونـد تـرن، ئەگـەر خـــودا تۆبـــەیان لێ وەرنەگرێ عــەزابی بەئێشـیان دەدا. بۆیـە فـەرموی: ﴿حکیـــم﴾ نەیفـەرموو: (رحیم) هەرچەندە رەحمــەت موناسـیبی تۆبـە کردنـە. واتـە: حیکمـەتی خـودا داخوازێ ئەوەیە: تاوانی بەندەکانی بەم یاسایە سرپۆش بکا.

چۆنیەتی لیعانو راجیایی شەرعزانان تــێ یدا، لەکتێبـە شـەرعیەکان دا رون کراوەتەوە هەرکەسێ دەیەوێ زیاتر لەم بارەو راووبۆچونی زانایانی ئیسـلام شـارەزا بـبێ بابگەڕێتـەوە بـۆ سـەرچاوە تایبەتییـەکان، بەتایبـەتی کتێـبی (المذاهب الاربعة ١-٥) للجزیری و(الفقه الاسلامی وأدلته) للزحیلی (وأحکـام المراة والبیت المسلم) لعبدالکریم زیدان.

حوکمی پێنجەم چیرۆکی بوختان کردن بەدایکی موسوڵمانان خاتوو عائیشە (رضي الله عنها)

إِنَّ ٱلَّذِينَ جَآءُو بِٱلۡإِفۡكِ عُصۡبَةٞ مِّنكُمۡۚ لَا تَحۡسَبُوهُ شَرّٗا لَّكُمۖ بَلۡ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۚ لِكُلِّ ٱمۡرِيٕٖ مِّنۡهُم مَّا ٱكۡتَسَبَ مِنَ ٱلۡإِثۡمِۚ وَٱلَّذِي تَوَلَّىٰ كِبۡرَهُۥ مِنۡهُمۡ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿١١﴾ لَّوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوهُ ظَنَّ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمۡ خَيۡرٗا وَقَالُواْ هَٰذَآ إِفۡكٞ مُّبِينٞ ﴿١٢﴾ لَّوۡلَا جَآءُو عَلَيۡهِ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَۚ فَإِذۡ لَمۡ يَأۡتُواْ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُوْلَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ لَمَسَّكُمۡ فِي مَآ أَفَضۡتُمۡ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذۡ تَلَقَّوۡنَهُۥ بِأَلۡسِنَتِكُمۡ وَتَقُولُونَ بِأَفۡوَاهِكُم مَّا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ وَتَحۡسَبُونَهُۥ هَيِّنٗا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٞ ﴿١٥﴾ وَلَوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوهُ قُلۡتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبۡحَٰنَكَ هَٰذَا بُهۡتَٰنٌ عَظِيمٞ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ ٱللَّهُ أَن تَعُودُواْ لِمِثۡلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ

يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلْفَٰحِشَةُ فِى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ وَأَنَّ ٱللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓا۟ أُو۟لِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا۟ وَلْيَصْفَحُوٓا۟ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾

زانایانی ئیسلام لەوانە ئیمامی ئەحمەدو بوخاری‌و موسلیم لەخاتوو عائیشەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: عادەتی پێغەمبەر ﷺ وابوو: هەرکاتێ بیویستایە سەفەر بکا قورعەی دەخستە نێوان خێزانەکانیەوە، کێ پشکەکەی بۆ دەربچوویایە، ئەوی لەگەڵ خۆیدا دەبرد بۆ سەفەرەکە. وارێ کەوت: کەویستی بچێ بۆ غەزای (بنی المصطلق) پشکی لەنێوانمان دا ئەنجام قورعەکە بەناوی منەوە دەرچوو، ئیتر لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ چوم بۆ

سەفەرەکە، ئەمە دوای نازڵبوونی ئایەتی حیجاب بوو. ئەمن لەناو کەژاوەکەدا دەبووم، کەژاوەکە دەخرایە سەر حوشترێك‌و منی تێدا بووم بارەکرام‌و دادەگیرام. ڕۆییشتین‌و درێژەمان بەسەفەردا تا پێغەمبەر ﷺ لەغەزاکەی بۆوەو گەڕاینەوەو لەشاری مەدینە نزیك بووینەوە، شەو کەسوپا ویستی بکەوێتەگەڕو بارو بارگەنە پێچرانەوە، ئالەو کاتەدا بۆ چوونە سەرئاو تۆزێك لەسوپاکە دوور کەوتمەوە. کەدەستم بەئاو گەیاند گەڕامەوە بۆلای کەژاوەکەی خۆم، دەستم لەسینگ‌و بەرۆکی خۆم دا ملوانکەکەم لەمیروی ظەفارسی یەمەن بوو لێم پچڕا بوو گەڕامەوە بۆ شوێنەکەو هەوڵم دا بیدۆزمەوەو ماوەیەك پێوەی خافڵام، سوپا بەڕێ کەوتبوو کەژاوەکەی منیان بار کردبوو وایانزانی بوو من لەوێ دام.

چونکە عائیشە ئەوەندە سوك‌و بێ گۆشت بوبوو پێیان نەزانی بوو کەلەناو کەژاوەکەدا نیە.

عائیشە دەفەرموێ: من ئەوکاتە ئافرەتێکی تازە پێگەییشتوو بووم، کەهاتمەوە بۆ شوێنی خۆم سەیرم کرد کەس نەماوەو کاروان باری کردوە، لەشوێنی خۆم خۆم کوشمەڵە کردو خۆم داپۆشی، دەمزانی: کەپێیانزانی دێن بەدوام دا.

جالەکاتێك دا من لەشوێنی خۆم دانیشتبووم چاوم چوونە بیرەخەو (صفوان) ی کوڕی (المعطل السلمی) لەسوپاکە دوا دەکەوێ بۆئەوەی بزانێ چی بەجێماوە، کەدەڕوانێ واتارمایی ئادەمیزادێك دیارە نوستووەو من دەبینێ‌و دەمناسێ، چونکە پێش نازڵبوونی ئایەتی حیجاب منی بینیبوو، لەدەنگی ئەو بەخەبەر هاتم کەدەیگوت: (إنا لله وإنا الیە راجعون) ئیتر خێرا بەڕو پۆشەکەم دەم‌و چاوی خۆمم داپۆشین، سوێندم بەخودا یەك قسەشی لەگەڵ نەکردم، جگەلەوەی کەگوتی: (إنا لله وإنا الیە راجعون) ورتەم لێ نەبیست. ئیتر حوشترەکەی ییخ داو سواری بووم‌و بەڕێ کەوتین، ئەو ریشمەکەی

رادەکێشا، هەتا گەیشتینەوە سوپاکە کەبۆ پشوودانی نیوەڕۆ بارو بارگەنەیان خستبوو.

جا لەڕیوایەتەکەدا هاتووە دەفەرموێ: کەسوپاکە ئەم دیمەنە دەبینن‌و عائیشە دەناسن کۆمەڵی دوو ڕوو بەسەرۆکایەتی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی ئەبی سەلول دەکەونە تەنینی درۆو بوختان بۆ عائیشەو بەناو سوپاو شاردا بڵاوی دەکەنەوە ئەم بوختان‌و تۆمەتە دەست هەڵبەستە دەکەنە رازو قسەی سەر زوبانیان‌و تادەگاتەوە بەپێغەمبەر ﷺ ئەویش زۆری پێناخۆش دەبێ، چونکە هەرچەند دەزانێ (عائیشەو صەفوان) هیچیان لەوانە نین: کەخیانەتی ئاوهایان لێ ڕوبدا، بەڵام شەیتان زیندوەو عائیشەش گەنج‌و تازە پێگەییشتووە، ئەمە دڵە راوکەو ئاژاوەی دەروونی تێدا پەیدا دەکا. دایك‌و باوکی عائیشە (ئەبوبەکرو خێزانی) هەواڵەکەیان بەرگوێ دەکەوێ‌و زۆری پێ دڵگران دەبن، لەعەیبەتا خەریك دەبێ گیانیان دەربچێ، بەڵام نەپێغەمبەرو نەئەبوبەکرو خێزانی‌و کەسانی تریش نایانەوێ ئەو قسەیە بەڕوی عائیشەدا بدەنەوەو لەڕوی بدەن، تەنها ئەوەندە نەبێ عائیشە هەست بەوە دەکا: کەپێغەمبەر ﷺ خۆشەویستی‌و سۆزی جارانی بۆی نەماوە.

جا کەدێنەوە بۆ مەدینە خاتووعائیشە نەخۆش دەکەوێ‌و نارەحەتی‌و ئازار روی تێ دەکا، لەهەمان کاتیش دا بێ سۆزی لەپێغەمبەر ﷺ هەست پێ دەکا، ئیتر داوا لەپێغەمبەر ﷺ دەکا ئیزنی بدا بچێتەوە ماڵی باوکی. پێغەمبەری خودا زۆر بێ تاقەت‌و غەمبار دەبێ‌و دەکەوێتە راوێژ لەگەڵ هاوەڵانی دا: کەچی بکا! ئایا دەس بەرداری عائیشە ببێ یانا؟؟

لەوانە (أسامة)و (عمر) دەڵێن: وازی لێ مەهێنە بەخودا جگە لەچاکی هیچی تری لێ نابینین. (عەلی) دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا، هەرژن زۆرن، تۆ هەرگیز پەکت لەژن ناکەوێ، بەڵام بنێرە بەدوو (بورەیدە)ی کارەکەری داو پرسیاری لێ بکە. بورەیدە دەڵێ: بەو خودایەی تۆی کردوە بەپێغەمبەر من

هیچم لیّ نەدیوە: کەجێگای تۆمەتو گومان بیّو بیکەم بەرەخنە لیّ ی. ئەوەندە هەیە ئەم ئافرەتە تازە پێگەییشتوو منداڵە، زۆرجار کەمتەرخەمی دەکا، وادەبیّ هەویر دەشێلم دەڵێم ئاگات لیّ بیّ، گوێی ناداتیّو خەوی لیّ دەکەویّو ئاژەڵ هەویرەکە دەخوا.

لەزینەبی خێزانیشی پرسی ئەویش وتی: خودا هەڵناگریّ بەخودا لەچاکە بەولاوە هیچم لیّ نەدیوە. لەناو خێزانەکانی پێغەمبەردا ﷺ تەنها (زەینەب) هاوشانی عائیشە دەبیّ، بەڵام لەخودا ترساو هیچ خراپەیەکی پالّ نەدا، کەچی (حەمنە) ی خوشکی زەینەب لەبەر (زەینەب) کەوتە بڵاو کردنەوەی بوختانەکەو هاوبەشی دووڕووەکانی کرد.

نەخۆشیەکەی عائیشە نزیکەی مانگێك درێژەی کێشا، پاشان وردە وردە تۆزیّ باری لەشی سووك بوو، شەوێك لەگەڵ دایکی (مسطح) دا: کەپووری ئەبوبەکر بوو دەچن بۆ دەشت بۆ دەست بەئاو گەیاندن، دایکی (مسطح) قاچی هەڵدەخلیسکیّ دەڵیّ: دەك مسطح خەجاڵەتو داماو بی! عائیشە دەڵیّ: چۆن دەربارەی پیاوێکی موسوڵمانی موهاجیر کەهاوبەشی بەدری کردوە شتی وادەڵیّ ی. ئەویش دەڵیّ: بۆ نەتزانیوە چی گوتووە؟؟ ئیتر لەنوێکەوە باسو هەواڵی بۆ دەگێڕێتەوە. ئیتر خاتوو عائیشە واقی وڕدەمێنیّو دەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە، گریان خەوو خواردنی لیّ هەڵدەگریّ. بەدایکی دەڵیّ بۆچنی زوو ئەم باسو خواسەت بۆ نەگێڕاومەوە؟؟ دایکی دەڵیّ: کچم! لەسەرەخۆ بە. بەخودا کەم ڕیّ دەکەویّ ئافرەتێکی وەکوو تۆ لای پیاوێکی باش بیّو هەوێسار بیّ، ناوو ناتۆرەی لیّ نەنێن، ئیتر عائیشە بەشەوو بەرۆژ پیشەی بوو بەگریانو شیوەن!

پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوت وتارێك دەداو دەفەرمویّ: موسوڵمانینە بۆچیو لەسەرچی دەربارەی خێزانەکانم ئازارم دەدەن؟ بەخودا من بۆخۆم هیچ خراپەیەکم لیّ نەدیوون. هەستم بەهیچ نەکردوە، موسوڵمانەکان لەناو خۆیان

دا لێیان دەبێتە کێشەو خەریك دەبێ تێك بچن، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئارامیان دەکاتەوەو ئایەڵێ: پەرەبەدەنگ لێ بەرزبوونەوەکەیان بدەن‌و بێدەنگیان دەکا.

ئەمجار تەشریفی دەچێ بۆ ماڵی ئەبوبەکرو دەست دەکا بەئامۆژگاریی عائیشەو داوای لێدەکا تۆبە بکا ئەگەر لەفەرزێك دا شتی واروی دابێ.

عائیشە دەڵێ: بەخودا تۆبە ناکەم‌و هیچیش ناڵێم. بەڵکوو خودا بۆخۆی بێ بەهاوارمەوەو لەم تەنگانە رزگارم بکا(فصبر جمیل) دەکەمە پیشەی خۆم‌و ئارام دەگرم.

ئەمجار عائیشە دەفەرموێ: من بۆخۆم دڵنیا بووم لەخۆم: کەپاکم‌و بێ تاوانم، بەڵام هەرگیز چاوەڕوانی ئەوە نەبووم ئایەتی قورئان دەربارەم نازڵ بێ، من بەتەما بووم پێغەمبەر ﷺ بەخەو ئەو روداوەی بۆ رون بێتەوەو دەربکەوێ: کەمن پاکم‌و ئەوەی دەربارەم گوتراوە: جگە لەبوختان‌و هەڵبەست هیچی تر نیە.

ماڵو خێزانی ئەبوبەکر ﷺ لەوپەڕی تەنگ‌و چەڵەمەدا بوون‌و باوەڕ ناکرێ کەس تائێستا تووشی کارەساتی واناخۆش‌و گران هاتبێ.

هەر لەوکاتەدا نیگا بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتە خوارەوەو من خۆشی‌و کامەرانی روی تێکردم، زانیم دەرووم لێ کرایەوە بەڵام باوکم‌و دایکم دڵەکوتەیان بوو، دەترسان قورئان باسی خراپی من بکا. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرموی: عائیشە! موژدەبێ پەروەردگار پاکییەتی تۆی ناردە خوارەوە. ئیتر ئایەتەکانی خوێندەوە ﴿ان الذين جاؤوا بالافك عصبة منكم ـــ تا دەگاتە: والله يعلم وأنتم لاتعلمون﴾.

عائیشە دەفەرموێ: ئیتر خۆشی‌و شادی کەوتە ناو خێزانەکەمانەوە، لەخۆشیان نەماندەزانی چ بکەین‌و چ بڵێین: دایکم وتی: هەڵسە بچۆ بۆلای پێغەمبەرو سوپاسی بکە. وتم: بەخودا ناچم‌و تەنها سوپاسی خودا دەکەم. ئینجا پێغەمبەر ﷺ تەشریفی چوو بۆ مزگەوت‌و ئایەتەکانی خوێندەوەو

موسوڵمانان دڵشاد بوونو دووڕوەکان لوتیان شکاو شەرمەزار بوونو بەم بۆنەوە ئایەت دەربارەی بوختانکەر هاتە خوارەوە.

پیوەندی، موناسەبەی ئەم کۆمەڵە ئایەتانە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: کەلەوە پێش حوکمی بوختانکردنی بەئافرەتی بێگانە رون کردەوە، هەروەها حوکمی بوختانکردنی مێرد بەخێزانی خۆی شی کردەوە، ئەمجار پەروەردگار لەم دەئایەتەدا بەرائەتی عائیشە (دایکی موسوڵمانان) لەو تاوانەی پاڵیان دابوو راگەیاند، بوختانکەرو دوروەکانی بەدرۆ خستەوە: کۆمەڵێ ئاداب و رەوشتی فێرکردن: کەپێویستە پابەندیان بن، جڵەوگیری لێکردن لەهەندێ شت: کەنابێ توخنیان بکەون، دەفەرموێ: ﴿ان الذين جاؤوا بالافك عصبة منكم﴾ بێگومان ئەوانەی ئەو بوختانەیان هەڵبەستو هێنایانو بڵاویان کردەوە کۆمەڵێکن لەئێوە، یەكو دوو نەبوون. ئەو بوختانە گەورەیەی بۆ عائیشە هەڵبەسترا بەسەرۆکایەتی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیو لەگەڵ کۆمەڵێکی تردا رێك کەوتنو بەناو خەڵك دا بڵاویان کردەوەو بانگەشەیان بۆ کردو زۆریان گوتو گۆتەوە، تەنانەت کار گەیشتە ئەوەکار لەدڵو دەروونی هەندێ موسوڵمانیش بکەنو ئەوانیش قسەی تێدا بکەن.

بڵاوبوونەوەی ئەم بوختانو هەواڵە نزیکەی مانگێکی خایاند لەم ماوەیەدا دووڕوەکان هەرچی هێزو توانایان هەبوو خستیانەگەڕ بۆئەوەی باش ئەم هەواڵە بەناو خەلکی دا بڵاویکەنەوە.

کەدەفەرموێ: ﴿عصبة﴾ ئاماژەیە بۆ ئەوە کەئەو بوختانکەرانە کۆمەڵێکی کەم نەبوون، کەدەفەرموێ ﴿منكم﴾ واتە بەرواڵەت بەموسوڵمان لەقەڵەم دەدرانو حوکمی ئیسلامیان بەسەردا دەدرا.

﴿لاتحسبوه شراً لكم, بل هو خير لكم﴾ ئەی خێزانی ئەبوبەکرو هەموو ئەوانەی: کەبەو بوختانە دڵتەنگ بوون! وامەزانن: ئەو روداوە شەڕو نەگبەتی بوو بۆ ئێوە، بەڵکوو خێرو فەڕ بوو بۆتان لەدونیاو قیامەت دا، لەدونیادا ئەو

ڕێزلێنانو شکۆمەندییەی کەبەعائیشە بەخشراو تارۆژی قیامەت بەڕائەتو داوێنپاکی ئەو لەقوڕئان دا دەخوێندرێتەوە. لەقیامەتیش دا خێرو پاداشی زۆرو زەبەندە بۆتان. هەروا هەڕەشەی گەورە بۆ ئەوانەی لەوبارەوە قسەیان کردوە.. ﴿لكل امرىء منهم ماا کتسب من الاثم﴾ بۆ هەریەکێك لەوانەی قسەیان لەو تاوانەدا کردوەو بوختانی بۆ عائیشە هەڵبەستووە بەشێکی لەو عەزابە گەورەیەی قیامەت بەردەکەوێ، ﴿والذی تولی کبره منهم له عذاب عظیم﴾ ئەوکەسەی زۆربەی ئەو تاوانەی لەخۆ گرتووەو ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لەهەڵبەستنی دا ـ کەزۆربەی موفەسسیرین دەڵێن: عەبدوڵلای کوڕی ئوبەییە ـ چوونکە ئەو یەکەم کەس بوو کەئەو بوختانەی هەڵبەست، عەزابی گەورەی بۆ هەیە لەدونیاو قیامەت دا، لەدونیادا بەوە: کەدوو ڕووی یەکەی ئاشکرا بوو لەناو کۆمەڵگادا ریسوا بوو، لەقیامەتیش دا دەخرێتە بنکی دۆزەخەوەو شوێنی هەتا هەتایی ئەو شوێنی پڕ عەزابو مەینەتییە.

هەندێك دەڵێن: مەبەست بەوکەسە حەسسانی کوڕی ثابیتە. بەلاّم قسەیەکی دورو وێ نەچوە، چونکە حەسسان یەکێکە لەهاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەرو بەشیعر داکۆکی لەپێغەمبەر ﷺ کردوە، هەر ئەویش بوو پێغەمبەر ﷺ پێ ی فەرموو: ((اهجهم وجبریل معك)) یان ((وروح القدس معك)) ئەجار پەروەردگار ئەو موسوڵمانانە ئەدەب دا دەدا: کەخۆیان لەبوختانەکەدا هاوبەش کردو ڕۆڵی خۆیان لەو تاوانەدا گێڕا بەنۆ شت سەرزەنشتی کردنو فەرمووی:

١- ﴿لولا اذ سمعتموه ظن المؤمنون والمؤمنات بأنفسهم خيراً وقالوا: هذا افك مبين﴾ ئەی موسوڵمانینە! بۆچی: کەقسەی بوختانکەرانتان بیست، بۆچی گومانی باشتان دەربارەی عائیشە نەبردو حوسنی ظەنتان بەکار نەهێناو نەتان گوت: ئەم قسەیە درۆیەکی هەڵبەستراوو بێ بناغەیە! بۆچی بەصەراحەت بەڕائەتی عائیشەتان ڕانەگەیاند؟ چونکە بێگومان ئەوەی روی دا

جێگای گومـان نـەبوو، چونکـە عائیشـە کـە گەییشـتەوە سـوپاکە بەسـواری ولاغـەکەی صەفوانی کوڕی (المعطل) کاتی نیوەڕۆ بوو، هەموو سوپاکە بینیـان عائیشە بەسواری ولاغـەکەی صەفوانەوە بـوو، پێغەمبـەریش ﷺ لەگـەڵیان دا ئەودیمەنـەی بینـی، دەی ئەگـەر خـوا نەخواسـتە شـتێك روی بدایـەو عائیشـە خیانـەتی بکردایـە، بەتـەئکید بەشـێوەیەکی تـر دەبـوو، ئـاوا بەبـەرچاوەوە نەدەگەییشتەوە سوپا، بەڵکوو بەشێوەیەکی شێردراوە دەبوو.

ئەمەش ئەدەبو رەوشـتێکی گشـتیەو ئامـاژە بـەوە دەکـا، کەپێویسـتە موسوڵمان جگە لەگومانی چاکە هیچ جۆرە گومانێکی تر بەموسوڵمانان نەبا.

﴿لولا جاءوا علیه بأربعة شهداء﴾ بۆچی ئەوانە چوار شـایەتیان نـەهێنا بۆ چەسپاندنی قسەکەیان؟!

﴿فاذ لم یأتوا بالشهداء, فأولئك عندالله هم الکـــاذبون﴾ جـا کـاتێك ئەوان نـەیانتوانی چـوار شـایەتی بـڕوا پێکـراو ئامـادە بکـەن بـۆ چەسـپاندنی تۆمەتەکەیان، دیارە ئەمانە بەحوکمو بڕیاری خـودا بـەدرۆزن حسـێب کـراونو تاوانبارو بەد خون، جێگای بڕوا نین،

٣- ﴿ولولا فضل الله علیکم ورحمته فی الدنیا والآخرة لمسکم فیمـــا أفضتم فیه عـــذاب عظیـــم﴾ ئەگـەر فـەضڵو بەخشـندەیی خـودا نەبوایـە بەسەرتانەوە، لەدونیاو قیامەت دا گیرۆدەی سزایەکی گـەورە دەبـوون، ئەگـەر فـەضڵو گـەورەیی خـودا نەبوایـە: کەلـەدونیادا جۆرەهـا نیعمـەتی پـێ داونو نیعمـەتێکیان ئەوەیـە مۆڵـەتتان دەدا بۆئـەوەی بتوانـن تۆبـە بکـەن، رەحـم کردنیشی لەقیامەت دا: کەلێخۆشبوونو تاوانپۆشینتانە، ئەگەر ئـەو فـەضڵو رەحمەتـەی خـودا نەبوایـە پەلـە دەکـرا لەسـزادانتان لەتۆڵـەی ئـەوەی: کەبوختانەکەتان کردە سەرەباسی سەرەکی گفتوگۆی رۆژانـەتان. دەتـانگوتو دەتانگوتەوە.

٤- ﴿إذ تلقونه بألسنتكم وتقولون بأفواهكم ماليس لكم بـه علـم, وتحسبونه هينا, وهو عندالله عظيم﴾ واتـه: ئەگـەر فـەضلو رەحمـەتی خـودا نەبوایـە عـەزابی سـەخت توشـتان دەهـات؛ لەوكاتـەدا: كەقسـەو باسـی بوختانەكەتان قۆزتەوەو هەریەكەتان لەبەر خۆیەوە پرسیاری لـەوی تـر دەكـردو دەچوونە ناو باسەكەوەو هەریەكەتان لەبەر خۆیەوە رەملـی دەهاویشـتو بـەبێ بەڵگە قسەی خۆی تێهەڵكێش دەكـردو پێتـان وابـوو، ئـەوە كـارێكی بچـوكو ئاسـانەو شـتێكی ئاسـایی یـە! بـەڵام بـاش بزانـن ئـەو بوختـانو هەڵبەسـتە لەشـەریعەتو حوكمـی خـودادا كـارێكی خەتـەرناكو تـاوانێكی گـەورەو سـزا ئـاوەرە، یەكێكـە لەتاوانـە هـەرە گـەورەكان، چونكـە پیسـكردنی خانـەوادەی پێغەمبەری تێدایە، ناشرینترین ڕەوشت وەپاڵ خێزانی پێغەمبەرﷺ درا.

لەصەحیحـەین دا هـاتووە دەفـەرموێ: ((ان الرجل ليتكلم بالكلمـة مـن سخط الله، لايـدرى مـاتبلغ يـهوى بـها فـى النـار أبعـد مما بـين السماء والأرض)) بێگومـان پیـاو جـاری وادەبـێ قسـەیەك دەكـا لـەو قسـانەی دەبنـە هـۆی نارەزامـەندیی خـودا، نـازانێ چـەند تـاوانێكی گـەورەی تێدایـە، ئـەو قسـە بەئەندازەی نێوان ئاسمانو زەوی بەدۆزەخ دا دەیباتە خوارێ.

بەكورتی پەروەردگار سێ تاوانی وەپاڵ بوختانكـەرەكان دانو بەسـۆنگەی ئەو تاوانانەشەوە عەزابی گەورەی بۆ داناون:-

أ- قۆزتنەوەو بڵاوكردنەوەی بوختانەكە بەشێوەیەكی بەرفراوان، ئەوە بـوو یەكێك تووشی یەكێك دەبوو دوای سەلامو چـاكو چۆنـی لەیـەكتریان دەپرسـی دەنگو باس چیەو چ هـەواڵێكت بیسـتووە؟ ئـەویش یەكسـەر باسـی بوختانـە بۆری دەهێنایە پێشەوە. هەتا باش باش بـەناو هـەموو خـەڵك دا بـڵاو بـۆوە، ماڵو خێزان نەماو هیوەخان نەما ئەم هەواڵەی تێدا باس نەكرێ.

ب- قسەیەك بەزوبان دەگوتـراو چ واقعێكـی نـەبوو، قسـەیەك بـوو فـرێ دەدراو بێ بەڵگەو نیشانەو شاهیدو ئیثبات.

ج- بەسووك زانینی بوختانەكەو پێیان وابوو شتێكی كەمە بەلاّم لەراستی دا لای خودا زۆر گەورەو گرنگەو بوختانكەرو بلاّوكەرەوەی شیاوی عەزابی سەختە.

٥- ﴿ولولا اذ سمعتموه قلتم مایكون لنا ان نتكلم بهذا, سبحانك هذا بهتان عظیم﴾ بۆچی كەئەو دەنگو باسە نەشیاوەتان بیست خێرا نەتانگوت: ئەمە ناگونجێو راستی تێدا نیەو نابێ قسەی لەو جۆرە بەزوبانی ئێمە بگوترێو بەدەمی ئێمە بكرێ. بۆ نەتان گوت رەوا نیە ئێمە ناموسو عەرضی پێغەمبەر ﷺ بخەینە بەرباسو لێكۆلّینەوە.؟

بۆ نەتان گوت (سبحان الله) چۆن دەبێ قسەی واو بۆختانی لەوجۆرەبۆ خێزانی پێغەمبەر ﷺ هەلّببەسترێ؟ دەبوایە یەكسەر بلّێن: ئێمە سەرمان سورماوەو لەگەورەیی ئەم كارەو خودا زۆر بەرزو پیرۆزەو دوورە لەوەی خێزانی پێغەمبەرەكەی رەوشتی وای هەبێ! دەبوایە یەكسەر بلّێن: ئەمە بوختانێكی فرەمەزنەو هەلّبەستراوێكی بێ بناغەیەو تاوانێكی گەورەو گرانەو ئازاردانی پێغەمبەرەو نابێ ئێمە شتی وا رەچاو بكەینو بلاّوی بكەینەوە. دەبوایە بلّێن: خودایە ئێمە لەو تاوانبارانە بەرینو خۆمان ناخەینە پێری ئەوانەوە. نامانەوێ بەگوێی خۆمان شتی واببیستینو بەزوبان شتی وابلّێین، بەكورتی دەبوایە بلّێن: خودای ئێمە زۆر لەوەبەرزو پیرۆزترە كەرازی بێ بەستەمی بوختانكەرانو عەزابیان نەدا لەسەر ئەو تاوانە گەورەیە. زۆر دوورو نەگونجاوە هاوسەری پێغەمبەر ﷺ تاوانی ئاوەهای لێ روبدرێ، دینو عەقلّ شتی وا بەنەگونجاو دەزانن، ئەمە ئەزیەتدانی پێغەمبەرەو تاوانەو ئەنجامدەرانی لەدونیاو قیامەت دا نەفرین لێكراون، خودا بۆخۆی دەفەرموێ: ﴿ان الذین یؤذون الله ورسوله لعنهم الله فی الدنیا والآخرة﴾ (الاحزاب/٥٧).

٦- ﴿یعظكم الله ان تعودوا لمثله أبداً ان كنتم مؤمنین﴾ پەروەردگار پەندو ئامۆژگاریتان دەكا، جلەو گیریتان لێ دەكا لەوەی جارێكی تر

بگەڕێنەوە بۆسەر ئەم جۆرە کارانە، نابیّو ناگونجیّ جارێکی تر تـاوانی ئاوەهـا ئەنجام بدەن، ئەگەر ئێوە ئەهلی ئیمانو باوەڕنو بڕواتان بەشەرعو یاسای خودا هەیەو ڕێزی پێغەمبەر ﷺ دەگرنو پابەندی فەرمانو جلەو گیرییەکانی ئایینن جارێکی توخن کاری ئاوا مەکەون!

﴿ويبين الله لكم الآيـــات, والله عليــم حكيــم﴾ واتـە: پـەروەردگار ئـەحکامی شـەرعیو ئـادابی ئـایینیو کۆمەڵایـەتیتان بـۆ ڕون دەکاتـەوە، پەروەردگار دەزانی چی لەبەرژەوەندیی بەندەکانیەتیو چی کۆمەڵو ڕیزەکانیان ڕێك دەخا، ئاگادارە بەسـەر حاڵو چۆنیـەتی بـەندەکانی دا، پاداشی هـەموو ئادەمیزادێك بەگوێرەی کردەوەکانی دەداتـەوە، حـەکیمو دانایـە لەیاسـادانانو مـەزندە کردنـی دا، لەبـەڕێوە بردنـی ئیـشو کـاری دروسـتکراوانی دا، ئـەو ئەرکانەی دەیانخاتە سەر بەندەکانی بەختـەوەری دونیـاو قیامـەتیان دەستەبەر دەکا.

٧- ﴿انّ الذين يحبون ان تشيع الفاحشة في الذين أمنوا لهم عذاب اليم في الدنيا والاخــــرة, والله يعلــم وأنتــم لاتعلمــون﴾ بێگومـان ئەوانـەی بەمەبەسـتو بەئەنقەسـت فاحیشـە بـڵاو دەکەنـەوە، ئەوانـەی پێیـان خۆشـە بەدرەوشتی بـڵاو ببێتـەوە هـەواڵی داوێـن پیسـیو زینـا لـەنێو کۆمـەڵی موسوڵمانان دا ببیستریّو باوبیّ، ئەوانە لـەدونیادا سزای سەختو بەئێشیان هەیـە، لـەدونیادا داری حـەدو درۆزنییـان لیّ دەدریّو شـایەتییان وەرناگـیریّ، لەقیامـەتیش دا عـەزابی دۆزەخ. خـودا بۆخـۆی حـەقائیقی هـەموو شـتێك دەزانیّو هیچی لیّ گوم نابیّ، دەزانیّ ناو دڵەکان چییان تێدایـەو چییـان تێـدا حەشاردراوە. کەوابیّ هەموو شتێك بـۆلای خـودا بگەڕێننـەوە بەهەڵـە نـاچن، ئێوە بۆ خۆتان بەهۆی نەزانیو ئاگادار نەبوونتان بەسەر واقیعی ڕوداوەکـان دا زۆر لەحەقایقی شتەکان نـازانن، شـتێك مـەڵێن: کـەزانیاریتان دەربـارەی نیـە بەتایبەتی دەربارەی هاوسەرەکانی پێغەمبەر ﷺ.

ئیمام ئەحمەد لەثەوبانەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ دەفەرموێ: ((لا تؤذوا عباد الله ولا تعيروهم، ولاتطلبوا عوراتهم، فانه من طلب عورة اخيه المسلم طلب الله عورته حتى يفضحه فى بيته)) واتە: ئەزیەتی بەندەکانی خودا مەدەن عەیبداریان مەکەن حەیاو ناموسیان مەخەنە بەر لێکۆلینەوەو پرس‌و پرسیار، حەیاو ناموسی موسولمانان لەکەدار مەکەن، چونکە بێگومان کەسێك بیەوێ ناموس‌و عەورەتی برای موسولمانی لەکەدار بکاو بیخاتە سەر دەم‌و زاران، خودا لەمال‌و منداڵی خۆیدا ریسوای دەکا.

ئەم ئەدەبدادانە خودایی یە مانایەکی فرەگرنگی هەیە، چونکە بڵاوبوونەوەی دەنگ‌و باسی داوێن پیسی لەناو کۆمەڵگادا ئادەمیزادان هەڵدەنێ بۆ ئەنجامدانی، وایان لێ دەکا بەشتێکی ئاسایی بزانن‌و تێ ی بکەون!

ئایەتەکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا: کەتەنها حەزکردن لەبڵاوبوونەوەی فاحیشە دەبێتە هۆی سزای سەختی دۆزەخ. جا کەوابێ ئەوانەی بەفیعلی بڵاوی دەکەنەوە تاوانیان گەورەترو سزایان سەخت ترەو زیاتر خۆیان شیاوی عەزابی خودا دەکەن. ئاشکراشە سەرچاوەی حەزکردن لەناو زڕاندن‌و تۆمەتبارکردنی ئادەمیزادان رق لێبوون‌و دزاندنیانە. خۆبەزلزانی‌و خۆ بەرزگرتنە بەسەر خەڵك دا، حەسوودی بردنە بەخودا پێداوان، پێ ی ناخۆشە کۆمەڵگا ئارام‌و بەختەوەر بێ. وادەزانێ لەکەدار کردنی نامووسی خەڵك‌و ناو زڕاندیان رێزو شکۆمەندییە بۆخۆی، بەڵام باوانەزانێ، ئەوە دەبێتە هۆی ریسوابوونی خۆی!!

٨- ﴿ولولا فضل الله عليكم ورحمته وان الله رؤوف رحيم﴾ ئەگەر فەضل‌و بەزەیی خودا نەبوایە شتێکی ترتان بەسەر دەهات، وەڵامی ﴿لولا﴾ مەزندە کراوە لەدەقەکەدا، واتە: ئەگەر فەضل‌و بەزەیی خودا نەبوایە بەهیلاك دەچوون، یان خودا عەزابی دەدان‌و هەمووتانی قەڵاچۆ دەکرد، بەڵام خودا

بەلوطفو لیٚ بووردەیە بۆ بەندەکانیو رەحمیان پیٚ دەکا، تۆبەی لەتۆبەکاران وەرگرت، ئەوانەی دەستیان لەم بوختانەیا هەبوو تۆبەیان کرد تۆبەیان لیٚ وەرگیرا، شارەزایی کردن بۆ ریٚبازی راستو بەرنامەی تۆکمەو خودا پەسند، ترساندنی لەوەی جاریٚکی تر بگەڕیٚنەوە سەر ئەو رەوشتە دزیٚوە: کە لەکەدار کردنی خانەوادەی پیٚغەمبەری ﷺ تیٚدایە.

بۆی رونکردنەوە ئەو بوختانە چەند کردەوەیەکی دزیٚوو چ تاوانیٚکی گەورەو سامناکە. بۆیە لەئایەتی دوایی دا موسوڵمانان لەوەسوەسەی شەیتان دەترسیٚنیٚو دەفەرمویٚ:

٩- ﴿یا أیها الذین أمنوا لاتتبعوا خطوات الشیطان, ومن یتبع خطوات الشیطان فانه یأمر بالفحشاء والمنکر﴾ ئەی ئەو کەسانەی خاوەن باوەڕنو خودا بەیەك دەناسنو شویٚن پەیامی پیٚغەمبەری خودا کەوتوون، شویٚن هەنگاوی شەیتان مەکەون، ریٚبازی ئەو پەیڕەو مەکەن، گویٚ بۆ وەسوەسەو ختوکەی مەگرن، ریٚگا مەدەن کارتان تیٚ بکاو هەڵتانخەڵەتیٚنیٚ، گویٚچکەی خۆتان بۆ بوختانو قسەی ناشیرین کلۆر مەکەن، هەولٚ مەدەن فاحیشە ببیسنو بڵاوی بکەنەوە بەناو موسوڵمانان دا، کەسیٚك شویٚن هەنگاوی شەیتان بکەویٚ، بادڵنیا بیٚ کەشەیتان جگەلە فەرمان کردن بەفەحشاو خراپەکاری فەرمان بەشتی تر ناکا، هەر شتیٚك زۆر ناشرین نەبیٚ شەیتان فەرمانی پیٚناکا، هەر شتیٚك شەریعەتی خودا نەهی لیٚ نەکردبیٚو عەقلٚو سروش قیٚزی لیٚ نەکاتەوە شەیتان فەرمانی پیٚناکاو خەڵکی بۆ هەڵنانیٚ.. کەوابوو دروست نیە بۆ موسوڵمان شویٚنی بکەویٚو بەقسەی بکا!

ئایەتەکە هەرچەندە بەتایبەتی جڵەوگیری لەموسوڵمانان کردوە لەوەی: کەشویٚن هەنگاوی شەیتان بکەون، وەلیٚ لەڕاستی دا گشتی یەو فەرمانەکە هەموو موکەلەفیٚك دەگریٚتەوە، چونکە دوابەدوای خیطاب لەگەڵ موسوڵمانان دەفەرمویٚ: ﴿ومن یتبع خطوات الشیطان....﴾ ئەمەش ئوسلوبی گشتگیرەو

ئەوە دەگەیەنێ: کەهەموو کەس بەمەرجێ تەکلیفیان لەسەر بێ نابێ توخن ئەو تاوانانە بکەون! بۆیەش لەسەرتاوە بەتایبەتی ناوی موسوڵمانانی هێنا بۆئەوەی زیاتر توندو تیژی بکەن لەخۆپاراستن لەتاوان تا نەچنە ریزی بوختانکەران‌و وەکوو ئەوان شیاوی عەزابی دۆزەخ نەبن.

﴿ولولا فضل الله علیکم ورحمته مازکی منکم من أحد﴾ ئەگەر فەضل‌و نیعمەتی خودا نەبوایە بۆ ئێوە: کەتەوفیقی دان بۆ ئەوەی تۆبە بکەن‌و لەتاوان پاك ببنەوە، کەس لەتاوان رزگاری نەدەبوو، کەس لەنەخۆشی شیرك‌و تاوان‌و رەوشتی ناشیرین قوتاری نەدەبوو، بەڵکوو خێرا سزای ریشەکێشکەری بۆ دەناردن‌و لەناوی دەبردن! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ولو یؤاخذ الله الناس بظلمهم ما ترك علیها من دابة﴾ (النحل/٦١).

﴿ولکن الله یزکی من یشاء والله سمیع علیم﴾ بەڵام پەروەردگاری حەکیم‌و دانا بەندەکانی خۆی بەتۆبەکردن لەتاوان پاك دەکاتەوەو تۆفیقیان دەدا بۆ کاری چاك‌و خودا پەسند، کەسێك خودا بیەوێ پاکی بکاتەوە، رەحمی پێ دەکاو رێگای تۆبەکردنی فێردەکا، تاوانەکانی دەشواتەوە وەکوو چۆن دەربارەی بوختان بەعائیشە تۆبەی لەحەسسان‌و میسطەح‌و غەیری ئەوانیش وەرگرت. خودا قسەو رازی بەندەکانی دەبیسێ بەتایبەتی لەحاڵەتی ئەنجامدانی تاوان‌و ئیخلاص بۆ لێ رزگار بوونی‌و سرینەوەو داپۆشینی، زاناو ئاگادارە بەسەر هەموو شتێك داو دەزانێ کێ بەکردارو گوفتار شیاوی هیدایەتدانەو کێ شیاوی گومڕا بوونە.

دەزانێ کێ سوور بوو لەسەر بڵاوکردنەوەی فاحیشەو کێ تۆبەی لێکردوەو گەڕاوەتەوە، هەرکەسە بەگوێرەی خۆی سزاو پاداشی خۆی وەردەگرێتەوە.

ئەمجار دوای ئەدەبدانانی ئەهلی بوختان‌و ئەوانەی بڕوایان بەقسەکانیان کردبوو، ئەدەبی ئەبوبەکریش دا دەدا، ئەوە بوو حەزرەتی ئەبوبەکر سوێندی خوارد: کەئیتر یارمەتی میسطەح نەداو لەوە بەولاوە هیچی نەداتێ. ئەم میسطەحە کوڕی پوری حەزرەتی ئەبوبەکر بوو، هەتیوو بوو لەماڵی

ئەبوبەکردا بوو ئەو سەرپەرشتی دەکرد، بەخێوی دەکرد، ئیتر پەروەردگار بەم ئایەتە ئەدەبی ئەبوبەکری داداو فەرمووی: ﴿ولا یأتل أولوا الفضل منکم والسعة ان یؤتوا اولی القربی والمساکین والمهاجرین في سبیل الله﴾ واتە: باخاوەن فەضڵو ڕێز لەئایینو ڕەوشتو چاکە کردن دا لەهەبوویی‌و ساماندارییی دا باسوێند نەخوا: کەئیتر ماڵو سامانی خۆی نابەخشێ بەخزمە نزیکە کۆچکارەکانی وەکوو میسطەح کەکوڕی پووری ئەبوبەکر بوو هەژارو نەبوو بوو. کۆچکار بوو، لەمەککەوە کۆچی کردبوو بۆ مەدینە هاوبەشی شەڕی بەدری کردبوو.

﴿ولیعفوا ولیصفحوا﴾ بالێبوردە بن بۆ خراپەکارو چاوپۆشی لەتاوانەکانیان بکەن، سزایان نەدەن‌و لەبەخششی خۆیان بێ بەشیان نەکەن، بائەو خاوەن فەضڵو ڕێزدارانە بگەڕێنەوە سەر حاڵی پێشوویان‌و لەوە پێش چۆنیان هەڵس‌و کەوت کردوە لەگەڵ ئەو جۆرە خزمە هەژارانەیان دا، بالەوە دواش هەروا بکەن، چونکە کەسێك جارێك هەڵەی کرد، پێویستە زیاد لەسزای خۆی سزای تر نەدرێ، دەی خۆ میسطەح داری حەدی لێدراو تۆڵەی هاوبەشیکردنی بوختانی لێ سەندرا، تۆبەی کردو گەڕایەوە، خوداش تۆبەی لێ قبووڵ کرد.!

﴿الا تحبون ان یغفر الله لکم، والله غفور رحیم﴾ ئایا ناتانەوێ خودا تاوانەکانتان لەسەر بپۆشێ‌و لێتان خۆش ببێ؟؟ چونکە پاداش لەنموونەی کردەوەیە، کەئێوە لەتاوانی کەسێك خۆش دەبن. کەخراپەی بەرامبەر ئەنجام داون خوداش ئاوا لەئێوە خۆش دەبێ، وەکوو تۆ چۆن لێبوردنت هەیە بەرامبەر تاوانکار، خوداش بەوجۆرە لێبوردنی بۆ تۆدەبێ.

پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکی دا: کەطبەرانی لەجەریرەوە ریوایەتی کردوە: دەفەرموێ: ((من لایرحم لایرحم، ومن لایغفر لایغفر له، ومن لایتب لایتب له)).

ئەمانە هەڵنانو تەشجیع کردنە بۆ لێخۆشبوونو چاوپۆشی کردن لەتاوانباران، وادە دانی خودایە بۆ بەندەکانی بەلێخۆشبوونو چاوپۆشی کردن لەتاوانی تۆبەکاران، حەزرەتی ئەبوبەکر ﷺ کەئەم ئایەتە نازڵبووخێرا فەرمووی: بەڵێ سوێند بەخودا ئێمە پێمان خۆشە خودا لێمان خۆش بێ، پاشان دەستی کردەوە بەیارمەتیدانی میسطەحو بەخشندەیی بۆی.

تێبینی:

ئیمامی مالیك لەرستەی ﴿یعظکم الله ان تعودوا لمثله ابداً﴾ ئەم حوکمانەی دەرهێناوە: دەفەرموێ:

کەسێك جنێو بە حەزرەتی ئەبوبەکرو حەزرەتی عومەر بدا تەمبێ خواردوو دەکرێ، کەسێك جنێو بەعائیشە بدا دەکوژرێ. چونکە پەروەردگار لەم بارەوە دەفەرموێ: ﴿یعظکم الله أن تعودوا لمثله أبداً ان کنتم مؤمنین﴾. جا کەسێك جنێو بەعائیشە بداو بوختانی بۆ بکا، بێگومان سەرپێچی فەرمانی قورئانی کردوە، کەسێکیش سەرپێچی فەرمانی قورئان بکا دەکوژرێ!

ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: زانایان کۆ رایان هەیە لەسەر ئەوە: کەکەسێك دوای ئەوەی خوا ئەم بەرائەتەی خاتوو عائیشەی راگەیاند، بوختانی بۆ بکا ئەوە بێگومان کافرەو دژایەتی فەرمانی خودا دەکا. ئەمەش رەتکردنەوەی بۆچونەکەی ئیبنولعەرەبییە: کە دەڵێ: هاوەڵانی شافیعی گوتویانە: کەسێك جنێو بەعائیشە بدا تەمبێ دەکرێ. وەکوو باقی موسوڵمانانی تر [٥].

بەڵگەی ئیمام مالیك بەم جۆرەیە دەفەرموێ: بوختانکەران بو ختانیان بۆ عائیشە کردو تۆمەتی زینایان وەپاڵ دا، پەروەردگار بەرائەتی ئەو خاتونەی لەو تاوانە راگەیاند، جا کەسێك دوای ئەوە سوور بێ لەسەر بوختان بۆ کردنی مانای ئەوەیە خودا بەدرۆ دەخاتەوە، کەسێکیش خودا بەدرۆبخاتەوە یەکسەر کافر دەبێ.

---

(٥) تەفسیری قورطوبی ج٦ /٣٥٣٥ طبعة دار الکفر/١٩٩٩.

ئایەتەکەش ئەوە دەگەیەنێ: کە حەزرەتی ئەبوبەکر دوا پێغەمبەر ﷺ گەورەترین ئادەمیزادی ئوممەتی ئیسلامە چونکە پەروەردگار لەم ئایەتەدا بەچەند صیفاتێك وەصفی کردوە، هەموویان نیشانەی گەورەیی‌و شکۆمەندیی ئەو زاتە پیرۆزەن لەئایین دا.

ئیمام فەخری رازی لەم ئایەتە ﴿ولا يأتل أولوا الفضل منكم والسعة﴾ چوار صیفەتی بەرزی دەرهێناون، یەکێك لەو صیفەتانە ئەوەیە: بەخاوەن وەصفی موطلەقی داناوە، بەبێ قەیدو شەرت فەضلی رەهای وەپاڵ داوە.

هەروەها وەصفداری کردوە بە ﴿أولوا الفضل والسعة﴾ کە بەکۆ هێناویەتی نەك بەتاك نەك بەتایبەتی. هەندێ لەزانایان فەرمویانە: کاتێك حەزرەتی مەریەم تۆمەتی داوێن پیسی وەپاڵ درا پەروەردگار لەسەر زوبانی عیسای کوڕی تەبریئەی کرد. وەلێ کاتێك خاتوو عائیشە بەداوێن پیس تۆمەتبار کرا پەروەردگار بۆخۆی بەقورئان بەرائەتی عائیشەی راگەیاند. [٦]

ریوایەتکراوە لەعەلی کوڕی زەیدی کوڕی جودعانەوە لەئەنکییەوە لەعائیشەوە دەفەرموێ: نۆ بەهرەو رێز دراون بەمن نەدراون بەهیچ ئافرەتێکی تر، (١) حەزرەتی جوبرائیل وێنەی منی لەئاسمانەوە لەسەر لەپی دەستی خۆی بۆ پێغەمبەر ﷺ هێناو فەرمانی پێکرد: کەمارەم بکا، (٢) تەنها منی بەکچی هێناوە، هاوسەرەکانی تری هەموویان بێوەژن بوون. (٣) کاتێ وەفاتی کرد سەری لەباوەشی من دا بوو، (٤) لەماڵی من دا نێژراوە، (٥) فریشتە دەوری ماڵەکەی منیان دا. (٦) ئەگەر لەلای هاوسەرەکانی تری نیگای بۆ بهاتایە لێ ی دوور دەکەوتنەوە. بەلام هەرکاتێ لەلای من نیگای بۆ بهاتایە لێم جیا نەدەبوەوە. (٧) من کچی جێنشینو هاورێو خۆشەویستەکەمی، (٨) بەرائەتی پاكو خاوێنی من لەئاسمانەوە نازڵ بووە. (٩) وادەی لێخۆشبوونو رزقو رۆژیی بەهەشتم پێ دراوە.

---

(٦) تەفسیری قورطوبی ج٦ /٣٥٣٩.

سزای بوختانکەران ئەوانەی بوختانیان بەخاتو عائیشە کرد

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ٱلْغَٰفِلَٰتِ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ لُعِنُوا۟ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ ٱللَّهُ دِينَهُمُ ٱلْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ ٱلْمُبِينُ ﴿٢٥﴾ ٱلْخَبِيثَٰتُ لِلْخَبِيثِينَ وَٱلْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَٰتِ ۖ وَٱلطَّيِّبَٰتُ لِلطَّيِّبِينَ وَٱلطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

دوای بەیانکردنی خەبەری بوختانو سزای بوختانکەرانو تەمبێ کردنی ئەوانەی لەبوختانەکەوە گلان، ئەمجار پەروەردگار بەئاشکرا بەرائەتی عائیشەی راگەیاند، لەتەك ئەوەش دا حوکمێکی گشتی بەیان کرد، حوکمە گشتییەکەش ئەوەیە: هەرکەسێك بوختان بەموسوڵمانێکی داوێن پاك بکا، ئەوە لەرەحمەتی خودا دوورەو سزایەکی گەورەی بۆ دانراوە.

ئەمەش هەڕەشەیەکی توندو تیژە بۆ ئەوانەی بوختان بەئافرەتی داوێن پاکی بێ تاوان دەکەن! ﴿ان الذين يرمون المحصنات الغافلات المؤمنات﴾ بێگومان ئەوانەی پیاوو ئافرەتی داوێن پاکی خاوەن بڕواو موحصەنو موسوڵمانو خودا پەرستو بێ ئاگا لەتاوان، تۆمەتبار دەکەنو بوختانیان بۆ هەڵدەبەستن بەناحەق تاوانی زینایان وەپاڵ دەدەنو ناویان دەزڕێنن، ﴿لعنوا في

الدنیا والآخرة ولهم عذابٌ عظیم﴾ ئەوانە لەدونیاو قیامەت دا نەفرینیان لیٚ کراوە، لەرەحمەتی خودا بیٚ بەشن، غەزەبو قاری خودایان لەسەرە، لەقیامەت دا عەزابی بەئێشو سامناکیان لەسەرە، تۆڵەی تاوانی بوختانەکەیان لیٚ دەسەندریٚ، ئیمامی ئەحمەدو موسلیمو بوخاریو هی تریش لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرمویٚ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((اجتنبوا السبع الموبقات، قیل وما هن یارسول الله؟ قال: الشرك، السحر، وقتل النفس التی حرم الله الا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال الیتیم، والتولي یوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات)) خۆتان بپارێزن لەحەوت تاوانە بەهیلاکبەرەکان، گوترا: ئەو حەوت تاوانە فەوتێنەرە چین ئەی پێغەمبەری خودا! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هاوەڵدانان بۆ خودا، سیحر کردن کوشتنی ئادەمیزاد بەناحەق، خواردنی ریبا، خواردنی ماڵی هەتیو، هەڵاتن لەرۆژی هێرش بردن بۆسەر دوژمن، بوختانکردن بەئافرەتی موحصەنو بیٚ ئاگاو موسوڵمان.

که دەفەرموی: ﴿غافلات﴾ ئاماژەیە بۆ ئەو ئافرەتانەی بیٚ ئاگای لەپیلانی ناپاکان چونکە داوێن پاکنو تاوانیان نەکردوە، هیچ حەزەرێك وەرناگرن، دڵو دەروونیان پاکەو هیچ ترسیان نیە، کەبوختانەکە دەبیستن وەکوو لەحەوارا بەر ببنەوە وایە.

لەفەرموودەیەکی تردا پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ﴿قذف المحصنة یهدم عمل مئة سنة﴾ بوختانکردن بەئافرەتی داوێنپاكو موسوڵمان کردەوی سەد ساڵ قەڵاچۆ دەکا.

﴿یوم تشهد علیهم ألسنتهم وأیدیهم وأرجلهم بما کانوا یعملون﴾ عەزابو سزادانی بوختانکەران لەرۆژی قیامەت دایە، ئەو رۆژەی زوبانیانو دەستو قاچیان شایەتیان لیٚ دەدەن بەو کردەوانەی کردویانن، چ تاوانێکی بەزوبانی کردوە زوبانی خۆی شایەتی لیٚ دەدا، هەروا چ تاوانێکی بەدەستی ئەنجام داوە دەستەکەی لیٚی دەبێتە شایەت. هەروا قاچو ئەندامەکانی تریش

لێیـان دێنـە زوبـانو شـایەتییان لیٚ دەدەن. چونکـە خـودا بـەقودرەتی خـۆی وەزوبانیان دەهێنیٚ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وقـالوا لجلودهـم لم شهدتم علينا؟ قالوا: أنطقنا الله الذي أنطق كل شيء﴾ (فصلت/٢١).

ئیبنوئەبی حاتەمو ئیبنو جـەریر لەئـەبو سـەعیدی خودرییـەوە ڕیوایـەت دەکا دەڵێ: لە پێغەمبەرەوە ﷺ ریوایەت کراوە: فەرموویـەتی: **((اذا كان يوم القيامة عرف الكافر بعمله، فيجحد ويخاصم، فيقال له: هؤلاء جيرانك يشهدون عليك، فيقول: كذبوا، فيقال أحلفوا فيحلفون، ثم يصمهم الله، فتشهد عليهم أيديهم وألسنتهم ثم يدخلهم النار))** کەرۆژی قیامەت هات کـافر کردەوەکـانی خـۆی بەرەو ڕو دەکرێنـەوە، ئیـتر ئینکـاری دەکـاو ناچێتـە ژێریـان، پـیٚ ی دەگوترێ: ئەوە هاوسێیەکانت شایەتیت لیٚ دەدەن، دەڵیٚ: درۆ دەکەن، پیٚ ی دەگوترێ: خاوو خێزانت خزمو کـەسو کـارت شـایەتیت لیٚ دەدەن، دەڵـیٚ درۆ دەکەن. دەگوترێ: سوێند بخۆن سوێند دەخۆن، پاشان کەڕیان دەکا ئیتر دەستو زوبانیان شایەتیان لیٚ دەدەنو پاشان دەیانخاتە ناو دۆزەخەوە.

﴿يومئذ يوفيهم الله دينهم الحق, ويعلمون ان الله هو الحق المبين﴾ لـەو رۆژەدا پـەروەردگار پـاداشو سـزای کردەوەکـانی ئـادەمیزاد بەتـەواویو بەعـەداڵـەت دەداتـەوە، هـەموو دەزانـن: وادەو هەڕەشـەی خـودا، حیسـابو لێکۆڵینـەوەی هـەمووی حـەقو بـەجیٚ یـە، هـەمووی عـەداڵـەتو دادوەرییـەو ستەمی تێدا نیە. ئەوەی لـەدونیادا گومانیـان لیٚ ی بـوو لـەو رۆژەدا دەبێتـە حەقیقەتو یەقین.

ئەمجار پەروەردگار کۆتایی بەڕوداوی بوختان دەهێنـیٚو پـەردەی بەسـەردا دادەداتەوە عـەداڵەتکاری خـۆی بـەیان دەکـا لـەوەدا کەسروشـتی ئـادەمیزادی وادارشتووە: کەهەرکەسە مەیلی هاو وێنەی خۆی بکـا، نەفسـی پیـس وەگـری نەفسی پیس دەبیٚ، ئادەمیزادی خاوێنو داوێنپاك حەزی لەهاوسەری داوێنپاك هەیـە. ئەمـەش بەڵگەیـەکی تـری داوێنپـاکی مـادی یـە لەسـەر داوێنپـاکی

عائیشەو دەفەرموێ: ﴿الخبیثات للخبیثین, والخبیثون للخبیثات﴾ ئافرەتی داوێن پیسی زیناکار شیاوی پیاوی داوێن پیسی زیناکارە، پیاوی داوێن پیسی زیناکار شیاوی ئەوەیە ئافرەتی داوێن پیسی زیناکار بێنێ.

﴿والطیبات للطیبین, والطیبون للطیبات﴾ ئافرەتی داوێنپاکی خاوەن ناموس بۆ پیاوی موسوڵمانی خاوەن ناموسە، پیاوی داوێنپاکی موسوڵمانو لەخودا ترس شیاوی ئافرەتی داوێنپاکو عەفیفەیە. چونکە وەکوو دەڵێن: (تەیری گول عاشق بەداری ژقنەمووتە) هەموو خاوەن رەوشتێك چاك یان خراپ، لەگەڵ هاو وێنەی خۆی هەڵدەکاو دەگونجێ، لێکچوون لەئەخلاقو رەوشت دا رۆڵێکی گرنگیان هەیە لەبنەماکانی پێکەوە ژیانو بەردەوام بوونی هاوسەری. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿الزانی لاینکح الا زانیة أو مشرکة, والزانیة لاینکحها الا زان أو مشرك﴾ (النور/٣) مەبەست بە (الخبیثات والطیبات) ئافرەتی بەد رەوشتو داوێن پیسە. واتە: عادەتی ئافرەتی بەد رەوشت وایە مەیلی لەپیاوی بەد رەوشتە، ئافرەتی رەوشت جوان مەیلی لەپیاو عەفیفو خاوەن رەوشتە..

دەشگونجێ مەبەست بە (الخبیثات) ئەو وشانە بن کەبوختانەکەیان لێ پێك دێ، ئەو کاتە ماناکە ئەم شێوەیە دەبێ، وشەی ناشرینو بوختانو هەڵبەستراو شیاوی پیاوی خوێڕیو دەروون نەخۆشو رەوشت ناشرینە.

بەپێچەوانەشەوە قسەی جوانو رێكو پێك پیاوی داناو عاقڵو هۆشمەند دەیکا. پیاوی داناو عاقڵو موسوڵمان قسەی بوختانکەران رەت دەکەنەوەو بڕوایان پێ ناکەن! جا چونکە پێغەمبەر ﷺ بۆ خۆی کاکڵەو جەوهەری پاکانە، چاکترینی ئادەمیزادە بەگشتی، دەبێ خاتوو عائیشەی خێزانیشی پوختەی پاکان بێ، کەوابێ بوختانکەران ناماقۆڵیان کردو بۆخۆیان گوت، ئەوەی بەئەویانەوە گوت: لەگەڵ واقیعی حاڵ دا ناگونجێو دوورە لەپاكو خاوێنی عائیشەو پەروەردە بوونی لەماڵی باوکی داو لەخزمەت پێغەمبەردا ﷺ.

﴿أولئك مبرؤون مما يقولون لهم مغفرة ورزق كريم﴾ ئەو پاكو بێگەردانەی وەكوو صەفوانو عائیشە ﷺ دوورنو بەرین لەوەی بوختانكەران پێیانەوە دەلێن. ئەو بێ تاوانو داوێنپاكانە، لێخۆشبونو تاوانپۆشی خودایان بۆ هەیە، رزقو رۆژیی پاكو خاوێنیان لەبەهەشتی بەرین دا بۆ دابین كراوەو دەیاندرێتێ. وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿وأعتدنا لهم رزقا كريما﴾ (الاحزاب/٣١) بەم جۆرە باسی روداوی بوختان كۆتایی هات، ئەو روداوەی: كەكۆمەڵی موسوڵمانانی تێدا گیرۆدە بوون لێیان بووە بەتەنگانەیەكی فرەمەزن، تەنگانەیەكی وەها: كەروی لە ناو خێزانی پێغەمبەر ﷺ كردو مەبەستیان ئەوەبوو بتمانەو ثیقە لە ماڵی پێغەمبەر ﷺ دابڕنن و لەكەداری بكەن.

پەروەردگار هەرگیز قبوڵ ناكاو ناهێڵێ: كەلەخانەوادەی پێغەمبەردا جگە لەعونصوری پاكو خاوێنو داوێنپاك هەبێ.. پەروەردگار پێغەمبەری ﷺ كردوە بە (القدوة الحسنة) بۆ موسوڵمانان، خانەوادەكەشی نموونەو پێشانگایە بۆ خێزانی موسوڵمانان.

ئیزن وەرگرتن بۆ چوونە ناو ماڵ و دیدەنی كردن

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ بُيُوتِكُمۡ حَتَّىٰ تَسۡتَأۡنِسُواْ وَتُسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَهۡلِهَاۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فِيهَآ أَحَدٗا فَلَا تَدۡخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤۡذَنَ لَكُمۡۖ وَإِن

قِيلَ لَكُمُ ٱرْجِعُوا۟ فَٱرْجِعُوا۟ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئایەتی ژمارە (٢٧) فەریابی‌و ئیبنوجەریر لەعەدی کوڕی ثابیتەوە ریوایەتیان کردوە دەڵێن: ئافرەتێکی ئەنصاری هاتە خزمەت پێغەمبەرﷺ عەرزی کرد ئەی رەسوولی خودا! من لەماڵی خۆم دا جاری وادەبێ بەشێوەیەکم پێم ناخۆشە کەس بم بینێ، کەچی زۆرجار پیاوانی خزم‌و کەس‌و کار خۆ بەماڵم دا دەکەن‌و بەو شێوەیە دەمبینن، نازانم چی بکەم؟ ئیتر ئایەتی ﴿یا أیها الذین أمنوا لاتدخلوا بیوتا غیر بیوتکم حتی تستأنسوا.....الایة﴾ نازڵ بوو.

دەربارەی ئایەتی ژمارە (٢٩) ئیبنوئەبی حاتەم لەموقاتیلی کوڕی حەییانەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: کەئایەتی ئیزن وەرگرتن بۆ چوونە ناو ماڵی خەڵك نازڵ بوو، حەزرەتی ئەبوبەکر ﷺ فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خودا! بازرگانەکانی قورەیش لەنێوان شام‌و مەککەو مەدینەدا هامو شۆدەکەن‌و لەرێگا هەریەکەیان خانی تایبەتییان هەیە، ئەوانە: کەلەرێگا لادەدەن بۆ خانووی خۆیان چۆن ئیزن وەربگرن‌و سەلام بکەن؟؟ خۆ کەسیان تێدا نیشتەجێ نیە.

ئیتر ئایەتی ﴿لیس علیکم جناح ان تدخلوا بیوتا غیر مسکونة.. الآیة﴾. نازڵ بوو. پەیوەندیی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: کەلەوە پێش حوکمی ئەوانەی دیاری کرد: کەبوختان بەداوێنپاکان دەکەن‌و چیرۆکی بوختانکەرانی خاتوو عائیشەی گێڕایەوە، ئەمجار گونجاو بوو ئاداب‌و

رەوشتی چوونە ماڵو دیدەنی کردنو ئیزن وەرگرتنو سـڵاو کـردن بـەیان بکـاو یاساو رێسای بۆ دابنێو فەرمان بەموسوڵمانان بکا: پەیڕەوی بکەن بۆ ئـەوەی دوور بن لەتۆمەتو گومان، هەر لەخۆوە هەڵنەکوتنە سەرماڵو حاڵی خـەڵکی بەبێ ئیزنو روخصەت وەرگرتن خۆ بـەماڵی کـەس دا نەکـەن، هـەروا لەگـەڵ ئافرەتی نامـەحرەم دا خـەڵوە نەکـەنو خۆیـان نەخەنـە بـەر تۆمـەتو زوبـانی بەختانکەرانو هەلیان بۆ نەڕەخسێنن بوختانیان بۆ هەڵبەستن. لەهـەمان کـات دا حـاڵو وەزعـی خـەڵکی بـەرچاو بگـرن، موراعـاتی ئـەو کەسـانە بکـەن کەنایانەوێ خەڵك لەماڵی خۆیان دا بیان بینێ، چونکە سەیرکردنو تـێڕوانینی نامەحرەم رێخۆشکەرەیە بۆ زینا. بۆیە پەروەردگار بەم کۆمەڵـە ئایەتـە چـەند ئادابو رەوشتێکی کۆمەڵایەتیو هەڵسو کـەوت کـردن لـەناو مـاڵو شـوێنی حەوانەوەدا فێری موسوڵمانان دەکا، دابو نەرێتێ دیدەنیو هاموو شۆی نێوان خزمو کەسو کارو ناسیاوو بێگانە دادەنێ، بۆ ئـەوەی پابـەندی بـنو رەچـاوی بکـەن، تاپـەیوەندیو خۆشەویـستی هاموشۆیان بەشـێوەیەك بـێ سـودی لێ وەربگرنو خۆشەویستی زیاتریان لەنێوان دا پەیدا بکا. دەفەرموێ: ﴿یا أیـــها الذین أمنوا لاتدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم, حتی تستأنسوا وتســـــلموا علـــی أهلها﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان بەخوداو بە پێغەمبەری خودا هەیە، خۆتـان بەشوێنکەوتووی پـەیامی ئیسـلام دەزانـن، بـەبێ روخصـەت وەرگرتـن خۆتـان بەماڵی خەڵك دا مەکەن، بەبێ پرس مەچنە ناو ماڵو حەوشەی کەسەوە هەتا ئیزن وەردەگرنو سـڵاو دەکـەنو خۆتـان بـەخاوەن مـاڵ دەناسێنن، بـۆ ئـەوەی عەورەتی دانیشتوانی ناو ماڵ نەبینن، چاوتان بەشتێك نەکەوێ کـەبینینی بـۆ ئێوە حەڵاڵ نیە، بۆئەوەی دانیشتوانی نـاو مـاڵو شـوێن حەوانـەوەی تایبـەتی خێزانەکان بەغافلگیریی تووشی حـەرەجو لـەرودامان نـەبن، نەکەونـە حاڵـەتی شڵەژانو روگرژ کردن، لەجیاتی ئەوەی دیدەنیەکە خۆشەویستیو کامەرانی لێ پەیدا ببێ ببێتە هۆی نارەحەتیو پێ ناخۆشبونو دزاندن.

بەڵێ پێش چوونە ژوورەوە لەدەرگەدانو پرس کردنو ئیزن وەرگرتن بۆ چونە ژورەوە پێویستە لەگەڵ سەلام کردنو خۆپێ ناساندن لەدەرەوەی دەرگا، بۆئەوەی خاوەن ماڵ بزانێ: کێ دەبێتە میوانیو وەژوور دەکەوێ.

سوننەتە سێ جار داوای روخصەتی چوونە ژوورەوە بکرێ، جائەگەر رێگەیان پێ دا ئەوە باشە، ئەگینا بابگەڕێتەوە، وەکوو لەریوایەتی صەحیحو پەسندی لای ئیمام ئەحمەد مالیكو موسلیمو بوخاریو ئەبوداود دا چەسپاوەو هاتووە: لەئەبوموسای ئەشعەریو ئەبوسەعیدەوە کەبەجوتە ریوایەتیان کردوە دەڵێن ئەبو موسای ئەشعەری چووە دیدەنی حەزرەتی عومەرو ﷺ سێ جار داوای چوونە ژوورەوەی لێ کرد، حەزرەتی عومەر ﷺ رێگای نەداو ئەبوموسای ئەشعەری گەڕایەوە!! پاشان عومەر ﷺ فەرموی: ئەرێ ئەوە من دەنگی عەبدوڵلای کوڕی قەیس نەبوو بیستم داوای هاتنە ژوورەوەی دەکرد؟؟ ئادەی بچن ئیزنی بدەن، کەچوون دەرگای لێ بکەنەوەو پێشوازیی لێ بکەن رۆیشتبوو، جا کەدوایی لێیان پرسی ئەوە بۆچی ئەو رۆژە گەڕابویتەوەو رانەوەستا بووی تا دەرگات لێ دەکەینەوەو بەپیرتەوە دێین؟ عەبدوڵلا وتی: من سێ جار داوای چوونە ژوورەوەم کرد ئیزنتان نەدام، بۆخۆشم لەپێغەمبەرم ﷺ ژنەوتووە دەیفەرموو: ((**اذا إستأذن احدکم ثلاثا، فلم یؤذن فلینصرف**)) ئەگەر یەکێك لەئێوە سێ جار داوای چوونە ژوورەوەی کردو رێگایان پێ نەدا بابگەڕێتەوە.چوونکە هەڵکوتانە سەرماڵو چوونە ناو خێزانو شوێنی حەوانەوە بەبێ پرس کردنو رێگا پێدان، دەبێتە هۆی ئەوەی کابرای میوان چاوی بەشوێنی وای خێزان بکەوێ ببێتە هۆی فیتنەییو وروژانی شەهوەتو ئارەزۆو رێخۆشکردن بۆ داوێن پیسی کە لەچاوپێکەوتنی لاوەکیو بەیەکگەیشتنی هەڕەمەکی پەیدا دەبێ، لەم روەوە کە: ئەو دیتنو تێك هەڵەنگوتنە سەرەتاییانە بەدووبارە بوونەوەو سێ بارە بوونەوەیان دەبنە چاوپێکەوتنی مەبەستو پیلان بۆ دانراوو وروژاندنی حەزو ئارەزۆی پەیوەندیی ناشەرعیانە

دروست دەکاو دەبنە هەنگاونان بەرەو شــەهوانیەتو داوێـن پیسـی، هـەروەها دەرگا کردنەوە بۆ دەروون نەخۆشەکان هەتا تۆمـەتی خۆیان ئاراستەی ئەمو ئەو بکەن!

بێگومـان لەسـەردەمی نـەزانی دا عـەرەبـەکان کـتو پـڕ خۆیـان بـەماڵی خەڵکی دا دەکردو وەکوو هێرشبەر هەڵیان دەکوتایە سەر خاوو خێزان، کابرای میوان بەبێ پرس خۆی بەماڵی خانـە خـوێ دا دەکـرد، وادەبـوو کـابرای خانـە خوێ ی لەگەڵ خێزانەکەی بەحاڵێك دەبینی کـەپێیان نـاخۆش بـوو کـەس بـەو شێوە بیان بینێ، وادەبوو ئـافرەتی خانـە خـوێ روتو قـووت یـان شـەرمگای بەدەرەوە بووە، یان پیاوی خانە خوێ لەحاڵێکی وادا بووە بێ خـەم خـۆی روت کردۆتەوە، ئیتر بەخۆ بەماڵدا کردنی میوانی نـاوەختو لـەنکاو کـابرای خانـە خوێو خێزانی کەوتوونە حاڵەتێکی حەرەجو ناخۆشەوە. بۆیە پـەروەردگار بـەو ئەدەبە بەرزو پیرۆزە، بەو دابو شـێوە هـەڵسو کەوتـە موسـوڵمانانی ئـەدەب داداوە!

ظاهیری ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ: کـەپێش چوونـە ژوورەوە، دەبـێ ئـیزن وەربگرێو سەلام بکا، بەڵام وەکـوو زانایـانی تەفسـیر شییان کردۆتـەوە ئـیزن وەرگرتنەکە واجبەو سەلامکردنەکە سوننەتە.

بەگوێرەی ئایەتەکە ئـیزن وەرگرتـن پێـش سـەلام کردنـە، چونکـە راسـت ئەوەیە: تەرتیبی باس کردن بەشێوەی تەرتیبی ماڵ بێ.

بەڵام جەماوەری زانایان دەفەرموون. سەلام پێش دەخرێ چوونکە عەطفی سەلام کردن بۆسەر ئیزن وەرگرتن بەپیتی (واو) ئەنجام دراوە، عەطف بـە (واو) یـش بـۆ (مطلـق الجمـع)ە. ئـەمجار فەرمودەیـەکی صـەحیح هەیـە تـیرمیذی لەجابیرەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ ((السلام قبل الكلام)) سەلام کردن پێش قسە کردنە. هەروەها بوخاری لە (الأدب المفرد) داو ئیبنو ئەبی شەیبە لەئەبی

هورەیرەوە فەرمودەیەکیان ڕیوایەت کردوە، دەربارەی کەسێك پێش ئەوەی سەلام بکا ئیزن وەربگرێ فەرموی نەخەیر تا سەلام نەکا ئیزنی مەدەنێ.

هەروەها فەرموودەیەکی تر هەیە، قاسیمی کوڕی ئەصبەغو ئیبنو عەبدولبەڕ لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتیان کردوە: دەفەرموێ: حەزرەتی عومەر ﷺ دیدەنی پێغەمبەری ﷺ کردو بەم شێوەیە ئیزنی چونە خزمەتی وەرگرت: فەرموی: ((السلام علیك یارسول الله، السلام علیکم أیدخل عمر؟))

هەروەها ئەبوو داودو نەسائی لەئەبو عەمری (الأوزاعی) یەوە لەقەیسی کوڕی عوبادەوە ریوایەتی کردوەو: سەعد دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ هاتە دیدەنی کردنمان لەماڵی خۆمان، فەرموی: ((السلام علیکم ورحمة الله)) سەعدی کوڕی عوبادە بەهێواشی وەڵامی دایەوە، قەیس دەڵێ: وتم: ئەوە پێغەمبەرە ئایا ئیزنی پێغەمبەر ﷺ نادەی بێتە ژوورەوە؟؟ سەعد وتی: وازی لێ بێنە بازۆرمان سەلام لێ بکا، دوبارە پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((السلام علیکم ورحمة الله)) سەعد بەئەسپایی وەڵامی سەلامەکەی پێغەمبەری ﷺ دایەوە، دوایی بۆ جاری سێیەم پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((السلام علیکم ورحمة الله)) ئەمجار پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوەو سەعد دوای کەوت، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن گوێم لەسەلام کردنەکانت بوو، بەئەسپایی وەڵامم دەدایتەوە بۆ ئەوەی زۆر سەلامان لێ بکەی. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ سەعددا گەڕایەوەبۆ ماڵی سەعد. ئیتر سەعد فەرمانی کرد ئاویان بۆئامادە کرد پێغەمبەر ﷺ دەستو دەمو چاوی شوشتن ئەمجار پارچە قوماشێکی رەنگ کراو بەزەعفەرانو ((وەرس)) یان هێنایە خزمەتی خۆی پێ وشك بکاتەوەو دەیفەرموو: ((اللهم أجعل صلاتك ورحمتك علی آل سعد بن عبادە)).

ئەبوداود ـ بەئیسنادی خۆی ـ لەعەبدوڵڵای کوڕی بیشرەوە ریوایەتی کردوە؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کەدەچووە بەردەرگای ماڵێك بۆ دیدەنی، ڕو بەڕوی دەرگاکە رادەوەستا بەڵکوو یان لەلای راستی دەرگاکەوە دەوەستاو

دەیفەرموو ((السلام علیکم ورحمة الله)) ئەمەش بۆیە بوو چوونکە لەو رۆژگارەدا دەرگاکان پەردەیان پێوە نەبوو.

هەروەها ئەبوداود ـ بەئیسنادی خۆی ـ لەهوزەیلەوە دەڵێ: پیاوێك هات: (عوسمان دەفەرموێ: ئەو پیاوە سەعد بوو) لەبەردەرگای مالّی پێغەمبەر ﷺ راوەستا داوای روخصەتی چوونە ژورەوەی کرد، پانەوپان بەرِوی دەرگاکە راوەستا. عوسمان دەڵێ: راست روی کردبوە دەرگاکە. پێغەمبەر ﷺ پێ ی فەرموو: ئەوە ئاوا ئیزن وەردەگریێ؟! ئیزن وەرگرتن لەبەرخاتری دیتنە، واتە: جاکەتۆ رو بکەیە ناو دەرگاو برِوانی ئیتر ئیزنی چی؟؟ لەصەحیحی بوخاری‌و موسلیم دا هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لو أن أمرأ اطلع علیك بغیر إذن، فخذفته بحصاة ففقأت عینه ماكان علیك من جناح)) ئەگەر یەکێك بەبێ پرس لەدەرگاوە سەیری کرد بەردو چکەیەکت تێگرت‌و چاویت کوێر کرد تاوانت ناگاتێ‌و خوێنی نیە.

ئەبوداود ـ بەئیسنادی خۆی ـ لەرەبعی یەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ پیاوێکی هۆزی بەنو عامیر هات، دیدەنی پێغەمبەر ﷺ بکا لەماڵەوە، بەبێ ئەوەی سەلاّم بکا، گۆزو گومبەت وتی: بێمە ژورەوە!؟ پێغەمبەر ﷺ بەخزمەتکارەکەی خۆی فەرموو: بچۆ ئەو کابرایە فێری ئیزن وەرگرتن بکە. خزمەتکارەکە هاتە دەرەوە بەکابرای گوت، جارێ لەپێش دا بڵێ (السلام علیکم) ئەمجار بڵێ ئەرێ رێگا هەیە بێمە ژورەوە؟! پیاوەکە بەگوێ ی خزمەتکارەکەی کردو وتی (السلام علیکم) ئەرێ بیبێمە ژورەوە؟! ئیتر پێغەمبەر ﷺ ئیزنی داو کابرا چووە ژورەوە.

عەطای کوری رەباح لەئیبنوعەبباسەوە ﷺ دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرم ﷺ کرد: ئایا پێویستە من ئیزن لەخوشکەکانم وەربگرم ئەوانە چەتیون‌و خۆم بەخێویان دەکەم‌و لەگەڵ من دا لەخانویەك دان؟! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ دەبێ ئیزن وەربگری فەرمووی پێت خۆشە رۆژێك خوشکەکەت بەروتی

ببینی؟ وتم: نەخەیر! فەرموی دەسا کەوایە: ئیزن وەربگرە، جارێکی تر لەم بارەوە پرسیارم لیٚ کردەوە، فەرموی: تۆ دەتەویٚ پابەندی فەرمانی خودا بیٚ؟ وتم: بەڵیٚ: فەرموی دەی کەوایە ئیزن وەربگرە.

هەتا ئەم ئەندازەیەو بەم جۆرە وردو ناسکە ئایینی ئیسلام داب‌و نەریتی هامووشۆو دیدەنی‌خزم‌و کەس‌و کارو ناسیاوی رون کردۆتەوە، چۆنیەتی بوون بەمیوان‌و بوون بەخانە خویٚ ی دەست نیشان کردوە. پیٚغەمبەر ﷺو هاوەڵانی زۆر بەوردی پابەندی ئەم ئادابە ئیسلامییانە بون‌و پەیڕەوییان کردون.

خوێنەری هێژا! ئێمە ئەمڕۆ خۆمان بەموسوڵمان دەزانین بەڵام هەست کردنمان بەو وردە کارییانە کۆڵ بووە، پیاوی وامان هەیە بەبیٚ پرس خۆ بەماڵی برای خۆی دا دەکا شەو بیٚ رۆژ بیٚ، کاتی نوستن بیٚ کاتی ئیستیراحەت بیٚ، گویٚ نادا بەئامۆژگاری قورئان! وادەبیٚ نیوسەعات زیاتر لەدەرگا کوتان ناکەویٚ. ناگەڕێتەوە تا بەناچاری‌دەرگای لیٚ نەکەنەوەو ئیزعاجیان نەکاو ئیسراحەتیان لیٚ تیٚك نەدا کۆڵ نادا. ماڵی برایەتی، ماڵی برادەریەتی، ماڵی ناسیاویەتی، (ئای کاکە! برادەر نەبوایە. خزم نەبوایە کەیفی خۆیەتی!).

لەکاتی نان خواردن دا لەدرەنگانێکی شەودا، بەبیٚ پرس‌و ئیزن وەرگرتن کابرا خۆ بەماڵی خانە خویٚ دا دەکاودەبیٚ خواردەمەنی بۆ پێشکەش بکریٚ، ئەگینا گلەیی دەکا، وادەزانیٚ ریٚزی لیٚ نەگیراوە، بەکوردی‌و بەکورتی هەریەکێکمان بیر لەرابوردوی خۆمان بکەینەوە چاو ورد کەینەوە ئەم جۆرە دیاردانەمان دیون‌و بەرچاومان دەکەون. ئەمە هۆیەکەی ئەوەیە ئێمە خۆمان بەئەدەبی ئیسلامی ئارایش نەداوە، پابەندی فەرمان‌و جڵەوگیریەکانی خوداو پێغەمبەری خودا نین‌و نەبووین. بەڵکوو شوێن داب‌و نەریتێکی هەڵە کەوتووین. ئێمە دەبینین‌و دەبیستین بێگانەکان ئەوانەی موسوڵمان نین داب‌و نەریتێکیان هەیە بۆ هاموشۆکردن‌و دیدەنی یەکتری کردن‌و پێیەوە پابەندن‌و بانگەوازی بۆ دەکەن، دەق دەشوبهێتە ئەو ئادابەی قورئان بانگەوازی بۆ

کردوەو ئێمەیش کەلەوانەوە دەیبینین جاری واهەیە پێ ی موعجەبین!!! دەی باشە بۆچی هەوڵ نادەین یەکەم بزانین: کەئەو دابو نەریتە هی قورئانەو ئەوان لەئێمەیان دزیوەو بەرگێکی تریان بەبەردا کردوە، دووەم بەگیانو بەدڵ پابەندی بینو لەخۆمان دا بەرجەستەی بکەینو خۆمانی پێ ئارایشت بدەین؟!

﴿ذلکم خیر لکم﴾ واتە: سەلام کردنو ئیزن وەرگرتن خێرو فەرە بۆ میوانو خانە خوێ، زۆر باشترە لەوەی سەربەخۆ میوان بەبێ پرس خۆ بەماڵی خانە خوێ دا بکا، هەروەها ئەم جۆرە سەلام کردنەی ئێوە زۆر باشترە لەو شێوە سەلامکردنەی سەردەمی نەزانی، ئەوە بوو کابرای میوان لەسەردەمی جاهیلی دا: کەبچویایە بۆ ماڵێکی تر بەیانی باشو ئێوارە باشی لێ دەکردنو خۆی پێدا دەکرد، وادەبوو کابرای خانە خۆێ ی دەبینی لەگەڵ خێزانەکەی نوستووەو تووشی بەخودا شکانەوەی دەکردن. ﴿لعلکم تذکرون﴾ خودا ئەم ئامۆژگاریو نیگایەی بۆ سەر نازڵ کردونو شارەزای کردون بەڵکوو بیر بکەنەوەو پەند ئامێز ببنو بزانن: چی لەبەرژەوەندیی خۆتان دایە پەیڕەوی بکەن، خۆتانو خەڵکانی تریش تووشی مەوقیفی حەرەجو شەرماوەر نەکەن!

ئەمجار پەروەردگار حوکمی حاڵەتێکی تر بەیان دەکا، ئەویش ئەو حاڵەتەیە: کەخانوەکە چۆڵ بێو خاوەن ماڵ لەماڵ نەبێ، دەفەرموێ: ﴿فان لم تجدوا فیها أحداً, فلا تدخلوها حتی یؤذن لکم﴾ ئەگەر لەخانووی غەیردا کەستان وەپێرەوە نەهاتو کەسی تێدا نەبوو ئیزنتان بدا، چوونە ژوورەوە دروست نیە، چونکە تەصەڕوفکردنە لەملکی غەیر بەبێ ڕەزامەندی خاوەنی. هەروەها چونکە خانوو مەسکەن حورمەتو پیرۆزیی خۆیان هەیە، لەوانەیە شتی نهێنی تێدا بێو خاوەن ماڵ نایەوێ کەس چاوی پێ بکەوێ، مەنع کردنی خۆ بەماڵ دا کردن بەبێ پرس هەر تەنیا لەبەر ئەوە نیەکابرای میوان چاوی بەعەورەتی ژنو ماڵی خانە خوێ نەکەوێو بەس! بەڵکوو لەبەر ئەوەشە جاری وادەبێ کابرا لەماڵی خۆی دا شتی وای داناوە، ڕەسمی وای هەڵاواسیوە نایەوێ کەس

بیان بینیٚ. بەکوردیو کورتی مەسکەنو شوێنی حەوانەوە قودسیەتی خۆیان هەیە، نابیٚ بەهیچ شێوەیەك بەبیٚ پرس ئەو سنوورە بشکێندریٚ.

ئەگەر خاوەن ماڵ لەماڵ نەبوو ئیزن وەرگرتن لەمنداڵەکان یان لەکارەکەرو نۆکەری بەهەند وەرناگیرێن، ئیعتباری پێناکریٚ.

بەڵام چەن حاڵەتێك هەن لەو نەهیە گشتیە چەرت دەکرێن دەکەونە بەر قاعیدەی (الضرورات تبیح المحظورات) بۆ نموونە ئاگرێك لەماڵێك دەکەوێتەوە، یان منداڵێکی ماڵەکە خەریکە بخنکیٚ، یان بۆ بەرەنگار بوونەوەی شتی ناشەرعیو تاوان، بۆ ئەم جۆرە شتانە دەکریٚ کابرا بەبیٚ پرسو بەپەلە خۆ بەماڵی غەیری خۆی دا بکا.

﴿وان قیل لکم: ارجعوا فارجعوا هو أزکی لکم﴾ ئەگەر لەلایەن خاوەن ماڵەوە پێتان گوترا بگەڕێنەوە، بگەڕێنەوە، چونکە گەڕانەوە پڕ خێرو فەڕترە، بۆ دونیاو قیامەتتان باشترە، ڕەوا نیە بۆ ئێوە ئەی موسوڵمانینە! نوزە درێژیی بکەنو پیٚ داگرن لەسەر چوونە ژوورەوە ئیلحاح بکەنو لەبەردەرگا بوەستنو دانیشنو چاوەڕوانی چوونە ژوورەوە بکەن، چونکە ئەوە نیشانەی زەلیلیو کەم ڕێزی ئێوەو ئیحراجکردنی خاوەن ماڵە.

﴿والله بما تعملون علیم﴾ بێگومان خودا ئاگاداری ڕازو نیازو گوفتارو کردارتانەو بەپیٚ ی کردەوەکانتان پاداشو سزاتان دەداتەوە، بێگومان ئەمە هەڕەشەیەکە لەوانەی سەرپێچی فەرمانی خودا دەکەن.

ئەجار پەروەردگار حوکمی ئەو ماڵانە دیاریی دەکا: کەچۆڵو خاڵین: دەفەرمویٚ: ﴿لیس علیکم جناح ان تدخلوا بیوتاً غیر مسکونة فیها متاع لکم﴾ ج خراپەیەکتان لەسەر نیە ئەگەر بەبیٚ پرس بچنە ناو ئەو خانوانەوە: کە بۆ تێداحەوانەوەی تایبەتی دانەنراون. وەکوو نوتێلو دوکانی بازرگانیو کاروانسەراو حەمامی گشتیو ئەم جۆرە شوێنانە، چونکە لەو جۆرە شوێنانەدا

بەرژەوەندیی ئێوەی تێدایەو کەڵو پەلی خۆتانی لێ دادەنێنو کڕینو فرۆشتنی تێدا دەکەن.

﴿والله يعلم ما تبدون وما تكتمون﴾ بێگومان پەروەردگار زاناو ئاگادارە بەوەی کەئێوە لەکاتی ئیزن وەرگرتنو سەلامکردن دا دەری دەبڕنو ئەو مەبەستە پیسانەی دەیانشێرنەوەو ئاشکرایان ناکەن وەکوو ئەوە بتانەوێ عەورەتو ناموسی خەڵکیتان چاو پێ بکەوێ! ئەمەش بۆخۆی هەڕەشەیەکە وەکوو ئەو هەڕەشەیەی ئایەتی پێشووی پێ کۆتا هێنا.

ئەم ئایەتە لەئایەتی پێشوو تایبەت ترەو تەخصیصی ئایەتی رابوردو دەکا: کە بەموطلەقی مەنعی چوونە ژوورەوەی ماڵو هەواری غەیر دەکا. چونکە ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێ: کەدروستە پیاو بەبێ ئیزن بچێتە ماڵێکەوە کەسی تیا نەبێو شتو مەکی خۆی تێدا بێ، وەکوو ئوتێل کەتایبەتە بۆ میوان، بەمەرجێ یەکەجار ئیزن وەربگرێو ژوورەکەی تایبەت بێو کەسی تری تێدا لەگەڵ نەبێ.

روانینی پیاوو ئافرەت بۆ یەکتری و باڵاپۆشی ئافرەت

قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ أَوْ ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ أَوِ ٱلتَّٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوِ ٱلطِّفْلِ ٱلَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا۟ عَلَىٰ عَوْرَٰتِ ٱلنِّسَآءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئەم ئایەتانە، ئیبنوئەبوحاتەم لەموقاتیلەوە ریوایەت دەکا، دەفەرموێ: جابیری کوڕی عەبدوڵلا بۆیگێڕاینەوە فەرمووی: ئەسمائی کچی مەرثەد لەناو باخە خورمایەك دا بوو، ئافرەتان دەچوونە لای بێ ئەوەی ئیزار (دەرپێیان) لەپێ دا بێ، خلخالی قاچیان دەردەکەوتن، زولف‌و سینگ‌و بەرۆکیان دەردەکەوت، ئەسماء وتی: ئەم شێوەیە چەند ناشرینە؟! ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿وقل للمؤمنات يغضضن من أبصار هن﴾ ی نازڵ کرد.
ئیبنومەردوەیهی لەئیمامی عەلییەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: پیاوێك لەسەردەمی پێغەمبەردا بەکۆڵانێکی شاری مەدینەدا دەڕۆیشت، سەیری ئافرەتێکی کرد ئافرەتەکەش بۆی روانی، شەیتان ختوکەی خستە نێو دڵیانەوەو حەزیان لەیەکتر کردو هەریەکەیان بەوی تریان موعجیب بوو، لەکاتێك دا پیاوەکە بەخەیاڵی ئافرەتەکەوە بەپەنا دیوارێك دا دەڕۆیشت‌و سەیری قەدو باڵای ئافرەتەکەی دەکرد، لەناکاوێك دا لوتی خۆی بەدیوارێك

کێشاو لوتی قاش بوو خوێن هاتە خوارەوە، کابرا وتی: وەڵڵاهی خوێنەکەی ناشۆمەوە تا نەچمە لای پێغەمبەر ﷺ و روداوەکەی بۆ نەگێڕمەوە، هاتە خزمەتیو روداوەکەی لەنوکەوە بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە سزای تاوانەکەتە، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿قل للمؤمنين يغضوا من أبصارهم.....﴾ ی نازڵ کرد، ئیبنوجەریر لەحەضرەمییەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: ئافرەتێك دوو خڵخاڵی زیوی لەقاچ کردبوون زنجیرەیەکی میروشی لەگەڵ خڵخاڵەکان لەقاچ کردبوو، بەلای کۆمەڵێك پیاودا تێپەڕی، قاچی لەزەوی دا میرو خڵخاڵەکە لێك کەوتنو دەنگیان لێوەهات، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿ولا يضربن بأرجلهن.....الاية﴾ ی نازڵ کرد.

پەیوەندیی ئەم ئایەتانە بەهی پێشەوە ئاشکراو نمایانە، چونکە چوونە ناو ماڵی غەیر شوێن گومانی دیتنی ئافرەتی نامەحرەمو بینینی شتی وەهایە دیتنی دروست نیە، بۆیە پەروەردگار فەرمانی بەموسوڵمانان کرد بەنێرو مێیانەوە: کەبەشێوەیەکی گشتی لەئاست یەکتری چاو داخەنو سەیری یەکتری نەکەن، چاو نەبڕنە یەکتر، هەڵبەتە حوکمەکە عامەو ئەوانەش دەگرێتەوە: کەئیزنی چوونە ژوورەوە وەردەگرن، پێویستە لەسەر ئەوانەی ئیزن دەدرێن بۆ چوونە ناو ماڵ، لەکاتی ئیزنو چوونە ژوورەوەدا، چاوی خۆیان داخەنو بەئەنقەست بۆ ئافرەتی نامەحرەم نەڕوانن، هەروەکوو لەسەر ئافرەتانیش پێویستە جوانی خۆیان بۆ مێردو مەحرەمی خۆیان نەبێ بۆ کەسی تری دەرنەخەن، چونکە دەرخستنی ئەندامی خۆیان (جگە دەمو چاوو دوو دەست تامەچەك) بۆ بێگانە حەرامەو سەر دەکێشێ بۆ کەوتنە ناو فیتنەیو حەرامەوە، چونکە گوتراوە: (سەیر کردنو بۆ یەکتر روانین پۆستەی زینایە)

بێگومان ئایینی ئیسلام هەوڵ دەدا بۆ بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی پاكو خاوێن: کە لەهەموو ئانو ساتێك دا شەهوەتو حەزو ئارەزۆی تێدا نەورۆژێندرێ، تیڕوانینی خائینانەو لارو لەنجەو جمو جوڵی هەست وروژێنەرو

دەرخستنی جوانیو ئارایشو جەستەی روتو قوت هەموو ئەمانە دەبنە هۆی وروژاندنی شەهوەتو ئارەزۆ حەیوانی یە شێت ئاسایی یەکە.

بوخاری لەئەبو سەعیدی خودرییەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ کردین کەلەسەر رێگاوبان دانەنیشین، فەرموی: ((**ایاكم والجلوس على الطرقات**)) خۆتان بپارێزن لەدانیشتن لەسەر رێگاو بان. هاوەڵان عەرزیان کرد وتیان ئەی پێغەمبەری خودا! ناتوانین هەردەبێ لەسەر رێگا دانیشینو قسەو باسی خۆمانی تێدا بکەین، پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**إن أبيتم فاعطوا الطريق حقه**)) ئەگەر هەر ناچارن لەسەر رێگا دابنیشن دەمافی رێگا بدەن، ئەوەی پێویستە لەسەرشانتان ئەنجامی بدەن، هاوەڵان وتیان: مافی رێگا چیە ئەی پێغەمبەری خودا؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**غض البصر، وكف الأذى ورد السلام، والأمر بالمعروف، والنهى عن المنكر**)) چاو داخەن سەیری شتی حەرام مەکەن، رێگا مەگرن کۆسپ مەخەنە بەردەم رێبواران، ئەگەر سەلامیان لێ کردن وەڵامی سەلام بدەنەوە، فەرمان بەچاکە بکەنو جڵەوگیری لەخراپە..

هۆی فەرمان بەچاو داخستن بەرگری کردنە لەفەساد بەعەرەبی پێ ی دەگوترێ (سد الزرائع) بەربڕکردنی خراپە، چوونکە وەکوو ووتمان سەیر کردن پۆستەی زینایە هەندێ لەزانایانی سەلەف فەرموویانە: سەیر کردنی ئافرەتی نامەحرەم تیری ژەهراویی یە بۆ دڵ.

تیرەکەی ئەو رۆژە مەحبوبەم: کەلوتفی کرد بەمن
گەر نەبەخشێ مەرهەمی وەصلی برینم کارییە

نالی

هەر بۆیە پەروەردگار لەئایەتەکەدا فەرمان بەعەورەت پاراستنو چاو پاراستنی پێکەوە هێناوە، چونکە تەماشا کردنی ئافرەتی نامەحرەم سەردەکێشێ بۆ تاوانە گەورەکە (واتە: زینا).

دەفەرموێ: ﴿ویحفظوا فروجهم﴾ ئەی موحەممەد فەرمان بەبەندەکانی من بکە: کەشەرمگای خۆیان بپارێزن، لەزیناو هەتیو بازیو نەشهێڵن کەس عەورەتیان ببینێ. ئەحمەدو خاوەنی سونەنەکان فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە دەفەرموێ: ((احفظ عورتك الا من زوجك او ماملكت یمینك)).

ئەمجار پەروەردگار حیکمەتی فەرمانەکەی دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ذلك أزكى لكـم﴾ بێگومان چاو داخستنو عەورەت پاراستن بۆ ئەوان باشترە، پڕ خێرو فەڕترە بۆ خاوێنی دڵو دەروونیان، بۆ پاراستنی ئاینیان.

لەئاساردا هاتووە دەڵێ: کەسێك چاوی خۆی بپارێزی لەنەظەری حەرام خودا روناکایی دەخاتە بینینیەوە.

ئیمامی ئەحمەد لەئەبو ئومامەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ما من مسلم ینظر الى محاسن أمراة، ثم یغض بصره، الا أختلف الله له عبادة یجد حلاوتها)) هەر موسوڵمانێك بڕوانێ بۆ جوانی ئافرەتێكو پاشان لەترسی خودا چاو داخاو واز لەتەماشا کردنی بێنێ، خودا بۆی دەکاتە عیبادەتو شیرینی ئەو عیبادەتە دەچێژێ.

ئیمامی طەبەرانی لەعەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((ان النظر سهم من سهام ابلیس مسموم من ترکه مخافتی أبدلته ایمانا یجد حلاوته فی قلبه)) تەماشا کردنی ئافرەتی نامەحرەم تیرێکە لەتیرە ژەهراویەکانی شەیتان، کەسێك لەترسی خودا وازی لێ بێنێ، بۆی دەکەم بەئیمانو بەدڵ هەست بەخۆشیو شیرینی ئەو ئیمانو باوەڕە دەکا!

﴿ان الله خبیر بما یصنعـون﴾ بێگومان خودا زانیاری تەواوی هەیە، بەهەموو هەڵسو کەوتو کارو کردەوەی بەندەکانی، هیچی لێ گوم نابێو هیچی لێ تێك ناچێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿یعلم خائنة الأعین

وما تخفي الصدور﴾ (غافر/١٩) ئەمەش هەڕەشەو ترساندنێکی ترە: کە هابزانن چی دەکەن خودا ئاگای لیٚ یەو سزاو پاداشی هەیە.

بوخاری بەشێوەی (تعلیق)و موسلیم لەئەبوهورەیرەوە ریوایەتیان کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: **((کتب على ابن آدم حظه من الزنى أدرك ذلك لامحالة، فزنى العينين النظر، وزنى اللسان النطق، وزنى الأذنين الاستماع وزنى اليدين البطش، وزنى الرجلين الخطا، والنفس تمنى وتشتهى، والفرج يصدق ذلك او يكذبه))**.

زانایانی ئوصول دەفەرمون: هەموو خیطابێکی شاریع: کەئاڕاستەی پیاوان دەکرێ ئافرەتیش دەگرێتەوە، وەلیٚ لێرەدا بۆ زیدە جەختکردنەوە لەسەر چاو پاراستن‌و عەورەت پاراستن بەتایبەتی ئەو فەرمانەی ئاراستەی پیاوانی کرد، ئاراستەی ئافرەتانیشی دەکا، هەم بۆ جەخت کردنەوەی فەرمانەکەو هەم بۆ رون کردنەوەی چەند حوکمێکی تر: کەتایبەتی ئافرەتانن! وەکوو باڵا پۆشی‌و دەرنەخستنی ئامێری خۆ رازاندنەوەو خشڵو خۆ گرتنەوە لەهەر شتێك کەسەرنجی پیاوان رابکێشیٚ. دەفەرمویٚ:

﴿وقل للمؤمنات يغضضن من أبصارهن ويحفظن فروجهن﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! بەئافرەتانی موسوڵمانیش بڵیٚ باچاوی خۆیان دابخەن لەو شتانەی خودا دیتنی حەرام کردون، تەماشای غەیری حەلاڵی خۆتان مەکەن، شەرمگای خۆتان لەزیناو پانپانۆکە بپارێزن، زوربەی زانایان دەفەرمون: دروست نیە بۆ ئافرەت بڕوانیٚ بۆ پیاوی بێگانە بەشەهوەتەوە بیٚ یان بیٚ شەهوەت بیٚ! بەڵگەیان ئەو فەرمودەیە: کەئەبوداودو تیرمیذی لەئومموسەلەمەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرمویٚ: من‌و مەیموونە لای پێغەمبەری خودا بوین، عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم هات‌و دانیشت، ئەمەش کاتێك بوو فەرمان کرابوو بەئافرەتان خۆیان لەپیاوی بێگانە باڵاپۆش بکەن، واتە: حیجاب بگرن، ئیتر پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردین کەخۆمان داپۆشین.

ئوموسەلەمە دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودابۆچی ئێمە حیجاب لەبەر ئەو بکەین چما ئەو کوێر نیە؟ خۆ هیچ نابینێو ناماننناسێ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((أوعمياوان أنتما، ألستما تبصرانه)) ئایا ئێوەش کوێرن؟ بۆ ئێوە ئەو نابینن؟ بۆچی خۆتی لەئاست دادەپۆشی؟ لەوەڵام دا فەرموویەتی وەڵێ ئاخر من دەیبینم و سەیری دەکەم.. (***)

کۆمەڵێك لەزانایانی ئیسلام، فەرموویانە: دروستە ئافرەت بەبێ مەبەستی شەهوەتیش بڕوانێتە پیاوی بێگانە، واتە: بڕوانێتە غەیری نێوان ناوكو ئەژنۆیان، ئەمەش بەگوێرەی ئەو فەرمودەیەی لەصەحیحی بوخاریو موسلیم دا هاتووەو چەسپاوە: کە پێغەمبەر ﷺ سەیری پیاوانی حەبەشەیی دەکرد کە رۆژی جەژن لەمزگەوت دا یارییان دەکرد، خاتوو عائیشە (دایکی موسوڵمانان) لەدوا پێغەمبەرەوە زەق زەق سەیری دەکردن تابێ تاقەت بوو، دوایی هەستا رۆیی. هەروا دەڵێن: فەرمان بەئافرەت کراوە خۆیان داپۆشن تا پیاو نەیان بینن: کەوابوو لێرەدا جیاوازی لەنێوان پیاوو ئافرەت دا هەیە. ئافرەت بۆی هەیە بەبێ شەهوەت بڕوانێتە غەیری نێوان ناوكو ئەژنۆی پیاوی بێگانە، بەڵام پیاو بۆی نیە بەبێ شەهوەتیش بڕوانێتە جەستەی ئافرەت..

ئەو حەدیثەی لەبارەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتومەوە ریوایەت کراوە حەمل دەکرێ بۆ ئەدب واتە: واباشە واجب نیە، حەدیثەکەی عائیشەش کەگوایە لەئاستی کوێردا خۆی داپۆشیوە حەمل دەکرێ بۆ سەر زێدە وەرعو تەقوا نەك لەبەر ئەوەی حەرام بووبێ.

بێگومان مەیلی نێوان پیاوو ئافرەت مەیلو ئارەزۆیەکی قووڵە، لەناخەوەیە، لەسروشتیان دایە، چونکە پەروەردگار درێژە پێدانی ژیانی لەسەر زەوی پەیوەست کردوە بەو مەیلو حەزە. بەردەوامبوونی رەچەڵەكو گەرای ئادەمیزاد لەسەر زەویو جێنشینی کردنی تێیدا پابەندە بەهەبوونی ئەو مەیلە. ئەو حەزو ئارەزۆیە ماوەیەك کپ دەبێو دوای ماوەیەکی تر سەر

هەڵدەداتەوە، وروژاندنی ئـەو حـەزە هـەموو ئـان و سـاتێك دەبێتـە روخێنـەرو قەڵاچۆكـەر، چونكـە ئەگـەر حەزەكـە نەیەتـەدی و كـپ بكرێتـەوە، ئەعصابـە وروژاوەكان هەست بـەماندو بـون دەكـەن و شـێوە سـزایەكی بـەردەوام تووشـی جەستەی دەبێ.

تەماشاكردن مـەیل دەوروژێنێ، لارو لەنجە، پێكەنین، سـوحبەت و قسـەی خۆش ئەمانە هەموو حـەزوئارەزۆ دەوروژێنـن كـە وروژاشـن كـپ كردنـەوەیان زەحمەتە، ئەگەر هیچكە نەبێ دەبنە هۆی ماندو بوونی ئەعصابە وروژاوەكـان، كـەوابێ رێگـا چارەی مـەضبوطو ئـەو وروژێنەرانەیـە، بۆئـەوەی مـەیل و ئارەزۆكان لەسنووری سروشتی خۆیان دەرنەچن و یاخی نەبن.

ئەمجار پـەروەردگار چـەند حوكمێكـی تایبـەت بـەئافرەت دیـاریی دەكـاو دەفەرموێ: ﴿ولا یبدین زینتهن الا ما ظهر منها﴾ بائافرەتـان هیـچ لـەجوانی خۆیان بۆ پیاوی بێگانە دەرنەخەن، هەرشتێك: كەدەبێتە هۆی خۆ رازاندنـەوەو خۆ ئارایشدان وەكوو خشڵ و خەنەو وسمەو ئـەو جۆرە شـتانە دەرنەخـەن، دیـارە شوێنەكەیان لەجەستەی دا زیاتر دەرخستنی حەرامە. مەگـەر ئـەو شـوێنانەی ناكرێ دەرنەكەون، وەكوو دەست و مەچەك و دەم و چاو، ئـەم شـوێنانە خۆیـان و هەنگوستیلەی پەنجە ئەگەر دەربكەون قـەیناكا. ئـەم رایـە لەئیبنوعەبباسـەوە نـەقڵ كـراوە. پشـتگیریی ئـەم رایــە دەكـرێ بــەو فەرمودەیــەی ئـەبوداود لەعائیشەوە ریوایەتی كردوە دەفەرموێ ئەسمای كچی ئەبوبەكر هاتە خزمـەت پێغەمبەر ﷺ ئەسماء كراسێكی تـەنكی لەبـەردا بـوو، پێغەمبـەر ﷺ روی لێ وەرگێڕا فەرموی: ئەی ئـەسماء ((ان المراة اذا بلغت المحیض، لم یصلح أن یـری منها الا هذا)) ئافرەت هەركاتێ گەییشتە بێنوێژی، نابێ جگە لەئەمـەو ئـەوە لێ ی دەربكەوێ، ئیشارەی بۆ دودەست و دەم و چاوی كرد.

جالەسەر ئەم بنەمایە حەنەفییەکان و شافیعیش لەقسەیەکی دا فەرموویانە: دەست و مەچەک و دەم و چاو بەعەورەت ناژمێردرێن. کەوابێ مەبەست بە ﴿ماظهرمنها﴾ ئەو ئەندامانەیە کەبەعادەت دەردەخرێن.

تەنانەت لەئەبو حەنیفەوە ریوایەت کراوە کەدوو قاچیش تاقولەپێ بەعەورەت دانانرێن واتە: دەرخستنیان دروستە، چونکە داپۆشینی قاچیش وەکوو دەست دەبێتە مایەی حەرەج و بەڵکوو زیاتریش بەتایبەتی بۆ گوند نشینەکان!! ئەبو یوسف (هاوەڵ و قوتابی ئەبوحەنیفە) فەرموویەتی: قۆڵ و باسك بەعەورەت حسێب ناکرێن چونکە داپۆشینی ئەوانیش حەرەجی تێدایە.

ئیمام ئەحمەدو شافیعی لەقسەیێکی دا فەرمویانە جەستەی ئافرەتی حوررە هەموو عەورەتەو نابێ بەدەری بخا، ئاماژە بەو فەرمودانەی تۆمارمان کردن، هەروا حەرامی چاوتێ برین و سەیر کردنی یەك لەدوای یەك حەرامە ئاماژە بەو فەرمودەیەی بوخاری لەئیبنوعەبباس ریوایەتی دەکا، دەڵێ: رۆژی جەژنی قوربان پێغەمبەر ﷺ (الفضل) ی کوڕی کوڕی عەبباسی لەدوا خۆیەوە سوار کردبوو، لەو کاتەدا (الفضل) ئافرەتێکی جوانی خوثعەمی بینی، ئافرەتەکە پرسیاری لە (الفضل) کرد، ئیتر (الفضل) چاوی تێبڕیبوو چاوی لێ نەدەتروکاندن، پێغەمبەر ﷺ چەناگەی (الفضل) ی گرت و روی پێ لەئافرەتەکە وەرگێڕاو نەیهێشت چی ترسەیری بکا. کەوابێ مەبەست بە ﴿ما ظهرمنها﴾ ئەوەیە: کەبۆخۆی بێ مەبەست دەربکەوێ.

هەڵبەتە مەسئەلەکە خیلافییەو پەیڕەوی هەر لایەك لەم رێبازانە بکەی قەیناکا. وەلێ وێ دەچێ رای پەسند ئەوەبێ: کەدەست و مەچەك و دەم و چاو بۆ ئافرەت عەورەت نەبن بەمەرجێ دەرخستنەکەیان فیتنەیی لێ نەکەوێتەوە .. هەرکاتێ ترسی پەیدا بوونی فیتنەیی لێ کراو فاسیق و شەقاوە بەری رێگایان بەئافرەت دەگرت، داپۆشینی دەم و چاو پێویستە..

ئەوەشمان لەیاد نەچێ هەموو حوکمێ چەرتکردنی تێدایە، کەوابوو هەندێ حاڵی واهەیە دروستە پیاو تەماشای ئافرەتی بێگانە بکاو جوان تێ ی رامێنێ، بۆ نموونە حاڵەتی داخوازیی‌و پێش مارە کردن، کابرا بۆی دروستە چەند جارێك بەتەواوی سەیری ئافرەتەکە بکا. یان لەحاڵەتی شایەتی دان‌و حوکم کردن دا ئالەم حاڵەتانەدا دروستە سەیرکردنی دەم‌و چاوو دەست‌و مەچەك‌و دووبارە کردنەوەی تەماشا کردنەکە.

دروستە بۆ پزیشك - ئەگەر ئافرەتی پزیشك نەبوو - بڕوانێتە شوێنی برینی جەستەی ئافرەتی بێگانەو ئەو شوێنەی پێویستی بەدیتن هەیە تەماشای بکا. ﴿ولیضربن بخمرهن علی جیوبهن﴾ باسەرپۆشەکانیان وا دابدەنەوە سەرو مل‌و سینگ‌و بەرۆکیان داپۆشێ، هیچ کامێ لەسەر زولف‌و لاجانگ‌و مل‌و سینگ‌و بەرۆکیان دەرنەکەوێ..

﴿ولا یبدین زینتهن الا لبعولتهن﴾ باائافرەتان جوانی شێردراوەی خۆیان دەرنەخەن نەهێلن کەس شوێنی جوانییان ببینێ، مەگەر بۆ مێردەکانیان، بۆ ئەمان دروستە هەموو جەستەیان ببینن، وەکوو ووتمان ژن‌و مێرد بۆیان حەلاڵە هەموو لەش‌و لاری یەکتری ببینن. ﴿أوآبائهن﴾ هەروەها دروستە بۆ ئافرەتان زینەی جوانی خۆیان بۆ باوکی خۆیان دەربخەن ﴿أوآباء بعولتهن﴾ یان بۆ باوکی مێردەکانیان، ﴿أوأبنائهن﴾ بۆ یان کوڕی خۆیان ﴿أوأبناء بعولتهن﴾ یان بۆ کوڕی مێردەکانیان ﴿أو إخوانهن﴾ یان بۆ برای خۆیان ﴿أو بنی اخوانهن﴾ یان کوڕی براکانیان ﴿أوبنی أخواتهن﴾ یان کوڕی خوشکەکانیان ﴿أونسائهن﴾ یان ئافرەتانی خۆیان واتە: ئافرەتانی موسوڵمان نەك ئافرەتی کافرو بێدین، هەموو ئەمانە مەحرەمن‌و ئافرەت بۆی هەیە خۆیان بۆ دەربخا واتە خۆیان لێ بالاپۆش نەکاو لەئاستیان خۆ دانەپۆشێ، بەڵام بەشێوەیەك نەبێ لەعادەت دەربچێ.

﴿أوما ملكت ایمانهم﴾ یان کۆیلەکانیان ﴿أوالتابعین غیر أولی الاربة من الرجال﴾یان ئەو دەستو پێوەندانەی لەماڵ دان لەپیاوان وەکوو خزمەتچیو چاپەزو نۆکەر، بەمەرجێ ئارەزۆیان نەبێ بۆ ئافرەتان وەکوو خەساوو گێل، یان خونثی یان ئەوانەی ئالەتی پیاوەتییان بڕدرابێو حەزی ئافرەتیان نەبێ ﴿أوالطفل الذین لم یظهروا علی عورات النساء﴾ یان ئەومندالانەی حاڵو وەزعی ئافرەتان نازانن، لەبەر بچکۆلەییو منداڵی ئاگایان لەکارو باری جنسی نیەو عەقڵیان پێ ناشکێ..! ئالێرەدا راجیایی لەنێوان زانایان دا پەیدا بووە.

١- جەماوەری زانایان دەفەرمون: مەبەست بە(نسائهن) ئافرەتانی موسوڵمانن، نەك ئەهلی ذیمە،دروست نیەو نابێ ئافرەتی موسوڵمان جگەلەدەستو دەمو چاوی هیچ شوێنێکی تری بۆ ئافرەتی ناموسوڵمان دەربخا، چونکە لەوانەیە وەصفی جەستەی بۆ مێردەکەی یان بۆ خەڵکی تر بکا، حوکمی ئافرەتی ناموسوڵمان دەق وەکوو پیاوی بێگانە وایە بۆ ئافرەتی موسوڵمان.بەڵام ئافرەتی موسوڵمان دەزانێ وەصف کردنی ئافرەتی تر بۆ مێردەکەی یان بۆ کەسانی تر حەرامە خۆی لێ دەپارێزێو نایکا.

موسیلمو بوخاری لەئیبنومەسعودەوە ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((لاتباشر المرأة تنعتها لزوجها کأنه ینظر الیها)) بائافرەت نەچێ وەصفی ئافرەتێکی تر بۆ مێردەکەی بکا، بەجۆرێك وەکوو بەچاو سەیری بکا وابێ!

هەروا بەیهەقی لەسوونەنەکەیدا دەگێڕێتەوە دەڵێ: عومەری کوڕی خەططاب ﷺ نامەی نووسی بۆ ئەبوعوبەیدەی کوڕی (الجراح) فەرموی: هەواڵم پێ گەییشتووە: کەکۆمەڵێك لەئافرەتانی موسوڵمان لەگەڵ ئافرەتانی ناموسوڵمان دەچنە گەرماوەوە، لەئێستا بەولاوە جڵەوگیرییان لێ بکە، چونکە

ڕەوا نیە بۆ ئافرەتێك بڕوای بەخوداو بەرۆژی قیامەت هەبێ جگە لەهاو ئایینانی خۆی کەسی تر عەورەتی ببینێ!

٢- کۆمەڵێکی تر لەزانایان لەناویان دا حەنبەلییەکان دەڵێن: مەبەست بە (نسائهن) لەئایەتەکە هەمو ئافرەتێکە بەموسوڵمانو کافریانەوە، ئیضافە کردنی (نساء) بۆلای ڕاناوی (هن) بۆ موشاکەلەو لێکچونە، واتە لەڕەگەزی خۆیان، کەوابوو عەورەتی ئافرەت بەنیسبەت ئافرەتی ترەوە بەگشتی نێوان ناوكو ئەژنۆیە.

ئەنجار پەروەردگار جڵەوگریی لەئافرەتان دەکاو فەرمانیان پێ دەکا: کەخۆیان بپارێزن لەهەموو هەڵسو کەوتێك: کەدەبێتە هۆی وروژاندنی حەزو مەیلی پیاوی بێگانەو دەفەرموێ: ﴿ولايضربن بأرجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهن﴾ بائافرەتان.کەدەڕۆن قاچی خۆیان والەزەوی نەدەن دەنگی پاوانەو خلخاڵیان ببیسترێ، وانەکەن پیاوانە بزانن قاچیان خلخاڵی تێکراوە بەم جۆرە لەکاتی ڕۆیشتنی دا قاچ لەزەوی بدا بۆئەوەی خەڵك دەنگی پاوانەی قاچی ببیستن! چونکە ئەوە سەرنج ڕاکێشەو جێگای گومانەو ئارەزوو شەهوەت دەجولێنێو وادەکا خەڵك گومانی داوێن پیسی لێ بکەن، بەکورتی ئەگەر هەڵسو کەوتێك بکا دەنگی پاوانەو خلخاڵی ببیسترێ وەکوو ئەوە وایە دەری خا، هەروا غرینگە هێنان لەبازنەو بەرو بەرموور، خۆبۆنخۆشکردنو سپیاوکردنو خۆ ئارایش دانو ئەم جۆرە شتانە حەرامنو پێویستە ئافرەتی موسوڵمان خۆیان لێ بپارێزێ مەگەر بۆ مێردی بیکا..

﴿وتوبوا الى الله جميعاً ايها المؤمنون لعلكم تفلحون﴾ ئەی موسوڵمانینە! هەمووتان بۆلای خودا بگەڕێنەوەو تۆبە بکەن، پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەکانی خودابن، هەر ئادابو ڕەوشتێك فەرمانتان پێ دەکا ئەنجامی بدەن، ئەوەی نەهیتان لێ دەکا پابەندی بنو خۆتانی لێ بپارێزن،

کەچون بۆ دیدەنی سەلام بکەنو ئیزن وەربگرن، ئەگەر ئیزنیان دان ئەمجار بچنە ژورەوە...هتد. بۆئەوەی خۆشبەختی دونیاو قیامەت دەستەبەر بکەن.

شایانی باسە دەست لەمل کردنو باوەش بەیەکدا کردنی پیاو بۆ پیاوو یەکتر ماچکردن مەکروهە، بەڵام تۆقەکردن سوونەتە، چونکە ئەنەس ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: پیاوێك عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا پیاو هەیە لەئێمە تووشی برای یان دۆستو برادەری خۆی دەبێ، ئایا خۆی بۆ کۆم بکاتەوە، سەری خۆی بۆ دانەوێنێ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: نەخەیر، کابرا گوتی: ئایا باوەشی پێدا بکاو ماچی بکا؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: نەخەیر، کابرا وتی: ئایا دەستی بخاتە ناو دەستو تۆقەی لەگەڵ بکا؟ پێغەمبەر فەرموی بەڵێ! هەروادروست نیە بۆ پیاو لەهۆدەیەکی چۆڵ دا بەڕوتی دانیشێ، بەمەرجێ شتێکی لابێ عەورەتی داپۆشێ، چونکە بوخاریو تیرمیذیو ئیبنوماجە فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە دەڵێ: لەم بارەوە پرسیار لەپێغەمبەر ﷺ کرا پێغەمبەر ﷺ لەوەڵام دا فەرموی: ((الله احق ان یستحی منه)) خودا لەهەموو کەس شیاوترە بۆئەوەی شەرمی لێ بکا.

مارەکردنی ئافرەتانی ئازادو قەباڵەنوسین لەگەڵ کۆیلەکان، زەخت کردن لەچەتیوەکان بۆ داوێن پیسی

وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (٣٢) وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ

عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَـٰتِكُمْ عَلَى ٱلْبِغَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ مِنۢ بَعْدِ إِكْرَٰهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَـٰتٍ مُّبَيِّنَـٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئایەتی ﴿والذین یبتغـون...﴾ (ابـن السـكن) دەڵێ: دەربارەی کوڕێکی کۆیلە ناوی صەبیح بوو، بەندەی حووەیطیـیي کـوڕی (عبدالعزی) بـوو، کوڕەکـە داوای لـەحوەیطیب کـرد. کەقەباڵـەی ئـازاد بـوون (مکاتبة) ی لەگەڵ دا مۆربکا، حوەیطیب رازیی نەبوو، ئیتر ئەم ئایەتە هاتـە خواریو حوەیطیب لەسەر سەد دینار قەباڵەی ئازاد بوونی بۆ نووسـیو بیسـت دیناری لیّ خۆش بوو ئەوی تری لیّ وەرگرت، رۆژی حونـەین لەشـەڕدا شـەهید کرا..

دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئایەتی ﴿ولا تكرهوا فتیاكم علی البغـاء﴾ موقاتیل دەڵێ ئافرەتە کۆیلـەکانی سـەردەمی نـەزانی دەکرانـە هۆکـاری مـاڵ پەیدا کردن، دەڵێن: عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی سەلول سەرۆکی دووڕوەکان، شەش چەتیوی هەبوون (معاذة، مسیكة، أمیمة، عەمرە، أروی، قتیلە) بەزۆر داوێن پیسی پێکردن بۆ پارە پەیدا کردن، رۆژێك یەکێکیان دینارێکی بۆ هێنایـەوە، یەکێکی تریان هیچی دەسـت نەکـەوتبوو، عـەبدوڵڵا پێـی گوتـن بـڕۆن داوێـن پیسی بکەن، پارە پەیدا بکەن، چـەتیوەکان وتیـان سـوێندمان بـەخودا چیـدی شتی واناکەین، خودا ئـاییینی ئیسـلامی بـۆ نـاردوینو زینـای حـەرام کـردوە،

هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ و شکاتیان کرد، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازڵ کرد.

لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار نەهی لەو شتانە کرد: کەسەردەکێشن بۆ داوێن پیسیو گەرا تێکەڵ بوون، فەرمانی کرد بەچاو داخستنو عەورەت پاراستن، لەپێش هەموو شتێکیش دا پێویستە ئەوە بزانین: کە پەروەردگار چارەسەری واقیعیو عەمەلی هەیە، باشترین چارەسەری عەمەلیش ئاسانکاری ژنو ژن خوازییە، یارمەتیدانی ئەوانەیە: کەتوانای ژنهێنانیان نیە، چونکە ژن مارە کردنو دروستکردنی خێزان باشترین ڕێگا چارەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو واقیعەو درێژەدانی ئادەمیزاد بەژیان لەسەر زەوی بەشێوەی سروشتیو پەیوەندی نێوان خێزانەکانو بەردەوام بوونی خۆشەویستی نێوان خێزانو کۆمەڵگاو پەروەردە کردنی منداڵ!!

بۆیە فەرمان بەموسوڵمانان دەکاو دەفەرموێ: ﴿**وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم وامائكم**﴾ ئەی کاربەدەستو وەلیو قسە ڕۆیشتووەکان! ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! کچو کوڕەکانتان لێك مارە ببڕن، ئەوی مێردی نیە مێردی بۆ بدۆزنەوەو لێ ی مارە ببڕن، ئەوەی ژنی نیە ئافرەتی بۆ بدۆزنەوە لێ ی مارە بکەن، ئاسانکاری بکەن بۆ ئافرەت بەشوودانو ژنهێنان، ژن بۆ بەندەو کۆیلە صاڵحەکانتان بێنن، کەنیزەكو کارەکەرتان بەشوو بدەن، کوڕ کەوەختی ژن هێنانی هات ژنی بۆ بێنن، کچ کەکاتی شوکردنی هات بەشوی بدەن کۆسپو تەگەرە مەخەنە بەر ئەم کارە پیرۆزە، یارمەتی ماڵی پێویستیان بدەن، وابکەن ژنهێنانو شوکردن بەئاسانیو سادەیی پەیڕەوی بکرێو بەشێوەیەکی سروشتیو سادەیی ئەنجام بدرێ، کوڕە گەنجەکانتان هەڵنێن بۆ ئەوەی زوو ژن بهێنن، کچەکانتان واڵی بکەن بڕو بیانوی وانەگرن کوڕەکان نەوێرن داخوازییان بکەن:

هەرگیز لایەنی هەژاری مەکەن بەکۆسپو تەگەرەی ئافرەت بەشوودانو ژن هێنان، قەت هەژاریو دەوڵەمەندیی مەکەن بەپێوەری ژنهێنانو کچ بەشودان، بڵێن: لەبەرئەوەی کوڕەکە هەژارە کچی پێ نادەین، یان ئەو ماڵە هەژارە ئافرەتی لێ ناخوازین. چونکە ﴿ان یکونوا فقراء یغنیهم الله من فضله﴾ ئەگەر ئەوانە هەژار بن خودا بەفەضلو گەورەیی خۆی دەوڵەمەندیان دەکا، ئەوانەی هەژارن نێر بن یامێ، ئازاد بن یان کۆیلە، خودا دەیانژێنێ رزقو رۆژییان لەسەر خودایە، خودا بەلوطفی خۆی بێ ئاتاجیان دەکا.

کۆمەڵێك لەزانایان - ئیمامی رازیشیان لەگەڵ دایە، دەفەرموون: فەرمانەکە بۆ وجوبە، هەرکەسێك بتوانێ ژن بهێنێ یان شوبکا، دەبێ پەلە لەئەنجامدانی بکا، دەبێ بەپەلە ئەنجامی بدا، چونکە لەصەحیحەین دافەرموودەیەك هەیە ئیبنومەسعود ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((یامعشر الشباب من استطاع منکم الباءة فلیتزوج، فانە اغض للبصر واحصن للفرج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فانه وجاء)) ئەی کۆمەڵی گەنجەکان هەرکەسێ لەئێوە دارای پێداویستی ژنهێنانی هەیە باژن بێنێ، چونکە ژنهێنان والەپیاو دەکا سەیری ئافرەتی نامەحرەمو بێگانە نەکا، داوێن پاك بێو تووشی تاوانی زینا نەبێ، ئەگەر داراییشتان نەبوو بەرۆژو گرتن حەزو ئارەزوی خۆتان بشکێنن.چونکە رۆژەگرتن بنبڕکەری حەزو ئارەزۆیە.

هەروەها لەسونەنی ئەبوداود نەسائی دا هاتووە ریوایەت لەمەعقیلی کوڕی یەسار دەکرێ دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((تزوجوا الودود الولود فانی مکاثربکم الأمم)) ئافرەتی خۆشەویستو بەسكو سزا مارەبکەن، چونکە من رۆژی قیامەت شانازی بەزۆری ئێوە دەکەم پێم خۆشە ئوممەتەکەم زۆر بێ.

کەدەفەرموێ: (والصالحین) مەبەست بەصەلاح مەعنای شەرعیە واتە: موراعاتی فەرمانی ئایینو جڵەوگیرییەکانی بکەن.

ئیمامی شافیعی لەظاهیری رستەی ((وأنكحوا الايامى منكم)) حوكمی ئەوەی دەرهێناوە كەوەلی (باوكو باپیر....هتد) بۆیان هەیە كچی رەسیدەی بالّغ بەبێ رەزامەندی خۆی مارەبكەن، چونكە خیطابی ئایەتەكە بۆ (وەلیەكانە) ئەوان فەرمانیان پێ كراوە بەمارەكردنی ئەو كچانەی ویلایەتیان بەدەست ئەوانە.

بەلاّم حوكمی ئایەتەكە بەفەرمودەی پێغەمبەر ﷺ: كەموسلیمو ئەبوداودو نەسائی لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتیان كردوە: دەفەرموێ: ((البكر تستأمر في نفسها، وإذنها صماتها)) تەخصیص كراوە، چونكە فەرمودەكە ئەوە دەگەیەنێ: كەپێویستە كچ ئیزن بداو رازی بێ باوكی یان باپیری مارەی بكا.

شافیعی لەئایەتەكە حوكمی ئەوەی دەرهێناوە: كەئافرەت مافی ئەوەی نیە سەروكاری مارەكردن بكا! واتە: ناتوانێ خۆی مارە بكا، یان ئافرەتی تر مارە بكا.

ئەمجار دوای فەرمان بەژنهێنانو شوكردنی ئامادەمیزادان ئەوانەی پێویستیان بەئەنجامدانی ئەو كارە پیرۆزە هەیە بەدەولّەمەندو هەژاریانەوە، رێگاچارەیەكی گونجاو دادەنێ بۆ ئەوانەی پێویستیاتی ژنهێنانو شوكردنیان بۆ دەستەبەر نابێو دەفەرموێ: ﴿وليستعفف الذين لايجدون نكاحاً حتى يغنيهم الله من فضله﴾ بائەوانەی پێداویستی ژنهێنانو شوكردنیان بۆ دەستەبەر نابێ، ئەوپەڕی داوێنپاكی رەچاو بكەنو ناموسی خۆیانو خەلّكی بپارێزنو توخن فاحیشەو فەساد نەكەون، تا خودا بەفەضلو گەورەیی خۆی دەولّەمەندیان دەكاو دەگەنە حالّێك دارای ژنهێنانو شوكردن دەبنو پێداویستیەكانی هاوسەر پەیدا كردنیان بۆ دەستەبەر دەبێ:

ئەمجار دێتە سەر بەیانكردنی حوكمی نۆیەم: كەئەویش قەبالّە نوسینە لەگەلّ كۆیلەكان بۆئەوەی خۆیان ئازاد بكەن، دەفەرموێ: ﴿والذين يبتغون الكتاب مما ملكت أيمانكم فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيراً﴾ ئەو بەندانەی

داوا لەئاغاكانیان دەكەن بۆ ئەوەی لەسەر ماڵێكی دیاریكراوو لەماوەیەكی دیاری كراودا ئازادیان بكەن. باگەورەكانیان داواكەیان وەربگرن‌و قەباڵەنامەكەیان لەگەڵ بنووسن، ئەگەر زانیتان كەسایەتی ئەوەیان هەیەو شایانی ئازاد بونن‌و خاوەن تەقواو صەلاحن، دەستپاك‌و كاسب‌و تێكۆشەرن، دەتوانن ئیش بكەن‌و ماڵی دیاریكراو لەماوەی دیاریكراودا دەدەن بەئاغاكانیان.

﴿وآتوهم من مال الله الذی آتاكم﴾ ئەی خاوەن كۆیلەكان! ئەی ئاغاو قەڕاڵەكان، بەشێك لەو ماڵ‌و دارایی یەی خودا پێ ی داون بدەن بەو كۆیلانەو بار بوویان بكەن، چواریەك سێیەك حەوت یەك دەیەكی ئەو ماڵەی لەسەری رێ كەوتوون‌و قەباڵەتان بۆ نوسیون لێیان خۆش بن‌و بۆیان داشكێنن.

حوكمی دەیەم زۆر كردن لەچەتیوو ئافرەتە كۆیلەكانە بۆ زیناكردن.

بێگومان خەتەرترین دیاردەی كۆیلایەتی لەكۆمەڵگادا بەكارهێنانی چەتیوە كۆیلەكانە بۆ لەشفرۆشی، ئەوە دیاردەیەكی سەردەمی نەزانی بوو، ئەگەر یەكێك لەو سەردەمەدا چەتیوێكی هەبووایە دەینارد بۆ لەشفرۆشی‌و پارەی لێ وەردەگرت، زۆری لێ دەكرد بچێ زینا بكاو پارە وەربگرێ بیخاتە دەستی جەنابیەوە. ئەمە خۆی لەخۆی دائەو دیاردە بەغایەیە كەتا ئەمڕۆش بەردەوامە.

جا كەئایینی ئیسلام ویستی كۆمەڵگای ئیسلام پاك بكاتەوە، بەشێوەیەكی گشتی زینای یاساغ كردو هەوڵی قەلاچۆكردنی دیاردەی داوێن پیسی دا، ئەم حاڵەتە تایبەتیەشی بەدەقێكی تایبەتی یاساغ كردو فەرموی: ﴿ولا تكرهوا فتیاتكم علی البغاء, ان اردن تحصنا لتبتغوا عرض الحیاة الدنیا﴾ زۆرە ملێ لەچەتیوەكانتان مەكەن بۆ لەشفرۆشی، ئەوە حەرامەو كارێكی پیسە، بەرەوای مەزانن‌و ڕێگای بۆ خۆش مەكەن، بتانەوێ كالایەكی دونیاییتان لەئەنجام دان‌و ڕێپێدان بۆ ئەو تاوانە دەست بكەوێ.

بێگومان رستەی ﴿ان أردن تحصنا﴾ مەرجی زۆر لێکردنەو بەیانی ئەو واقیعەیە: کەئایەتەکە بەهۆیەوە نازڵ بووە، نەك مانای وابێ ئەگەر چەتیو‌و کەنیزەکەکان زۆریان لیّ نەکری‌و بەئارەزۆی خۆیان بێ قەیناکە!

نەخەیر قەیدار کردنی حوکمە کەبەقەیدی ئیرادەی (تحصن)و مەبەستی ماڵ پەیداکردن بەوکارە مەفهوومی موخالەفەیان نیەو قەیدی بەیانی واقیعن! ئاماژە بەو فەرمودەیەی کەئیبنومەردەوەیهی لەئیمامی عەلی یەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: عەرەبەکان لەسەردەمی نەزانی دا زۆرە ملێیان لەچەتیوەکانیان دەکرد بۆ زیناکردن‌و لەشفرۆشی‌و پارەیان لیّ وەردەگرت، ئیتر ئایین جلەوگیریی لێکردن‌و ئەم ئایەتە لەوبارەوە نازڵ بوو، یان وەکوو ئاماژەمان پێکرد، سەرۆکی دووڕووەکان عەبدوڵلای کوڕی ئەبی سەلول شەش کەنیزەکی هەبوون بەزۆر دەیدان بەخەڵکی زینایان لەگەڵ بکەن‌و پارەیان لیّ وەرگرێ.

قەیدی ﴿ان أردن تحصنا﴾ بەیانی وقیعەو بۆ بێزاری دەربڕینە لەوکەسانەی ئەو کارە ناشرینە دەکەن‌و داوێن پیسی رەواج پێ دەدەن، واتە: ئافرەت بەسروشت ئارەزۆی کاری جنسی لەپیاو بەهێزترە، بەتایبەتی ئەو کەنیزەك‌و چەتیوانەی لەشەڕدا گیراون، لەناو گەل‌و نەتەوەی بێ بڕوادا پەروەردە بوون‌و پەروەردەیەکی بێدینانە کراون، جاکەئەوانە بەو حاڵەش حەزیان لەداوێنپاکیٔ بێ‌و نەیانەوێ زینا بکەن، ئەوە ئەوپەڕی بێ ناموسی‌و گەوادیی یە بۆ خاوەنەکانیان: کەبەزۆر بیانەوێ ئەو کارە ناشرینەیان پێ بکەن‌و کاڵایەکی دونیایی لیّ وەربگرن!

جا ﴿ومن یکرهن فان الله من بعد إکراههن غفور رحیم﴾ کەسێك زۆرەملیّ لەچەتیوەکان بکا، بەجەخت زینایان پێ بکا، ناچاریان بکا لەشفرۆشی بکەن، ئەوە خودا بۆ ئەوان ـ پاش ئەو زۆر لێکردنە ـ لێبوردەیەو لێیان خۆش دەبێ، لەسەر ئەو تاوانە سزایان نادا.

ئایەتەکە ئاماژە بەوە دەکا: کەزینا کردن، ئەگەر بەزۆریش پێی بکەن هەر تاوانەو گوناهە بۆیە لێخۆشبون دەیگرێتەوە، چونکە ئەو جۆرە تاوانە ئەگەر بەزۆریش بێ جۆرە خۆبەدەستەوەدانێکی تێدایە.

ئەمجار دوای ڕونکردنەوەی ئەو حوکم و یاسایانە پەروەردگار وەصفی قورئان دەکا بەسێ صیفەت.

١- ﴿ولقد أنزلنا اليكم آيات مبينات﴾ ئێمە نازڵمان کردوە بۆ ئێوە لەم قورئانەدا (یان لەم سورەتەدا) چەند ئەحکامو یاسایەکی رونو ئاشکرا، باری ژیانی ئێوە رون دەکاتەوەو پێویستان پێیانە بۆ بەختەوەری ژیانی دونیاو قیامەت.

٢- ﴿ومثلا من الذين خلوا من قبلكم﴾ هەروەها بۆمان نازڵ کردون چیرۆکی روداوێکی سەیرو سەمەرە کەچیرۆکی بوختان کردن بوو بەدایکی موسوڵمانان خاتو عائیشەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ: کەدەق دەشوبهێتە روداوو چیرۆکی حەزرەتی یوسف علیه السلام و خاتو مەریەمی دایکی عیسا علیه السلام. بوختانکردن بەعائیشە وێنەو نموونەیە بۆ ئەو بوختانەی کەبەحەزرەتی یوسف علیه السلام کرا هەروەها ئەو بوختانەی پاڵ مەریەم درا.

٣- ﴿وموعظة للمتقين﴾ هەروەها نازڵمان کردوە بۆ سەرتان، چەند پەندو ئامۆژگارییەك بۆ ئەوەی لەخودا ترسو پارێزەرەکان بیکەنە رێ رۆشنکەرەوەی ژیانیانو پابەندی ئەو ئاموژگاریانە بن.

تێبینی: حوکمی ژنهێنانو شوکردن بەگوێرەی حاڵی ئادەمیزادەکە دەگۆڕێ: کەسێك بترسێ لەزینا کردنو خۆی پێ زەوت نەکرێ ئەوە هاوسەر پەیداکردن بۆ ئەو واجبە.

ئەگەر ترسی زینای نەبوو، حاڵو وەزعی مام ناوەندیی بوو، ئیمامی شافیعی دەفەرموێ: هەوڵدان بۆ هاوسەر پەیدا کردن موباحە بۆی. ئەبوحەنیفەو مالیكو ئەحمەد دەفەرموون سوننەتە. بەڵگەشیان ئەم

فەرمودەیەی پێغەمبەرە ﷺ کەدەفەرموێ: ((من رغب عن سنتي فليس مني)) فەرمودەکەبوخاریو موسلیمو ئەحمەد هێناویانەو لەئەنەسەوە ریوایەتیان کردوە.

شافیعی دەفەرموێ زیواج وەرگرتنی لەززەتو خۆشی یەو مویاحە، وەکوو خواردنی خۆشو خواردنەوەی ئاوی ساردو شیرین وایە چۆن ئەمانە مویاحن ئەویش مویاحە.

پەروەردگار روناککەرەوەی ئاسمانەکان و زەوییە، بەوە: کەبەڵگەی جۆراو جۆری باوەڕی تێدا داناون

﴿ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشۡكَوٰةٖ فِيهَا مِصۡبَاحٌۖ ٱلۡمِصۡبَاحُ فِي زُجَاجَةٍۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوۡكَبٞ دُرِّيّٞ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٖ مُّبَٰرَكَةٖ زَيۡتُونَةٖ لَّا شَرۡقِيَّةٖ وَلَا غَرۡبِيَّةٖ يَكَادُ زَيۡتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٞۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٖۚ يَهۡدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَ لِلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ٣٥﴾

دوای بەیانکردنی شەریعەتو یاسای عەمەلی، واتە: حوکمە شەرعییەکانو رونکردنەوەی ئەخلاقو رەوشت، دێتە سەر بەیانکردنی لایەنێکی بنەمای بیروباوەڕ: کەباسی خودایە: واتە: لەتەوەرەی (الهيات) دا دەسورێتەوە.

دەفەرموێ: ﴿الله نور السموات والأرض﴾ پەروەردگار روناككەرەوەی بوونەوەرە، هیدایەتدەری مەخلوقاتە، بەهۆی ئەوەوە كە: لەبوونەوەردا چەندەها بەڵگەو نیشانەی داناون، هەموویان بەڵگەن لەسەر هەبوونی خودای تاك‌و تەنها، هەروەها بەهۆی ئەم نیگاو سروشەوە: كەناردویەتی بۆسەر پێغەمبەران‌و ئەوانیش بەئادەمیزادیان گەیاندوە. جاكەسێك دڵۆ دەروونی بەو نورە روناك بوبێتەوە، خۆشبەختی‌و كامەرانی دونیاو قیامەتی دەستەبەر كردوە! ئەمە لەلایەن نورو روناكی مەعنەوییەوە، نورو روناكی (حیسسی) ش ئەوە ئاشكراو نومایانە خودا سەرچاوەی روناكی یە، بەدیهێنەری روناكی یە، تاریك رەوێنەرەوەیە، بەڕێوەبەری بوونەوەرە، باڵادەستی رەهاو تەواوی هەیە بەسەر بوونەوەرداو ساتەوەختێك لێی بێ ئاگا نیە. ﴿مثل نوره كمشكاة فيها مصباح المصباح في زجاجة الزجاجة كانه كوكب دري﴾ صیفەت‌و حاڵی نوری خودا لەئاسمانەكان‌و زەوی دا لەهەبوون‌و روناكی‌و جیلوەو پڕتەودا وەكوو روناكایی‌و پڕتەوی چرائێك وایە لەناو جامێكی مینایی بێگەرد دا.ئەو جامە بلورینە لەناو تاقێكی بێ كون‌و كەلەبەردا بێ‌و روناكایی چراكە كۆبكاتەوەو نەیەڵێ بەملاو بەولادا بڵاوبێتەوە، ئەو چرا پرتەو بەخشە هەردەڵێی ئەستێرەیەكی پرتەو بەخشە لەئەستێرە گەڕۆكەكان بەهەر چوارلای خۆی دا روناكی بڵاوبكاتەوە.

﴿یوقد من شجرة مباركة﴾ ئەو دارە دابگیرسێ لەرۆنی دارێكی پیرۆزو خاوەن بەرەكەت: كەداری زەیتونە، ﴿لاشرقية لاغربيـــة﴾ئەو درەختە نەزۆر خۆرهەڵاتی‌و نەزۆر خۆرنشینی بێ، بەڵكوو لەباخێكی دەشت‌و سارادا بێ یان لەبەرزایی تەپۆڵكەیەك دا بێ لەنسێ‌و لاپاڵ دا نەبێ، هەموو كاتێ لەرۆژدا هەتاو لێ ی بدا هەتا بەرەكەی باش پێ بگەیەنێ، رۆنی زەیتونەكە هێندە صاف‌و بێ خەوش بێ ﴿يكاد زيتها يضيء ولو لم تمسسه نار نور على نور﴾ لەوانەیە زەیتەكەی لەخۆیەوە بائاگریشی نەگاتێ دابگیرسێ‌و روناكایی

هەڵگیرسانەکەی سەرباری روناکـايی خـودی خـۆیٚ بـیٚ. چونکـه زەیت ئەگـەر صافو بێخـەوش بـیٚ، لـەدوورەوە ببیـنریٚ، پرتـەوێکی لیٚ دەبیـنریٚ دەڵـیٚ ی شوعاعی خۆرە، جاکەئاگری وێکەوت رووناکی دەکەوێتە پاڵ روناکی!

دڵو دەروونی موسوڵمانیش بەوجۆرەیە پێش ئەوەی نووری زانیاری بۆ بیٚ بەهۆی هیدایەتەوە رووناکە، کەروناکی زانیـاری تێکـەوت، روناکـایی دەچێتـە پاڵ روناکایی‌و هیدایەت دەکەوێتە سەر هیدایەت. بۆیە یەحیای کـوڕی سـەلام دەڵیٚ: دڵـی موسـوڵمان پێـش ئـەوەی حـەقی بۆیـەیان بکـریٚ، حـەق دەناسـیٚ، چونکـه حـەق موافیقـی دڵـی ئـەوە، هـەر لـەم روەوەیـە: کەپێغەمبـەر ﷺ فەرموویەتی: ((أتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله)) [٧] خۆتـان بپـارێزن لەفیراسەت‌و دیقەتی موسوڵمان، چونکە ئەو بەهۆی نوری خوداوە دەڕوانیٚ.

﴿يهدى لنوره من يشـــاء﴾ پـەروەردگار بـۆ هەرکەسـیٚ مـەیلی لیٚ بـیٚ هیدایـەتی دەداو شـارەزای دەکـا بـۆ تێگەیشـتن لـەنووری وجـوودی بوونـەوەر کەخودایەکی (واجب الوجود) بەدی هێنـاوەو شـارەزای دەکـا بۆئـەوەی فکـری خۆی بخاتەگەڕ بۆ تێگەییشتن لەبوونەوەرو کردنی بەنیشانەو بەڵگە لەسەر تاک‌و تەنهایی خودا، وەکوو چـۆن خـۆر: کەهـەڵدیٚ، لەبـەرزایی یـەوە پرتـەوی خـۆی دەخاتە سەر زەوی‌و روناکی دەکا.

شـارەزای دەکـا بـۆ نـوری عیلـم‌و عیرفـان‌و ئیمـان: کەدەیبەخشـیٚ بەدانیشـتوانی سـەر زەوی‌و ئاسمانـەکان بـۆ ئـەوەی بـاوەڕ بەخودایـەتی خـوداو پێغەمبەرایەتی رەهبەرەکان‌و قودسییەتی فریشتەکان بکەن.

﴿ويضرب الله الأمثال للنـــاس﴾ پـەروەردگار نموونـە دەهێنێتـەوە بـۆ ئادەمیزادو، شتی مەعقول‌و غـەیرە مـاددی دەخاتـە ڕو، بۆئـەوەی مەعانییـە نهێنی یـەکان لەتێگەیشـتن نزیـك بکاتـەوە، ﴿والله بكـل شـيء عليـم﴾

---

(٧) رواه البخاری فی التاريخ وابوداود عن ابی سعيد الخدری.

پەروەردگار زانایە بەهەموو شتێك هیچ شـتێکی لیٚ هـون نـابیٚ. دەزانـیٚ کـیٚ شیاوی هیدایەتو کیٚ شیاوی گومڕایی یە.

هـەندیٚ پێیـان وایـە: کەئایەتەکـە نموونـەی قورئـانی هێناوەتـەوە لـەدڵی موسوڵمان دا، بەم مانایە: کەچۆن ئەم چرایە رونـاکی دەبەخشـیٚو کـەم ناکـا، هەروا قورئانیش هیدایەتی پیٚ دەستەبەر دەبـیٚو فـەڕو بەرەکـەتی کـەم ناکـا. مەبەسـت بـە (المصبـاح) قورئـانی پـیرۆزە، مەبەسـت بـە (الزجاجـة) دڵـی موسـوڵمانە مەبەسـت بـە (المشـكاة) زوبـانی موسـوڵمانو تێگەیشـتنیەتی. مەبەست بە (الشجرة المباركة) درەختی وەحیو سروشە، مانای ﴿يكاد زيتـــها يضيء ولو لم تمسســـه النـــار﴾ واتـە: بەڵگـەکانی قورئـان هێنـدە ئاشـکراو نومایانن لەوانەیـە بـیٚ ئـەوەی بخوێندرێنـەوە بەسـەر خـەڵك دا هەسـتیان پـیٚ بکریٚ. مانای ﴿نور على نور﴾ واتە: قورئـان نـووری خودایـە بـۆ بـەندەکانی، سەرباری ئەو بەڵگەو نیشانانەیە کەلەبوونەوەردا پڵاوکرانەوەو پێش نـازڵبوونی قورئان کەوابی بەنازڵبوونی قورئان نورێکـی تریـان بـۆ زیـاد بـوو. ئـەم نـوورە کەسێك پیٚ ی دەگا: کەخودا بیەویٚهیدایەتی بدا.

بەکورتی: ئەمە نموونەی نووری خوداو هیدایەتی خودایە لەدڵی موسوڵمان دا، هەر وەکوو چۆن زەیتی صافو بیٚ خەوش لەوانەیە بـیٚ ئـەوەی ئـاگری ویٚ بکەویٚ، روناکی بدا جائەگەر ئاگری ویٚ کەوت روناکی دەکەوێتە سەر روناکی، هەر بەوجۆرە دڵی موسوڵمان بەهیدایەت بەختەوەر دەبیٚ پێش ئەوەی زانیـاری بۆ بیٚ جاکەزانیاری بۆهات هیدایەتی تـری بـۆ پـەیدا دەبـیٚو دەبێتـە خـاوەنی هیدایەت لەسەر هیدایەتو نوور لەسەر نوور، پێویستە ئاماژە بۆئەوە بکـەین: کە وشەی (نور) چەند مـانایەکی هەیە:

١- بەمانا شیکەرەوەو بەیانکەرو بەدیهێنەر بـیٚ، بـەم پێیـە وشـەی نـور دەبیٚ (صفة مشبهة) بیٚ ئەو کاتە ماناکەی حەقیقەتەو مەجازی تێدا نیە، بەم جۆرە دەتوانین بڵێین مانای ﴿الله نور السموات والأرض﴾ خودای پەروەردگار دروستکەرو بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، لەنەبووەوە هێناونیە وجوود.

٢- (نور) بەمان پرتەو بێ، ئەوکاتە بەحەقیقەت حەمل ناکرێ بۆ سەر وشەی (الله) بەلکوو دەبێ تەئویل بکرێ (نور) بەمانا (منور) مانا بکەین جانەوکاتە رستەی ﴿الله نور السموات والأرض﴾ ئەگەر مەبەست بەنورەکە نوری مەعنەوی بێ، ماناکەی بەم جۆرە دەبێ، خودا عیلمو عیرفانی داوە بەئەهلی ئاسمانەکانو زەوی، واتە بەفریشتەکانی ئاسمانو بەرەهبەرانی ئادەمیزاد لەپێغەمبەرانو پیاوچاکان.

ئەگەر مەبەستیش نوری حیسسی بێ ئەوکاتە ماناکە بەم جۆرە دەبێ: پەروەردگار ئاسمانەکانو زەوی روناك کردۆتەوە بەروناکی خۆرو مانگ ئەستێرەکان.

٣- موجاهید دەفەرموێ: (نور) بەمان (مدبر)ە واتە کاروباری ئاسمانەکانو زەوی هەلّدەسورێنێ.

٤- ئوبەی کوری کەعبو (الحسن)و (ابوالعالیه) دەلّێن: (نور) بەمەعنا (مزین)ە واتە: خودا رازێنەرەوەی ئاسمانەکانە بەخۆرو مانگو ئەستێرەکان، رازێنەرەوەی زەوییە بە پێغەمبەرانو زانایانو خودا پەرستانی راستاڵ.

بەلاّم ئەگەر بەوردی سەیری تەفسیرەکان بکەینو رای زانایان لەسەر تەفسیری ئەم ئایەتە بەراورد بکەین، بۆمان دەردەکەوێ: کەتەفسیری (نور) بە (منور) بکرێ راستو رەوانە.

بەتایبەتی ئەگەر قیرائەتی زەیدی کوری عەلی ئەبوجەعفەری (المکی) بەرچاوبگرین: کەلەوقیرائەتەدا وشەی (نور) بەشێوەی فیعلی (ماضی) خوێندراوەتەوە: واتە ئەم قیرائەتە بەم جۆرەیە ﴿الله نَوَّر السموات والأرض﴾ فاعیلی (نور) راناوەو دەگەرێتەوە بۆ (الله) واتە: خودا ئاسمانەکانو زەوی روناك کردونەوە، لەم روەوە رێكو پێك بەدی هێناون، یاساو نیظامی تۆکمەی بۆ داناون، کەمو کورییان تێدا نیە، هەموو شتێکیان بەئەندازەو نەخشەو پلانە [٨].

(٨) تفسیر فتح القدیر للشوکانی ج٤/٣٢-٣٥ طبعة دار أحیاء.

موسوڵمانانی سوودمەند لەنووری خودا

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی رونکردەوە: کەنوورەکەی هۆی هیدایەتی بەندەکانیەتی، ئەمجار لێرەدا حاڵو وەزعی ئەوانە بەیان دەکا: کەبەو نورە سوودمەند دەبن.

دەفەرموێ: ﴿في بيوت اذن الله أن ترفع ويذكر فيها اسمه﴾ (فی بیوت) جارو مەجرورە پەیوەندە بەپێشەوە واتە: (كمشكاة كائنة فی بیوت).

کەوابێ ماناکە بەم جۆرە دەبێ: ئەو نوورە رەهاو موطلقە، ئەو نوورە پرتەو بەخشە لەئاسمانەکانو زەوی دا دەردەکەوێو جیلوەبەخش دەبێ لەچەند خانوویەك دا: کەتێیان دا دڵەکان بەخودا پەیوەست دەبن، بیری لێ دەکەنەوەو لێی دەترسنو ئیخلاصی بۆ دەنوێنن، لەبەرخاتری خودا واز لەهەموو خۆشی یەکی ڕواڵەتی ژیان دەهێنن، خۆشیو لەززەتی راستی لەو پەیوەندییەدا بەرجەستە دەکەن!

ئەو نوورو روناکییە ﴿اذن الله ان ترفع ویذکر فیـــها اسمـــه﴾ لەچەند مزگـەوتێك دایـە خـودا ئیجازەی داوە بـەرز بکرێنـــەوە رێزیـــان لیٚ بگـیریٚ، لەبتپەرستیو پیسی تر پاك بکرێنەوە، تەنها عیبادەتی خودایان تێدا بکریٚ، لەقسەو لـەغوەی پڕوپـوچ بپارێزرێن. تایبـەت بکرێـن بـۆ خـودا پەرسـتیو چەسپاندنی یەکتاپەرستی!

قـەتادە دەفـەرمویٚ: (فـی بیـوت) مەبەسـتی ئـەم مزگەوتانەیـە. خـودا فەرمانی کردوە بنیات بـنرێن، ئـاوەدان بکرێنـەوە لەبتپەرسـتی جـۆراو جـۆرو قسەو باسی پـڕو پـووچ بپـارێزرێن، رمبازییـان تێـدا نـەکریٚو وابزانـریٚ خـودا پەرستییە!! ژنو پیـاوی تێـدا تێکـەڵاو نـەبنو وابزانـریٚ عیبادەتـــە. وەکـوو لەهەندیٚ مزگەوت دا ئێستا بەرچاو دەکەویٚ.

ئیبنوعـەبباس دەفـەرمویٚ: مزگەوتـەکان خانـــەی خـودان لەسـەر زەوی رووناکی دەدەن بەئەهلی ئاسمانەکان، وەکوو چۆن ئەسـتێرەکان روونـاکی دەدەن بەزەوی.

عـەمری کوڕی مەیمون دەفەرمویٚ: بەخزمەت چەند هـاوەڵێکی پێغەمبـەر ﷺ گەییشتووم دەیانگوت: مزگەوتـەکان خانـەی خـودان، خـودا لەسـەر خـۆی پێویست کردوە: کەڕێز لەوانە بگریٚ دیدەنی ماڵەکانی دەکەن.

موسلیمو بوخاری فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە دەفەرمویٚ: پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرمویٚ: ((مـن بنـی مسجدا لله یبتغی بـه وجـه الله بنـی لـه مثلـه فـی الجنـة)) واتـە: کەسێك لەبـەرخاتری خـودا مزگـەوتێك دروسـت بکـا خـودا خانویەکی لەوجۆرە لەبەهەشتا بۆ بنیات دەنیٚ!

﴿یسبح له فیها لغدو والأصال، رجال لاتلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله واقام الصلاة وایتاء الزکـاة﴾ تەسـبیحاتی خـودا لـەو مزگەوتانـەدا بکـا چەند پیاوێك بەیانیانو ئێـواران: کـەهیچ کڕیـنو فرۆشتنێك، هیـچ مامەڵـەو

بازرگانییەك لەیادیخوداو نوێژ كردن لەكاتی خۆیٰ داو زەكاتدان بەوانەی شیاوی زەكات پێدانن غافلیان ناكا. گرنگترین شت بەلایانەوە خودا پەرستییە:

كەدەفەرمویٰ: (رجال) ئاماژەیە بۆ ورەبەرزیو خۆراگری پیاوان، بۆ عەزیمەتو سووربوونیان لەسەر خودا پەرستی، كەبەهۆی ئەو رەوشتانەیانەوە بوون بەدروستكەرو بنیاتنەری ئەو مزگەوتانەی: كەماڵی خودان لەسەر زەوی، پابەندی شوكری خودان، راستاڵانە طاعەتی بۆ دەكەن! وەكوو ئەئایەتێكی تردا دەفەرمویٰ: ﴿من المؤمنین رجال صدقوا ماعاهدوا الله علیه﴾ (ألأحزاب/٢٣)

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێكی ترە: كەدەفەرمویٰ: ﴿یا أیها الذین أمنوا لاتلهكم أموالكم ولا أولادكم عن ذكر الله﴾ (المنافقون/٩)

هەر لەوشەی (رجال) لەئایەتەكەدا هەندیٰ لەزانایانی شەرعزان ئەوەیان دەرهێناوە: كەنوێژی جەماعەت لەسەر پیاوان فەرزەو دەبیٰ بەجەماعەت نوێژ بكەن، بەلام بۆ ئافرەت نوێژ لەماڵەوە بكا خێری زیاترە، لەبەر ئەو فەرمودەیەی ئەبوداود: كە لەعەبدولای كوری مەسعودەوە ریوایەتی كردوە، دەفەرمویٰ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((صلاة المرأة فی بیتها افضل من صلاتها فی حجرتها، وصلاتها في مخدعها افضل من صلاتها فی بیتها))

ئیمام ئەحمەدیش فەرمودەیەكی لەئوموسەلەمەوە ریوایەت كردوە: دەفەرمویٰ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((خیر مساجد النساء قعر بیوتهن)) واتە: باشترین مزگەوت بۆ ئافرەتان ناو ماڵی خۆیانە.!

هۆی ئەوەی كەئەو پیاوانە وەگری مزگەوت دەبنو سەرگەرمی نوێژ كردنو ذیكری خودا دەبن ﴿یخافون یوماً تتقلب فیه القلوب والأبصار﴾ ترسی عەزابی رۆژی قیامەتیان هەیە، عەزابی رۆژێك كەدڵەكان تیٰ یدا لەترسان دەكەونە كوتەكوتو چاو بەملۆق دەوەستنو هەموو كەس ترس دایدەگریٰو كەس وەسەركەسی ناپرژیٰ رۆژێكی گرژو سامناكی وەها:

کەهەرکەسە دەیەوێ خۆی رزگار بێ، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿انانخاف من ربنا یوما عبوساً قمطریراً﴾ (الدهر/١٠)

بۆیەش ئەوەندە تەقواکارو لەخودا ترسن ﴿لیجزیهم الله احسن ما عملوا ویزیدهم من فضله﴾ بۆئەوەی خودا پاداشیان بداتەوە بەگوێرەی جوانترین کردەوەیان و بەفەضل و ڕەحمەتی خۆشی بەسەریان دا بڕێژێ! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها﴾ (الانعام/١٦٠) یان دەفەرموێ: ﴿للذین أحسنوا الحسنی وزیادة﴾ (یونس/٢٦).

لەفەرموودەیەکی قودسی دا هاتووە: ئەحمەدو موسلیمو بوخاریو تیرمیذیو ئیبنوماجە لەئەبوهورەیرەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: ((أعددت لعبادی الصالحین مالا عین رأت، ولااذن سمعت، ولاخطر علی قلب بشر)) خودا دەفەرموێ: ئەمن بۆ بەندە صالیحەکانم پاداشێکم ئامادە کردوە، هیچ کەس بەچاو نەیبینیوە، بەسەر دڵی هیچ ئادەمیزادێك دا تێنەپەڕیوە.

﴿لیجزیهم الله أحسن ماعملوا﴾ بۆ ئەوەی خودا بەگوێرەی باشترین کردەوەیان پاداشیان بداتەوە ﴿والله یرزق من یشاء بغیر حساب﴾ بێگومان پەروەردگار فەضلو چاکەی بەرفراوانە بەویستی خۆی بۆهەرکەسێکی بوێ فەضلو چاکەی خۆی بەبێ ژمارە دەبەخشێو هیچی لێ عاسێ نابێ.

زانایانی ئیسلام چەند حوکمێکیان لەم ئایەتانە وەرگرتووە:

١- پەروەردگار فەرمان دەکا بەئاوەدان کردنەوەی مزگەوت لەروی مادییەوە بەبەرز کردنەوەو بنیاتنانی، لەڕوی مەعنەویشەوە بەنوێژ تێدا کردنو قورئان تێدا خوێندنو دەرس تێدا گوتنەوەو ئامۆژگاریی تێدا کردنی موسوڵمانان.

٢- زەخرەفە کردنو رازاندنەوەی مزگەوت: بەلای هەندێ لەزانایانەوە دروستە، چونکە نیشانەی رێزگرتنی ماڵی خودایە، پەروەردگاریش فەرمانی بەرێز گرتن لەماڵی خۆی کردوە، لەسەر ئەو مانایە کەوشەی (ترفع) لە (فی بیوت أذن الله ان ترفع) بەمانا (تعظم) بێ واتە رێزی لیٚ بگیرێ.

هەروا ریوایەت کراوە: کەئیمامی عوسمان ﷺ مزگەوتی پێغەمبەری ﷺ بەداری ساج رازاندەوە!

تەنانەت ئەبوحەنیفە دەفەرموێ: چ خراپییەك لەوەدا نیە مزگەوت بەئاوی زێڕ بنەخشێندرێ.

عومەری کوڕی عەبدولعەزیز لەو سەردەمەدا: کەوالی مەدینە بوو مزگەوتی پێغەمبەری ﷺ رازاندەوە، زۆری جوان کردو کەسیش رەخنەی لیٚ نەگرت.

٣- کۆمەڵێکیش لەزانایانی ئیسلام بەلایانەوە مەکروهە مزگەوت زەخرەفەی تێدا بکرێو برازێندرێتەوە، بەلگەشیان ئەو فەرموودەیە: کەئەبوداود لەئەنەسەوە ریوایەتی کردوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: **((لاتقوم الساعة حتی یتباهی الناس فی المساجد))**

٤- پێویستە مزگەوت لەشتی پیسو بۆنی ناخۆش بپارێزرێ قسەی ناشرینو پڕو پووچی تێدا نەکرێ. ئاماژە بەو فەرمودەیەی: کەموسلیمو بوخاری لەجابیرەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: **((من اکل ثوما اوبصلاً فلا یشقانا فی مسجدنا))** یان فەرموی: **((فلیعتزلنا ولیعتزل مسجدنا ولیقعد فی**

بیته)) کەسێك سیری خوارد یان پیـازی خـوارد، بانەیـە لەمزگـەوت دا سـەرو دڵمان بگـرێ. یـان بالێمـان جیـا بێتـەوەو نەیەتـە مزگـەوتمانو لـەماڵی خـۆی دابنیشێ.

٥- هەروەها نابێ لەمزگەوت دا مامەڵەو کڕینو فرۆشـتن ئـەنجام بـدرێ، نابێ بانگ بۆ شتی هونبوو رابهێڵدرێ، هەروەها هەموو کارو بارێکی دونیایی لەوجۆرەی نابێ تێدا ئەنجام بدرێ. چونکە موسلیم لەبورەیدەوە فەرموودەیەکی ریوایـەت کـردوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ بـەو کابرایـەی فـەرموو: کـەبانگی ڕادەهێشت بۆدۆزینـەوەی وشـترە سـورەکەی: فـەرموی: ((لاوجدت، انما بنیت المساجد لما بنیت له)) یاخوا نەیدۆزییەوە، کەی شـوێنی جـاڕدانی دۆزینـەوەی وشتر مزگەوتە؟ مزگەوت بنیات نراوە بۆ ئەوشتەی بۆی بنیات نراوە.

٦- بەلای مالیکیەکانەوە بۆبێ ئەنوایانو غـەریبان دروسـتە لەمزگـەوت دا بنون. چونکە پێغەمبەر ﷺ ڕێگای دا کۆمەڵێك لەبێ ئەنوایان لەمزگـەوت دا بنوون..

لەصەحیحەینیش دا هاتووە: کەعـەبدوڵڵای کـوڕی عومـەر لەسـەردەمی زوگوردی دا لەمزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ نووستووە.

٧- بەلای شافیعیەکانەوە نووستن لەمزگەوت دا مەکروهە.

٨- کەسێك چووە ناو مزگەوتـەوە بائـەم دوعایـە بخوێنـێو بڵـێ: ((اللهم أفتح لی ابواب رحمتك)) خودایە! دەرگای رەحمەتی خۆتم لێ بکـەرەوە. ئـەمجار سوننەتە دووڕکاتی (تحیة المسجد) بکا. کەهاتەدەر لەمزگـەوت بائـەم دوعایـە بکا ((اللهم انی أسألك من فضلك)) خودایە! داوای خێرو بەرەکـەتت لێ دەکـەم لەفەضلو بەخششی خۆت بێ بەشم نەکەی!

حاڵی کافران لەدونیاداو خەسارەتمەندییان لەقیامەت دا

وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَعْمَٰلُهُمْ كَسَرَابٍۭ
بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا
وَوَجَدَ ٱللَّهَ عِندَهُۥ فَوَفَّىٰهُ حِسَابَهُۥ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٣٩﴾
أَوْ كَظُلُمَٰتٍ فِى بَحْرٍ لُّجِّىٍّ يَغْشَىٰهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِۦ مَوْجٌ مِّن
فَوْقِهِۦ سَحَابٌ ظُلُمَٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَآ أَخْرَجَ يَدَهُۥ لَمْ
فَوْقِهِۦ سَحَابٌ ظُلُمَٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَآ أَخْرَجَ يَدَهُۥ لَمْ
يَكَدْ يَرَىٰهَا وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورًا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

ریوایەت کراوە: کەئایەتی ژمارە (٣٩) ﴿والذين كفروا﴾ دەربارەی عوتبەی کوڕی رەبیعەی کوڕی ئومەییە نازڵ بووە، ئەم ماڵوێرانە لەسەردەمی نەزانیدا لیباسی خودا ناسی لەبەرکردبوو، خۆی بەئاییندار دەزانی، کەئیسلام هات، ئیمانی نەهێناو خۆی بەکافری هێشتەوە، هەندێکیش دەڵێن: دەربارەی شەیبەی کوڕی رەبیعە نازڵ بوو، هەردووکیشیان بەکافری مردن!!

پەیوەندیی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: پەروەردگار لەوەپێش حاڵو وەزعی موسوڵمانانی باس کرد ئەوەی شی کردەوە: کەئەوان لەدونیادا لەنوری خودادان، دڵیان بەونووره روناکە، بەهۆی ئەوەوە کردەوەی چاك دەکەن، لەقیامەتیش دا پاداشی کردەوەکانیان بەباشی وەردەگرنەوە. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا وەزعو حاڵی کافرەکان بەیان دەکا: لەدونیادا لەناو

تاریکی دانو لەقیامەت دا عەزابی بەئێشیان دەدرێ، بۆ هەردوو حاڵەکەشیان نموونە دەهێنێتەوە: جا نموونەکان دەگونجێ بۆ حاڵی دونیاو حاڵی قیامەتیان بێ، یان بۆ دووجۆر لەکافران بێ ئەوانەی لەناخەوە کافرن، ئەوانەی بەلاسایی کردنەوە کافرن.

دەفەرموێ: ﴿والذين كفروا أعمالهم كسراب بقيعة يحسبهُ الظمئان ماءً حتى اذا جاءهُ لم يجده شيئاً﴾ ئەوانەی کافرو بێ بڕوان، ئینکاری تاكو تەنهایی خودا دەکەن، پەیامی پێغەمبەر رەت دەکەنەوە، قورئان بەکەلامی خودا نازانن. لەهەمان کات دا کردەوەی باشی دونیایی ئەنجام دەدەنو پێیان وایە: ئەو کردەوانەیان لەقیامەت سوودبەخش دەبن بۆیانو لەسزای سەختی قیامەت رزگاریان دەکا، ئائەو کردەوانەیان دەق دەشوبهێتە تراویلکە کەئادەمیزادی تینوو لەسارادا چاوی لێ دەبێو واگومان دەبا ئاوە، خۆی بۆ دەکوتێ، کاتێ دێتەلای هیچ نیە، حاڵو وەزعی کافرەکانیش بەوشێوەیە، پێیان وایە: کردەوە باشەکانیان ((وەکوو بەجێهێنانی صیلەی رەحمو یارمەتیدانی هەژارانو چاککردنی رێگاو بانو بنیاتنانی قوتابخانەو خەستەخانە)) سوودبەخش دەبن بۆیان لەقیامەت دا، لەسزای سەختی دۆزەخ دەیانپارێزن، جاکەرۆژی قیامەت دێو بەرەو رووی سزای سەختی دۆزەخ دەبنەوە، دەزانن کردەوە باشەکانی دونیایان هیچ دادیان نادەنو هیچیان لێ شین نەبووە ﴿ووجد الله عنده فوفاه حسابه والله سريع الحساب﴾ لەوێ ئەو خودایەی بڕوای پێ نەبوو دژایەتی دەکرد ئەو دەبینێ، ئەو چاوەڕوانی دەکا؛ بێگومان خودا بەخێرایی و زوو حیسابی بەندەکانی دەکا.

بەڕاستی مەوقیفێکی سەختو چەموشە، ئەگەر دوژمنێکی هاوشانی خۆی بدیبایا لەوانە بوو شتەکە زۆر زەحمەت نەبێ، بەڵام ئەو بەغافڵیو لەنکاو خودای خاوەن تواناو تۆڵەستێن دەبینێ، توشی دەبێ بەتوشی کارمەندانی

دۆزەخەوە، تیٚ ی رۆدێن‌و کێشی دەکەن بۆ دۆزەخ، بەئاگر دەیسوتێنن، ئاوی کولاَتوی دەدەنیٚ، کێم‌و زوخاوی بەگەرودا دەکەن!.

بەلْیٚ لەو شوێنەی بەتەمایە کردەوەکانی دونیای فریای بکەون لەسزای خودا رزگاری بیٚ، عەزابی سەختی دۆزەخی تووش دیٚ، سزای بیٚ باوەڕی‌و هاوەلْ دانان بۆ خوداو بەدرۆخستنەوەی قورئان‌و پەیامی پێغەمبەر ﷺ وەردەگرێتەوە، بەکورتی کافرەکان رۆژی قیامەت تووشی نائومێدی دێن، لەگەلْ واقیعێکی تالْ دا روبەڕو دەبنەوە، شتێکیان چنگ ناکەویٚ سوودیان پیٚ بگەیەنیٚ!

﴿او كظلمات فى بحرلجى يغشاه موج، من فوقه موج من فوقه سحاب﴾ نموونەی دووەم بۆ حالْ‌و وەزعی کافرە چاولیٚ کەرەکان، ئەوانەی بەنەفامی شوێن پێشەوا کافرەکان دەکەون، وەکوو تاریکایی یەك وایە لەناو دەریایەکی قوولْی فرەئاودا، شەپۆل لەسەر شەپۆل بهاویٚ، ئەمجار هەورێکی رەشی پڕ، روناکی خۆرو مانگ‌و ئەستێرەکان دابپۆشیٚ، سیٚ جۆر تاریکی سواری یەکتر بن: تاریکی دەریا، تاریکی شەپۆلەکان، تاریکی هەورەکان! ئەم تاریکیانە دەق دەشوبهێنە سیٚ جۆر تاریکی: کەلەکافردا هەن، تاریکایی بیرو باوەڕ، تاریکی‌قسەی ناشرین‌و پوچ، تاریکی کردەوە، ئەم سیٚ تاریکیانەی لیٚ دەبنە لەمپەرو ناهێلْن حەق‌و راستی ببینن، هەست بەبەلْگەو دەلیلی ناو بوونەوەر بکەن، سوود لەو نیشانانە ببینن.

بەلْیٚ: کوفر خاوەنەکەی دادەبڕیٚ لەنووری خودا: کەبوونەوەری پڕ کردوە، بەلاَم ئەو لیٚ ی بیٚ بەشە!

کوفر گومڕایی‌یەکە واله ئادەمیزاد دەکا: دیاریترین‌و نزیکترین نیشانەی هیدایەت نەبینیٚ..

کوفر ترسناکێکە ئاسایش‌و ئارامی تێدا نیە، کەسێك خودا نووری نەداتیٚ نووری نیە، نووری خودا هیدایەت لەدلْ دا پەیدا دەکا، چاوی دلْ

دەکاتەوە، سروشتی ئادەمیزاد بەیاسای کەونەوە پەیوەست دەکا، کەسێك بەو نوورەوە پەیوەست نەبێ لەتاریکیو گومڕایی دایە، هەرگیز بەرچاوی رون نابێ، لەترس،دا دەژیو ئاسایشی توش نایە، لەگومڕایی دایەو ناگەرێتەوە، سەرەتاو ئاکامی کردەوەکانیشی وەکوو تراویلکەی وایە. کردەوەکانی کێشی دەکەن بۆ تێداچوونو فەوتان. چونکە کردەوە بەبێ بیرو باوەڕی راست بێ سوودە، بەبێ ئیمان صەلاحەت دەستەبەر نابێ، هیدایەت هەر هیدایەتی خودایەو بەس!

مەبەست لەم نموونە هێنانەوەو رونکردنەوەیە ئەوەیە: کەکافر چەندەها گومڕایی تێدا کۆبۆتەوە دڵو چاوو گوێچکەی لەتاریکی ئەنگوستەچاودان، بەو حاڵەیەوە بەهیچ جۆرێ رێگای راستو چەوت لێك جیاناکاتەوە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ظلمات بعضها فوق بعض﴾ ئەو تاریکیانە چەند تاریکیەکن، هەندێکیان سواری هەندێکیان بوونو کەوتوونە سەریەك، بەجۆرێك ﴿إذا أخرج يده لم يكد يراها﴾ تەنانەت ئەگەر ئادەمیزاد دەستی خۆی: کەلەهەموو شتێك زیاتر لێیەوە نزیکە، ئەگەر دەری بێنێو رایدێرێ نزیك نیە ببینێ چ جایی بیبینێ. واتە: نایبینێ!! ﴿ومن لم يجعل الله له نوراً فما له من نور﴾ واتە: کەسێك خودا نوری نەداتێ و هیدایەتی نەداتێ ڕێگای ڕاست دەرناکاو گومڕاو سەرلێ شێواوە.

ئەمەش شتێکی واقیعیو بەڵگە نەویستە، کەسێك خودا هیدایەتی نەداو تەوفیقی نەدا بۆ هیدایەت ئەوە نووری نیەو بەهیلاك چووە، خەسارەتمەندە، لەتاریکی دایەو روناکی نابینێ!!

بەڵگەو نیشانەکانی بوونەوەر لەسەر هەبوونی خوداو تاک و تەنهایی زاتی پاکی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ

ٱللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلطَّيْرُ صَٰٓفَّٰتٍۢ ۖ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُزْجِى سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُۥ ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ رُكَامًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن جِبَالٍ فِيهَا مِنۢ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُۥ عَن مَّن يَشَآءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِۦ يَذْهَبُ بِٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ ٱللَّهُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٤﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّن مَّآءٍ ۖ فَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰٓ أَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَّقَدْ أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ ۚ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

دوای ئـەوەی پـەروەردگار وەصفـی دڵ رونـاكیو دڵ نوورانـی بوونـی موسوڵمانانی كرد، بەهۆی هیدایەتەوە، هەروا باسی ئەوشتانەی كـرد: كـەدڵی كافرەكان تاریك دەكا، بەشـوێن ئـەوەدا بەڵگـەو نیشـانەكانی تـاكو تەنـهایی خوداو بەتواناییو كاردروستی پەروەردگار نمـایش دەكـا، لـەو بەڵگـەو نیشـانە هەمەجۆرو زۆرانە چوار بەڵگەی بەرچاوو هەمیشە بینراو دەخاتە ڕو:-

١- تەسبیحات كردنـی مـەخلوقات بـۆ خـوداو بـەتاكو تەنـها ناسـینی. دەفەرموێ: ﴿الم تر ان الله یسبح له من في السموات والأرض﴾ ئەوە نازانیٚ ئەی پێغەمبەر ﷺ! هـەروا هـەموو موخاطـبێك كەشـیاوی خیطـاب ئاڕاستە كردنـە، ئێـوە بەبەڵگـەو دەلیـل بۆتـان مـەعلوم نـەبوەو نـازانن: كەهـەموو مەخلوقات، هەموو بوونەوەر تەسبیحاتو تەقدیسی خودا دەكا؟؟

بۆتـان ئاشـكرا نـەبووە: كەهـەرچی لەئاسمانـەكانو زەوی دا هەیـە بەعاقڵمەندو بیٚ زوبانیـەوە، بـەئادەمیزادو فریشـتەو جندۆكەیـەوە، بـەباڵندەو خشـۆكو پێڕۆیـەوە، هـەموویان هەریەكـەیان بەشـێوەی خـۆی خـەریكی تەسبیحاتو تەقدیسو تەنزیـهی خودایـە، نیشـانەی تـاكو تەنـهایی خـودان، بەڵگەن لەسەر هەبوونی خودایەكی باڵادەستی بەتواناو بەدیهێنـەر واتـە: ئـەی ئـادەمیزاد: كـەتۆ تەسـبیحاتی خـودا دەكـەی بەتەنـهانیت، هـەموو بوونـەوەر لەگەڵت دایە، هەموودەورو بەرت هاوكاریت دەكا لەخودا پەرسـتی دا، لەوانـە ﴿والطیر صافات﴾ دەبینی پەلەوەر (باڵندە) لەكاتی فڕینی دا باڵـەكانی لێـك دەداو ڕاستیان دەكا: بۆئەوەی لەو بەرزایی یەوە نەكەوێتـە خـوار، هەركەسـێك بەوردی سەیری باڵندە بكاو عـەقڵی ڕێكو پێك بیٚ، دەزانـیٚ كەبەدیهێنـەرێكی دانا ئەو باڵندەیەی دروست كردوە، دەزانیٚ هـەڵسو كـەوتو شـێوەو ڕەفتـاری ئەو باڵندەیە نیشانەی ئەوەیە: كەبەدیهێنەرەكەی خاوەنی هـەموو صیفـاتێكی كەماڵە، كەوابوو قسەی كافرو موشریكەكان بـەتاڵو پوچـە: كـە هاوەڵیـان بـۆ خودا دانـاوە، هـەندیٚ لـەبیٚ گیانیـان كـردون بەشـەریكی خـودای دانـاو زانـا!

لەکاتێك دا ئەو شتانە هەموویان دروستکراوی خودان، جاچۆن دەگونجێ دروستکراو ببێتە هاوەڵی بەدیهێنەر؟!

ناوهێنانی باڵندە بەتایبەتی ـ هەرچەندە لەچوارچێوە گشتی یەکەش دا ئەوی تێدایە ـ لەبەر ئەوەیە: چونکە باڵندە نیشانەیەکی تایبەتی تێدایەو نیشانەی کارسازیی پەروەردگارو کەماڵی قودرەتو کاردروستی خودای زاناو دانایە.

کەلەسەرەتای ئایەتەکەدا فەرموی: ﴿الم تر؟﴾ ئاماژە بەوە دەکا: کەتەسبیحات کردنی مەخلوقات بۆ خودا شتێکی ئاشکراو نمایانەوبۆتە حەقیقەتو گومانی تێدا نیە، گەیشتۆتە پلەی زانستو هەموو کەسێك دەیزانێ.

قورئان رێنمونی ئادەمیزاد دەکا بۆ تێفکرین لەدروستکراوانی خودا، هەڵیدەنێ بۆئەوەی سەیری دەوروبەری خۆی بکا لەئاسمانو زەوی دا، کەحاڵیان وایە خەریکی تەسبیحاتی پەروەردگارن، سەرنجیان رادەکێشێ بۆئەو دیمەنانەی هەموو رۆژێ دەیان بینن، بەلام لەبەر تیکرار بوونەوەیانو زۆر دیتنیان سەرنجیان راناکێشێ، ئەوە دیمەنی تەیرو تووڵە، باڵیان راست دەکەنو قاچیان لێك دەگرنو دەفرن بەحەواوەو تەسبیحاتی خودا دەکەن ﴿كلٌّ قد علم صلاته﴾ هەریەکێ لەو مەخلوقاتانەی باسمان کردن، هەموویان نوێژو تەسبیحاتی خۆیان دەزانن، واتە: خودا شارەزایان دەکا بۆ رێبازو یاسای خودا پەرستی، هەریەکەیان بەجۆرێك خوداپەرستی خۆی ئەنجام دەداو بەندایەتی خۆی رادەگەیەنێ، ﴿والله عليمٌ بما يفعلون﴾ پەروەردگاریش زاناو ئاگادارە بەهەموو کارو کردەوەیەکیان هیچی لێ گوم نابێ، چاکە بکەن یان خراپە، پابەندی فەرمانی خودابن یان یاخیو سەرکەش بن خودا ئاگای لێیانەو پاداشیان دەداتەوە، چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە لەم تەسبیحاتو تەقدیسەدا تەنها ئادەمیزاد غافڵو بێ ئاگایە، لەکاتێك دا ئەو دەبوایە لەهەموو

مەخلوقاتەکانی تر زیاتر خەریکی خوداپەرستی ببوایەو لەهەموان شیاوترە بەگوێڕایەڵی و فەرمانبەرداریی.

بێگومان لەم دیمەنە قورئانی یەدا بوونەوەر هەمووی تێکڕا بەخودا پەرست نیشان دەدرێ، هەمووی سەرگەرمی تەسبیحات و تەنزیهی پەروەردگارە.

هەرکاتێ ئادەمیزاد صەفای گیانی بۆ پەیدا ببێ، هەست بەتەسبیحات و ذیکری بوونەوەر دەکاو هاوکارییان دەکا، گوێی لەتەسبیح و تەقدیسیانە، پێغەمبەر ﷺ کەبەڕێگادا دەڕۆییشت گوێی لەتەسبیحات و ذیکری بەردە وردەی ژێرقاچیەوە دەبوو، هەروا حەزرەتی داود ﷺ: کەمیزمارەکانی دەخوێندەوە کێوەکان و پەلەوەرەکان لەگەڵیان دەگووتەوەو بۆیان دەستاندەوە.

﴿ولله ملك السموات والأرض, والى الله المصير﴾ هەر بۆ خودایە ملکایەتی ئاسمانەکان و زەوی، هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدا هەیە هەمووی ملکی خودایە، فەرمانڕەوای موطلەقە تێیان دا؛ بەدییان دەهێنێ دەیانفەوتێنێ، ژیانیان پێ دەبەخشێ و دەیانمرێنێ. هەر خودا پەرستراوی حەق و راستەو هەر ئەو شیاوی خودایەتی یە، کەسی تر شیاوی پەرستش بۆ کردن نیە، کەس مافی ئەوەی نیە حوکم و بڕیاری خودا هەڵوەشێنێتەوە یان رایان بگرێ، گەڕانەوەی هەموو مەخلوقات هەر بۆلای خودایە، رۆژی قیامەت هەمووتان ئەی ئادەمیزادینە! زیندو دەکرێنەوە دەچنەوە بەرقاپی خودا، ئەویش بەویستی خۆی چۆنی بوێ ئاوا بڕیار دەربارەتان دەردەکاو هەرکەسە بەگوێرەی کردەوەکانی پاداشی خۆی وەردەگرێتەوە وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ليجزى الذين أساؤوا بما عملوا, ويجزى الذين أمنوا بالحسنى﴾ (النجم/٣١)

بەکورتی و بەکوردی: گەورەیی و بەرفراوانی بوونەوەر کارسازیی و دەستڕەنگینی خودا لەبەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەویدا، دروستکردن و

بلاوکردنەوەی ئەو هەموو کائیناتە زیندوو بێ گیانانە تیایان دا، ئەو جوانکاریو کارسازی یەی لەبەدیهێنانی ئادەمیزاددا رەچاوکراوە، هەبوونی ئەو هەموو جۆرە ئادەمیزادو ئاژەڵو پەلەوەرو خشۆکو پیڕۆیانەی ناو وشکانیو دەریاو هەواو بەرزایی، ئەو هەڵسو کەوتەی گەورەترین گیانلەبەر هەتا وردترینیانو بچوکترینیان: کە ئەنجامی دەدەن، هەندەسەکاری هەنگ لەدروستکردنی شانەهەنگوین دا، فێڵو فرتی عەنکەبووت لەنیچیرکردنی حەشەرات دا، کارە سەر سوڕهێنەرەکانی تەیرو تولەکان، تەصەروفاتی پەروەردگار تیایان دا لەڕوی بەدیهێنانو لەناو بردنیان، سەرەتای دروست کردنیانو ئاکامی تەمەنیانو دروستکردنەوەی سەر لەنوێیان! ئەمانە هەموویانو هی تریش نیشانەی هەبوونی خودایەکی تاكو تەنهای بەدیهێنەرو کاردروستو زاناو داناو بەتوانان.

ئەمە یەکەم بەڵگەیەکی کەونییە لەسەر هەبوونی خوداو بەتواناییو تاكو تەنهایی، بەڵگەکە خۆی لەخۆی دا چەند بەڵگەی لەخۆ گرتوون، هەرکامێ لەو بەڵگانە بەتەنیا بەسە بۆ قەناعەت کردنو بڕواهێنان.

دەشتوانرێ بەڵگەی نێو ئەم دوو ئایەتە بکەینە دوو بەڵگەی سەرەکیو ئیجمالی: بەڵگەی بەندایەتی کردن بۆ خودا لەجیهانی بالاو پایین دا، بەڵگەی پاشایەتیو خاوەنیەتی رەهاو موطلەقو گەڕانەوەی هەموو شتێك بۆلای خودا.

٢- بەڵگەی دووهەم باراندنی بارانە.

ئەمەش دیمەنێکی ترە لەدیمەنەکانی بوونەوەر، خەڵکی بەسەری دا تێپەڕ دەبنو لیٚ ی،بێ ئاگانو سەرنجی نادەنێ، هەرچەندە بارانو بەفرو تەرزە تێڕوانینیان لەززەتی تێدایە بۆ چاو، دڵ پەندی لیٚ وەردەگرێ، مەجالێکی بەرفراوانە بۆ لێوردبوونەوە لەمەخلوقاتی خوداو نیشانەو ئایەتەکانی.

دەفەرموێ: ﴿الم تر ان الله يزجي سحابا, ثم يؤلف بينه, ثم يجعله ركاماً فترى الودق يخرج من ضلاله﴾ ئەوە تۆ ئەی پێغەمبەر ! یان ئەی

موخاطب! نازانی باران چۆن دروست دەبێو دەبارێ؟؟ بێگومان پەروەردگار بەتواناو دەسەڵاتی ڕەهای خۆی لەسەرەتاوە، ئەو هەورانەی پێك دێن لەهەڵمی بەرزەوە بووی دەریاکان، لێکیان دەداو دەیانخاتە پاڵ یەكو دەیانکاتە پارچە هەورێکی تۆکمەو تێکچڕژاو، ئەمجار هەندێکی دەخاتە سەر هەندێکیو هەورێکی بەرزی لێ پەیدا دەبێ لەطبەقەیەکی ساردی هەوادا، ئەمجار باهەڵدەکا ئەو هەورە ڕادەماڵێ بۆ ئەو شوێنەی دەیەوێ بارانی لێ ببارێنێ، ئەمجار تۆ دەبینی باران لەو هەورەوە کەڕایدەماڵێ بۆ ئەو شوێنەی دەیەوێ بارانی لێ ببارێنێ، دەبینی باران لەهەورەوە لەدرزو چاڵو چۆڵیەوە دەبارێتەسەر زەوی ﴿وينـزل من السماء من جبال فيها من برد﴾ ئاوا بەو جۆرە پەروەردگار لەطبەقو توێی ئەو هەورانەوە کەدەشوبهێنە کێوی بەرزو گەورە، باران دەبارێنێ وەکوو چۆن جاری واهەیە بەفرو تەرزە دەبارێنێ، ئەمەش بەهۆی ساردیی ئەو هەڵمە بەرزەوە بووەی لەدەریاکانەوە هەڵدەستێو بەرز دەبێتەوە. مەبەست بە (السماء) بەرزایی یە، ئەوەی لەژورتەوەیە. (جبال) یش لێرەدا کینایەو دەرکەیە لەو هەورانەی: کەئێستا ئەوانەی سواری فڕۆکە دەبنو سەر هەورەکان دەکەونو سێهەزار پێ یەك لەزەوی حەوا دەکەون هەورە سپیەکان دەبینن وەکوو کێوی گەورە وەهان، بێگومان دەستی قودرەت پاڵ بەهەورە پەرتەوازەو بڵاوەکانەوە دەنێ لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر، پاشان لێکیان دەداو کۆیان دەکاتەوەو دەیانخاتە سەر یەك، ئەمجار: کەقورس بوون، ئاویان لێ دێتەخوار، ئەو هەورانە لەبەرزایی یەوە دەق دەشوبهێنە کێوی سەرکەشو بەرزو بڵند.

هەندێ لەموفەسسیرین دەڵێن: بەواقیعی لەئاسمان دا کێوە تەرزە هەنو تەرزە لەو کێوانەوە دەبارێ. هەندێ تیۆری تازەش پشتگیری ئەوە دەکەن کەلەطبەقەکانی هەوادا شتی واهەیە، دەق دەشوبهێتە کێوی پێکهاتوو لەتەرزە.

هەڵبەتە قودرەتو ئیرادەی خودا رۆڵی خۆی دەگێڕێ لەبوونەوەرداو بەگوێرەی ویستو ئیرادەی خودا کارەکان جێ بەجێ دەکرێن. هەر لەم رووەوەیە: کەبارانو تەرزەو بەفر دەبارێ ﴿فیصیب به من یشاء﴾ ئەو بارانو تەرزەو بەفرە دەبارێتە سەر ولاتێك خودا رەحمیان پێ بکاو بیەوێ لێ ی ببارێ ﴿ویصرفه عمن یشاء﴾ ئەو بارانو بەفرو تەرزەیە دەگرێتەوە لەولاتێك خودا بیەوێ لێ ی نەبارێ. جایان نیعمەتو تۆڵە لێ ستاندنە لەدانیشتوانی ئەو ولاتو هەرێمە. یان رەحمەتە بۆیانو بۆ پارێزگاریو پاراستنی بەرو بومو کشتو کاڵیان.

لەو بەڵگەو دەلیلە سەرسوڕهێنەر تر بەدیهێنانی دژە لەدژ، دەرهێنانی ئاگرە لەئاو، پەیدا کردنی گەرمە لەساردی، تەنانەت لەو هەورە تاریکە ساردە پڕئاوە بریسکەو چەخماخەی وابەدی دێنێ ﴿یکاد سنا برقه یذهب بالأبصار﴾ نزیکە روناکایی بروسکە: کە لەچڕبوونەوەو پاڵە پەستۆی هەورەکانەوە پەیدا دەبێ، هێندە بەتەوژمو خێرایە، هێند شوعلەو پرتەوی بەهێزە، لەوانەیە بینایی چاو بەرێ!!

٣- بەڵگەی سێهەمان گۆڕانکاریی شەوو رۆژە، ئەمەش دیمەنێکی سەرسوڕهێنەرە دیمەنێکی کەونی یەو رۆژانە دووبارە دەبێتەوە، شەو دەڕوا رۆژ دێو رۆژ دەڕوا شەو دادێ. ﴿یقلب الله اللیل النهار﴾پەروەردگار شەوو رۆژ بەدی دێنێ، رۆڵی خۆی دەگێڕێ تێیان دا، لەم زیاد دەکاو لەو کەم دەکا، گۆڕانکارییان تێدا دەکا لەبارەی گەرماو سەرماوە، وەرزەکان دەگۆڕێ، بەدوو یەك دا دەیانهێنێو دەیانبا، یاسایەکی بۆ داناون نەگۆڕو تۆکمەیە ﴿ان فی ذلك لعبرة لأولی الأبصار﴾ بێگومان لەبەدیهێنانی شەوو رۆژدا، لەگۆڕانکاریی کردن تیایان دا، بەڵگەو دەلیلی زۆرو جۆراو جۆر هەن لەسەر گەورەیی خودا، پەندو ئامۆژگاریی هەیە بۆ کەسێك خاوەن عەقڵ بێو

وردبێتەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان فی خلق السموات والأرض واختلاف اللیل والنهار لآیات لأولی الألباب﴾ (ال عمران/ ١٩٠).

پەروەردگار بەوجۆرە جار دوای جار ئاگادارمان دەکاتەوە، هەستو گیانمان دەبزوێنێ، سەرنجمان رادەکێشێ بۆ جۆرەها دیمەنی بوونەوەر، بۆ ئەوەی بەلامسەرلایی بەسەریان دا تێپەڕنەبین، چاومان لەئاستیان نەقوچێنین، گەشتی ژیانمان سوودبەخش بێ، بێ دەسمایەو قانزانج لەژیان دەرنەچین، وەختێك دەگەڕێینەوە بۆلای خودا بەختەوەر بین، سودمان لەم ژیانە کورتەی جیهان وەرگرتبێ‌و کامەرانی قیامەتمان پێ دەستەبەر کردبێ!

ئەندامەکانی لەشمان بۆ ئەو شتانە بەکارهێنابێ کەبۆی دروست کراون، سەربەرزی‌و قانزانجی خۆمان لەخودا پەرستی‌و بەندایەتی کردن بۆ پەروەردگار دەستەبەر کەین.

٤- دەلیلی چوارەم: حاڵو وەزعی گیانلەبەران بەهەموو جۆرەکانیەوە.

پەروەردگار بەڵگەی لەسەر تاك‌و تەنهایی خۆی هێنایەوە بەدیاردەو دیمەنەکانی ئاسمان‌و زەوی، بەچۆنیەتی پێکهێنانی هەورو باران بارین، بەگۆڕانکاریی شەوو رۆژ، ئەمجار بەڵگەیەکی تر دێنێتە کایەوەو دەیکاتە نیشانەی کار دروستی خودایەتی خۆی؛ حاڵو وەزعی گیانلەبەران وێڕای جوداوازیی دیمەن‌و هەڵس‌و کەوتیان دەکاتە نیشانەی خودایەتی‌و بەتوانایی‌و دانایی خۆی. دەفەرموێ: ﴿والله خلق کل دابة من ماء﴾ خودا هەموو پیڕۆیەکی لەئاو دروست کردوە، بناغەی هەموو درووست کراوێکی گیانلەبەران ئاوە، ئاو مادەی ئەساسی زیندەوەرە. یان هەموو زیندەوەرێك لەو دڵۆپە مەنی یە دروست دەبێ: کە لەنێرینە دەردەچێ و لەمنداڵدانی مێینەدا لەگەڵ هێلکەی تێکەڵاو دەبن‌و کۆرپەڵە پێك دەهێنن!

لێرەدا قورئان بەشێوەیەکی ئاسان‌و رەوان حەقیقەتێکی زانستی رادەنوێنێ، حەقیقەتێك شیکردنەوەی پێویستی بەچەندەها کتێبی قەبارە

گەورە هەیە. حەقیقەتی ئەوە: کەهەموو پیرۆیەك لـەئاو دروسـت بـووە، واتـە: ئاو عونصوری سەرەکی پێکهاتەی هـەموو گیانلەبەرێکـە. یـان دەگونجـیّ بـەم حەقیقەتـە ئامـاژە بۆئـەو تیۆرەبکـا: کەئێسـتا.زانیـاری تـازە سـەرگەرمی لێکۆڵینەوەو چەسپاندنیەتی، ئەویش ئەوەیە: کەسەرەتای ژیان لەدەریادا پەیدا بووە. واتە: پاشان لق‌و پۆپی لیّ بۆتەوەو گـەرا گـەراو جۆر جۆر بـووە. واتـە: یەکەم لانەیەك ژیان سەری تێیدا هەڵداوە، یەکەم شـوعلەی ژیـان لـەناو ئـاودا بەدی هێنراوە، ئەمە حەقیقەتێکەو قورئان ئاماژەی بۆ دەکاو چەسپاندۆیەتی، ئیتر چ کارمان بەسەر تیۆرە زانستی یەکانی ئەم بوارەوە نیەو نامانەویّ تیـۆرە زانستی یەکانی: کەئەمڕۆ یان سـبەینیّ دێنـە گـۆڕیّ بیانکەینـە پێـوەری ئـەم حەقیقەتە عیلمی یەی قورئان ئاماژەی بۆ دەکا، چونکە وەکـوو چـەند جـاری تریش گوتومانە: تیۆرە زانستی یەکان ئەگەری گۆڕان‌و هەڵوەشانەوەیان هەیە، بۆیە ئێمە بەوەندە قنیات دەکەین‌و حەقیقەتە قورئانیەکە دەخەینە ڕو بڕواشمان وایە سەد دەر سەد ڕاستەو هەڵوەشـانەوەی نیـەو ئەگـەری گۆڕانـی تێـدا نیـە، بەدڵنیایی یەوە دەڵێین پەروەردگار گیانلەبەری لەئاو دروستی کردوە یان لـەناو ئاودا دروستی کردوە، هەموو گیانلەبـەرەکان بنەماکـەیان یـەك شتە ئـەویش ئاوە، بەبیّ ئاو گیانلەبەر پەیدا نابیّ‌و ناژی!! ئەمجار گیانلەبەران جۆراو جۆرن ﴿فمنهم من يمشي على بطنـه﴾ لەوگیانلەبەرانـە هـی وایـان هەیـە خشـۆکەو لەسەر سکی دەخشیّ، وەکوو مارو باقی خشۆکەکانی تر.. ﴿ومنهم من يمشي على رجلـين﴾ هـی وایـان هەیـە لەسـەر دووقـاچ دەڕوا وەکـوو ئـادەمیزادو پەلەوەر.

﴿ومنهم من يمشي على أربع﴾ هی واشیان هەیە لەسـەر چوارقـاچ دەڕوا وەکوو ئاژەڵ‌و باقی حەیوانە دڕندەکانی تر.

﴿يخلق الله مايشـاء﴾ پـەروەردگار بەویسـت‌و ئـیرادەی خـۆی بـەتواناو دەسەڵاتی خۆی، هەرچی بویّ بکا دروستی دەکا، دەسەڵات‌و قودرەتی

سنووردار نیە. گیانلەبەری وای دروست کردوە زیاد لەچوار قاچی هەیە ئەمانەش چەند جۆرو گەراو رەچەڵەکن، شێوەو سروشتو هەڵسو کەوتیان لەیەك جوداوازە ﴿ان الله علی کل شيء قدیر﴾ بێگومان خودا بەسەر هەموو شتێك دا بەتواناو دەسەڵاتە، هیچ شتێکی لەبوونەوەردا لیٚ عاسی نابیٚ!

ئەمجار دوابەدوای ئەو بەڵگانەی هێنانیەوە بۆ چەسپاندنی تاكو تەنهایی خودا، دوا بەدوای وەصف کردنی موسوڵمانانی لەخودا ترسو مزگەوت خۆشەویست، هەروا رانواندنی وەزعو حاڵی ئەو کافرانەی کردەوەی چاك دەکەنو لەقیامەت دا سوودی لیٚ نابینن، باسی تاقمی دوو ڕودەکا، ئەو مونافیقانەی لەئایاتو نیشانەکانی خودا بەهرەمەند نابن بەقورئان هیدایەت وەرناگرن، بەڕواڵەت خۆیان بەموسوڵمان نیشان دەدەن بەڵام لەناخەوە بڕوایان بەئیسلام نیە، ئادابو رەوشتی موسوڵمانانیان نیە دەفەرمویٚ: ﴿لقد أنزلنا آیات مبینات﴾ بێگومان ئێمە نازڵمان کردوە لەم قورئانەدا چەند ئایەتێکی رونکەرەوەو ئاشکرا، ئاماژە بەهەبوونی خودایەکی بەدیهێنەرو کار دروست دەکەن، ریٚ نیشاندەرن بۆ حەقو راستی، حوکمو ئامۆژگارییان تێدایە، پەندو مەثەلیان لەخۆ گرتوون، بەڵگەو نیشانەی تۆکمەن لەسەر خودایەتی خوداو تاكو تەنهایی زاتی پاکی.

﴿والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم﴾ پەروەردگار بەویستی خۆی بەهۆی ئەو هەموو بەڵگەونیشانانە کەسانێك شارەزای ڕێگای راستو دروست دەکاو تۆفیقیان دەدا بەردەوام بن لەسەر ئەو جادە ڕێیە، ناهێڵیٚ لابدەنو تووشی هیلاکەت بن! کەسێکی بویٚ فێری حیکمەتو تێگەییشتنی قورئانی دەکا، عەقڵو هۆشی دەداتیٚ بیر بکاتەوە لەئایەتەکانی قورئان حاڵی ببیٚ.

ئایاتی قورئان رونکەرەوەو بەیانکەرن، نووری خودا دەردەخەن سەرچاوەی هیدایەت ئاشکرا دەکەن، خێرو شەڕ لێك جیادەکەنەوە، پاكو پیس، حەقو

بەتاڵ لێـك هـەڵدەهاوێرن. بەرنامـەی ئیسـلام روون دەكەنـەوە، دابو نـەرێتی خودا لەبوونەوەردا دەست نیشان دەكەن.

هەركاتێ ئادەمیزادەكان یەكلاكردنەوەی كێشەكانیان حەوالـەی حوكمـی قورئان كرد، ئـەوە پـەنایان بردۆتەبـەر شـەریعەتو یاسـایەكی تۆكمـەو پـاكو خاوێن، خاوەن حەق ناترسێ لەفەوتانی حەقەكەی، حەقو بەتاڵ تێكەڵاو نـابن، حەڵاڵو حەرام لێك نـاگۆڕێن! بەڕاسـتی بەشـێوەیەكی جوانو سـەرنج ڕاكێـش كۆتایی بەڕاناندنی بەڵگەكانی ئولوهیەتو ربوبییەت هێنا، فەرموی: ﴿لقـد أنزلنا آيـات مبينـات..﴾ هـەموو بەڵگـەو ئایـەتێك دەگرێتـەوە، ئـەوەش دەگەیـەنێ: كـەقورئانی پـیرۆز پـڕە لەبەڵگـەو نیشـانە بـۆ ئیمـان هێنـان، پـڕە لەئەحكامی عیبادەتو تەشریع، پڕە لەڕێنمووی ئەخلاقیو ڕەوشت بەرزی.

هەرچەندە قورئان هیدایەت دەرەو بەیانی شافی و كافییە كەچی هەندێ كەس پێی پەند ئامێز نابن و لەسەر گومڕایی و دوو ڕوویی دەمێننەوە.

وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٥٠﴾

زۆربەی زۆری موفەسسیرین دەفەرموون: ئەم ئایەتانە دەربارەی بیشری دووڕوو کابرای جوولەکە هاتوونە خوارێ: کاتێك لەسەر پارچە زەویەك کێشەیان کەوتە ناو، کابرای جوولەکە دەیەویست بچنەلای پێغەمبەر ﷺ بۆیەکالآکردنەوەی کێشەکەیان‌و حوکم دەرکردن، بیشریش دەیگوت: بابچینەلای کەعبی کوڕی ئەشرەف ئەو نێوانمان بکا، بەکابرای جوولەکەکەی گوت: موحەممەد فێڵمان لیٚ دەکاو بڕیاری راست‌و عەداڵەتمان بۆ دەرناکا.

موقاتیل دەفەرموێ: ئایەتی ﴿وإذا دعـــوا الى الله﴾ دەربارەی بیشری مونافیق نازڵ بووە: کە لەگەڵ کابرایەکی جوولەکە لەکێشەدا بوون، کابرای جولەکە وتی: بابچینە لای پێغەمبەر حوکم‌و بڕیارمان بدا، بیشریش وتی: بابچین بۆلای کەعبی کوڕی ئەشرەف بائەو حوکم‌و بڕیارمان بۆ بدا دوایی چوونەلای پێغەمبەر ﷺ کێشەکەیان بۆ باس کرد: حوکمی بۆکابرای جولەکەدا، چونکە حەق بەلای ئەوەوەبوو، بیشر بەحوکمەکەی پێغەمبەر ﷺ رازی نەبوو، وتی: بابچین بۆلای عومەری کوڕی خەتتاب ئەو حوکم‌و بڕیارمان بۆ بدا: جا کەچوونە لای حەزرەتی عومەر ﷺ کابرای جولەکە پێی گوت: وتی پێغەمبەر حوکمی بۆمن کردوەو حەقی داوە بەمن بەلآم بیشر رازی نابیٚ‌و حوکم‌و بڕیاری پێغەمبەری رەت کردەوە. عومەر ﷺ بەبیشری گوت مەوزوعەکە ئاوایە؟؟ وتی: بەڵیٚ: ئەمجار وتی: لەشوێنی خۆتان بن ئێستا دێمەوە حوکمتان دەکەم! عومەر ﷺ چووەوە ماڵی خۆیان شمشێرێکی هێنا لەملی کابرای مونافیقی داو سلاری کردەوە، وتی: ئاوا حوکم دەکەم بۆ کەسێك بەحوکمی پێغەمبەر ﷺ رازی نەبیٚ!!

ئەم کۆمەڵە ئایەتە صیفاتی مونافیقەکان بەیان دەکەن، ئەوانەی رواڵەتیان لەگەڵ ناوەڕۆکیان جوداوازە، ئەوەی بەدەم دەیڵێن بەدڵ بڕوایان پیٚ ی نیە، دەفەرموێ: ﴿ویقولون آمنا بالله وبالرسول واطعنـا﴾ ئەو مونافیق دوو روانە لەبەر چاوی موسوڵمانان دەڵێن: ئێمە بڕوامان بەخوداو بەپێغەمبەری

خـودا هەیـە، (الله) بـە پـەروەردگاری بوونـەوەر دەزانـینو موحەمـەد ﷺ بەپێغەمبەرو رەوانە کراوی خـودا دەزانـین، فەرمانبـەرداری خودایـن لەهـەموو حوکمو بڕیارێکی دا، گوێ بیسی پێغەمبەرین لەهـەر حوکـمو بڕیـارێك دەیـدا ﴿ثم یتولی فریق منهم من بعد ذلك﴾ کـەچی لـەواقیع دا کۆمـەڵێکیان پشـت لـەحوکمی پێغەمبـەر ﷺ هەڵدەکـەن، پابـەندی حوکمـەکانی نـابن، بـەکردەوە پێچەوانەی گوفتارەکانیانن، شتێك دەڵێن: نایکەن، شتێك دەکەن نایلێن.

ئەمجار دەچنەوە پاڵ ئەوانی دیکـەیانو لەقسـەکانیان پەشـیمان دەبنـەوە، واتـە لـەرچاوی موسـوڵمانان ئیعلانـی ئیمـانداری خۆیـان دەکـەن بـەکردەوەش پێچەوانە دەجووڵێنەوە، کەدەچن بۆلای هاوەڵانی دوو ڕویان لەو قسەش ژێـوان دەبنەوە. ﴿وما أولئك بالمؤمنین﴾ لەراستی دا ئەو مونافیقانە موسوڵمان نـین، بەخاوەن بـاوەڕ نـاژمێردرێن، بـەڵکوو ئـەوان لـەنیفاقو دووڕوویـی دا چوختـی بوون، فێڵو فرتی زەبەندە دەزانن.

ئایەتەکە صەریحە لەوەدا: کەئیمان فرتو فێڵی تێدا نیە، ئیمان مەبدەئەو موساوەمە قبووڵ ناکا، دەبێ قسـەو کـردەوەو بـیرو بـاوەڕی یـەك بـێ، ئـەمجار بەموسوڵمانانی شەرعی حسێب دەکرێ. کەوابێ ئـەو دوو ڕووانـەی سـەردەمی ئیسـلامو هـەموو چەرخو زەمـانێك: کەئـەوەی بـەزوبان دەیبێـژن بـەکردەوە نایکەن، ئەوی لەدڵیان دایە بەزمانیان دانایە، ئەوە کافرو ترسـنۆكو ریسـوان، لەدواوە خەنجەر لەئیسلام دەدەنو دەیانەوێ لەناوەوە بیڕوخێننو لەحوکمـەکانی رزگاریان بێ!

دیاردەی دوو ڕویی‌و ڕاڕاییان ئاشکراو نمایانە، ئەوەتا ﴿واذا دعوا الی الله ورسوله لیحکم بینهم اذا فریق منـــهم معرضـــون﴾ ئەگـەر بـانگ بکرێـن بۆئەوەی حوکمی خودایان تێدا بخرێتـە کـارو شوێن هیدایـەتی خـودا بکـەونو پەیڕەوی پـەیامی پێغەمبـەر ﷺ بکـەن، پێیـان بگوتـرێ: باکێشـەو نیزاعتـان بەگوێرەی شەریعەتی خودا یەکالابکرێتەوە، دەبینی کۆمەڵێکیان پشت لەحەق

هەڵدەکەن، لەئاست حوکمی خودا لوتبەرزی دەنوێنن، رازی نین بەحوکمی پێغەمبەر ﷺ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ألم تر الى الذين يزعمون انهم آمنوا بما أنزل اليك وما انزل من قبلك, يريدون ان يتحاكموا الى الطاغوت, وقد أمروا ان يكفروابه, ويريد الشيطان ان يضلهم ضلالاً بعيداً, اذا قيل لهم: تعالوا الى ما أنزل الله والى الرسول رأيت المنافقين يصدون عنك صدودا﴾ (النساء/٦٠-٦١)

ئەو دوو ڕووانە دەیانزانی: کەحوکمو بڕیاری خوداو پێغەمبەری خودا لەسنووری حەق دەرناچێ‌و لەگەڵ ڕاستی‌و عەدالەت دایە، بۆخۆشیان حەقخواز نین‌و توانای عەدالەتکارییان نیە، بۆیە هەرکاتێ بزانن داواکەیان ناحەقە، مل نادەن بچنە بۆلای پێغەمبەر ﷺ حوکم بکا لەنێوانیان دا ﴿وان يكن لهم الحق ياتوا اليه مذعنين﴾ ئەگەر داواکەیان لەبەرژەوەندی خۆیان بێ، بزانن حەق بەدەستی ئەوانە، پەلە دەکەن لەهاتن بۆلای پێغەمبەر ﷺ بۆئەوەی حوکم بدا لەنێوانیان دا، گوێ بیس‌و فەرمانبەردارن چونکە دڵنیان لەوەی پێغەمبەر ﷺ بەحەق نەبێ حوکم نادا.

ئەمەش نیشانەی خۆویستی‌و ئینتیهازییانە، هەرکاتێ بزانن حەق لەبەرژەوەندی غەیری خۆیانە رازی نین بچن بۆلای پێغەمبەر ﷺ بۆ حوکم کردن، بەڵام ئەگەر زانییان حەقیان بەدەستە پەلە دەکەن بۆ چون‌و رازی بوون بەحوکمی پێغەمبەر.

ئەم کۆمەڵە موونافیقانەی: کەبەدەم لافی ئیمانداریان لێ دەداو بەکردەوەش پێچەوانەی قسەکانیان دەجووڵانەوە نموونەن بۆ هەموو موونافیقێك لەکەهەموو کات‌و سەردەم‌و شوێنێك دا، نموونەن بۆ ئەو کەسانەی‌ترسنۆك‌و هیچ‌و پووچن ناوێرن خۆیان یەکلا بکەنەوە، دڵیان پڕە لەکوفرو لافی موسوڵمانێتی لێ دەدەن، دەڵێن: موسوڵمانین بەڵام بەشەریعەتی خودا رازی نین، بەتایبەتی کاتێ لەبەرژەوەندییان نەبێ، ئەگەر زانی حوکمەکە لەبەرژەوەندییەتی پێ ی رازییە، دەڵێ ملم لەموو باریکترە بۆ شەرع‌و ئەمە

سەری منو ئامادەم بۆ تیغی شەرع، بەڵام ئەگەر حوکمەکە لەصالیحی ئەو نەبوو، دەست بەملەجڕێ دەکاو هەوڵ دەدا خۆی لێ قوتار بکا، جۆرەها فەندو فێڵ دەدۆزێتەوەبۆ خۆڕزگار کردنو تەطبیق نەکردنی ئەو حوکمە شەرعییە بەسەری دا!!!

بێگومان رازی بوون بەحوکمی خوداو پێغەمبەری خودا نیشانەی ئیمانو باوەڕە، راستی ئیمانی ناو دڵ دەردەخا، نیشانەی ئەدەبو حیشمەتە لەگەڵ خوداو پێغەمبەر، کەسێك حوکمی خوداو پێغەمبەر ﷺ رەت بکاتەوە، بێ ئەدەبو بێ باوەڕە، نووری ئیمان نەچۆتە نێو دڵو دەروونیو ناکەس بەچەیە.

ئەمجار قورئان نەفسییەتیان شی دەکاتەوە نەخۆشی دەرونییان رادەگەیەنێو هەڵسو کەوتیان رەت دەکاتەوە، بێزاری خۆی لەبیرو بۆچوونو کردەوەیان دەردەبڕێو دەفەرموێ: ﴿أفي قلوبهم مرض؟ أم ارتابوا؟﴾ وشەی (أم) بۆ ئیستفهامە، ئیستفهامەکەش بۆ تەقریرو ئیثباتە: واتە: دڵە راوکێو بەرقەرار نەبوونو رارابیان لەنێوان ئەوەدا ئایا قبووڵی بڕیاری پێغەمبەر ﷺ بکەن یان نەیکەن، دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لەم هۆیانە، یان دڵیان نەخۆشەو دووچاری کوفرو نیفاق بووە، هەمیشە نەخۆشن، یان گومانیان لەئایینو پێغەمبەرایەتی موحەممەد دا هەیە، ﴿أم يخافون أن يحيف الله عليهم ورسوله﴾ یان ترسی ئەوەیان هەیەخوداو پێغەمبەر لەحوکمو بڕیار دەرکردن دەربارەیان ستەمیان لێ بکەن.

لەبەر هەر هۆیەکیان بێ، تاوانبارن، کارەکەیان کوفرێکی ڕوتە، خودا باش دەزانێ چی دەکەنو باوەڕیان چۆنەو رەوشتیان چیە، خودا باشیان دەناسێ!

پرسیاری یەکەم ﴿أفي قلوبهم مرض﴾ ئیثبات دەگەیەنێ، واتە: دڵیان نەخۆشە ئەو کوفرو نیفاقەیان هۆی دڵ نەخۆشییە، ئەگەر ئادەمیزاد دڵی

نەخۆش نەبێ ئاوا لەڕێبازی حەق لانادا، ئەوە نەخۆشی دڵە ئاوا سروشتی تێك داونو تامی شیرینی ئیمان ناکەن!

پرسیاری دووەم ﴿أم ارتابوا﴾ بۆ تەعەجوبە، واتە: ئایا ئەوان گومانیان لەحوکمی خودادا هەیەو خۆشیان بەموسوڵمان دەزانن و لافی ئیمانداری لێ دەدەن؟ ئایا ئەوان گومانیان وایە قورئان لەخوداوە نەهاتووە؟ یان گومانیان لەوەدا هەیە: کەحوکمی خودا بەکەڵکی عەدالەتکاری دێ یان نا؟ هەرکامێکیان بێ ئەوە هەڵوێستی ئادەمیزادی موسوڵمان نیە. پرسیاری سێیەم ﴿أم يخافون أن يحيف الله عليهم ورسوله﴾ بۆ دەربڕینی ئینکاریو سەرسوڕمانە، واتە: یان دەترسن: کەخوداو پێغەمبەری خودا ستەمیان لێ بکەن، بەڕاستی ئەم هەڵوێستەیان لەهەموو شتێك زیاتر جێگای سەرسوڕمانە، جێگای تەعەجوبە ئادەمیزاد بگاتە ئەو ئاستە لەنەفامی دا ترسی ئەوەی هەبێ خودا ستەمی لێ بکا! خودا بەدیهێنەری هەموو کەسە، ئەدی چۆن لەحوکمو بڕیاری دا ستەم لەئەو دەکا لەسەر حیسابی ئەم؟؟

بێگومان حوکمی خوداو حوکمی پێغەمبەر ﷺ زۆر دوورن لەوەی گومانی ستەمیان لێ بکرێ. چونکە خودا عادڵو بێ باکە، ستەم لەکەس ناکا، هەموو کەس لەبەردەم حوکمی خودا یەکسانن، خودا ستەم لەکەس ناکا بۆ بەرژەوەندی کەسێکی تر!

﴿بل أولئك هم الظالمون﴾ بەڵکوو ئەوان بۆخۆیان ستەمکارو تاوانبارن، دەیانەوێ ستەم لەوانە بکەن: کەمافیان لەسەریانە، ئەوان دەزانن: پێغەمبەر ﷺ لەحوکمو بڕیاردان لەنێوانیان دا ستەمیان لێ ناکا، دڵیان لەعەدالەتکاریی پێغەمبەر ﷺ بەگومان نیە.

موسوڵمانان پابەندو فەرمانبەرداریی حوکمی خوداو پێغەمبەرن

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَخْشَ ٱللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٥٢﴾ ۞ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُل لَّا تُقْسِمُوا۟ ۖ طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا۟ ۚ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَـٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

شتێکی کرد، باسی دژەکەشی دەکا، کەباسی دونیای کرد باسی قیامەتیش دەکا، باسی موسوڵمانانی کرد باسی کافرو مونافیقیش دەکا. جا کەلەوەپێش باسی هەڵسو کەوتی مونافیقانی کرد، ئەمجار دێتە سەرباسی خاوەن باوەڕانو پابەند بوونو فەرمانبەردارییان.

دەفەرموێ: ﴿انما کان قول المؤمنین اذا دعوا الی الله ورسوله لیحکم بینهم ان یقولوا سمعنا وأطعنا﴾ بێگومان هەڵسو کەوتی موسوڵمانانی راستاڵو بڕوا پتەو جوداوازە لەهی کافرو مونافیقەکان ئەدەبو رەوشتی

موسوڵمانان لەگەڵ خوداو پێغەمبەردا ﷺ جۆرێکی ترە، هەرکاتێك بانگ بکرێن بۆلای خوداو پێغەمبەری خودابۆئەوەی حوکمو بڕیاریان بۆ بدەن‌و کێشەکانیان بۆ یەکالا بکەنەوە دەڵێن: گوێ بیستو پابەندی فەرمان‌و گەردنکەچی حوکم‌و بڕیاری خوداو پێغەمبەری خوداین، ﴿وأولئك هم المفلحون﴾ ئەوانە، هەر ئەوانە رزگار بوو بەمراز گەییشتوون، ترسی تەنگانەیان نیەو کاریان مەیسەرە. چونکە خودا ئیشەکانیان بۆ هەڵدەسورێنێ کەسێکیش خودا کاری بۆ هەڵسورێنێ رزگار بوو سەرکەوتوو بەمراز گەیشتووە. چونکە ﴿ومن یطع الله ورسوله ویخش الله﴾ هەرکەسێ پابەندی فەرمان‌و نەهی خوداو پێغەمبەری خودا بێ، گوێ بیسی حوکم‌و بڕیاریان بێ لەهەموو شتێك دا، هاوکات لەگەڵ ئەم پابەند بوون‌و ملکەچی یەی دا ترسی خوداشی هەبێ لەسەر ئەو تاوانانەی لەوەپێش ئەنجامی داون، تۆبەشی کردبێ‌و ترسی سزاو تۆڵەی هەبێ.

﴿ویتقه﴾ خۆ بپارێزێ لەداهاتوودا لەتاوان‌و عەزمی جەزم کردبێ: کەئیتر لەداهاتوودا بڕای بڕای توخنی تاوان ناکەوێ ﴿فأولئك هم الفائزون﴾ ئائەوانە بەمراز گەییشتون‌و هەموو خێرو بێرێکیان چنگ دەکەوێ‌و لەهەموو شەڕو بەڵایەکی دونیاو قیامەت پارێزراون! بەئەدەبن لەگەڵ خوداو پێغەمبەری خودا، گوێ بیسی فەرمان‌و جڵەوگیرییەکانی پەروەردگارن، لەگەڵ ترسان لەعەزاب‌و خۆپاراستن لەهەر شتێك ببێتە جێگای نارەزامەندیی خودا، ئەدەبەکەیان ئەدەبێکی بەرزو پیرۆزە، نیشانەی دڵ روناك بوونە بەنووری خوداو پەیوەست بوونە بەو نوورەوە، هەست کردنە بەهەیبەت‌و جەلالی پەروەردگار، هەروا نیشانەی عیززەتی نەفسی موسوڵمانە؛ کە بۆ غەیری خودا سەر دانانەوێنێ، پێ ی وایە: هەر طاعەت‌و فەرمانبەردارییەك لەطاعەت بۆ خوداوە سەرچاوە نەگرێ زەلیلی‌و سەرشۆڕییەو نابێ موسوڵمان پەیڕەوی بکا. چونکە موسوڵمانی بەڕاستی‌و بڕوا پتەو بۆ غەیری خودا سەر شۆڕ ناکا،

هەموو هێزو توانایەکی لەخودا وەردەگریٚو هەر بۆ فەرمانو نەهی ئەوو پێغەمبەرەکەی ملکەچو گویٚ بیستە.

ئەمجار دوای ئەم بەرامبەری کردنەی نێوان جوانی ئەدەبی موسوڵمانو ناشیرینی ئەدەبی دوورو بیٚ بڕواکان دەگەڕێتەوە بۆ تەواو کردنی باسی ئەو مونافیقانەی لەوەپێش باسی کردن. دەفەرمویٚ: ﴿وأقسموا بالله جهد أيمانهم لئن أمرتهم ليخرجنّ﴾ مونافیقەکان دەهاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ سوێندیان بۆ پێغەمبەر ﷺ دەخوارد، زێدە رەویان لەسوێند خواردنەکەدا دەکردو دەیانگوت: ئەگەر تۆ فەرمانمان پیٚ بکەی بۆ چون بۆ جیهادو شەڕ کردن دژی کافران، ئێمە بیٚ چەندو چون دەچین بۆ جیهادو شەڕ کردن دژی کافران، ئێمە بیٚ چەندو چون دەچین بۆ جیهادو ساتە وەختێك ماتەڵ نابین، چۆن فەرمانمان پیٚ بکەی بەدەرچونو بۆ کوێمان بنێریٚ، یەکسەر پابەندی فەرمانەکەت دەبینو ماڵو منداڵو خێزانمان جیٚ دێڵین، پەروەردگار بۆخۆی دەزانیٚ: کەدرۆ دەکەن، بۆیە بەگاڵتە پێکردنەوە رەدیان دەداتەوە، لاقرتیٚ بەبیرو باوەڕەکەیان دەکاو بەدرۆیان دەخاتەوە، دەفەرمویٚ: ﴿قل: لاتقسموا, طاعة معروفة﴾ ئەی موحەممەد پێیان بڵیٚ: سوێند مەخۆن پێویست بەو سوێند خواردنەتان ناکا، ئەوەی لەئێوە داوا کراوەو پێویستە ئەنجامی بدەن: فەرمانبەرداریو گویٚ بیسی یە ئەویش ئاشکراو نمایانە؛ ئەوەی بەزوبان دەیڵێن: بەدڵ باوەڕتان پیٚ بیٚو بەکردەوە بیچەسپێنن، ئەوە پێویستە لەسەرتان.

یان مانای وایە: فەرمانبەرداریی ئێوە لەلای ئێمە ئاشکرایە پێویست بەسوێند خواردن ناکا، ئێمە دەزانین طاعەت کردنەکەتان هەر بەقسەیەو بڕوای دڵی تێدا نیە، قسەی بیٚ کردەوەیە. کەوابیٚ هەرچی سوێند بخۆن درۆ دەکەنو ئێمە پێیان بڕوا ناکەینو سوێند خواردنەکەیان دادیان نادا. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿يحلفون لكم لترضوا عنهم فان ترضوا عنهم فان الله

لایرضی عن القوم الفاسقین﴾ (التوبة/٩٦) یان دەفەرموێ: ﴿أتخذوا أیمانهم جنة فصدوا عن سبیل الله فلهم عذاب مهین﴾ (المجادلة/١٦)

پێویست بەسوێند خواردنتان ناکا ﴿ان الله خبیر بما تعملون﴾ بێگومان خودا ئاگاداری کردەوەی نهێنیی‌و ئاشکراتانە، دەزانێ کێ فەرمانبەردارەو کێ یاخی‌و سەرپێچیکارە، دەزانێ سوێندەکانتان بەدرۆیەو ئاگاداری ناو دڵ‌و دەروونی بەندەکانیەتی دەزانێ چ نیفاق‌و کوفرو فرت‌و فێڵێکی تێدایە. رۆژی خۆی پاداش‌و سزاتان بەگوێرەی کردەوەکانتان دەداتەوە، ﴿قل: أطیعوا الله وأطیعوا الرسول﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ بابەڕاستی طاعەتی خودا بکەن، پابەندی فەرمانی خودا بن، شوێن قورئانی خودا بکەون. جا ﴿فان تولوا﴾ ئەگەر پشتتان هەڵکردو لەسەر دوو ڕوویی خۆتان بەردەوام بوون ئەوە ﴿فانما علیه ما حمل﴾ ئەوەی لەسەر پێغەمبەرە، گەیاندنی پەیامەو ئەنجامیشی داوە ﴿وعلیکم ما حملتم﴾ ئەوەی لەسەر ئێوەیە قبوڵکردنی پەیامەکەیەتی‌و بەگوێکردنیەتی لەوەی فەرمانتان پێ دەکا بەدڵسۆزی پابەندی فەرمانەکانی بن، وەحاڵ پشتتان هەڵکردوەو بەگوێتان نەکردوە.

﴿وان تطیعوه تهتدوا﴾ ئەگەر ئیطاعەی جڵەوگیرییەکانی بکەن هیدایەت دەدرێن بۆ حەق‌و ڕاستی بۆ ڕێبازی سەربەستی‌و بەرچاو ڕۆشنی‌و دڵ ڕوناکی. ﴿وما علی الرسول الا البلاغ المبین﴾ چونکە پێغەمبەر بانگەوازیی دەکا بۆ ڕێبازی ڕاست‌و بەختەوەر. پێغەمبەریش هەر ڕاگەیاندنی لەسەرەو بەس وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فانما علیك البلاغ وعلینا الحساب﴾ (الرعد/٤٠)

پێغەمبەر هەر گەیاندنی لەسەرە جا ئەگەر ئێوە بەگوێی نەکەن ئەوە ئەو بەرپرسیار نیە، ئێوە بەرپرسیارن لەسەر بێ گوێی خۆتان سزا دەدرێن، تۆڵەی سەرپێچیکردنی فەرمانی پێغەمبەرتان لێ دەسەنرێ.

بنەماكانی حوكمەتی ئیسلامی

وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ ٱلَّذِي ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔا ۚ وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مُعْجِزِينَ فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

حاكم ریوایەتی كردوە بەصەحیحیشی داناوە، هەروا طبەرانی هەردوكیان لەئوبەی كوڕی كەعبەوە ریوایەتیان كردوە: دەڵێ: كاتێك پێغەمبەرو هاوەڵانی ﷺ هاتنە مەدینە ئەنصارەكان لەخۆیان گرتن، عەرەبە موشریكەكان بەیەكچاو سەیریان دەكرن‌و هەموویانیان بەدوژمنی خۆیان دەزانین، هاوەڵانیش لەوپەڕی جەزەرو وریایی دا كاتیان بەسەر دەبرد، شەوو رۆژ دەست بەسیلاح بوون، ساتە وەختێكیش چەكیان دانەدەنا، بۆخۆیان لەناو خۆیان دا بەیەكتریان دەگوت: دەبێ وەندە بژین تادەگەینە رۆژگارێك بەئارامی

پشتی لیٚ بکەینەوەو لەخودا نەبیٚ لەکەسی تر نەترسین؟ ئیتر ئایەتی ﴿وعدالله الذین آمنوا منکم.....الایة﴾ نازلٚ بوو.

پەیوەندی ئەم کۆمەڵە ئایەتەش بەهی پێشەوە لەو ڕووەوەیە. کەلەوەپێش باسی طاعەتو بەروبوومی طاعەتی کرد؛ ئەوەی ڕاگەیاند: کەهەرکەسێك پەیڕەوی پێغەمبەر بکا، ئەوە هیدایەتی دراوەو بەمراز گەیشتوە، ئەمجار ئەوە ڕادەگەیەنیٚ: کەخودا وادەی داوە بەجێگیر کردنی موسوڵمانانی پابەند بە فەرمانی خوداوە بەوەی: کەلەسەرزەوی جێگیریان دەکاو یارمەتییان دەدا، ئایینەکەیان بەسەر هەموو ئایینو بەرنامەو تیۆرێك دا باڵادەست دەکا، ترسیان بۆ دەگێریٚ بەئارامی، وایان لیٚ دەکا تەنها عیبادەتی خودا بکەنو هاوەڵی بۆ بەڕەوا نەزانن، ئەمجار لەپاساوی ئەو نیعمەتەدا فەرمانیان پیٚ دەکا بەئەنجامدانی نوێژەکانیان لەکاتی خۆی داو زەکاتدان بەوانەی زەکاتیان پیٚ دەشیٚ، ئەوەشی بۆ دووبارە کردنەوە کەدوژمنانیان لەناو دەباو دەیانخزێنێتە ناو دۆزەخەوە. دەفەرمویٚ: ﴿وعد الله الذین آمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الأرض کما استخلف الذین من قبلهم﴾ پەروەردگار وادەی داوە بەوانەی ئیمانی پتەوو ڕاستیان هەیەو کردەوەی باشیش ئەنجام دەدەن، وادەی ئەوەی پێداون: کەلەسەر زەوی جێگیریان بکاو بیانکاتە خاوەنی زەویو ئاوەدانکەرەوەی، بیانکاتە فەرمانڕەواو کاربەدەستی خەڵك لەزەوی داو وڵات ئاوەدان بکەنەوەو ژیانی تێدا خۆش ببیٚ، دەیانکاتە جێنشین لەسەر زەوی وەکوو لەپێش ئەوان دا داودو سلێمانی کردنە کاربەدەستو فرمانڕەوای سەرزەوی، وەکوو چۆن وڵاتی میصرو شامی دا بەنەتەوەی ئیسرائیل لەشوێنی جەبابیرەو فیرعەون دا جێگیری کردن!!

پێویستە ئەوە بزانین: کەجێگیر کردن لەزەوی دا بریتی نیە لەوە موسوڵمانان باڵادەست بنو فرمانڕەوایی بکەن. بەڵکوو کاتێك جێگیر بوونو خەلیفایەتی دەستەبەر دەبیٚ: کەئەو باڵادەستیو فەرمانڕەوایی یەی خۆیان

بەکار بێنن لەبنیاتنانی وڵات و ئاوەدانکردنەوەدا، ئەو مەنهەجە بچەسپێنن کە خودا بۆ ئادەمیزادی داناوەو فەرمانی پێ کردون پەیڕەوی بکەن و پابەندی بن.

بوون بەجێنشین لەسەر زەوی بریتییە لەوە کابرا بتوانێ بنیات بنێ و چاکسازی بکا، نەك روخێنەرو ئاشویگێڕی، بتوانێ عەدالەتکاری و ئارامی لەسەر زەوی بڵاو بکاتەوە، نەك ستەمکارو چەوسێنەرەوە بێ، بتوانێ نەفسی ئادەمیزادەکان بەرز بکاتەوە یاساو قانون پێش بخا، نەك تاك و کۆمەڵ نزم بکاتەوە بۆ ئاستی ئاژەڵ.

ئەم جێنشینیەیە: کەخودا وادەی داوە بەموسوڵمانانی باوەڕ پتەوی کارو کردەوە باش، وادەی پێداون: کەلەسەر زەوی جێگیریان بکاو بیانکاتە فەرمانڕەوا! وەکوو چۆن لەوە پێش خاوەن باوەڕە راستەقینەکانی بالادەست کردون و زەوی پێ ئاوەدان کردنەوەو عەدالەت و ئاسایشی پێ چەسپاندن.

جا چونکە وادەی خودا راستەو پاشگەزبوونەوەی تێدانیە وەکوو دەفەرموێ: ﴿وعد الله، لایخلف الله المیعاد﴾ (الزمر/٢٠) بێگومان خودا وادەی خۆی بەجێ هێنا، موسوڵمانانی لەنیوە دورگەی عەرەبی دا بالادەست کردن و، وایان لێ هات روبەری خۆر هەلات و خۆرئاوایان کۆنترۆڵ کرد، ئیمپراطۆریەتی فارس و رۆمیان لەبەر یەك هەڵوەشاند، گەنج و خەزینەیان کەوتە ژێر دەست، دەوڵەتی ئیسلامی رۆژ بەرۆژ لەگەشەو نما کردن دا بوو، بەتایبەتی لەسەردەمی جێنشینە بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ و سەردەمی فەرمانڕەوایەتی ئەمەوییەکان لەشام و ئەندەلوس دا پاشان خەلافەی عەبباسییەکان بەتایبەتی لەسەردەمە زێڕینەکانی ئەو خەلافەتەدا، ئەمجار خەلافەتی عوسمانی لەرۆژگارە زێڕینەکانی دا.

لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ شاری مەککە؛ کە ((مەڵبەندی بتپەرستی)) بوو رزگار کرا، وڵاتی خەیبەر؛ مەڵبەندی جوولەکەو وڵاتی بەحرەین و باقی نیوەدورگەی عەرەب وڵاتی یەمەن هەمووی رزگار کران، سەرانە وەرگیرا

لەمەجووسەکانی هەجەرو هەندێ ولاتی شام، پاشای میصرو مەلیکی حەبەشەو مەلیکی عومان دیارییان بۆ پێغەمبەر ﷺ نارد.

لەسەردەمی خەلافەی ڕاشیدین دا زۆر شوێن لەخۆرهەلاتو خۆرئاوا ڕزگار کرا، ولاتی فارسو ڕۆم واتە عێراقو شامو میصرو هەندێ لەشیمالی ئەفریقیاو خۆراسانو ئەهواز ڕزگار کران.

لەسەردەمی ئەمەوییەکان دا فتووحاتی ئیسلامی بەردەوام بوو، هەتا ولاتی ئەندەلوسو ولاتی هیندیشی گرتەوە، حوکمی ئیسلامی لەسەردەمی عەبباسییەکان دا لەزۆربەی ولاتە ئیسلامیەکان دا چەسپاو پەیڕەو کرا.

لەسەردەمی خەلافەتی عوسمانی دا ولاتی ئیسلام زیاتر پان پۆڕو بەرفراوان بوو، ولاتی مەغریبو ئەوپەڕی ولاتی ئەندەلووس، قویروصو قوستەنطینیەو ولاتی قەیرەوانو سیبتە کەوتە ژێر فەرمانڕەوایی موسولمانانەوە! لەلایەکی ترەوە فتووحاتی ئیسلامی گەییشتە ئەوپەڕی ولاتی چین.

فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ هاتە جێ کەلەصەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمو موسنەدی ئیمام ئەحمەددا هاتووە دەفەرموێ: ((ان الله زوی لي الأرض، فرأيت مشارقها ومغاربها، وسيبلغ ملك أمتي مازوی لی منها)).

﴿وليمكنن لهم دينهم الذى ارتضى﴾ ئایینی ئیسلام جێگیر دەکا بۆیان لەسەر زەوی، لەناو دلەکان دەیچەسپێنێو لەولات دا پایەداری دەکا، خۆیان دەبنە فەرمانڕەواو کاربەدەستی جیهانو ئاینەکەشیان دەبێتە بەرنامەی ژیان، چاکسازییو عەدالەتکاریی پەیدا دەبێ، زەوی ئاوەدان دەکرێتەوەو سوود لەبەرو بوومەکانی وەردەگیرێ، چونکە ئایینەکەیان فەرمان بەچاکسازیو عەدالەتکاریو ئاوەدانکردنەوەی ولاتو پشکنینی کونو قوژبنی زەوی دەکا؛ بۆئەوەی سوودی ماددیو زانستی لێ وەربگرن!

﴿وليبدلنهم من بعد خوفهم أمناً﴾ حالو وەزعیان دەگۆڕێ لەترسەوە بۆ ئارامیو ئاسایش، بەدلنیایی پشتێن دەکەنەوەو لەکەس ناترسن.

ریوایەت کراوە: کاتێ عەدی کوڕی حاتەم هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ بەمیوانی، پێغەمبەر ﷺ پێ ی فەرموو: دەزانی (الحرة) لەکوێ یەو کوێ کەوتووە؟ عەدی دەڵێ: نەخەیر نازانم‌و نەمدیوە بەڵام بیستوومە، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێندم بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە خودا ئەم دینە تەواو دەکاو باڵادەستی دەکا هەتا وای لێ دێ ئافرەت بەتەنیا لەکەژاوەدا بەسواریی حوشتر لە (الحیرة) وە دێ بۆ تەواف‌و تەواف دەکا ترسی کەسی نیەو دەگەڕێتەوە بۆ وڵاتی خۆی. وەڵڵاهی گەنج‌و خەزێنەی کیسرای کوڕی هورمز دەکەوێتە ژێر دەستی ئێوە! عەدی دەڵێ: وتم: کیسرای کوڕی هورمز؟؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ: هی کیسرای کوڕی هورمز.

نەك هەر ئەوە وەڵڵاهی واتان لێ دێ ماڵ‌و سامان دەبەخشن کەس لێتان وەرناگرێ.

جا عەدی دوایی دەیگوت: ئەوەتا ئێستا ئافرەت لەوڵاتی (الحیرة) وە بەسواری کەژاوە دێ بۆ تەواف کردن‌و کەسی لەگەڵ دا نیەو لەهیچ ناترسێ. لەلایەکی ترەوە من بۆخۆم یەکێك بووم لەوانەی گەنج‌و خەزێنەی کیسرامان کۆنترۆڵ کردو دەستمان بەسەردا گرت. سوێندم بەو کەسەی ژیانی منی بەدەستە، سێیەمیش دێتە دی چونکە پێغەمبەر ﷺ بۆخۆی ئەوەی فەرموو.

بەڵێ ئەوە مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە: کەلەسەردەمی خەلیفەی خواناس دا عومەری کوڕی عەبدولعەزیز خودا لێ ی رازی بێ فەرمانبەرانی بەرپرسی زەکات دەگەڕان کەسانێك بدۆزنەوە زەکاتیان پێ بشێ‌و بیاندەنێ کەسێك نەبوو زەکاتەکەیان لێ وەربگرێ!

بەڵێ خودا ترس‌و خۆفی بۆ گۆڕین بەئەمن‌و ئاسایش، دەساڵ لەمەککەدا موسوڵمانان بەترس‌و لەرزەوە ژیانیان بەسەر برد، دوایی کۆچیان کرد بۆ مەدینەو حکومەتی ئیسلامییان پێك هێنا، ترسی دوژمنیان هەبوو شەوو رۆژ چەکیان بەدەستەوە بوو، بەچەکەوە دەنووستن، ماوەیەك بەو حاڵ‌و وەزعەوە

خۆیان راگرت، تەنانەت یەکێ لەهاوەڵان وتی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! ئـەوە دەبـێ ئێمـە تادونیـا دونیایـە ئـاوا لـەترس‌و نائـارامی دا بـین، رۆژێـك نایـە چەکـەکانمان دابنێـین‌و پشـتێنی لیٚ بکەینـەوە؟؟ پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: ماوەیەکی زۆری پیٚ نـاچیٚ واتـان لیٚ دیٚ پیـاو لـەناو کـۆڕو کۆمـەڵێکی زۆردا دادەنیشیٚ پارچە ئاسنێکی پیٚ نابیٚ‌و ترسی هیچی نابیٚ.

ئـەوە بـوو دوایـی بـۆ مزگێنـی، خـودا ئـەم ئایەتـەی نـازڵ کـردو پـاش ماوەیەکیش مزگێنی یەکە هاتەدی، خـودا پێغەمبـەرو موسـوڵمانانی بەسـەر نیوە دورگەی عـەرەبی دا باڵادەست کـرد، هـەموو ئیمانیـان هێنـا، ئاسـایش‌و ئارامی کەوتە وڵاتەوە.. پێغەمبەر ﷺ لەدونیا دەرچوو موسـوڵمانان لەوپـەڕی ئارامی‌و دڵنیایی دا بوون، لەوڵاتی خۆیان دا تەوپەڕی ئارامی‌و هێمنی بـەرپا بـوو بـوو. هـەروا لەسـەردەمی خەلافـەتی حـەزرەتی ئەبوبـەکرو عومـەرو عوسمانیش دا ﷺ خەڵکی زۆر بەدڵنیایی‌و ئارامیـەوە ژیانیـان بەسـەر دەبـرد. تاکەوتنە ناو فیتنەو ئاشـوب‌و ئـەو هـەموو روداوە ترسـناکانەی لەسـەردەمی خەلافـەتی حـەزرەتی عـەلی‌و دواتـر هاتنـە کایـەوەو تـرس‌و خـۆف بڵاوبـۆوەو ئارامی نەما. خەڵکی کەبۆخۆیان حاڵو وەزعی خۆیان گـۆڕی‌و خـوداش لیٚ ی گۆڕین.

بەڵیٚ: وادەی خودا هاتەجیٚ، مزگێنیەکەی پێغەمبەر ﷺ هاتـەدی، هـەتا موسـوڵمانان پابـەندی فـەرمان‌و نـەهی قورئـان بـوون‌و پـەیڕەوی بەرنامـەی ئیسلامیان دەکرد، خۆیان باڵادەست بوون‌و جیهان لـەژێر کۆنـترۆڵی خۆیـان دا بوو، بەڵام کەئەوان مـەرجەکانی فرمانڕەواییان پێشێل کرد، خوداش باڵادەستی لیٚ وەرگرتنەوە، هەرکاتێکیش موسوڵمانان بگەڕێنەوە بۆلای خـوداو بەڕاستی پابەندی‌و فەرمان‌و نەهی پەروەردگار بـن‌و بەدڵسـۆزیی تێبکۆشـن بـۆ ئـایینی خـودا، خـودا سـەر لـەنویٚ شـکۆمەندی‌و باڵادەسـتیان پـیٚ دەبەخشـێتەوەو دەیانکاتەوە بەحاکم‌و فەرمانڕەوای جیهان.

ئەمجار پەروەردگار حاڵو وەزعی گەلی موسوڵمان بەیان دەکا لەکاتی باڵادەستیو فەرمانڕەوایی دا، یان بایيسو هۆی بەرقەرار بوونی فەرمانڕەواییان دیاریی دەکا. دەفەرموێ: ﴿يعبدونني ولا يشركون بي شيئا﴾ تەنیا عیبادەت بۆ خودا دەکەنو بەس، کەسی تر ناکەنە هاوەڵو هاوشانی،، یان ئەوانە باڵادەست دەبن چونکە تەنیا خودا دەپەرستنو کەسی تر ناکەنە هاوشانی.

ئیمام ئەحمەدو موسلیمو بوخاری لەمەعاذی کوڕی جەبەلەوە ریوایەتیان کردوە: کە پێغەمبەر ﷺ پیّ ی فەرموو: ((حق الله على العباد: ان يعبدوه ولا يشركون به شيئا، وحق العباد على الله الا يعذبهم)) حەقی خودا لەسەر بەندەکانی ئەوەیە غیبادەتی بۆ بکەنو کەس نەکەن بەهاوەڵو هاوشانی، پەروەردگاریش بڕیاری داوەو لەسەر خۆی پێویست کردوە کەسزایان نەدا. ﴿ومن كفر بعد ذلك, فأولئك هم الفاسقون﴾ کەسێك دوای ئەو هەموو نازو نیعمەتانەی پێمان بەخشیون لەئایین هەڵبگەڕێنەوە یان کوفرانی نیعمەتەکانی بکەن وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فكفرت بأنعم الله﴾ (النحل/١١٢) یان لەفەرمانی خودا دەرچیّو یاخی ببیّ ئەوە ئەوانە بەتەواوی فاسقن لەم روەوە سپڵەیی دەکەن لەبەرامبەر نیعمەتەکانی پەروەردگار، فەضلو نیعمەتی خودایان لەبیر خۆ بردۆتەوە، هەڵبەتە ئەم کوفرانو سپڵەیی یە لەهەندیّ لەگەلو نەتەوەکان دەردەکەویّو هەموو ئادەمیزادەکان تێکڕا ئەو حاڵەیان بەسەردا نایە، چونکە لەحەدیثی دا صەحیحین دا هاتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی ((لاتزال طائفة من امتى ظاهرين على الحق، لايضرهم من خذلهم ولا من خالفهم الى يوم القيامة))

ئەمجار پەروەردگار دوا بەدوای وادەو بەڵێنەکانی، فەرمان بەموسوڵمانان دەکا بەئەنجامدانی نوێژو زەکات دانو فەرمانبەرداریی فەرمانی پێغەمبەرو هیچ حیسابێك بۆ کۆمەڵی کافران نەکەن. دەفەرموێ: ﴿وأقيموا الصلاة﴾

نوێژەکانتان لەکاتی خۆیان بەرێكو پێکی ئەنجام بدەن، ﴿وآتوا الزكاة﴾ زەکاتی ماڵو سامانی خۆتان دەربکەن، چوونکە زەکات دان بارbووبیی کردنی ئاتاجانە، دەستگیری کردنی هەژارو بێ نەوایانە، ﴿وأطيعوا الرسول﴾ پابەندی فەرمانی پێغەمبەر ﷺ بن، چیتان پێ دەڵێ: گوێ بیستی فەرمانو جلەو گیرییەکانی بن، ﴿لعلكم ترحمون﴾ بۆ ئەوەی خودا رەحمتان پێ بکا، لەسزای توندی دۆزەخ بتانپارێزێ، چونکە هەرکەسێ ئەوە کردارو هەڵوێستی بێ خودا رەحمی پێ دەکا وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أولئك سيرحمهم الله﴾ (التوبة/٧١).

﴿ولا تحسبن الذين كفروا معجزين في الأرض﴾ ئەی پێغەمبەر! وامەزانە ئەوانەی سەرپێچی پەیامی تۆ دەکەن، بەدرۆت دەخەنەوە، بڕوا بەپێغەمبەرێتی خۆتو راستی پەیامەکەت ناکەن، وامەزانە ئەوانە لەژێر دەسەڵاتی خودا دەردەچنو خودا ناتوانێ تۆڵەیان لێ بستێنێ ئەگەر بیەوێ لەناویان بەرێ، بەڵکوو خودا بەتواناو دەسەڵاتە، لەسەر ئەو بێ گوێیو لاسارییەیان، لەسەر ئەو سپڵەییو کوفرەیان سزایان دەدا، سزای توندیان دەدا، جۆرەها نەخۆشیو خەمو خەفەتو دڵەڕاوکێو خۆ کوژیی بەشێوەی تاكو یان بەکۆمەڵ تووشی کوشتن و لەناو چونیان دەکا.. وەکوو ئەوە بەجەنگو بومەلەرزەو لافاوو ئاگر کەوتنەوە لەناویان بەرێ.

﴿ومأوا هم النار﴾ شوێنی حەوانەوەو سەرەنجامیان ئاگری دۆزەخە ﴿لبئس المصير﴾ دۆزەخ خراپترین ئاکامو شوێنو جێگای حەوانەوەیە. هەرکەسێ لەقیامەت دا دۆزەخ بکرێتە شوێنی حەوانەوەی ماڵوێرانو خەسارەتمەندە!

بەکورتی ئەگەر موسوڵمانان پابەندی بەرنامەی ئایین بن، ئیتر خودا لەپشتیانەو چ باکیان لەهێزو توانای کافرو بێ بڕوایان نەبێ..

حوکمی یانزەهەم ودوانزەهەم سیانزەهەم ئەو حاڵەتانەی پێویستە لەناو خێزان دا منداڵ و خزمەتکاریش بێ ئیزن وەژوور نەکەون

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ

لِيَسۡتَـٔۡذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَبۡلُغُواْ ٱلۡحُلُمَ مِنكُمۡ ثَلَٰثَ مَرَّٰتٖۚ مِّن قَبۡلِ صَلَوٰةِ ٱلۡفَجۡرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعۡدِ صَلَوٰةِ ٱلۡعِشَآءِۚ ثَلَٰثُ عَوۡرَٰتٖ لَّكُمۡۚ لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ وَلَا عَلَيۡهِمۡ جُنَاحُۢ بَعۡدَهُنَّۚ طَوَّٰفُونَ عَلَيۡكُم بَعۡضُكُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا بَلَغَ ٱلۡأَطۡفَٰلُ مِنكُمُ ٱلۡحُلُمَ فَلۡيَسۡتَـٔۡذِنُواْ كَمَا ٱسۡتَـٔۡذَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ ءَايَٰتِهِۦۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿٥٩﴾ وَٱلۡقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِي لَا يَرۡجُونَ نِكَاحٗا فَلَيۡسَ عَلَيۡهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعۡنَ ثِيَابَهُنَّ غَيۡرَ مُتَبَرِّجَٰتِۭ بِزِينَةٖۖ وَأَن يَسۡتَعۡفِفۡنَ خَيۡرٞ لَّهُنَّۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ﴿٦٠﴾

دەربارەی هۆی نازلبوونی ئەم ئایەتانە ئیبنووعەبباس دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ خزمەتکارێکی هەبوو ناوی (مدلج) بوو، نیوەڕۆیەك پێغەمبەر ناردی بۆ ماڵی عومەری کوڕی خەتتاب، خزمەتکارەکە بەبێ ئیزن وەرگرتن وەژوور کەوتوو عومەری لەحاڵەتێکی وادا بینی عومەر پێ ی ناخۆش بوو بەوحاڵە ببیندرێ، دوایی حەزرەتی عومەر ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! پێم خۆش بوو پەروەردگار جلەوگیری لیّ بکردینایە لەو حاڵەتانە.

موقاتیل دەفەرموێ: ئایەتەکان دەربارەی ئەسمائی کچی مەرثەد نازلّ بوون، خزمەتکارێکی هەبوو رۆژێك لەکاتێکی وادا چووە ژوورەکەی پێ ی ناخۆش بوو، ئیتر هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ عەرزی کرد وتی: خزمەتکارو غەلامەکانمان لەکاتی وادا دێنە ژوورەکانمان پێمان ناخۆشە، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازلّ کرد.

ریوایاتی تریشْ لەم بارەوە ریوایەت کراون بەپێویستم نەزانی راگوێزیان بکەم.

بێگومان ئیسلام بەرنامەی ژیانێکی تەواوو کاملە، بەرنامەیەکە ژیانی ئادەمیزاد لەهەموو قۆناغەکانی دا رێك دەخا، لەهەموو پەیوەندیو هەلّسو کەوتێکی دا لەهەموو جمو جوڵێکی دا رۆڵی خۆی دەگێڕێ، بۆیە تەنانەت ئادابی رۆژانەی ناو خێزانیش دەست نیشان دەکا، هەر وەکوو چۆن ئەرکە گەورەکانی تاكو کۆمەڵ رون دەکاتەوە، چ لەبەرامبەر پەروەردگارداو چ لەناو کۆمەڵ خۆی دا، هەموو ئادابو رەوشتێك هەرچەندە بچووكو تایبەتی بن، هەرچەندە گەورەو گشتی بن، لێکیان دەبەستێو رایاندەنوێنێو دەیانکاتە رێبازو پەیڕەوو پرۆگرام بۆ خودا پەرستیو دەبنە بەشێك لەعیبادەتو خوداپەرستی. ئەم سورەتە واتە: سورەتی (النور) نموونەیەکی ئەو تەنسیقو بەرنامە داڕێژییەیە. ئەوەتا هەندێ حەدو تۆڵەو تەمبێ کردنی لەخۆ گرتوون، لەتەك ئەوەدا ئیزن وەرگرتن و یاسای دیدەنیو هاموشۆی نێوان کەسو کارو

ناسیاوان دیاری دەکا، وێڕای ئەوانەش جەولەیەکی چڕو پڕ لەبواری وجود دا ئەنجام دەدا. ئەمجار دەگەڕێتەوە سەر ئەدەبی موسوڵمان لەگەڵ خوداو پێغەمبەری خودا دا لەبواری یەکالاکردنەوەی کێشەو نیزاعو دادگایی کردن. ئەمجار لەتەك وادەو بەڵێنی پەروەردگار بۆ موسوڵمانان کەدەیانکاتە جێگرو ئاوەدانکەرەوەی زەوی، دەگەڕێتەوە بۆ رونکردنەوەی ئادابی ئیزن وەرگرتن تەنانەت لەناو خێزانەکان خۆشیان دا، هەروا ئادابی ئیزن وەرگرتن لەمەجلیسی پێغەمبەردا ﷺ. هەروا پەیوەندیو داوەتکردن بۆ نانخواردن لەنێوان خزمو دۆستو ناسیاودا، ئەمانە هەموویان ئادابو رەوشتن دابو نەریتی کۆمەڵایەتین، پێویستە موسوڵمانان پەیڕەوییان بکەنو پەیوەندی نێوان خۆیان لەبەر رۆشنایی ئەم ئادابو یاساو رێسایەدا رێك بخەنو پابەندیان بن! ئیتر دەست دەکا بەرونکردنەوەی حوکمی یانزەهەمو دەفەرموێ: ﴿یا أیها الذین امنوا لیستأذنکم الذین ملکت أیمانهم والذین لم یبلغوا الحلم منکم ثلاث مرات﴾ ئەی ئەوکەسانەی ئیمانتان هێناوە، بڕواتان بەخودایەتی خوداو پێغەمبەرێتی موحەممەد هەیە، بەئافرەتو پیاوانتانەوە، داوا لەکۆیلەو خزمەتکارو کارەکەرو بەندەکانتان بکەن، هەروا داوا لەو منداڵانەتان بکەن: کەهێشتا باڵغ نەبوون. داوایان لێ بکەن کەلەسێ کات دا بەبێ ئیزن نەیەنە ژوورەکانتانو بەبێ پرس خۆیان بەشوێنی تایبەتی نووستنتان دا نەکەن ئەو سێکاتە قەدەغە کراوانەش ئەمانەن:-

١- ﴿من قبل الصلاة الفجر﴾ لەپێش نوێژی بەیانی دا، چونکە ئەو کاتە کاتی ئیستیراحەتو نووستنە لەناو جێگادا کاتی بەخەبەر هاتنو هەستان لەخەوو خۆ گۆڕینە، لەوانەیە عەورەتی ئادەمیزاد بەدەر بکەوێو ئەو خزمەتکارو منداڵانە چاویان پێ بکەوێ.

٢- ﴿وحين تضعون ثيابكم من الظـــهيرة﴾ ئەوكاتـەی پۆشـاكی كـارو كاسبی دادەكـەنن‌و خۆتـان ڕوت دەكەنـەوە بـۆ پشـوودان‌و مـاندو حەسـانەوەو نووستنی نیوە ڕۆژ.

٣- ﴿ومن بعـــد صـــلاة العشـــاء﴾ دوای نوێـژی (خـەوتنان) چونكـە ئەوكاتەش كاتی خۆ ڕوتكردنەوەو پۆشاك گۆڕینە، پۆشاكی ئیش دادەكەندرێ‌و پۆشاكی نووستن لەبەر دەكرێ. ﴿ثلاث عورات لكـــم﴾ سـێ كـاتی وەهـان مەزندەی ئەوەیان لێ دەكرێ عـەورەتی ئادەمیزادیـان تێـدا دەربكـەوێ. دەبـێ فەرمان بەخزمـەتكارو كارەكەرو منداڵ بكرێ لەم سێ كاتەدا خۆبەسەری سـەر بەژووری تایبەتی نووستن‌و حەسانەوەدا نەكەن، چونكە ترسـی ئـەوە هەیـە لـەم كاتانەدا عـەورەت بەدەر بكـەوێ، ئەوكاتانـە كـاتی خـۆ ڕوتكردنـەوەو پۆشـاك گۆڕینن، كۆیلەو بەندەو خزمـــەتچی‌و كارەكـەرەكانتان‌و منـداڵ دەتوانـن بـەبێ پرس خۆیەماڵ دا بكەن مەگـەر لـەم سـێ كاتانـەدا نـەبێ؛ كەبـەعادەت كـاتی خۆگۆڕین‌و پاڵدانەوەیە. دەبێ لـەم سێكاتانەدا ئـیزن‌و پرسـی چوونـەژوورەوەی ژووره تایبەتیەكانی ماندوو حەسانەوەو نووستن وەربگرن.

وشەی ﴿ليستأذنكم﴾ بەڕواڵەت بۆ وجوبە، وەلێ جەماوەری زانایان پێیان وایە فەرمانەكە بۆ نەدبـەو سـوونەت دەگەیـەنێ، فـێركردن‌و ئـەدەب دادانـی ڕەوشتی جوان نیشان دانە. ئەگەر وارێكەوت یەكێك بەبێ پرس چـووە ژوورەوە تاوان نیە، بـەڵكوو كارێكـە پێچەوانـەی ئـەدەب‌و ڕەوشـتی جوانـە. خۆئەگـەر خزمەتكار یان كارەكەر دەیزانی كەبچێتە ژووری تایبەتی ئاغای یان ئاغا ژنی چاوی بەعەورەتی بكەوێ، ئەوە چوونە ژوورەوەكەی حەرامەو كارێكی ناپەسند ئەنجام دەدا.

هەندێ لەزانایان پێیـان وایـە حوكمـی پـرس كـردن بـۆ چوونـە ژوورەوەی ژووری نوستن‌و پشوودان لەو سێ كاتانـەدا نەسـخ بۆتـەوە، چوونكـە هـاوەڵانی

پێغەمبەرو ﷺ چینی دوا ئەوانیش ئەم فەرمانەیان پەیڕەو نـەکردوە، دەتوانـین بڵێین: کە ئەم فەرمانە بۆ کاتێك بووە کەدەرگاو پەردە بۆ ژوورەکان نەبوون.

بـەڵام قسـەی ڕاسـت ئەوەیـە: کـەحوکمی ئـیزن وەرگرتـن نەسـڕاوەتەوەو پێویستە پەیڕەو بکرێ.

ئـەبو حەنیفـە دەفـەرموێ: کـەس پێکیشـی ئـەوەی نـەکردوە کەفـەرمان بەئیزن وەرگرتن نەسخ بوویێتەوە..

جەماوەری زاناڵیان پێیان وایە: کەخیطابی ئایەتەکە گشـتی یـە ئـافرەتو پیاو دەگرێتەوە.

کەدەفەرموێ: ﴿والذين لم يبلغوا الحلم منكـــم﴾ مەبەسـت منداڵـە چ نێرینە چ مێینە، منداڵـی خۆیـش بـن یـان هـی بێگانـە بـن، ئـەو منداڵانـەن کەرەسیدە بوونو هێشتا فامیان نەکردۆتەوە. وەکوو دەفەرموێ: ﴿أو الطفـــل الذين لم يظهروا على عورات النساء﴾ (النور/٣١).

ئەوەشمان لەیاد نـەچێ: کـەکاتی نێـوان نوێـژی خـەوتنانو نوێـژی بـەیانی هەمووی کاتی یاساغ کراوەو ڕستەی ﴿من قبل الصلاة الفجر﴾ دەیگرێتەوە.

﴿ليس عليكم ولا عليهم جناح بعدهــن﴾ چ خراپەیـەکتان لەسـەر نیـە ئەگەر لەغەیری ئەو سێ کاتانـەدا منـداڵو کۆیلـە نۆکـەرو خزمـەتچیو کـارە کەرەکانتان بەبێ ئیزن بێنە ژوورەوە بۆلاتـان، واتـە شـتێکی موبـاحو ڕەوایـەو بەیاساغ دانانرێ. چونکە ئەوانە ﴿طوافون عليكم بعضكم على بعض﴾ واتـە ئەو منـداڵو کۆیلەو خزمـەتچیو کارە کەرانەتان لەناو ماڵ دانو دێـنو دەچـن، هەریەکە بۆ کـاری خـۆی، خزمـەتچیو کارەکـەرەکانتان خـەریکی ماڵماڵێنو ئەنجامدانی ئیشو کاری ناوماڵن، منداڵەکانیش بۆئەنجامدانی کـاری تایبـەتی خۆیان ژوراو ژوور دەکەنو پێیـان خۆشـە لەگـەڵ ئێـوەش کـات بەسـەر بـەرن، ئەگەر هەموو کاتێك دەقولبـابو ئـیزن وەرگرتـن بەپێویسـت دابنرایـە دەبـوە حەرەجو ناخۆشی بۆ هەموو ئەندامێکی خێزانەکە، بۆیە تەنها لەوسـێ کاتـەدا

کەمەزندەی دەرکەوتنی عەورەتی تێدا دەکرێ، ئیزن وەرگرتنی چوونەژوورەوەی بەپێویست دانا.

ئاواو بەو شێوە پەروەردگار ئەدەبی موسولمانان دادەدا، فێری هەڵسو کەوتی ناو خێزانیان دەکا، دەیەوێ کۆمەڵی موسولمانان کۆمەڵێی وابن دڵپاكو هەست بەرزو سینەخاوێنو ئەعصاب لەسەرە خۆو بەرچاو رون بن، کۆمەڵ لەخێزانەوە دەست پێ دەکا، چونکە خێزان بناغەی کۆمەڵە. هەرکاتێ خێزانەکان بەو شێوە پەروەردە بوونو بەوئاداب و رەوشتانە گۆش کران، ئەو کۆمەڵگایەی لەوان پێك دێ هەمان رەوشتی جوانی تێدا جێگیر دەبنو گەشە دەکەن.

هەڵبەتە ئەم ئەدەب دادانەو فێر کردنء شەریعەت بەیانکرنە فەضلء نیعمەتی پەروەردگارە، بۆیە دوابەدوای رونکردنەوەی ئەو ئادابء رەوشتانە فەرموی: ﴿كذلك يبين الله لكم الآيات, والله عليم حكيم﴾ ئاواو بەو جۆرە پەروەردگار شەریعەتء یاسا بۆ ئێوە رون دەکاتەوە، فێری ئادابء رەوشتی جوانء رازاوەتان دەکا، پەروەردگار ئاگاداری وەزعء حاڵی بەندەکانیەتی، دەزانێ چ سوودبەخشە بۆیان چی بەکەڵکیان نایە، داناو حەکیمە لەدارشتنی یاسای ژیانی ناو خێزانء ناو کۆمەڵ، دەزانێ چ دابء رەوشتێك بەکەڵکە بۆیان، ئەمجار دەگوێزێتەوە بۆ بەیانکردنی حوکمی دوانزەهەمء دەفەرموێ:

﴿وإذا بلغ الاطفال منكم الحلم فليستأذنوا كما أستأذن الذين من قبلهم﴾ هەرکاتێ منداڵەکانتان گەییشتنە تەمەنی باڵغ بوون کەلەوەپێش تەنها لەسێ کات دا ئیزنی هاتنە ژوورەوەی شوێنی نووستنء پشودانی ئێوەیان وەردەگرت، ئەگەر باڵغ بوون پێویستە هەموو کاتێ ئیزن وەربگرن وەکوو چۆن لەوەپێش فەرمانتان پێ کرا: کەئادەمیزادی گەورە دەبێ ئیزنی هاتنە ژورەوە وەربگرێ جاکوری ئەو ماڵە بێ یان خزمء کەسءکار بێ، کەوابێ ئەم ئایەتانە

شیکەرەوەی ئایەتی ﴿أو الطفل الذین لم یظهروا علی عـــورات النســاء﴾ (النور/٣١)ن واتــە ئـەو مندالانـەی بینینـی عـەورەتی ئافرەتـان سـەرنجیان راناکێشێء هەست بەخورپەی جنسی ناکەن، ئەوانە لـەحوکمی ئـیزن وەرگرتـن چـەرت کراون، بـەڵام کـەباڵغ بـوون بینینـی عــەورەتی ئافرەتــان ســەرنجی رادەکێشـان ئـەوە دەبـێ ئـەوانیش وەکـوو خـەڵکی تـر ئـیزنی هاتنـە ژوورەوە وەربگرنء لەم بارەوە حوکمی بێگانەیان هەیە: کەپێویستە بۆ هەموو دیدەنیء هاتنـە ژوورەوەیـەکێ ئـیزن وەربگـرن، بـاڵغ بــوون بــەلای زوربــەی زانایــانی ئیسلامەوە یان ئیحتلام بوونە، یان تەمەنی بگاتە پانزەساڵ.

ئاماژە بەو فەرمودەیەی لەئیبنوعومەرەوە ریوایــەت کراوە دەفـەرموێ: رۆژی جـەنگی ئوحـود تەمـەنم چواردە سـاڵ بـوو نیشانی پێغەمبـەر ﷺ درام رێگەی نەدام بچم بۆ غەزا، رۆژی خەندەق تەمەنم پانزە ساڵ بـوو کەنیشـانی پێغەمبەریان دام رێگای دام هاوبەشی غەزا بکەم.

ئەبوحەنیفە دەفەرموێ: کوری گەنج بـەباڵغ دانـاندرێ هـەتا هـەژدە سـاڵ تەواو نەکا. ئافرەتیش تانەگاتە حەڤدەساڵ بەباڵغ حسێب ناکرێ.

هەندێ لەزانایان شافیعیشیان لەناودایە دەڵێـن: دەرهـاتنی مـوو لەبـەرو لەریش نیشانەی باڵغ بوونە.

بەڵگەشیان ئەو حەدیثەیە: کە (عطیة القرظي) ریوایەتی کـردوە. دەڵـێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بەکوشتنی ئەوانــە کـرد کـەمویان لێ هـاتبوو لـەهۆزی قورەیظەء بەمەرەخـەس کردنـی ئەوانـەی مویـان لێ نـەهاتبوو، پێغەمبـەر ﷺ فەرمانی دا بەمەرەخەس کردنم!

﴿کذلك یبین الله لکم آیاته, والله علیم حکیم﴾ ئاواو بەو جۆرە وەکـوو چۆن حوکمء یاساتان بۆ رون دەکەینــەوە بـەجۆرێک دڵ ئـارامیء خۆشـبەختی

دونیاو قیامەتتان بۆ دەستەبەر ببێ، پەروەردگار ئاگاداری وەزعی بەندەکانی یەتیء دانایە، بەچارەسەر کردنی کێشەو رێکخستنی کاروباریان.

حوکمی سیانزەهەم ئەوەیە دەفەرموێ: ﴿والقواعد من النساء اللاتي لايرجون نكاحا فليس عليهن جناح أن يضعن ثيابهن غير متبرجات بزينة﴾ وەکوو زانیمان لەوەپێش فەرمانی کرد بەوەی ئافرەتان زینەتی خۆیان بشارنەوە بۆ ئەوەی فیتنەو شەهەوات نەوروژێن. ئەمجار لێرەدا دەگەڕێتەوە سەر بەیانکردنی حوکمی ئەوە: کەئەو ئافرەتانەی پیرو پەلۆ بوون‌و چ حەزو ئارەزۆی پیاوانیان نەماوە، لەش‌و لاریان چرو لۆچ بووەو چ جوانییەکیان پێوە دیار نیە، ئەو جۆرە پیرەژنانە چ خراپەیەکیان لەسەر نیە: کەلەناو ماڵ دا کەمێ لەپۆشاکی خۆیان کەم بکەنەوە واتە: پۆشاکی دەرەوەیان دا بکەنن، بەمەرجێ عەورەتیان بەدەر نەکەوێ‌و کەشفی زینەتی خۆیان نەکەن. بەلام ﴿وان يستعففن خير لهن﴾ ئەگەر پۆشاکی دەرەوەیان بەسەر خۆیانەوە بێڵن‌و داینەکەنن‌و بەو پۆشاکە پان‌و پۆڕە داپۆشەرەوە لەماڵ دابنیشن باشترە بۆیان. ﴿والله سميع عليم﴾ پەروەردگار شنەوایە بەقسەو گفتوگۆی ئەو پیرەژنانە لەگەڵ پیاوان دا، زاناو ئاگادارە بەگوفت‌و گۆی ئەو پیرێژنانە لەگەڵ ئەوان دا، زاناو ئاگاداری مەبەست‌و نیازیانە، هیچی لێ گوم نابێ، خۆتان لەوەسوەسەی شەیتان‌و داوو فێڵەکانی بپارێزن، ئاگاتان لەخۆتان بێ نەکەونە تەڵەی ئەو دوژمنەتانەوە.

دروستە بۆ ئادەمیزاد لەماڵی هەندێ کەس بخوا بەبێ پرس

لَّيْسَ عَلَى ٱلْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْأَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا۟
مِنۢ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَـٰتِكُمْ
مِنۢ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَـٰتِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ إِخْوَٰنِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أَعْمَـٰمِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّـٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَٰلِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ خَـٰلَـٰتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُۥٓ
أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا۟
جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ
تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُبَـٰرَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئەم ئایەتە گەلێ ریوایەت هەن:

١- سەعیدی کوڕی (المسیب) دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی کەسانێك نازڵ بووە: کەلەماڵ دەردەچوون کلیلی دەرگای ماڵەکانیان لای کوێرو شەلو نەخۆش خزمو خوێش دادەنا.

پێشیان دەگوتن: ئەگەر برسیتان بوو، یان پێویستتان بەشتێك بوو، ئەوە بەگەردن ئازادی لەماڵی ئێمە بخۆن، جا ئەو کلیل لادانراوانە خۆپارێزییان دەکرد لەوەی لەماڵەکانیان بخۆن، دەیانگوت: لەوانەیە بەدڵ پێیان خۆش نەبێ ئیتر ئایەتی ﴿لیس علی الأعمی حرج.....﴾ نازڵ بوو.

ئایەتەکە: هەرچەندە دەربارەی ئیحراج بوونی ئەو جۆرە کەسانەی کەبەو شیوەنو کلیلیان لادانرا، هاتۆتە خوارێ، وەلێ وەکوو دەگوترێ: (عیبرەت بەگشتی وشەکانە نەك بەتایبەتمەندیی هۆی نازڵبوونە) بۆیە حوکمێکی گشتی بۆ هەموو کەس باس کردوەو پێی راگەیاندون: کەخواردن لەماڵی خزمو دۆستو ئەو کەسەی دەتکاتە وەکیلی خۆی بەسەر شتێکەوە رەوایەو موباحە.

٢- حەسەنی بەصری دەفەرموێ: ئایەتەکە دەربارەی عەبدوڵڵای کوڕی مەکتوم نازڵ بوو تەکلیفی جیهادی لەسەر لاچووە. چونکە کوێر بوو.

ئەبوحەییان دەڵێ: ئایەتەکە حەرەجو بەخۆدا شکانەوە لادەبا لەسەر کوێرو شەلو نەخۆشو ئەرکی جیهادیان لەسەرشان لادەبا، لەهەمان کات دا ئەوە رادەگەیەنێ کەچ خراپەو حەرەجێك لەوەدا نیە کەئەوانە لەماڵی ئەو جۆرە کەسانە بخۆن: کەخودا لەئایەتەکەدا ناوی هێناون. ئەوکاتە پەیوەندیی ئایەتەکە بەپێشەوە لەم روەوە دەبێ: کە پەروەردگار دوای باسکردنی حوکمی ئیزن وەرگرتن، ئەوەش رون دەکاتەوە: کەخۆپاشدانی ئەو جۆرە خاوەن عوزرانە لەچون بۆ غەزا پێویست بەرێگەپێدانی پێغەمبەر ﷺ ناکا!

٣- ئیبنوعەبباس دەفەرموێ: کە پەروەردگار ئایەتی ﴿لاتأکلوا أموالکم بینکم بالباطل﴾ نازڵ کرد، موسوڵمانان تووشی جۆرە حەرەجێك بوون

دەربارەی نان خواردن لەگەلٚ نەخۆش و کوێرو کەم ئەندامەکان و دەیانگوت: خۆراك رێزدارترین ماڵە، پەروەردگاریش جڵەوگیریی لیٚ کردوین: کەماڵی یەکتری بە(باطل) بخۆین. دەی خۆ کوێر کەنانی لەگەلٚ دەخۆین، خواردنە باشەکە نابینیٚ، وێدەچیٚ لەکاتی نان لەگەلٚ خواردنی دا غەدری لیٚ بکەین، یان نەخۆش بەتەواوی خواردنی بۆ ناخوریٚ، بۆیە ترسان کەلەکاتی نان لەگەلٚ خواردنی ئەم جۆرە کەسانەدا تووشی شتێك بن: کەخودا جڵەوگیریی لێکردوە. لەبەر زێدە ئیحتیات کردنیان تووشی جۆرە حەرەجێك بوبون، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازلٚ کرد.

هۆی نازلٚبوونی ئایەتەکە هەرشتێك بیٚ، خواردنی لەماڵی ئەو جۆرە کەسانە حەلاٚلٚ کردوە، بەمەرجیٚ بزانیٚ خاوەن ماڵ رازییە، بۆیەش بەتایبەتی ئەم چەند ماڵەی هێناوە بۆ ئەوەی خەلکی لەگەلٚ یەکتری بکرێنەوەو بەراشکاوی کابرا لەماڵی ئەو کەسەی دەیکاتە وەکیل بەسەر ماڵەکەیەوە، یان لەماڵی خزم و ناسیاوی بخواو ئیحراج نەبیٚ!

هۆی نازلٚبوونی بەشێکی تری ئایەتەکە: کەدەفەرمویٚ: ﴿لیس علیکم جناح أن تأکلوا........﴾ قەتادەو ضەحاك دەفەرمون: دەربارەی بنەماڵەیەکی هۆزی کەنانە نازلٚ بووە: کەبنەماڵەی (بنولیث) ی کوڕی عەمر بوون. ئەم بنەماڵە پێیان ناخۆش بوو پیاوەکانیان بەتەنیا نان بخۆن، وادەبوو کابرا لەبەیانییەوە تا ئێوارە دادەنیشت و خواردنی لەبەردەم بوو، دەستی بۆ نەدەبرد چاوەڕێی ئەوە بوو یەکێك نانی لەگەلٚ بخوا، جا کەلەبەیانییەوە چاوەڕوان دەبوو، کەسی دەست نەدەکەوت نانی لەگەلٚ بخواو شەو دادەهات ئەمجار نانەکەی دەخوارد ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازلٚ کرد.

عەکرەمە دەلٚیٚ: ئەم ئایەتە دەربارەی تاقمێك لەیاریدەدەران نازلٚ بووە، داب و نەرێتیان وابوو کەمیوانیان دەهات لەگەلٚ میوانەکەدا نەبوایە نانیان

نەدەخوارد. ئیتر بەم ئایەتە خودا بۆی رونکردنەوە: کەبۆیان رەوایە چۆن نان دەخۆن بیخۆن بەتەنیا یان بەکۆمەڵ!

هەڵبەتە پەیوەندیی ئایەتەکە بەشێوەیەکی گشتی لەگەڵ ئایەتەکانی پێشەوە لەم روەوەیە کەلەوەپێش پەروەردگار حوکمی وەژوور کەوتنی بەندەو منداڵ بەبێ پرس کردن جگە لەوسێ کاتەی رونْ کردەوە. ئەمجار لێرەش دا حوکمی نەچوونی ئەوانەی بیانوویان هەیە بۆ غەزا بەبێ ئیزنی پێغەمبەر ﷺ هەروا حوکمی خواردن لەماڵی ئەو کەسانەی لەئایەتەکەدا ناویان هاتووە بەبێ ئیزنی صەریح بەمەرجی زانینی رەزامەندیی رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿لیس علی الأعمی حرج, ولا علی الأعرج حرج، ولا علی المریض حرج﴾ لەسەر کوێرو شەلو گۆجو نەخۆش چ گوناهێ نیە: کەنەتوانن بچن بۆ جیهاد، بەبیانووی بێ توانایی‌و لاوازییان خۆیان پاش بدەن، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لیس علی الضعفاء ولا علی المرضی ولا علی الذین لایجدون ماینفقون حرج اذا نصحوا لله ورسوله.....﴾ (براءة/٩١)

یان چ خراپەو حەرەجێکتان لەسەر نیە ئەگەر لەو ماڵانەدا ئێوە خواردن لەگەڵ کوێرو شەلو پەککەوتەو نەخۆش دا بخۆن ﴿ولا علی أنفسکم أن تأکلوا من بیوتکم﴾ هەروا لەسەر ئێوەش چ تاوانێ نیە کەلەماڵەکانی خۆتان دا نان بخۆن. کەدەفەرموێ: ماڵی خۆتان. ماڵی کوڕ بەنیسبەت دایك‌و باوکەوە، هەروا ماڵی مێرد بۆ ژن، دەگرێتەوە. چونکە ماڵی کوڕ هی باوکیەتی، ماڵی مێرد ماڵی ژنەکەیەتی.

ئیمام ئەحمەد لەموسنەدەکەی داو خاوەنانی کتێبە سوونەنەکان ریوایەتیان کردوە دەفەرمون: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((أنت ومالك لأبيك)) خۆت‌و ماڵ‌و سامانەکەشت هی باوکتە، هەروا بوخاری‌و موسلیم‌و نەسائی تیرمیذی‌و ئیبنوماجە لەعائیشەوە ریوایەتیان کردوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی ((أن أطيب ماأكلتم من كسبكم وان أولادكم من كسبكم))

کەدەفەرموێ: ﴿علی أنفسکم﴾ ئاماژە بەوەدەکا: کەناخواردن لەگەڵ ئەو کوێرو شەلو نەخۆشانە کارێکی پەسندەو هیچ ڕێزو نرخێك لەلەشساغەکان ناشکێو دەبێتە هۆی ئەوەی کەئەو کەمئەندامانە بەخۆیاندا نەشکێنەوەو دڵیان بەخۆ نەمێنێ، ئەوە نیشانەی تەواضوعو خۆبەکەم زانینە، تەواضوعیش ڕەوشتی بەرزی موسوڵمانانە.

﴿أوبیوت آبائکم اوبیوت امهاتکم او بیوت اخوانکم اوبیوت اخواتکم اوبیوت أعمامکم اوبیوت عماتکم اوبیوت اخوالکم اوبیوت خالاتکم اومالکتم مفاتحه اوصدیقکم﴾ واتە پەروەردگار لەیانزە شوێن دا بۆ ئێمەی حەلاڵ کردوە کەبەبێ ئیزنی صەریحو بەمەرجی ئەوەی بزانین پێخۆشبونو ڕەزامەندیی هەیە بخۆینو بخۆینەوە ئەو یانزە شوێنەش ئەمانەن: ماڵی خۆمان، ماڵی کوڕیش بەردەکەوێ. ماڵی باوكو باپیرانمان، ماڵی دایكو نەنکمان، ماڵی براکانمان، ماڵی خوشکانمان، ماڵی مامەکانمان، ماڵی خوشکی باوکمان، ماڵی خاڵەکانمان ماڵی خوشکی دایکمان، یان ئەو ماڵانەی کەکلیلیان بەدەستی ئێوەوەیە، یان ماڵی برادەرو هاوڕێکانتان. جا: کەبەیەکەوە ناوی ئەو ماڵانەی هێنا: کەبەبێ ئیزنی صەریح خواردنو خواردنەوەیان تێدا ڕەوایە، ئەو حاڵو چۆنیەتەش بەیان دەکا: کەخواردنەکەی لەسەر دەخورێ: دەفەموێ: ﴿لیس علیکم جناح ان تأکلوا جمیعاً او أشتاتاً﴾ چ خراپەو حەرەجێکتان لەسەر نیە بەکۆڕو کۆمەڵ نان بخۆن یان بەتەنیا نان بخۆن.

هەڵبەتە ئەمە روخصەتو ڕێگە پێدانە لەخوداوە بۆ بەندەکاني کەهەرکەسە بەتەنیا نان بخوا یان لەگەڵ کۆڕو کۆمەڵ دا. ئەگینا نان خواردن لەگەڵ کۆڕو کۆمەڵ بەرەکەتدار ترە.

ئیمام ئەحمەدو ئەبوداودو ئیبنوماجە لەوەحشی کوڕی حەربەوە ریوایەتیان کـردوە ئـەویش لەباوکیـەوە ئـەویش لەباپیریـەوە، دەڵـێ: پیـاوێك، عـەرزی پێغەمبەری کرد وتی: قوربان ئێمە هەردەخۆینو تـێر نـاخۆین! پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: ((لعلكم تـأكلون متفرقين، اجتمعوا على طعامكم واذكـروا إسـم الله يبارك لكم فيه)) وێدەچێ ئێوە جیاجیا نان بخۆن. خواردنەکە دابنێنو لەسـەری گرد ببنەوە ناوی خودای لەسەر بهێنن بەرەکەتی تێ دەکەوێ.

ئیبنوماجە لەئیمامی عومەرەوە ریوایەتی کردوە دەفـەرموێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرموی: ((كلوا جميعا لاتفرقوا، فان البركة مع الجماعة)) بەکۆمـەڵ نـان بخۆن، بەپەرتەوازەییو جیاجیا نان مـەخۆن، چونکـە بەرەکـەت لەگـەڵ کۆمـەڵ دایە.

ئەمجار کەشێوەی نان خواردنی رونکردەوە، ئادابی چوونە ژوورەوەی بۆ ناو ئەو خانوانەی نانیان تێدا دەخۆن رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿فأذا دخلتـــم بيوتا فسلموا على أنفســـكم﴾ هـەرکاتێك چوونـە مـاڵێك لـەم ماڵانـە بـۆ نانخواردن، سەرەتا سەلام لەدانیشتوانی ماڵە خانە خوێ کەتان بکـەن، چونکـە ئەوان لەخۆتانن چ لەڕووی ئایینەوە، یـان لـەڕوێ خزمایـەتیو دۆسـتایەتیەوە. بۆیە فەرمووی ﴿على أنفسكم﴾ هەتا ئاماژە بێ بۆئەوە کەئـەهلی ئـەو ماڵـە وەکوو خـودی خۆتـان وان. کـەئێوە سـڵاو لەئـەوان دەکـەن وەکـوو ئـەوە وایـە: کەسڵاو لەخۆتان بکەن.

﴿تحية مـــن عنـــدالله مباركـــة طيبـــة﴾ واتـە: سـڵاوبکەن بەسـڵاوێك کەبەفەرمانی خودا چەسپاوەو لەشەریعەتو یاسای خۆی دا دایناوە، ئەو سڵاو کردنە پیرۆزو خـێرو بەرەکـەت ئـاوەرە، پاداشـی باشـی لێ وەردەگرنـەوە. دڵو دەروونی سڵاو لێکراوی پێ خۆش دەبێ، چونکە ﴿تحيـــة وتســـليم﴾ بـەمانا داخـوازی کردنـی ژیـانی خـۆشو بێوەیـیو دڵنیـا بـوون لەبەڵایـــە بـــۆ

سەلاّولێکراوەکان، دوعای موسولمانە بۆ برای موسولمانی بەزێدە خێرو رزقو رۆزیی پاکو خاوێن. هەڵبەتە ئەمەش خۆشەویستی دەخاتە نێوان سلاّوکەرو سلاّولێکراوەوە.. بوخاری لەجابیری کوری عەبدوڵلاّوە ریوایەتی کردوە فەرمویەتی هەرکاتێ چویتەوە بۆ ماڵی خۆت سلاّو لەخاوو خێزانی خۆت بکە، سلاّوکردن لەخوداوە هاتووە، خێرو بەرەکەتی پێوەیە.

قەتادەو موجاهیدو ئیبنوعەبباس فەرموویانە: هەرکاتێ چوویتەوە ماڵی خۆت سلاّو لەخاوو خێزانت بکە، ئەگەر چوویتە ماڵێك کەسی تێدا نەبوو، بڵێ: ((السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین))

حوکمی سلاّوکردن لەسەر دانیشتوانی خانوو هەرچەندە لەوەپێش چەسپاوەو لەئایەتی ﴿حتی تستأنسوا وتسلموا علی أهلها﴾ وەرگیراوە، وەلێ لێرە بۆیە دوبارەی کردەوە نەوەکوو واگومان ببرێ: کەسلاّو لەخزمو کەسو کار پێویست نیە، بەلکوو سلاّوکردن دابو رەوشتی ئیسلامی یەو مافێکی کۆمەلایەتیو گشتییەو نابێ پاشگوێ بخرێ.

﴿کذلك یبین الله لکم الآیات لعلکم تعقلون﴾ ئاوا بەوجۆرە خودا یاساو رێسای ئاینتان بۆ شی دەکاتەوە، وەکوو چۆن لەم ئایەتەدا ئەوەی بۆ رونکردنەوە کەحەلاّڵە بۆتان دیدەنی یوکتر بکەنو بەنیزنو تێرادیوی لەماڵی یەکتری بخۆن. هەروەکوو لەسورەتەکەدا گەلێك حوکمو شەریعەتی جۆراو جۆری بۆ شی کردنەوە، بۆئەوەی ئێوە تێیان بفکرنو سەرنجیان بدەنێ، فەرمانو جلەوگیریەکانی خودا شارەزابنو خۆشبەختی دونیاو قیامەت دەستەبەر بکەن.

روخصەت خواستن لەکاتی چوونە دەرەوەو داب و نەریتی ئاخاوتن لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ

إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِذَا كَانُوا۟ مَعَهُۥ عَلَىٰٓ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا۟ حَتَّىٰ يَسْتَـْٔذِنُوهُ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ فَإِذَا ٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمُ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَّا تَجْعَلُوا۟ دُعَآءَ ٱلرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قَدْ يَعْلَمُ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿٦٤﴾

دوای ئەوەی یاسای پەیوەندیی نێوان خزمو کەس‌و کارو خێزانە تایبەتیەکانی رون کردەوە، ئەمجار دەست دەکا بەتەنظیم کردن‌و رێکخستنی کۆمەڵی موسوڵمانان بەگشتی، کۆکردنەوی بنەماڵە موسوڵمانەکان لەژێر سەرکردایەتی پێغەمبەردا ﷺ. ئیبنوئیسحاق دەربارەی سەبەب نزولی ئەم

ئایەتانە ریوایەتی کردوە دەڵێ: کاتێك قورەیشییەکانو ئەحزاب لەغەزای خەندەق دا کۆبونەوە، پێغەمبەر ﷺ ئەو هەواڵەی بیست، فەرمانی کرد بەچواردەوری مەدینەدا خەندەق لێ بدەن، بۆ زێدە هەڵنانی موسوڵمانان بۆخۆشی هاوکاری هەڵکەندنی خەندەقەکەی دەکرد، کۆمەڵێك لەدووروەکان خۆیان لەهاوکاری کردنو هەڵکەندنی خەندەق دزییەوە چوونەوە ماڵی خۆیان. موسوڵمانەکان ئەگەر کاری زۆر گرنگیشیان بوایە دەهاتنە خزمەت پێغەمبەرو پێویستیەکەیان عەرز دەکردو داوای ئیزنیان دەکرد، پێغەمبەریش ئیزنی دەدان، دوایی کەکارەکەیان ئەنجام دەدا یەکسەر دەگەڕانەوە بۆسەر کاری خەندەق هەڵکەندەکەیان، چونکە بەدڵ حەزیان لەهاوکاری کردنی ئەو خێرە هەبوو هیوای پاداشی دوارۆژ پاڵی پێوەدەنان بۆکارکردن، ئیتر پەروەردگار دەربارەی ئەوان ئایەتی ﴿انما المؤمنون الذین أمنوا بالله ورسوله.....الایة﴾ ی نازڵ کرد.

ئایەتەکان کۆمەڵێك ئادابی کۆمەڵایەتیو ئایینی یان لەخۆگرتوون:

١- ﴿انما المؤمنون الذین آمنوا بالله ورسوله﴾ موسوڵمانانی خاوەن باوەڕو ئیمان کاملو پتەو ئەوانەن لەناخەوە بڕوایان بەهەبوونی خودای تاكو تەنیاو بەدیهێنەرو هەڵسوڕێنەر هەیە، هەروا بڕوایان بەڕاستی پێغەمبەرایەتیو هاتنی رۆژی قیامەت هەیە.

﴿واذا کانو معه علی امر جامع لم یذهبوا حتی یستأذنوه﴾ ئەگەر هاتوو موسوڵمانان لەتەك پێغەمبەردا بونو بۆ کارێکی گرنگ کۆبوونەوە وەکوو نوێژی جومعە یان نوێژی جەژن، یان رەگەڵ کەوتنو هاوکاری کردن بۆ جەنگان لەدژی دوژمن، یان پلان دانانو نەخشە کێشان بۆ کارێکی گرنگ جائەگەر لەوکاتانەدا پێویستیان بەوەبوو ئیزن وەربگرنو پێغەمبەر خۆی روخصەتیان بدا تا ئیزن وەرنەگرن ناڕۆن.

ئەمە ئەدەبێکی ئایینیو سیاسییە تەواوکەری ئادابو رەوشتە پێشوەکانی پێشوون. جاکەلەپێشەوە فەرمانی کرد بەپرس کردنو ئیزن وەرگرتن بۆچوونەژوورەوەو دیدەنی کردن، ئەمجار فەرمانیان پێ دەکا بەئیزن وەرگرتن بۆ چوونە دەرەوەو بەجێ هێشتنی ئەو کۆڕو مەجلیسە بەتایبەتی ئەگەرکۆبوونەوەکە لەبەر ڕوداوێکی گرنگ بوو.

ئیمام ئەحمەد لەموسنەدەکەی داو ئەبو داودو تیرمیذیو ئیبنوحیبیان لەئەبو هورەیرەوە فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((**اذا انتهى أحدكم من المجلس فليسلم، فان بدا له أن يجلس فليجلس، ثم اذا قام فليسلم فليست الأولى بأحق من الاخرة**)) ئەگەر یەکێك لەئێوە ڕێی لەمەجلیسو کۆبوونەوەیەك کەوت بالەسەرەتاوە سڵاو بکا، ئەمجار ئەگەر دەیزانی شوێنی دانیشتنی هەیە بادابنیشێ، پاشان کەویستی بڕوا بادووبارە سڵاو بکا چونکە سڵاوی یەکەم لەهی دووەم پێویست تر نیە.

ئەمجار جارێکی تر جەخت لەسەر پرس وەرگرتنو ئیزن وەرگرتن دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ان الذين يستأذنونك أولئك الذين يؤمنون بالله ورسوله﴾ بێگومان ئەوانەی ئیزن لەپێغەمبەر وەردەگرنو بۆ چوونەدەرەوەو ئەنجامدانی کارەکانیان ڕوخصەت وەردەگرنو راوێژ لەگەڵ پێغەمبەردا دەکەن، ئەوانە لەپێڕی موسوڵمانانی خاوەن باوەڕو راستگۆو راستاڵن، بڕوایان بەتاكو تەنیایی خوداو پێغەمبەرێتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ هەیە، بەگوێرەی ئیمانەکەیان هەڵسو کەوت دەکەن.

﴿فاذا استأذنوك لبعض شأنهم, فأذن لمن شئت منهم﴾ ئەگەر هاتوو یەکێك لەو موسوڵمانە راستاڵانە داوای روخصەتی لێ کردی بۆئەوەی کارێکی گرنگو پێویستی خۆی ئەنجام بدا ئەتۆ بەئارەزۆی خۆتو بەگوێرەی بەرژەوەندی روخصەتیان بدە.

ئایەتەکە بەئاشکرا ئـەوە دەگەیـەنێ: کـە پـەروەردگار صەلاحیـەتی داوە بەپێغەمبەر ﷺ بۆخۆی ئیجتهادی خۆی بکا، ئەوی بەباشی زانی ئـەوە بکـا، ئیزن بەهەندێك بداو بەهەندێکیان نا.

ئەوە بوو لەوەپێش پەروەردگار سەرزەنشتی پێغەمبەری کرد لەسەر ئـەوە کەئیزنی مونافیقەکانی دابوو..

فەرمووی: ﴿عفا الله عنك لم آذنت لهم حتى يتبين لك الخبيث من الطيب!﴾ ئیتر ئەم ئایەتەی ئێرە حەرەجی ئیزن نەدانی قەطعی لابرد، چونکە وادەبێ کارێکی زۆر پێویستو گرنگ دێتە پێشەوە، داخوازی ئەوە دەبێ کابرا بچێ بۆ جێبەجێ کردنی، ئیتر پەروەردگار روخصەتدانەکەی هەواڵەی گـەورەی کۆمەڵ کرد بۆئەوەی بەبیرو ئیجتهادی خۆی لەم بارەوە حوکم بکا.

ئەوە بوو عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ لەغەزای تەبووك ئیزنی گەڕانەوەی بۆ ماڵەوە خواست، پێغەمبەر ﷺ ئیزنی داو پێ ی فەرموو: ﴿إنطلق فـوالله ماأنت بمنـافق﴾ بگـەڕێوە بـۆ مـاڵی خـۆت، بـەخودا دەزانم تـۆ دووڕوونـی، مەبەستی ئـەوە بـوو مونافیقـەکان گوێیـان لـەم وتەیـە بـێ، ا کـەدووڕوەکان ئەمەیان بیست وتیان: ئـەوە چیـە موحەمـەد هـاوەڵانی داوای گەڕانـەوەی لێ دەکەن رێگەیان دەدا، کەچی بۆ ئێمە رێگانادا، بەخودا دادپەروەرانە لەگەڵمان ناجووڵێتەوە.

ئیبنوعـەبباس دەفـەرمویٚ: عومـەر بـۆ ئـەنجامدانی عـەمرە ئـیزنی لـە پێغەمبـەر ﷺ وەرگـرت، ئـەویش ئـیزنی داو فـەرمووی: ئـەی (أبوحفـص) لەدوعای چاکەی خۆت بێ بەشمان مەکە. وێڕای ئەوەش قورئـان ئامـاژە بـەوە دەکـا: کـەباش وایـە بـەپرسو ئـیزنیش هـەر نەگەڕێتـەوەو خـۆ بگـرێو گـوێ بەداخوازییەکانی خۆی نەدا دەفەرموێ: ﴿واستغفر لهـم الله, ان الله غفـور رحيـم﴾ ئـەی موحەمـەد داوای لێخۆشبوون لـەتاوانیان بـۆ بکـە، لـەخودا

بپارێرەوە: کەلەهەڵەو کەمتەرخەمییان خۆش ببیێ، بێگومان خودا لێخۆشبوو لێبوردوە بۆئەوانەی تۆبە دەکەنو لەهەڵەو تاوانی خۆیان پەشیمانن.

ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ: کەئیزن وەرگرتن هەرچەندە بەبیانووی رەواشەوە بێ، کەمتەرخەمیو تەقصیرە، پێویستی بەوە هەیە پێغەمبەر ﷺ داوای لێخۆشبوونیان لەتاوانیان بۆ بکا، چونکە بەرژەوەندیی دونیایی خۆیان پێش بەرژەوەندیی قیامەتیان خستووە.

ئەمجار فەرمان بەموسوڵمانان دەکا کەبەچاوی رێزەوە بڕواننە پێغەمبەرو بەشکۆمەندی بزانن، بەناوی شەخصی خۆیەوە یان بەشێوەی ((کنیە)) بانگی نەکەن: ئەی موحەممەد! یان ئەی ((أبوالقاسم)) بەڵکوو بانگی بکەن (یارسول الله) یان (یانبی الله!) واتە بەو ناوە بانگی بکەن: کەنیشانەی رێزداریو شکۆمەندیی تێدایە. دەفەرموێ: ﴿لا تجعلوا دعاء الرسول بينكم كدعاء بعضكم بعضاً﴾ ئەی موسوڵمانینە! بەناوی شەخصی خۆی بانگی پێغەمبەر مەکەن! مەڵێن: ئەی موحەممەد، یان ئەی کوڕی عەبدوڵلا. یان ـ باوکی قاسم ـ بەڵکوو بەشێوەیەك بانگی بکەن رێزو حورمەت بگەیەنێ، بەدەنگی نزمەوەو بەشێوەی ئەدەبو حیشمەتەوە بانگی بکەن ((یارسول الله)) ((یانبی الله)) دەبێ بەوپەڕی رێزەوە بانگی بکەن، لەبانگ کردنەکەتان دا دیاربێ کەدڵو دەروونی داگیر کردونو خۆشتان دەوێو بەویقارە لاتان.

یان دەگونجێ مانای ئایەتەکە بەم جۆرە بێ: ((ئەی موسوڵمانینە! ئێوە بانگ کردنی پێغەمبەر ﷺ کەبانگتان دەکا وەکوو بانگکردنی خەڵکی تر سەیری مەکەنو وابزانن: وەکوو بانگ کردنی هەندێکتان وایەو دەتوانن نەچنو روی لێ هەڵکەنو گوێ ی پێ نەدەن. نەخەیر وانیە بەڵکوو بەپیرەوە چوونی بانگ کردنی پێغەمبەر واجبەو بەجێ هێشتنی کۆڕو مەجلیسی ئەو بەبێ ئیزنی خۆی تاوانە!))

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشە لەمونافیقەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لواذاً﴾ وشەی (قد) لێرەدا بۆ تەحقیقو چەسپاندنە. واتە: خودا زاناو ئاگادارە بەو دووڕوانەی کەخۆیان لەکۆڕو مەجلیسی پێغەمبەر ﷺ دەدزنەوەو یەکەیەکە خۆیان باریك دەکەنەوە، بەبێ ئیزنی پێغەمبەرو روخصەت لێ وەرگرتن لەمزگەوتو کۆڕو کۆبوونەوەی دزە دەکەنو یەکتردەکەنە مەتاڵو پەردەو هەندێکیان خۆ دەخەنە پەنا هەندێکیانەوە (قەلفڕی لێ دەکەن!).

ئەبوداود ریوایەتی کردوە دەڵێ: مونافیقەمان پێیان ناخۆش بوو گوێیان لەوتاری پێغەمبەر ﷺ بێ، یان لەکۆڕو کۆبوونەوەیدا ئامادە بن، هەر: کە یەکێك ئیزنی چونەدەرەوەی لێ وەردەگرت خێرا کابرایەکی مونافیق خۆی دەخستە تەنیشتیەوە بۆی دەردەچوو.

﴿فليحذر الذين يخالفون عن أمره أن تصيبهم فتنة أو يصيبهم عذاب اليم﴾ بابترسن ئەوانەی سەرپێچی فەرمانی پێغەمبەر دەکەن، بەنهێنی یان بەئاشکرا دەیانەوێ سنور شکێنی بکەن، هەوڵ دەدەن پابەندی فەرمانو جڵەوگیریەکانی نەبن، پەیڕەوی شەریعەتو ئامۆژگارییەکانی نەکەن، بابترسن لەوەی: کەتووشی بەڵاو فیتنەو ناخۆشی بن، یان لەقیامەت دا دوچاری عەزابی بەئێشی دۆزەخ بن.

بائەوانەی لەڕیزی کۆمەڵی پێغەمبەر خۆیان دەدزنەوە، بۆ دەسکەوتنی سودی دونیایی، یان بۆ ئەوەی لەزەرەرو زیانێك خۆیان بپارێزن، بابترسن لەوەی تووشی فیتنەو ئاشوبێك بن پێوەرەکان بشێوێنن، سەنتەر تێك بچێو حەقو بەتاڵ تێکەڵ بەیەکتر بنو تەڕو وشك پێکەوە بسووتێنو ژیانی کۆمەڵ تێك بچێو ئەمنو ئاسایش نەمێنێو ژیان ئەستەم بێ، هەموو کەس بکەوێتە

تەنگو چەڵەمەوە. یان سزایەکی توندو تیژ لەدونیاو قیامەت دا لەتۆڵەی ئەو موخالەفەو سەرپێچی یە یەخەیان پێ بگرێ.

کۆتایی هەڕەشەکەو کۆتایی سورەتەکەش بەوە دێنێ: کەخودا ئاگاداری دڵە بڕوا دارەکانو دڵە پڕلەکوفرو نیفاقەکانە، دەزانێ چییان تێدایەو چییان لەناو خۆیان دا حەشارداوە دەفەرموێ: ﴿الا ان لله مافی السموات والأرض, قد یعلم ما أنتم علیه﴾ دوبارە وشەی (قد) بۆ تەحقیقو چەسپاندنە. واتە: ئاگادار ببنەوە، بزانن هەرچی لەئاسمانەکانو زەوی دا هەیە، بەدیهێنراوو ملکی خودان، تاوو توێ کردنو هەڵسوڕانو فەوتانو دروست کردنیان، کەم بوونو زۆر بونیان.... هەمووی بەدەست خودایە، هەرچی نهێنیو ئاشکرایەك هەیە هەموو لای خودا نمایانە، دەی کەوابێ چۆن بەهەڵسو کەوتی دووڕووەکان نازانێ!؟ بائەو مونافیقانە باش بزانن ئەوان چەندێك هەوڵ بدەن تاوانەکانیان پەردە پۆش بکەنو زێدەڕەوی بکەن لەشاردنەوەی کردەوە ناشرینەکانیان خودا پێیان دەزانێو بەئەندازەی گەردیلەیەکی لێ گوم نابێ. بێگومان ئاگادارە بەو بیروباوەڕەی ئێوەی لەسەرن، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژەی پێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿وما یعزب عن ربك من مثقال ذرة فی الأرض ولا فی السماء, ولا أصغر من ذلك ولا اکبر الا فی کتاب مبین﴾ (یونس/٦١).

﴿ویوم یرجعون الیه فینبئهم بما عملوا﴾ ئەو ڕۆژەی دەگەڕێندرێنەوە بۆلای خودا: کەرۆژی قیامەتە، هەواڵیان دەداتێ بەوەی لەدونیادا کردویانە بەو کوفرو نیفاقەی لەناو دڵی خۆیان دا حەشاریان داوە. پڕاو پڕ سزایان دەداتەوە. ئادەمیزادەکان چییان کردەوە دێتەوە پێشیانو پاداشو سزای لەسەر وەردەگرنەوە.

کەس ستەمی لێ ناکرێ، هەرکەسە بەگوێرەی کردەوەو گوفتاری، بەپێ ی هەڵسو کەوتو بیرو باوەڕی سزاو پاداش وەردەگرێتەوە ﴿والله بکل شیء

عليم﴾ خودا بەهەموو شتێك زاناو ئاگادارە، ڕۆژی قیامەت بەندەكان بەرەو ڕوی زانیاری خودا دەبنەوەو هیچیان بۆ ناشێردرێتەوە. لەو ڕۆژەدا دادگایی كردن تەنها بۆ خودایەو خۆی سەرەنجامی ئادەمیزاد بەچاكو خراپیانەوە یەكالا دەكاتەوەو لێكیان هەڵدەوێرێ.

بەپشتیوانی خودا ڕۆژی ٦/٧/٢٠٠٠ لەپاكنووسی ئەم جزمە بوومەوە.

سلێمانی / مامۆستایان/ مەلا محمود احمد

كۆتایی جزمی (١٨) و كۆتایی سورەتی (النور)

پیرستی سەرەباسەکان

